

TAM | A K A D E M İ D E R G İ S İ

JOURNAL OF TAM ACADEMY

Yıl/Year: **Kasım/November 2024**

Cilt/Volume: **3**

Sayı/Issue: **2**

Hülya GÖKBEL Yapay Zekanın Gazetecilik Pratiklerindeki Yeri

*Aynur KÖSE
Duygu GÜNER
Aslıhan TURGUT* Yapay Zekâ Haberlerinde Kullanılan Çerçevesel:
İnsanlık İçin Yeni Bir Umut ya da Yeni Bir Tehdit

*Tolkun SOLDAN
Uğur SOLDAN* Yeni Medya Araçlarının Eğitim Süreçlerine Etkisi

*Deniz AKBULUT
Aynur ACER
Nihal PAŞALI* Yatırımcı İlişkileri Aracı Olarak Yıllık Raporların ve Web
Sitesinin Kullanımı: Türk Hava Yolları Üzerine Bir Analiz

*Ayşe KIR
Tahsin AKÇAKANAT* İşe Gömülmüşlük Kavramı Üzerine Bir Alanyazın
Taraması

İslim Nur ÜRÜN Üniversite Öğrencileri Arasında Covid-19 Aşısı
İstekliliğinde Dini Değerlerin Rolü; Şanlıurfa Örneği

*Hesna Zeynep SANDAL
Ebru TAYSI* Hekim Merhameti Önündeki Engeller Üzerinde
Öz Anlayış, Genel İyi Oluş ve Psikolojik Güvenliğin Etkisi

Bushra Beegom RK Gender Responsive Resettlement: Comprehending
Refugee Women's Unique Challenges and Needs with
special Reference to Canada

*Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN
Yasemin ÖZKAN* Resilience Levels of Care Leavers in Turkey

Cemal Melik DIVARCI An Autobiographical Overview of Ahmet Erhan's Poetry

www.tamde.org

www.tamuskon.org

www.toplumsalaramerkezi.org

TAM | TOPLUMSAL
ARAŞTIRMALAR
MERKEZİ

Editör Kurulu – Editorial Board

Baş Editör	Editor-in-Chief
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Editör	Editor
Öğr. Gör. Dr. Mustafa GÖKMEN Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu	Lecturer Mustafa GÖKMEN (Ph.D.) Isparta University of Applied Sciences, Technical Sciences Vocational School – Turkey
Alan Editörleri	Field Editors
Dr. Öğr. Üyesi Kerim KARAGÖZ Alanya Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi	Asst. Prof. Kerim KARAGÖZ Alanya University, Faculty of Art and Design– Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Deniz Keba EKİNCİ Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Asst. Prof. Deniz Keba EKİNCİ Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Öğr. Gör. Ali PARİM (M.A.) Iğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu	Lecturer Ali PARİM (M.A.) Iğdır University, Tuzluca Vocational School – Turkey
Arş. Gör. Tolgahan TİKTAŞ Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, İcra Sanatları Fakültesi	Research Assistant Tolgahan TİKTAŞ Ankara Music and Fine Arts University, Faculty of Performing Arts
Yabancı Dil Editörleri	Foreign Language Editors
Öğr. Gör. Dr. Adnan SERT Kocaeli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu	Lecturer Adnan SERT (Ph.D.) Kocaeli University, Academy of Foreign Languages - Turkey
Research Assistant Umut YAVUZ (M.A.) Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Research Assistant Umut YAVUZ (M.A.) Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences - Turkey
Redaktör	Redactor
Öğr. Gör. Ali PARİM (M.A.) Iğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu	Lecturer Ali PARİM (M.A.) Iğdır University, Tuzluca Vocational School - Turkey
Kemal AKKURT (M.A.) -	Kemal AKKURT (M.A.) -
Görsel Yönetmen	Visual Director
Mustafa ÇOKYAŞAR (M.A.) -	Mustafa ÇOKYAŞAR (M.A.) -

Yayın Kurulu – Publication Board

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL – Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi	Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL – Kocaeli University, Faculty of Political Sciences – Turkey
Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU – Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi	Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU – Trakya University, Faculty of Fine Arts – Turkey
Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSON – Okan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSON – Okan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. Bayram KESKİN – Kocaeli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi	Prof. Dr. Bayram KESKİN – Kocaeli University, Faculty of Law – Turkey
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN – Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Bünyamin AYHAN – Selcuk University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Füsün ALVER – İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Füsün ALVER – İstanbul Commerce University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK – Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Güven Necati BÜYÜKBAYKAL – İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Güven Necati BÜYÜKBAYKAL – İstanbul University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi	Prof. Dr. Hale ŞIVGIN – Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters – Turkey
Prof. Dr. Hüseyin Emre BAĞCE – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Hüseyin Emre BAĞCE – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Muhsin HALİS – Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi	Prof. Dr. Muhsin HALİS – Kocaeli University, Faculty of Business Administrations – Turkey
Prof. Dr. Mustafa EMİR – Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa EMİR – Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ – Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ – Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Özgür ÇENGEL – İstanbul Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Özgür ÇENGEL – İstanbul Galata University, Faculty of Arts and Social Sciences – Turkey
Doç. Dr. Hale YILMAZ – Southern Illinois Üniversitesi, Tarih Bölümü – ABD	Assoc. Prof. Hale YILMAZ – Southern Illinois Üniversitesi, Department of History – USA
Dr. Öğr. Üyesi Kerim KARAGÖZ – Alanya Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi	Asst. Prof. Kerim KARAGÖZ – Alanya University, Faculty of Art and Design – Turkey

Danışma Kurulu – Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL – Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL – Atatürk University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Emine KOYUNCU – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Emine KOYUNCU – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Faruk TURHAN – Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi	Prof. Dr. Faruk TURHAN – Süleyman Demirel University, Faculty of Law – Turkey
Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA – Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA – Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU – İstanbul Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri	Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU – İstanbul University, Philosophy and Religious Studies – Turkey
Prof. Dr. Levent ELDENİZ – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Levent ELDENİZ – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Mehmet Cem PEKMAN – Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mehmet Cem PEKMAN – Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Mine HALİS – Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi	Prof. Dr. Mine HALİS – Kocaeli University, Faculty of Business Administrations – Turkey
Prof. Dr. Selami ÖZSOY – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Selami ÖZSOY – Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ – Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ – Selcuk University, Faculty of Communication – Turkey
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK – Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi	Assoc. Prof. Doğa Başar SARIİPEK – Kocaeli University, Faculty of Political Sciences – Turkey
Doç. Dr. Nedret Çağlar – Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Assoc. Prof. Nedret Çağlar – Süleyman Demirel University, Faculty of Communication – Turkey

Uluslararası Danışma Kurulu – Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Jonathan BEAN – Southern Illinois University, Department of History – USA	Assoc. Prof. Ergin JABLE – University of Prishtina, Filoloji – Kosovo
Assoc. Prof. Fariz AHMADOV – Azerbaijan State Economic University, – Azerbaijan	Assist. Prof. Funda GÜVEN – Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences – Kazakhstan
Assoc. Prof. Hale YILMAZ – Southern Illinois University, Department of History – USA	Granit AJDINI, (Ph.D.) – Mother Teresa University – Macedonia
Assoc. Prof. Roslina Binti Abdul Latif – Taylor's University, Faculty of Social Sciences & Leisure Management – Malaysia	

Editörden,

TAM Akademi Dergisi'nin Kasım 2024 tarihli altıncı sayısını siz değerli okuyucularımızla buluşturmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Dergimiz, Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nin bir yayın organı olarak farklı sosyal bilim disiplinlerinden özenle seçilmiş araştırmalara yer vermeye devam ediyor.

Bu sayımızda, 8'si Türkçe, 2'si İngilizce olmak üzere toplamda 10 makale yer alıyor. Türkçe makaleler arasında; Hülya Gökbel'in "*Yapay Zekanın Gazetecilik Pratiklerindeki Yeri*" başlıklı çalışması, yapay zekanın gazetecilik süreçlerine olan etkilerini ve bu süreçte karşılaşılan etik zorlukları tartışıyor. Aynur Köse, Duygu Güner ve Aslihan Turgut'un ortak çalışması olan "*Yapay Zekâ Haberlerinde Kullanılan Çerçeveler: İnsanlık İçin Yeni Bir Umut ya da Yeni Bir Tehdit*" başlıklı makale ise yapay zekânın medya aracılığıyla nasıl algılandığını ve bu algının topluma nasıl yansıtıldığını çerçeveleme teorisiyle ele alıyor. Tolkun Soldan ve Uğur Soldan'ın "*Yeni Medya Araçlarının Eğitim Süreçlerine Etkisi*" başlıklı makaleleri ise eğitimde yeni medya araçlarının katkılarını ve bu süreçte karşılaşılan sorunları irdeliyor. Deniz Akbulut, Aynur Acer ve Nihal Paşalı Taşoğlu'nun "*Yatırımcı İlişkileri Aracı Olarak Yıllık Raporların ve Web Sitesinin Kullanımı: Türk Hava Yolları Üzerine Bir Analiz*" başlıklı çalışmaları, Türk Hava Yolları'nın yatırımcı ilişkilerinde yıllık raporlar ve web sitesinin rolünü kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Ayşe Kır ve Tahsin Akçakanat'ın "*İşe Gömülmürlük Kavramı Üzerine Bir Alanyazın Taraması*" başlıklı makaleleri ise çalışanların iş hayatına bağlılığını artıran etkenleri kapsamlı bir şekilde tartışıyor. İslim Nur Ürün'ün "*Üniversite Öğrencileri Arasında Covid-19 Aşısı İstekliliğinde Dini Değerlerin Rolü*" başlıklı çalışması, Şanlıurfa'daki üniversite öğrencileri örneğinde dini değerlerin aşı istekliliği üzerindeki etkilerini inceliyor. "*Hekim Merhameti Önündeki Engeller Üzerinde Öz Anlayış, Genel İyi Oluş ve Psikolojik Güvenliğin Etkisi*" başlıklı makalede ise Hesna Zeynep Sandal ve Ebru Taysi tarafından hekimlerin mesleki zorlukları öz anlayış ve genel iyi oluş perspektifinden analiz ediliyor. Türkçe makaleler içerisinde yer alan son çalışma olan Cemal Melik Dıvarcı'nın "*Ahmet Erhan Şiirine Otobiyografik Bir Bakış*" adlı makalesi, Ahmet Erhan'ın şiirlerini otobiyografik bir perspektiften ele alarak yazarın eserlerindeki kişisel izleri tartışıyor.

İngilizce makaleler arasında; Bushra Beegom Rk'in "*Gender Responsive Resettlement: Comprehending Refugee Women's Unique Challenges and Needs with Special Reference to Canada*" başlıklı

çalışması, Kanada'daki kadın mültecilerin entegrasyon süreçlerinde karşılaştıkları benzersiz zorluklara odaklanarak cinsiyet duyarlı yaklaşımların önemini vurguluyor. Ayşe Şeyma Turgut Arıkan ve Yasemin Özkan tarafından kaleme alınan "*Resilience Levels of Care Leavers in Turkey*" başlıklı çalışmada ise Türkiye'de kurum bakımından ayrılmış bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri sosyal destek sistemleri çerçevesinde analiz ediliyor. Son olarak

Bu sayımızda yer alan makalelerin sosyal bilimlerin farklı alanlarına katkı sunmasını temenni ediyoruz. Çalışmalarımız ve diğer yayınlarımız hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak için web sitelerimizi ziyaret edebilir, sosyal medya hesaplarımızdan bizi takip edebilirsiniz. Yeni sayılarda ve projelerde buluşmak dileğiyle, bilim dünyasına katkı sağlayan tüm araştırmacılarımıza teşekkür ediyor, keyifli okumalar diliyoruz.

TAM AKADEMİ DERGİSİ

From the Editor,

We are delighted to present the sixth issue of TAM Academy Journal, dated November 2024, to our esteemed readers. As a publication of the Center for Social Research (TAM), our journal continues to feature carefully selected research from various disciplines within the social sciences.

This issue includes a total of 10 articles, 8 in Turkish and 2 in English. Among the Turkish articles: Hülya Gökbel's study titled "*Yapay Zekanın Gazetecilik Pratiklerindeki Yeri*" discusses the impact of artificial intelligence on journalism processes and the ethical challenges encountered in this context. The joint work by Aynur Köse, Duygu Güner, and Aslıhan Turgut, titled "*Yapay Zekâ Haberlerinde Kullanılan Çerçeveler: İnsanlık İçin Yeni Bir Umut ya da Yeni Bir Tehdit*", examines how artificial intelligence is perceived through media and how these perceptions are reflected in society using framing theory. The article by Tolkun Soldan and Uğur Soldan, titled "*Yeni Medya Araçlarının Eğitim Süreçlerine Etkisi*", explores the contributions of new media tools to education and the challenges faced in this process. The study by Deniz Akbulut, Aynur Acer, and Nihal Paşalı Taşoğlu, titled "*Yatırımcı İlişkileri Aracı Olarak Yıllık Raporların ve Web Sitesinin Kullanımı: Türk Hava Yolları Üzerine Bir Analiz*", comprehensively examines the role of annual reports and websites in Turkish Airlines' investor relations. Ayşe Kır and Tahsin Akçakanat's article, "*İşe Gömülmürlük Kavramı Üzerine Bir Alanyazın Taraması*", discusses the factors that enhance employees' engagement with their work lives. İslim Nur Ürün's study, "*Üniversite Öğrencileri Arasında Covid-19 Aşısı İstekliliğinde Dini Değerlerin Rolü*", investigates the impact of religious values on vaccine willingness among university students in Şanlıurfa. The article titled "*Hekim Merhameti Önündeki Engeller Üzerinde Öz Anlayış, Genel İyi Oluş ve Psikolojik Güvenliğin Etkisi*" by Hesna Zeynep Sandal and Ebru Taysi analyzes physicians' professional challenges from the perspective of self-compassion and general well-being. The final Turkish article, "*Ahmet Erhan Şiirine Otobiyografik Bir Bakış*" by Cemal Melik Dıvarcı, examines Ahmet Erhan's poems from an autobiographical perspective, discussing the personal traces within his works.

Among the English articles: Bushra Beegom RK's study titled "*Gender Responsive Resettlement: Comprehending Refugee Women's Unique Challenges and Needs with Special Reference to Canada*" focuses on the unique challenges faced by refugee women during their integration processes in Canada, emphasizing the

importance of gender-sensitive approaches. The research by Ayşe Şeyma Turgut Arıkan and Yasemin Özkan, titled "*Resilience Levels of Care Leavers in Turkey*", analyzes the psychological resilience levels of individuals who have left institutional care in Turkey within the framework of social support systems.

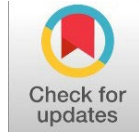
We hope that the articles in this issue will contribute to various fields within the social sciences. For more information about our work and other publications, you can visit our website or follow us on social media. We extend our gratitude to all researchers contributing to the world of science and wish you an enjoyable reading experience. We look forward to meeting you in future issues and projects.

JOURNAL OF TAM ACADEMY

TAM Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde belirtilen görüşler ve fikirler sadece yazar(lar)ın görüşüdür. Yayınlanan içeriklerle ilgili bütün sorumluluklar yazar(lar)a aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

The opinions and ideas stated in the articles published in the *Journal of TAM Academy* are only the opinion of the author (s). All responsibilities regarding the published content belong to the author (s). The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Tarandığımız İndeksler / Indices

Tüm makaleler DOI ve Crossmark ile kayıt altına alınmaktadır.
All articles are registered with DOI and Crossmark.

Tüm makaleler [Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) ile lisanslanmıştır.
All articles are licensed with [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

135 – 163

Derleme Makale
Review Article

Yapay Zekânın Gazetecilik Pratiklerindeki Yeri

Hülya GÖKBEL
10.58239/tamde.2024.02.001.x

164 – 179

Araştırma Makalesi
Research Article

Yapay Zekâ Haberlerinde Kullanılan Çerçevesel: İnsanlık İçin Yeni Bir Umut ya da Yeni Bir Tehdit

Aynur KÖSE, Duygu GÜNER, Aslıhan TURGUT
10.58239/tamde.2024.02.002.x

180 – 204

Araştırma Makalesi
Research Article

Yeni Medya Araçlarının Eğitim Süreçlerine Etkisi

Tolkun SOLDAN, Uğur SOLDAN
10.58239/tamde.2024.02.003.x

205 – 223

Araştırma Makalesi
Research Article

Yatırımcı İlişkileri Aracı Olarak Yıllık Raporların ve Web Sitesinin Kullanımı: Türk Hava Yolları Üzerine Bir Analiz

Deniz AKBULUT, Aynur ACER, Nihal PAŞALI TAŞOĞLU
10.58239/tamde.2024.02.004.x

224 – 240

Derleme Makale
Review Article

İşe Gömülmüşlüğü İnsan Kaynakları Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi: Bir Alanyazın Taraması

Ayşe KIR, Tahsin AKÇAKANAT
10.58239/tamde.2024.02.005.x

241 – 260

Araştırma Makalesi
Research Article

Üniversite Öğrencileri Arasında COVID-19 Aşısı İstekliliğinde Dini Değerlerin Rolü; Şanlıurfa Örneği

İslim Nur ÜRÜN
10.58239/tamde.2024.02.006.x

261 – 278

Araştırma Makalesi
Research Article

Hekim Merhameti Önündeki Engeller Üzerinde Öz Anlayış, Genel İyi Oluş ve Psikolojik Güvenliğin Etkisi

Hesna Zeynep SANDAL, Ebru TAYSI
10.58239/tamde.2024.02.007.x

279 – 315

Derleme Makale
Review Article

Gender Responsive Resettlement: Comprehending Refugee Women's Unique Challenges and Needs with Special Reference to Canada

Bushra Beegom RK1
10.58239/tamde.2024.02.008.x

316 – 337

Araştırma Makalesi
Research Article

Resilience Levels of Care Leavers in Turkey

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN, Yasemin ÖZKAN
10.58239/tamde.2024.02.009.x

338 – 350

Derleme Makale
Review Article

Ahmet Erhan Şiirine Otobiyografik Bir Bakış

Cemal Melik DIVARCI
10.58239/tamde.2024.02.010.x

Yapay Zekânın Gazetecilik Pratiklerindeki Yeri

The Place of Artificial Intelligence on Journalism Practices

Hülya GÖKBEL¹

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
17.05.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
09.07.2024

Kabul tarihi/Accepted:
14.07.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

Gökbel, H. (2024). Yapay zekânın gazetecilik
pratiklerindeki yeri.
TAM Akademi Dergisi, 3(2), 135-163.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.001.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.001.x

ÖZ

İletişim araştırmaları alanında yapay zekâ üzerine yapılan çalışmalar giderek önemini artırmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri, hızla artan kullanımıyla günlük yaşamın her alanına nüfuz ederken, medya ve iletişim alanlarında da kendini giderek daha fazla hissettirmekte ve bu sektörlerde önemli değişikliklere öncülük etmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, gazetecilik pratiklerini de derinden etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, yapay zekânın gazetecilik pratiklerine olan etkilerini incelemek, teknolojik dönüşümün mesleğe olan potansiyel etkilerini ve gazetecilik etik ilkeleri ile mesleki standartlar açısından karşılaşılabilecek zorlukları ve fırsatları değerlendirmektir. Yapay zekâ teknolojileri haber üretiminden sunumuna ve dağıtımına gazetecilik süreçlerinin her aşamasına etki etmekle beraber özellikle önyargı, taraflılık ve etik ihlalleri artırma potansiyelinden dolayı gazetecilikteki uygulamalarının ve etkilerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede; iletişim teknolojilerinin gelişimi, yapay zekâ kavramı ve medya alanında kullanımı ile gazetecilik pratiklerine etkisi argümantatif bir metotla incelenecektir. Araştırma sorusuna verilecek yanıtlar, daha önce yapılan bilimsel çalışmaların argümanlarına dayanarak oluşturulacaktır. Çalışmanın araştırma sorusu şöyledir: Yapay zekânın gazetecilikteki kullanımı, bilgi üretimi, sunumu ve dağıtım süreçlerine nasıl etki etmekte ve bu uygulamalar gazetecilik pratikleri ile etik kurallar ve yayın politikası üzerinde hangi olumlu ve olumsuz değişimleri yaratmaktadır? Araştırma bulgularına göre, yapay zekâ uygulamaları haber üretim süreçlerini hızlandırırken aynı zamanda bilgi toplama ve analiz kapasitelerini artırarak gazetecilikte derinlemesine raporlama olanaklarını genişletmiştir. Bu teknoloji, haberlerin kişiselleştirilmesi ve belirli kitlelere yönelik dağıtımı gibi özelliklerle okuyucu deneyimini etkilemekte ve kısıtlı kaynaklarla çalışan medya kuruluşları için değerli fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, yapay zekânın getirdiği etik sorunlar ve algoritmik önyargılar gibi riskler de bu teknolojinin gazetecilik üzerindeki potansiyel negatif etkileri arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Gazetecilik, Medya, İletişim Teknolojileri, Etik

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, hulya.gokbel@istanbulticaret.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4664-7075

ABSTRACT

Communication research is increasingly focusing on AI. As artificial intelligence technologies rapidly spread throughout daily life, they are transforming media and communication. Artificial intelligence technologies have a major impact on journalism. This study examines the effects of artificial intelligence on journalistic practices, the potential effects of technological transformation on the profession, and journalistic ethical and professional standards challenges and opportunities. Artificial intelligence technologies affect every stage of journalism, from news production to presentation and distribution, but their use and effects must be reevaluated due to their potential to increase prejudice, bias, and ethical violations. In this framework, the development of communication technologies, the concept of artificial intelligence and its use in the field of media and its impact on journalistic practices will be examined with an argumentative method. The answers to the research question will be based on the arguments of previous scientific studies. The research question of the study is as follows: How does the use of artificial intelligence in journalism affect the processes of information production, presentation and distribution, and what positive and negative changes do these practices create on journalistic practices, ethical rules and editorial policy? According to the research findings, artificial intelligence applications have accelerated news production processes and expanded the possibilities of in-depth reporting in journalism by increasing information gathering and analysis capacities. This technology affects the reader experience with features such as personalization of news and distribution to specific audiences, and offers valuable opportunities for media organizations working with limited resources. However, risks such as ethical issues and algorithmic biases brought by artificial intelligence are among the potential negative impacts of this technology on journalism.

Keywords: Artificial Intelligence, Journalism, Media, Communication Technologies, Ethics

Extended Abstract

This study analyzes in depth the changes brought about by artificial intelligence (AI) in the fields of communication and media, particularly its applications in journalism. AI is shaping the future of journalism by causing radical transformations in the processes of news production, distribution and consumption. Therefore, the role of AI in journalism and the opportunities and challenges it brings need to be examined in detail.

The main objective is to analyze the technological integration of AI in journalism and to discuss the ethical and practical implications for journalistic practices. The aim is that the study will contribute to the field by examining the application areas of AI in communication and media, especially in the context of journalism. The research question guiding this study is: How does the use of artificial intelligence in journalism affect the processes of information production, presentation and distribution, and what positive and negative changes do these practices bring about in journalistic practices, ethics and editorial policy?

The methodology for this study is based on a thorough literature review. The study aims to consolidate a comprehensive picture of how AI is transforming journalism by analyzing previous scholarly research and theoretical debates. Thus, this literature review examines the potential benefits that AI might bring to journalism as well as the ethical challenges it may provide.

In this direction, the study starts with assessment of the historical development in communication technologies especially starting with digitalization. The process of digitalization has

profoundly affected the production, sharing and access of information which led to the transformation of the media landscape and journalistic practices. This transition has not only increased the speed and scope of news delivery, but also created new challenges and opportunities for maintaining accuracy and ethical standards in journalism.

The study also examines the role of AI in data collection, news creation, distribution and consumption. With capabilities such as automated text/video production, news summarization, translation, personalization, AI increases the efficiency of journalism and offers new news ideas through big data analysis. While AI greatly improves efficiency in journalism by automating tasks such as data gathering and content generation, which allows for faster and potentially more accurate news reporting the research also highlights significant ethical concerns. The impact of AI on ethical principles and objectivity is controversial. AI may further reinforce existing biases found in data sources, making it difficult to maintain journalistic objectivity and potentially influencing public perception.

The conclusion of the study highlights the fact that artificial intelligence in journalism has both positive and negative aspects. The increasing role of AI in news production, presentation and distribution determines the future of journalism. However, AI offers both opportunities and risks. In order to ensure the responsible use of AI in journalism, the study proposes journalists and media organizations to increase their awareness for a better understanding of AI technologies. It also recommends that ethical guidelines be updated and reviewed and that strategic approaches be developed to adapt to a rapidly changing communication environment.

Giriş

Son yıllarda, yapay zekâ teknolojilerinin hızla gelişmesi, gazetecilik dahil olmak üzere pek çok sektörde dönüşüme sebep olmaktadır. Bu dönüşüm, haber üretiminden sunumuna ve dağıtımına kadar her aşamada kendini göstermekte ve gazetecilik mesleğinin geleceği için önemli etkilere yol açmaktadır. Yapay zekâ uygulamalarının gazetecilikteki kullanımının artmasıyla birlikte, gazetecilik mesleğinin bu yeni teknolojik dönüşüme nasıl uyum sağlayacağı, etik standartları nasıl koruyacağı ve haberin doğruluğunu ve tarafsızlığını nasıl güvence altına alacağı konuları çalışmada ele alınacak sorunsalları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, yapay zekânın gazetecilik pratikleri üzerindeki etkilerini, özellikle etik standartlar ve mesleki standartlar açısından değerlendirerek, bu teknolojinin sunduğu fırsatlar ve ortaya çıkardığı zorlukları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ele alınacak araştırma sorusu şöyledir: Yapay zekânın gazetecilikteki kullanımı, bilgi üretimi, sunumu ve dağıtım süreçlerine nasıl etki etmekte ve bu uygulamalar gazetecilik pratikleri ile etik kurallar ve yayın politikası üzerinde hangi olumlu ve olumsuz değişimleri yaratmaktadır?

Bilgi işleme, algılama, öğrenme ve otomatik karar verme yeteneklerini içeren yapay zekâ sistemleri, günümüzde iletişim ve medya alanlarını kökten değiştirerek gazetecilik pratiklerini de dönüştürmektedir. Bu değişim hem gazetecilerin çalışma şeklini hem de haber tüketicilerinin deneyimini etkilemektedir. Bu nedenle, yapay zekânın gazetecilik üzerindeki etkisini incelemek ve bu değişimin gelecekteki sonuçlarını değerlendirmek büyük önem taşımaktadır.

Yapay zekâ, internetten ve sosyal medyadan gelen büyük miktarda veriyi otomatik olarak analiz ederek gazetecilere yeni haber kaynakları ve fikirler sunabilmekle birlikte otomatik metin ve video oluşturma, haberleri özetleme ve çeviri gibi görevlerde kullanılabilir. Ayrıca yapay zekâ,

haberleri kişiselleştirmek ve belirli kitlelere ulaştırmak için kullanılabilir. Yapay zekâ kullanımının gazetecilik üzerindeki etkileri, bir yandan iş süreçlerini hızlandırırken, diğer yandan etik ve objektivite sorunları gibi yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, yapay zekâ destekli gazetecilik araçlarının yarattığı fırsatları ve zorlukları, medya sektöründe ve haber tüketim alışkanlıklarında meydana gelen dönüşümleri ele alacak, yapay zekânın haber kalitesi ve çeşitliliği üzerindeki etkilerini değerlendirecektir.

Çalışmada ilk bölümde tarihsel süreçte iletişim ve medya teknolojilerinin gelişimi ele alınacak, bu sürecin özellikle dijitalleşme ve sonrası kısmına değinilecektir. Sonra yapay zekâ kavramının tanımı ve gelişimi ile iletişim ve medya alanında kullanımına vurgu yapılacaktır. Son bölümde ise yapay zekâ teknolojisinin özellikle gazetecilik alanında kullanım alanlarına odaklanılacaktır. Çalışma yapay zekânın gazetecilik pratikleri üzerindeki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Özellikle yapay zekâ teknolojilerinin gazetecilik üzerindeki etik ve mesleki etkilerini, haberlerin doğruluğu ve tarafsızlığı ile ilgili sorunları ele alacaktır. Yapay zekânın gazetecilikte nasıl kullanıldığı, bu kullanımın sektöre getirdiği zorluklar ve sunduğu fırsatlar literatür taraması ile desteklenerek incelenecek, ayrıca bu teknolojinin gazetecilik etik ilkeleri ve mesleki standartlar açısından yarattığı potansiyel etkiler değerlendirilecektir.

Bu çalışmada; gazeteciliğin tüm aşamalarında, yapay zekânın hangi etkileri ve dönüşümleri yarattığı her yönüyle ele alınacak, bu kapsamda özellikle getirdiği fırsatlar ve ortaya çıkardığı zorluklar yanı sıra etik boyutunda ortaya çıkabilecek noktalar ayrıntılı biçimde aktarılmaya çalışılacaktır.

1. Bilginin Sınırsız Evreni: Dijital İletişim ve Medya Teknolojilerinin Gelişimi

İletişim, insanlığın tarihi kadar eski ve kompleks bir süreçtir. Tarihsel gelişimine bakıldığında, iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, insan deneyimlerinin sınırlarını sürekli genişletmiş ve toplumsal değişimi şekillendirmiştir. Konuşma dilinin icadından dijital iletişim teknolojilerine kadar uzanan bu evrim, bireylerin bilgi edinme, işleme ve paylaşma yöntemlerinde köklü dönüşümlere yol açmıştır (Gleick, 2011, ss. 399-401). İnsanlığın gelişimiyle iletişim teknolojileri arasındaki karşılıklı etkileşim, kuşkusuz gelecekte de tüm hızıyla sürecektir.

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, insan duyularını genişletmiş, mekân ve zaman algılarını değiştirmiş, toplumsal normları ve değerleri yeniden yapılandırmıştır (Berry vd., 2010, ss. VII-VIII). Yazının icadı, matbaa, elektrik ve elektronik medya, dijital iletişim teknolojileri gibi aşamalar, iletişim pratiklerini ve toplumsal yapıları dönüştürerek, bilginin toplanması, paylaşılması ve erişilebilirliği üzerinde derin etkiler bırakmıştır (Castells, 2013, s. 440). Dolayısıyla, her bir teknolojik atılım, toplumların kendilerini ifade etme biçimlerini ve kültürel dinamiklerini yeniden tanımlama fırsatı yaratmıştır.

Özellikle dijital çağda ortaya çıkan etkileşimli, çok yönlü iletişim biçimleri, insanların dünyayı algılama ve etkileşim kurma şekillerini köklü biçimde değiştirmiştir (Süllü, 2018). Günümüzde iletişim teknolojilerindeki sürekli yenilik ve dönüşüm, yalnızca iletişim pratiklerimizi değil, aynı zamanda toplumumuzun yapısal ve kültürel yönlerini de şekillendirmeye devam etmektedir. Sözü edilen tarihsel gelişim, geleceğe ışık tutmayı sağlayabilecek bir araştırma alanıdır.

Mikroelektronik devriminin ardından bilgisayar teknolojisinin hızla gelişmesi, iletişim teknolojilerinde köklü bir dönüşüme yol açmıştır (Atabek, 2001, s. 100). Bilgisayar ve mikroçiplerin ilerlemesi, daha küçük ve güçlü cihazların gelişmesini sağlayarak, bireylerin her an her yerde bilgiye erişimini mümkün kılmıştır. Dijitalleşme olarak ifade edilen bu süreç, çeşitli medya türlerinin bilgisayar

diline dönüştürülmesini sağlamış; ses, görüntü ve yazı gibi farklı veri formlarının entegrasyonunu ve manipülasyonunu kolaylaştırmıştır (Aktaş, 2014, s. 59). Dahası, mekândan ve zamandan bağımsız bir iletişim dünyasına kapıların açılmasına imkân doğmuştur.

Dijitalleşmenin gazetecilik üzerindeki etkileri çok çeşitlidir. Multimedya öğeleri, interaktif içerikler ve okuyucu katılımı, haberlerin sunumunu zenginleştirmiş ve okuyucuların algılama yöntemlerini genişletmiştir (Başlar, 2013). Aynı zamanda, haberlerin yayılma hızını ve erişimini artırarak, yayıncılık sektöründe yeni tüketim alışkanlıklarının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bu dijital dönüşüm, gazetecilere haberleri daha etkileşimli ve kişisel bir şekilde sunma imkânı sağlarken, okuyucuların da haberin içeriğine katkıda bulunmasına olanak tanımıştır (Akyazı, 2019, s. 31). Ancak bu süreç, etik, güvenilirlik ve gizlilik gibi gazetecilik ilkelerini de etkilemiştir. Günümüzde, metaverse gibi yeni sanal ve karma gerçeklik formları, gazetecilik alanında yeni sorular ve potansiyeller ortaya çıkarmaktadır. Dijital iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, gazeteciliğin geleceğini de şekillendirmektedir.

1.1. Interaktif İnternet Medyasının Gelişimi

İnternetin evrimi, gazetecilerin ve hedef kitlelerin ilişkilerinde değişikliklere yol açmıştır. İletişimin tek yönlü olmasından diyalojik türe geçiş sağlanmış ve haberlerin oluşum süreci daha ortak bir çaba haline gelmiştir. Ancak, internetin evrimi sırasında sahte haberlerin yayılması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Sosyal medyanın etkisiyle, gazetecilerin gücü ve iradesi sorgulanmaktadır (Hermida, 2012). Her yerden her an haberin bireysel üretilip tüketilebildiği bir mecra olan internet, bireyleri haberleri hem tüketen hem üreten haline getirmiştir. Hızın ve dolayısıyla veri üretiminin ortaya çıktığı bir mecrada kirli bilginin de yoğunlaşması kaçınılmaz olmuştur.

İletişimi ve toplumsal ilişkileri bir ağ yapısı üzerinden gerçekleştirme fikri, internet ve bilgisayar teknolojileri ile uyumlu bir yapıya işaret etmektedir. Manuel Castells'e göre, "endüstri sonrası" ve "enformasyon toplumu" kavramları günümüz toplumsal düzenini açıklamakta yetersiz kalmaktadır ve bu kavramların yerine "ağ toplumu" kavramı kullanılmalıdır. Castells'e göre, ağlar enformasyon veya bilgi toplumunda giderek baskın sosyal örgütlenme biçimi haline gelmiş ve toplumun her alanında hiyerarşik yapıların yerini ağlar almıştır (Aktaran Kara, 2013, s. 40).

1990'lardan itibaren internetin yaygınlaşmasında önemli bir adım, kolay bir arama sistemi sunan "world wide web" (www) uygulamasının tasarlanması olmuştur. Bu uygulama, internet sitelerinin içeriklerini bilgiye göre düzenleyerek kullanıcılara istedikleri bilgiyi bulmaları için kolaylık sağlamıştır. 1990 yılında CERN'deki araştırmacılar Tim Berners-Lee ve Robert Cailliau tarafından icat edilen "world wide web" yazılımı, dünyanın dört bir yanında ilk web sitelerinin kurulmasını sağlamıştır. Bu gelişme, internetin sadece bir bilgi alışverişi aracı olmaktan çıkarak hem iletişim hem de ticari bir platforma dönüşmesini hızlandırmıştır (Castells, 201, s. 65). Tim Berners-Lee'nin bu buluşu, bilgi erişimini demokratikleştirerek toplumların bilgiye ulaşma biçimini kökten değiştirmiştir.

Web 1.0 olarak bilinen World Wide Web'in gelişimi, internetin sivil bir yapıya dönüşmesinde önemli bir değişime işaret etmektedir. Web 1.0, kullanıcı etkileşimini sınırlayan ve onları öncelikle içerik tüketicisi konumuna düşüren statik web sayfaları ile karakterize ederken basit yapısının yanında sonraki etkileşimli döneme geçişte önemli bir basamak oluşturmuştur.

1.2. Web 1.0'dan Web 2.0'a Geçiş: İnteraktif Medya Ortamlarının Yükselişi

Web 1.0'ı izleyen Web 2.0 dönemi, kullanıcıların etkileşimli özellikler aracılığıyla aktif katılımcılar haline gelmelerini sağlayarak içerik oluşturmalarına ve dijital kimliklerini birleştirmelerine olanak tanıdı. Tek yönlü bilgi paylaşımından çift yönlü bilgi paylaşımına geçiş, çevrimiçi alanda kullanıcı varlığını ve etkisini önemli ölçüde artırarak çevrimiçi toplulukların ve paylaşım ekonomilerinin büyümesini teşvik etmiştir (Akyazı, 2019, s. 39). Böylece oluşan dijital sosyal platformlar sayesinde artık her bir bireyin kolaylıkla içerik üretimine dahil olabildiği, dolayısıyla her türlü fikrin paylaşılabilirliği, zengin içerikli bir dijital iletişim evresi mümkün olabilmektedir.

Web 2.0 döneminde internetin evrimleşmesiyle bloglar kişisel yayıncılığın gelişmesine önemli katkıda bulunan araçlar haline gelmiştir. Bu araçlar, kullanıcıların içerik üretimine daha fazla katılımını sağlayarak internetin daha interaktif ve katılımcı bir platform haline gelmesine imkân tanımıştır. Bloglar, teknik bilgi gerektirmeden herkesin kolayca içerik oluşturabileceği ve paylaşabileceği bir ortam sunmuştur. Bu sayede, geleneksel medyanın tekelinde olan içerik üretimi, bireylere de açılmış ve internetin ses çeşitliliği ve çok sesliliği artmıştır (Dilmen, 2007, s. 117). Geçilen bu süreç, demokrasinin vazgeçilmez ön koşullarından olan ifade özgürlüğüne yadsınamaz katkılar sağlamıştır.

Hızlı güncelleme ve içerik yayınlama özellikleri sayesinde bloglar, geleneksel medyaya göre daha hızlı haber akışı sağlayabilmektedir. Bu sayede, bireyler ve kurumlar, kendi uzmanlaşma ve hedef kitlelerine özel içerikler sunabilme imkânına kavuşmuştur. Bloglar, internetin demokratikleşmesi ve kişisel yayıncılığın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Çeşitlilik ve çok sesliliğin artmasına, hızlı ve esnek haber dağıtımına ve alternatif haber kaynaklarının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Blogların popülerliği zamanla azalmış olsa da internetin evriminde ve kişisel yayıncılığın gelişmesinde önemli bir kilometre taşı olmaya devam etmektedir (Bruns, 2017).

1.3. Multimedya Kullanımı ve Medya Üzerindeki Etkileri

İnternetin ortaya çıkması ve yaygınlaşması, iletişim araçlarını dönüştürerek dijital bir devrimi başlatmıştır. Bilgisayar teknolojisinin gelişimi, metin, grafik, animasyon, ses, müzik ve video gibi farklı medya türlerinin entegrasyonunu hızlandırmıştır. Genel anlamda "iki veya daha fazla çeşitli medya unsurlarının kişisel bilgisayar ortamında entegrasyonu" olarak tanımlanan multimedya ile iletişim, fotoğraf ve film teknolojilerinin de ilerlemesiyle birlikte geniş kitlelere ulaşabilir hale gelmiştir. Multimedya kullanımı, öğrenme, eğlence ve bilgi paylaşımını daha etkili hale getirebilmektedir (Süllü, 2018).

Multimedya ortamlarının hayata geçmesi, gazeteciliğin yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. İnternet teknolojisi, metin, görüntü, ses gibi unsurların bütünleştirilerek, haberlerin daha etkili bir şekilde iletilmesini sağlamaktadır. Geleneksel gazeteciliğin metin tabanlı yapısının zenginleştirilmesi, haberlerin daha kapsamlı ve etkileyici bir şekilde sunulmasına olanak tanımaktadır. Sosyal medya entegrasyonu, haberlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, haberlerin niteliğinin takip edilmesini kolaylaştırmaktadır (Savage & Vogel, 2014, s. 3). Dolayısıyla, internet teknolojilerinin gazeteciliğe olan etkisi, haber iletim yöntemlerinde ve içerik sunumunda kalıcı değişiklikler yaratmıştır, bu da medyanın daha geniş kitlelere ulaşmasını ve sosyal medya üzerinden etkileşimi kolaylaştırmıştır.

Web 2.0 ve internetin hızlı gelişimi, iletişim amaçlarının ve araçlarının yeni medya iletişimi perspektifinde daha şeffaf bir biçimde evrilmesine zemin hazırlamıştır. Bu evrim, teknolojik ve toplumsal ihtiyaçların birbirine entegre olduğu bir gerçeği ortaya koyarken, iletişim araçlarının sadece bilgi aktarımını değil aynı zamanda katılımı, bireysel ve toplumsal etkileşimi de kapsayacak şekilde genişleme yönünde ilerlemesine sebep olmuştur. Bir diğer ifadeyle yeni medya iletişimi, bireylerin

sanal ve gündelik yaşamları arasında sürekli bir mobilite hali ile etkileşim içinde olduğu bir dönemi yansıtır. Bu bağlamda, teknolojik ve toplumsal ihtiyaçların birbirine entegre olması, iletişim paradigmasını daha karmaşık ve çok boyutlu hale getirmiştir. Carrie Heeter (2000), etkileşimi, medyanın kaç tane ve ne tür özelliklerinin etkileşime izin verdiği temeline dayandırarak, kullanıcıların enformasyona aktif katılımını ve zenginleştirmelerini vurgulamıştır (Aktaş, 2014, s. 63). Web 2.0 ve internet teknolojilerinin hızlı gelişimi, iletişim araçlarının ve amaçlarının şeffaflaşmasına ve daha geniş katılımlı bir medya ortamının oluşmasına önayak olmuştur. Böylece dijital iletişim alanında köklü bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

Dijital iletişim, kültürel değerler ve alışkanlıkların küresel bir boyutta etkileşime girmesini sağlayarak farklı kültürlerin iç içe geçmesine neden olmuştur. Bu durum, küreselleşen medya aracılığıyla homojenleşme, kutuplaşma ve hibritleşme olarak ifade edilen çok boyutlu etkiler yaratmaktadır. Teknolojik ilerlemeler, medya ve iletişim araçlarının hibritleşmesini, yani farklı teknolojik unsurların ve iletişim biçimlerinin bir araya gelmesini tetikler. Bu birleşim, kültürel üretim alanlarını yeniden şekillendirmekte ve küreselleşme bağlamında, çeşitli medya teknolojilerinin entegrasyonunu ifade etmektedir. Hibritleşme, eski ve yeni medya biçimlerinin entegrasyonunu ifade ederek, alıcıların pasif rolünden aktif katılımcılara dönüşümünü sağlar (Ölçekçi, 2020; Çaycı & Karagülle, 2016). Kültürel etkileşimlerin artması, medyanın küresel ölçekte homojenleşmesine, kutuplaşmasına ve hibritleşmesine yol açarken, medya teknolojilerinin birleşimi kültürel üretim alanlarını yeni baştan şekillendirmektedir.

1.4. Sosyal Medya ve İçerik Üretiminin Demokratikleşmesi

Sosyal medya, Web 2.0 teknolojileriyle ortaya çıkan ve bireylerin kendi içeriklerini oluşturmalarına, paylaşmalarına ve geniş kitlelerle etkileşime geçmelerine izin veren dinamik bir platformdur (Çağlar, 2017, s. 46). Sosyal ağ siteleri, kullanıcılara profil oluşturma, bağlantı kurma ve içerikleri görüntüleme imkânı sağlar (Boyd & Ellison, 2007). Her an her yerden ulaşılabilen bu platformlar kişilerin kendilerini ifade etme alışkanlıklarında önemli bir dönüşümü başlatmış, sanal bir toplumsal dünyanın kapıları açılmıştır.

Sosyal medya, dijitallik, etkileşimsellik ve kullanıcı tarafından oluşturulan içerikleri vurgulayan internet tabanlı kanallardır ve geniş kitlelerle gerçek zamanlı veya eşzamansız etkileşim sağlar. (Carr & Hayes, 2015). Bu özellikler, haberlerin paylaşımını ve takibini kolaylaştırarak "yurttaş gazeteciliği" kavramının doğmasına katkıda bulunmuştur (Kıyan & Törenli, 2018). Bir taraftan kendisini dijital bir varoluşla yeniden tanımlama imkânı bulan bireyler diğer taraftan toplumu etkileyecek haber, bilgi ve fikir paylaşımları yapabilmelerinin sonucu olarak aynı zamanda birer gazeteci konumuna da girmişlerdir.

Diğer yandan, sosyal medya özgür ifade olanakları sunmasına rağmen, etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Özel hayatın ihlali, telif hakları ihlali ve dezenformasyon gibi konular, sosyal medya platformlarının düzenlenmesi gereken alanlarıdır (Tekke & Lale, 2021). Sosyal medyada bu risklerin oluşması kaçınılmazdır. Önemli olan bununla mücadele konusunda bilinçli bireyler ve toplum yetiştirmektir. Sosyal medya okuryazarlığı bu risklerin mümkün olduğunca azaltılması ve yönetilmesi açısından etkin olarak dikkate alınmalıdır.

1.5. Web 3.0 ve Web 4.0: İnternetin Evrimi

2010 sonrası Web 3.0 dönemi, internet verilerini işleyebilen ve kullanıcılara dijital kimlikleri üzerinde daha fazla kontrol sağlayan akıllı sistemler getirmiştir. Semantik arama motorları ve blok zinciri teknolojileri daha bütünleşmiş, anlamlı ve kişiselleştirilmiş dijital içerik ve hizmetlere erişimi mümkün kılmıştır (Aslan & Kolancı, 2018, s. 210). Bu gelişmeler, kullanıcıların dijital ortamda karşılaştıkları bilgi ve hizmetleri daha etkin şekilde yönetmelerini sağlayarak internet deneyimini kişiselleştirmelerine olanak tanımıştır.

Öngörülen Web 4.0 veya "Simbiyotik Web", Nesnelerin İnterneti ve yapay zekâ tarafından etkinleştirilen gelişmiş makineler arası iletişimin geleceğine işaret etmektedir. Bu evrim veri yönetimi, iletişim ve karar alma süreçlerinde devrim yaratmayı vaat ederken, aynı zamanda bu sistemlerde azalan insan faktörüne ilişkin etik ve toplumsal kaygıları da gündeme getirmektedir (Aghaei vd., 2012). Öte yandan, Web 4.0'in getireceği bu yeni teknolojik entegrasyon, toplumun teknolojiye bakışını ve günlük yaşamın birçok yönünü şekillendirme potansiyeline sahiptir.

Pasif bilgi erişiminden interaktif katılıma, akıllı kişiselleştirmeye ve makine-makine entegrasyonuna geçiş, web'in sadece bir bilgi paylaşım aracı olmaktan çıkıp çeşitli alanlarda insan-makine etkileşimlerini yeniden şekillendiren dinamik bir ekosisteme dönüşmesini temsil etmektedir. Bireyin dijital ağdaki edilgen durumundan etken hale geçişine zemin hazırlayan bu teknolojik gelişmeler ile birlikte iletişimin dinamikleri kökten değişikliğe uğramıştır. Sosyo-kültürel anlamda da toplumun yapısı farklı bir boyuta taşınmıştır.

Genel olarak Web 1.0 ile bilgiye pasif erişim sağlanırken, Web 2.0 kullanıcıların içerik oluşturmalarına izin vermiştir (Akyazı, 2019, s. 39). Web 3.0 ile yapay zekâ ve anlamsal özellikler eklenmiş (Süllü, 2018), Web 4.0 ise nesnelerin interneti ve gelişmiş yapay zekâ ile daha da ileri gitmiştir (Aghaei vd., 2012). Artık sanal evrenlerin konuşulduğu, insanların avaturlarıyla sanal dünyada varlık göstermeye başladığı, giyilebilir teknolojiler, IoT, 5G, 6G gibi yeni teknolojik ilerlemelerin bu gelişimi ivmelendirdiği bir sürece girilmiştir. İletişim teknolojilerindeki ilerleme hızı her geçen dönem bir önceki dönemleri katbekat aşarak ilerlemektedir.

1.6. Metaverse ve Geleceğin İletişimi: Sanal Dünyalarda Sosyal Bağlar

Günümüzde sanal gerçeklik uygulamalarıyla hayatımıza giren "metaverse" kavramı, gazetecilik pratiklerinde de önemli değişimler yaratmaktadır (Cruz & Fernandes, 2011). Metaverse, hem gerçek hem de dijital dünyaları birleştirerek sürekli ve kalıcı bir çok kullanıcı alan oluşturur ve bu nedenle "gerçeklik sonrası" bir evren olarak adlandırılır (Mystakidis, 2022). Artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, yapay zekâ ve blokzinciri gibi yenilikçi teknolojiler Metaverse'in temel altyapısını oluşturur. Bu teknolojiler birleşerek Metaverse'in daha karmaşık ve çeşitlendirilmiş bir yapıya bürünmesini sağlar. Sonuç olarak, kullanıcılar bu sanal ortamda daha önce mümkün olmayan deneyimlere katılabilir ve kendi dijital varlıklarını oluşturarak diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunabilirler. Metaverse, gazetecilere hikayeleri sanal gerçeklik ortamında sunma ve okurlarla daha güçlü bağlar kurma imkânı tanımaktadır (Biswal & Kulkarni, 2024, s. 44). Böylelikle haberler sürükleyici bir ortamda, deneyimle bütünleşerek daha etkili ve kalıcı bir şekilde aktarılabilir.

Metaverse gazeteciliği, teknolojik gelişmelerin hızla devam ettiği bir alan olup, bu alanda yapılan çalışmalar henüz sınırlıdır. Sanal gerçeklik, giyilebilir teknolojiler, IoT (Internet of Things) gibi

bütünleyici yeni teknolojik araçlar sayesinde deneyim tabanlı bir içerik üretimi mümkün olmaktadır. Sosyal ağların evrimi ve çeşitlenen genişletilmiş gerçeklik teknolojileriyle beraber, sürükleyici gazetecilik kavramı metaverse'lerde kendine yer edinmiştir (Herrera-Damas & Benítez-de-Gracia, 2023). Metaverse ve sürükleyici gazetecilik kavramları birbirleriyle ilişkili kavramlar olup, metaverse, kullanıcıların bilgisayar tarafından oluşturulan bir ortamla ve diğer kullanıcılarla gerçek zamanlı olarak etkileşime girebildiği bir sanal gerçeklik alanıdır; sürükleyici gazetecilik ise sürükleyici ve etkileşimli haber deneyimleri oluşturmak için sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi sürükleyici teknolojileri kullanır (Sanchez-Acedo vd., 2023). Yani Metaverse sürükleyici gazetecilik için bir platform sağlayıcı görevindedir. VR, AR ve 360 derece video kullanımı ile etkileşimli bir hikâye anlatımı deneyimi sunmayı amaçlayan sürükleyici gazetecilik izleyicileri haberin içindeymiş gibi hissettirerek işin içine hislerin de katıldığı derin bir etkileşimle haber ve hikâye sunumunu hedeflemektedir (Sanchez-Acedo vd., 2023). Sanal evrende gazetecilik uygulamaları başlatan örnekler arasında metaverse'de röportajlar yapmaya başlayan Financial Times'ı gösterebiliriz (Sanchez-Acedo vd., 2023). Benzer şekilde bir Wall Street Journal muhabiri sanal gerçeklik cihazıyla yaşadığı 24 saatlik deneyimi anlatmaktadır (Stern, 2021). Böylece deneyim odaklı, izleyicinin kendini olayın içinde hissettiği, etkileşimi duygu boyutuna taşınmış bir gazetecilik pratiği mümkün olabilmektedir.

2. Yapay Zekâ Teknolojisi ve Medya Alanında Kullanımı

Yapay zekâ en genel tanımıyla bilgisayar programları ve hesaplamalar yoluyla akıllı insan davranışının taklit edilmesi olarak tanımlanır (Wichert, 2020, s. 14). Newell (1982), yapay zekânın amacının zekâyı ve zeki davranışı anlamak ve mekanik olarak yeniden üretmek olarak ifade etmektedir. Yapay zekâ teknolojisiyle, deneyimlerden öğrenen, mantıklı düşünen, önemli bilgileri saklayan ve insan bilişi ile zekâsına benzer biçimlerde sorunları çözebilen bilgisayar sistemleri geliştirilmektedir. Bu sistemler insan bilişsel süreçlerinden farklı hesaplama teknikleri kullanılarak oluşturulur (Lucci & Kopec, 2011, ss. 5-6). Böylece problem çözme, öğrenme, planlama ve dil işleme gibi zekâ gerektiren işlevler yerine getirilebilirken, yapay zekânın insan zekâsını modelleme çabası hem teknolojik ilerlemeyi hem de insanlık anlayışını derinlemesine yansıtmaktadır. Yapay zekâ, iş dünyasında özellikle otomasyon, veri analizi ve karar destek sistemleri alanlarında önemli bir rol oynamakta; bu teknolojiler sayesinde işletmelerin verimliliklerini artırma, maliyetlerini azaltma ve yenilikçi ürünler ile hizmetler sunma kapasiteleri büyük ölçüde iyileşmiştir. Yapay zekâ teknolojilerinin günümüzde kullanımı oldukça yaygınlaşmış olmakla birlikte kullanım alanları her geçen gün yüksek bir hızla artmaktadır. Bugün hem dünyada hem ülkemizde tıptan hukuk alanına, finanstan iletişim ve medya sektörüne kadar sayısız alanlarda kullanım örneklerini görmekteyiz.

Yapay zekâ, iletişim ve medya üzerinde büyük bir etkiye sahiptir; görsel algılama, konuşma tanıma, karar verme ve dil çevirisi gibi normalde insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebilen bilgisayar sistemlerini ifade eder (Schmidhuber, 2015). Bu nedenle yapay zekânın iletişim ve medya üzerinde dönüştürücü ancak tartışmalı bir etkisi olduğu söylenebilir. Yapay zekâ, içerik oluşturmayı otomatikleştirmek, önerileri kişiselleştirmek, kullanıcı davranışını tahmin etmek gibi görevleri yerine getirebilmektedir. Bununla birlikte, doğruluk, filtre balonları, mahremiyet, sömürü ve şeffaflık ile ilgili etik zorluklar ortaya çıkmaktadır. Palowitch ve Ferraris (2020, s. 1)'in belirttiği gibi, iletişimde yapay zekânın sorumlu kullanımı, ticari çıkarların sosyal değerler, insani yönelim, şeffaflık ve kullanıcı özerkliği ile dengelenmesini gerektirmektedir. Yapay zekâ başta yazılı basın olmak üzere radyo ve televizyon, haber ajansları, reklamcılık, sinema ve sosyal medya alanında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

2.1. Yazılı Basın Alanında Kullanımı

Yapay zekânın yazılı basın ve özellikle gazetecilik alanındaki en önemli katkılarından biri veri toplama ve analiz gibi çeşitli görevleri otomatikleştirme yeteneğidir. Yapay zekâ algoritmaları, sosyal medya platformları ve devlet veri tabanları gibi çeşitli kaynaklardan veri kazıyarak haber hikayeleri için bilgi toplamada kullanılabilir (Yiğitcanlar vd., 2020). Bu katkının gazetecilere zaman avantajı kazandırdığı, yanı sıra daha ince ve özel analiz yapabilmelerine olanak tanıdığı ortadadır.

Ayrıca, yapay zekânın doğal dil işleme (NLP) alanındaki gelişmeleri, finansal raporlar veya spor istatistikleri gibi yapılandırılmış verilere dayalı haber makalelerinin otomatik üretimini mümkün kılmaktadır (Backus vd., 2023). Bununla birlikte, GPT- Generative Pre-trained Transformer (Üretken Ön-eğitilmiş Dönüştürücü) mimarisi üzerine kurulu büyük dil modelleri (LLM) insan üretiminin özelliklerini içeren biçimlerde ve kalitede son derece karmaşık dil çıktıları üretebilmektedir (Koşaner vd., 2023). Bağımlı olmadan verilerden kendisi öğrenen, çok geniş metin veri havuzundan eğitilerek geliştirilmiş olarak akıllı metinler üretebilen bir makine öğrenme sistemidir (Etike, 2023b). Bu sayede örneğin ChatGPT gibi dil modelleri tıpkı bir insanın konuşmasını taklit edebilir; kısa hikâyeler, makaleler ve programlama kodları gibi metinleri kusursuzca oluşturabilirler (Koşaner vd., 2023). Bir gazeteci için de bu şekilde haber içeriğini üretmek mümkün olabilmektedir. Okuyucu tarafından böyle bir üretken yapay zekâyı yazdırılmış metnin insan elinden mi makineden mi çıktığını anlamak mümkün olmayacak kadar düzgün, etkin ve akıcı bir dille yazılmakta aynı zamanda çok fazla veri setinden beslendiği için içerik olarak da çeşitliliği sağlayabilmektedir. Örneğin Milliyet Gazetesi'nin online sayfasında Çağdaş Ertuna tarafından 5 Şubat 2023 tarihinde kaleme alınmış "Bu yazı ChatGPT ile yazılmıştır" başlıklı makalede gazeteci tarafından üretken yapay zekâyı sorulan sorularla tamamen ChatGPT üretimi bir yazı oluşturulmuştur (Ertuna, 2023). Bu yazıda ilk soru olan "ChatGPT insanlardan neden daha iyi yazıyor?" sorusuna yapay zekânın verdiği beş paragraflık cevabın aşağıda yer alan ilk paragrafında görülebileceği gibi yapay zekânın ürettiği metin bir insanın üretebileceğinden farklı olmamaktadır:

"Open AI tarafından geliştirilen bir AI dil modeli olan ChatGPT, olağanüstü hız ve doğrulukla insan benzeri metinler üretebilir. ChatGPT'nin yazılı olarak insanlardan daha iyi performans göstermesinin birkaç nedeni var. İlk olarak, ChatGPT muazzam miktarda metin verisi üzerinde eğitildi ve inanılmaz derecede geniş bir bilgi tabanına sahip olmasını sağladı. Bu, çok çeşitli soru ve isteklere son derece alakalı ve doğru yanıtlar üretmesini sağlar."

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı yazılı basın çalışanlarının daha karmaşık ve araştırmacı haberciliğe odaklanmaları için zaman kazandırmaktadır. Bununla birlikte, avantajlarının yanı sıra yapay zekâyı bu amaçlar doğrultusunda kullanmak önemli riskler de getirmektedir. Temel endişelerden biri, yapay zekâ algoritmalarındaki potansiyel önyargılardır. Veri kümelerindeki mevcut önyargılar, yapay zekâ sistemlerinin çıktılarında da yansıtılarak haberlerin önyargılı bir şekilde sunulmasına ve eşitsizliklerin pekiştirilmesine yol açabilir (Yiğitcanlar vd., 2020). Ayrıca, yapay zekânın artan kullanımı, gazetecilerin rolü ve iş değiştirme potansiyeli hakkında etik soruları da gündeme getirmektedir (Backus vd., 2023). Teknolojinin kullanımıyla, gazetecilik mesleğinin temel ilkeleri arasındaki dengenin sağlanması, üzerinde önemle durulması gereken bir alandır.

2.2. Radyo ve Televizyon Alanlarında Kullanımı

Yapay zekâ teknolojileri, çeşitli sektörleri dönüştürdüğü gibi radyo ve televizyon endüstrisinde de önemli değişimlere yol açmıştır. Gelişmiş üretim iş akışları ve izleyicilere yönelik kişiselleştirilmiş deneyimler sayesinde, radyo ve televizyon endüstrisi de yapay zekâdan geniş ölçüde yararlanmaktadır. Yapay zekânın radyo ve TV alanındaki en önemli katkılarından biri, içerik üretimi ve küratörlüğü gibi görevlerin otomasyonudur. Yapay zekâ algoritmaları, otomatik haber senaryoları oluşturma veya tercih edilen çalma listelerini oluşturma gibi işlevlerde kullanılabilir (Xue vd., 2022). Bu durum, hem yayıncılar için zaman ve emek tasarrufu sağlamak hem de kullanıcı deneyimini kişiselleştirmektedir. Ayrıca, yapay zekâ, büyük hacimli verileri analiz ederek yayıncılar için içgörüler elde etmek için kullanılabilir. İzleyici izleme modelleri ve tercihlerinin analizi, programlama kararlarını bilgilendiren eğilimleri ve kalıpları belirlemekte ve böylece içerik tekliflerinin optimizasyonuna katkı sağlamaktadır (Cui & Wu, 2019).

Ses ve video içeriğinin üretimi ve düzenlenmesinde de yapay zekâ teknolojileri kullanılmaktadır. Konuşma tanıma ve doğal dil işleme özellikleri, içeriklerin yazıya dökülmesini ve altyazı eklenmesini sağlayarak erişilebilirliği artırmaktadır (Matheny vd., 2020). Ayrıca, yapay zekânın görüntü ve ses kalitesini iyileştirme potansiyeli de bulunmaktadır (Anantrasrichai & Bull, 2022). Bireysel kullanıcı deneyiminin kişiselleştirilmesi de yapay zekâ kullanımının bir diğer alanıdır. Yapay zekâ algoritmaları, kullanıcı tercihlerini ve davranışlarını analiz ederek ilgili içerik önerileri sunmakta ve böylece izleyici devamlılığını artırmaktadır (Zawacki-Richter vd., 2019). Bununla birlikte, yapay zekâ kullanımındaki potansiyel zorluklar ve etik hususlar da dikkate alınmalıdır. Başlıca endişelerden biri, yapay zekâ algoritmalarındaki önyargı riskidir. Veri kümelerindeki önyargılar, yapay zekâ sistemlerinin çıktılarına yansiyebilir ve önyargılı içerik önerilerine veya ayrımcı uygulamalara yol açabilir (Zawacki-Richter vd., 2019). Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin istihdam üzerindeki etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır.

2.3. Haber Ajanslarında Kullanımı

Haber ajansları, dünya genelinden gerçekleri toplama ve güvenilir haber ile bilgileri neredeyse gerçek zamanlı olarak çeşitli medya kuruluşlarına dağıtma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Artan dijital dönüşümle birlikte, önde gelen haber ajansları yapay zekâ teknolojilerini haber toplama ve yayma yeteneklerini geliştirmek için giderek daha fazla benimsemektedir (Marconi, 2020, s. 17). Bu teknolojilerin sunduğu imkânlar sayesinde, haber ajanslarının geleneksel yöntemlerle ulaşamayacağı bilgi kaynaklarından yararlanmaları mümkün olmakta, böylece etkinliklerini artırabilme fırsatı doğmaktadır.

Yapay zekânın haber ajanslarına en önemli katkılarından biri veri toplama ve analiz gibi görevleri otomatikleştirme yeteneğidir. Yapay zekâ algoritmaları, sosyal medya platformları ve devlet veritabanları gibi çeşitli kaynaklardan veri elde ederek haber hikayeleri için bilgi toplayabilmektedir (Popenici & Kerr, 2017). Bu, gazetecilere zaman ve emek tasarrufu sağlarken daha geniş bir veri kaynağı yelpazesine erişmelerini ve daha kapsamlı raporlama yapmalarını mümkün kılmaktadır. Ayrıca, yapay zekâ, büyük veri kümelerini analiz ederek insan gazeteciler tarafından hemen fark edilemeyecek kalıplar ve eğilimleri belirlemek için de kullanılabilir. Örneğin, yapay zekâ algoritmaları, sosyal medya ve çevrimiçi haber akışlarını analiz ederek haber değeri taşıyan konuları ve eğilimleri tespit edebilmekte ve gazetecilerin hızlı haber ortamlarında daha hızlı raporlama yapmalarına katkı

sağlamaktadır (Huh, 2023). Böylece, yapay zekâ destekli veri analizleri, gazetecilikte derinlemesine araştırmaların ve zamanında haberciliğin önünü açmaktadır.

Yapay zekâ, doğruluk kontrolü ve doğrulama süreçlerinde de destek sağlayabilmektedir. Sahte haber ve yanlış bilgilerin yaygınlaşmasıyla, gazetecilerin yayınlamadan önce bilgilerin doğruluğunu teyit etmeleri giderek daha önemli hale gelmiştir. Yapay zekâ algoritmaları verilerdeki kalıpları ve tutarsızlıkları analiz ederek yanlış veya yanıltıcı içerikleri tespit edebilmektedir (Karbasi vd., 2023). Bu, habercilikte doğruluk ve güvenilirliği artırarak, bilgi çağında yanıltıcı içeriklere karşı kritik bir savunma hattı oluşturmaktadır. Son olarak, yapay zekâ, haber içeriğini kullanıcılar için kişiselleştirmek için de kullanılabilir. Yapay zekâ algoritmaları, kullanıcı tercihlerini ve davranışlarını analiz ederek ilgi alanlarına uygun haber önerileri sunarak kullanıcı deneyimini iyileştirmektedir (He, 2018).

Dünya çapında önde gelen birçok haber odası yapay zekâyı kendi haber üretim, sunum, dağıtım ve tüketim aşamalarında kullanmakta öncü olmuşlardır. Bunlara ilk örneklerden biri olarak Washington Post'un otomatik haberler üreten yapay zekâ sistemi "Heliograf"ı gösterebiliriz. 2016 Olimpiyatlarında ve yerel seçimlerde bu sistemi kullanmışlardır. Bir diğer örnek Associated Press'in kullandığı "Wordsmith" platformu da yapılandırılmış verileri kullanarak haber ve rapor benzeri çıktıları otomatik olarak üretebilmektedir. Türkiye'den güncel ve yerli bir uygulama ise Newslab Türkiye'nin Ekim 2023 yılında kullanmaya başladığı "AI Nuntium" isimli yapay zekâ muhabiri bir editörün yardımıyla Easy-Peasy AI, GPT4, ElevenLabs, Midjourney gibi çok sayıda AI uygulamasından yararlanarak içerik oluşturuyor ve podcast olarak da sunuyor (Dündar, 2023). Ülkemizde bu kullanım örnekleri henüz son dönemlerde hayat bulmaya başlamış olmakla birlikte dünyada özellikle ABD, Avrupa ve uzak doğu ülkelerinde haber ajanslarının yapay zekâ uygulamaları kullanarak haberin oluşumundan tüketimine kadar olan süreçleri otomatize ettikleri örnekleri son 7 – 8 yıldır artarak görülmektedir.

2.4. Reklamcılık Alanında Kullanımı

Reklamcılık, işletmeler için ürün ve hizmetlerin tanıtımı ve marka bilinirliğinin artırılması açısından kritik önem taşımaktadır. Teknolojik ilerlemelerle birlikte, yapay zekâ reklamcılık alanında verimlilik ve etkinliği artırmak için giderek daha fazla kullanılmaktadır (Giri vd., 2019; Wen vd., 2022; Viktoratos & Tsadiras, 2021). Yapay zekâ, tüketici davranışlarını tahmin etme, reklamları kişiselleştirme ve reklam kampanyalarını optimize etme gibi birçok alanda reklamcılık süreçlerini köklü bir şekilde değiştirme potansiyeline sahiptir. Algoritmalar, büyük veri analitiği ve uzman sistemler yoluyla elde edilen içgörüler, reklam stratejilerini geliştirmek ve markaların tüketicilerle etkileşimini derinleştirmek için kullanılabilir (Kumar vd., 2021). Yapay zekâ kullanımı reklamcılıkta kişiselleştirme ve verimlilik açısından devrim yaratırken, markaların müşteri ihtiyaçlarına daha hızlı ve etkin bir şekilde yanıt vermesine imkân tanımaktadır.

Tüketici verilerindeki patlama, yapay zekâ kullanımını kaçınılmaz hale getirmektedir. Yapay zekâ algoritmaları, bu verileri hızlı ve doğru bir şekilde işleyerek pazarlamacılara dinamik ve hedef odaklı reklam stratejileri geliştirme imkânı sunmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2017). Bunun yanı sıra yapay zekânın kişiselleştirme yeteneği de reklamcılıkta önemli bir rol oynamaktadır. Tüketici tercihlerinin analizi, markaların beklentileri karşılayan ve müşteri katılımını artıran reklamlar sunmasını mümkün kılmaktadır (Viktoratos & Tsadiras, 2021). Böylece yapay zekâ, modern pazarlama stratejilerinin vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmektedir. Bunlara ek olarak, yapay zekâ reklamların dağıtımının optimizasyonu, yaratıcılığın artırılması ve reklam etkinliğinin ölçülmesi konularında da önemli fırsatlar sunmaktadır (Wen vd., 2022).

Bütün bu sunulan fırsatlarla birlikte, yapay zekâ kullanımının gizlilik veri koruma ve etik konularındaki zorlukları da dikkatle ele alınmalıdır (Matyuk, 2022). Bir yandan dijital ayak izleriyle sanal ortamda bıraktığımız ilgi alanlarımız, hobilerimiz, kişisel tercihlerimiz, zevklerimiz, okuduklarımız, dinlediklerimiz, izlediklerimiz, yediklerimiz, giydiklerimiz, gezdiklerimiz gibi bilgilerle kendimizle ilgili çok sayıda ve çeşitte verilerden bizi bizden iyi tanıyan yapay zekâ sistemlerinin bize kendi tercihlerimiz doğrultusunda tamamen kişiselleştirilmiş reklamlar, kampanyalar, öneriler vs. çıkartabilmektedir. Bu durum bize kolaylık, ürün satan firmalara ilave satışlar sağlarken diğer taraftan kişisel verilerin gizliliği, bu bilgilerin başka amaçlarla dolaylı ya da dolaysız kullanılma ihtimali bir takım hoş olmayan hatta bazen tehlikeli bile olabilecek sonuçlar doğurma potansiyeli içermektedir. Bu yönde bir dizi ciddi kurallar, önlemler ve yaptırımlarla veri koruması konusunda somut adımlar atılmasına ihtiyaç vardır.

2.5. Sosyal Medya Alanında Kullanımı

Yapay zekâ, günümüzde sosyal medya başta olmak üzere çeşitli sektörlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Hayata kolaylık katmayı hedefleyen yapay zekâ teknolojileri, yüz tanıma, görüntü üretimi, etiketleme, yazı düzeltme gibi araçlarıyla sosyal medya platformlarında yarar sağlamaktadır (Öztürk Çelebi, 2024). Büyük miktardaki sosyal medya verilerinin analiz edilmesinde yapay zekâ, değerli araçlar ve teknikler sunmaktadır. Sosyal medyada yapay zekâ kullanımının önemli avantajları vardır. Yapay zekâ, büyük hacimli verilerin gerçek zamanlı analiz edilmesini sağlayarak hızlı ve verimli karar verme olanağı sunar (Hussain vd., 2021). Sosyal medya platformları, kullanıcı gönderileri, yorumlar, beğeniler ve paylaşımlar gibi çok sayıda veri üretmekte, yapay zekâ algoritmaları ise bu verileri işleyerek kullanıcı tercihleri, eğilimler ve duygu analizi gibi değerli içgörüler elde etmektedir.

Yapay zekâ, sosyal medya platformlarındaki kullanıcı deneyimini geliştirmektedir. Yapay zekâ algoritmaları, kullanıcı davranışlarını ve tercihlerini analiz ederek içeriği ve önerileri kişiselleştirmekte ve kullanıcılara daha özel ve ilgi çekici bir deneyim sunmaktadır (Zeng vd., 2010). Sosyal medya platformları, kullanıcı haber akışlarını yapay zekâ algoritmaları kullanarak kişiselleştirmektedir. Yapay zekâ, sosyal medya platformlarındaki zararlı içeriğin tespiti ve azaltılmasında da yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ destekli algoritmalar, potansiyel olarak zararlı veya uygunsuz içerikleri belirleyip işaretleyerek güvenli ve olumlu bir ortam oluşturmaktadır (Fonseka vd., 2019). Her türlü paylaşımına açık olan sosyal medya platformlarında bu tür güven ortamı sağlanabilmesi hem bireysel hem toplumsal anlamda huzuru ve refahı getirecek bir fayda sağlama potansiyeli taşımaktadır.

Yapay zekâ algoritmaları, belirli bir konu veya markaya yönelik duyarlılığı belirlemek için kullanıcı gönderilerini, yorumlarını ve etkileşimlerini analiz edebilmektedir. Bu bilgiler, işletmelerin ürün veya hizmetlerine yönelik müşteri geri bildirimlerini ve duygularını anlamaları için oldukça önemlidir (Hussain vd., 2021). Yapay zekâ, pazar trendlerini öngörmekte, tüketici davranışlarındaki değişiklikleri tespit etmekte ve şirketlere rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca yapay zekâ algoritmaları, sosyal medya platformlarında kişiselleştirilmiş öneriler sunmak için kullanıcı tercihlerini, davranışlarını ve geçmiş etkileşimlerini analiz etmektedir. Böylece takip edilecek ilgili içerik, ürün veya hesapların önerilmesini içermektedir (Zeng vd., 2010). Bunlara ilave olarak yapay zekâ, belirli anahtar kelimeler, markalar veya etkinliklerden bahsedilen sosyal medya platformlarını izleyerek şirketlerin çevrimiçi itibarlarını takip etmelerine yardımcı olmaktadır (Hussain vd., 2021).

Yapay zekâ algoritmaları, sosyal medya platformlarında paylaşılan haber makalelerinin güvenilirliğini ve inanılabilirliğini analiz ederek potansiyel olarak sahte veya yanıltıcı haberleri belirleyip

işaretleyebilmektedir (Bernert vd., 2020). Böylece yanlış bilginin yayılmasıyla mücadeleye ve doğru ve güvenilir bilginin teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ destekli sohbet robotları ve sanal asistanlar, sosyal medya platformlarında anında müşteri desteği ve yardımı sağlamak için giderek daha fazla kullanılmaktadır. Bu sistemler, kullanıcı sorgularını anlayıp yanıtlayabilmekte, bilgi sağlayabilmekte ve hatta randevu alma veya rezervasyon yapma gibi görevleri yerine getirebilmektedir (Wahl vd., 2018). Böylece, etkin ve verimli bir müşteri hizmeti sunulabilmekte bu da müşteri memnuniyetine götürebilmektedir.

3. Yapay Zekânın Gazetecilik Alanında Kullanımı ve Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümüne Etkisi

Yapay zekâ teknolojilerinin gazetecilik alanında kullanımı, toplumsal etkileri konusunda tartışmalara yol açmaktadır. Eleştirmenler, yapay zekânın önyargıları artırabileceğini, gazetecilerin işlerini tehdit edebileceğini ve şeffaflığı azaltabileceğini savunmaktadır (Luttrell vd., 2019 aktaran Arzuaga, 2022). Öte yandan savunucular, yapay zekânın insan yeteneklerini artırabileceğini ve büyük veri kümelerinden değerli içgörüler üretebileceğini ileri sürmektedir (Arzuaga, 2022). Arzuaga (2022), gazetecilik eğitiminde yapay zekâ okuryazarlığının kazandırılması gerektiğini, böylece hem teknik becerilerin hem de yapay zekânın tarihsel ve etik açıdan değerlendirilmesinin sağlanabileceğini belirtmektedir.

Yapay zekâ algoritmaları, haber toplama, dağıtma ve yayınlama süreçlerine aktif olarak katılmakta; verileri hızlı bir şekilde haber metnine dönüştürmekte ve düşük maliyetli içerik üretmektedir. Gazeteciler ise algoritmaları, rutin haberlerin oluşturulmasında destekleyici araç olarak kullanmaktadır (Şayir, 2022). Gelecekte kişiselleştirilmiş içerikler yaygınlaşarak okuyucuların ilgi alanları, görüşleri ve eğitim düzeylerine göre özelleştirilmiş haberler üretilebilecektir. Ancak tüm bu gelişmeler, insan unsurunu tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Algoritmalar sadece rutin işlemlerde yardımcı olabilirken, özgün analiz ve yorum yapma gibi insana özgü yetenekler gazetecilere aittir (Şayir, 2022).

3.1. İnternet Gazeteciliğinde Yapay Zekâ ile Haberlerin Evrimi

Yapay zekâ teknolojileri, internet gazeteciliğinin çeşitli aşamalarında devrim yaratmıştır. Yapay zekâ, bilgi üretimi, dağıtımı, sunumu ve tüketimi gibi internet gazeteciliğinin temel bileşenlerini dönüştürmüştür. Yapay zekâ teknolojileri, doğal dil işleme ve makine öğrenimi aracılığıyla gazetecilerin bilgi üretim süreçlerini otomatikleştirmektedir. Algoritmalar, büyük veri kümelerini analiz ederek otomatik haber makaleleri ve raporlar oluşturabilmektedir (Rosenkranz vd., 2020). Bu, gazeteciler için zaman ve emek tasarrufu sağlarken çok çeşitli konularda içerik üretmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca yapay zekâ, bilgilerin güvenilirliğini ve doğruluğunu kontrol etmekte, yanlış bilgileri tespit edebilmekte ve gazetecilere güvenilir bilgiler sağlamaktadır (Ng vd., 2021).

Yapay zekâ algoritmaları, okuyucu tercihlerini, davranışlarını ve katılım modellerini analiz ederek haberlerin ve içeriklerin kişiselleştirilmiş dağıtımını sağlamaktadır (Seibert vd., 2021). Bu, okuyucuların ilgi alanlarıyla ilgili içerikler almasını ve kullanıcı katılımını artırmaktadır. Ayrıca yapay zekâ, hedef kitleye ulaşmak için en etkili dağıtım kanallarını belirleyerek gazetecilerin dağıtım stratejilerini optimize etmektedir (Chai vd., 2022). Doğru zamanda, doğru yerde, doğru haberin sunulması hem okuyucular açısından hem de haber sağlayıcılar açısından etkinliği ve verimliliği artırmaktadır.

Yapay zekâ teknolojileri, doğal dil üretimi ve bilgisayarla görme aracılığıyla kullanıcı deneyimini geliştirerek etkileşimli ve görsel olarak çekici içerikler oluşturabilmektedir. Yapay zekâ algoritmaları, karmaşık verileri anlamlı ve ilgi çekici infografikler, grafikler ve görselleştirmeler haline dönüştürebilmektedir (Rosenkranz vd., 2020). Ayrıca kişiselleştirilmiş içerik önerileri ve kullanıcı arayüzleri sağlayarak okuyucu katılımını artırmaktadır (Seibert vd., 2021). Yapay zekâ, bu süreçte, bilgiyi görsel ve etkileşimli biçimlerde sunarak kullanıcı deneyimini zenginleştirmekte ve bilgiye erişimi daha cazip hale getirmektedir.

Yapay zekâ destekli teknolojiler, okuyuculara ilgi alanlarına ve tercihlerine göre uyarlanmış kişiselleştirilmiş haber akışları sunmaktadır (Seibert vd., 2021). Bu, okuyucuların kendileriyle alakalı içerikler almasını sağlayarak internet gazeteciliğine olan bağlılıklarını ve memnuniyetlerini artırmaktadır. Ayrıca yapay zekâ algoritmaları, çeşitli kaynaklardan gelen büyük hacimli verileri analiz ederek okuyuculara son dakika haberleri ve önemli olaylar hakkında gerçek zamanlı güncellemeler sağlayabilmektedir (Ng vd., 2021).

3.2. Yapay Zekâ Destekli Veri Gazeteciliği ile Anlatımın Gücü

Veri gazeteciliği verilerin araştırmacı gazeteciliği nasıl destekleyebileceğine dair epistemolojilere meydan okumak için programcıların haber odalarına entegrasyonunu sağlayan bir uygulamadır (Parasie, 2015). Bu entegrasyon, geleneksel gazetecilik metodolojileriyle teknolojik araçların kesiştiği bir alanda yeni ufuklar açmaktadır. Aynı zamanda veri gazeteciliği kurumlar arası düzeyde incelenmesi gereken bir olgudur (Fink & Anderson, 2014). Veri odaklı habercilik, gazeteciliğin toplumsal işlevlerini geliştirme potansiyeline sahip olsa da ülkeye ve bağlama göre değişen yaygınlık göstermektedir (Maeyer vd., 2014). Teknolojiye ulaşımın sınırlı olduğu ülkelerde bu kullanımlar oldukça sınırlı kalabilmekte, teknoloji yatırımı yapabilen bölgelerde ise durum kullanıcıların lehine işlemektedir.

Veri gazeteciliği veri analizi ve görselleştirme tekniklerini kullanan bir gazetecilik alanıdır. Yapay zekânın ortaya çıkışıyla birlikte bilgi üretimi, dağıtımı, sunumu ve tüketiminde dönüşüme uğramıştır (Anderson & Borges-Rey, 2019). Yapay zekâ, otomatik veri toplama ve analiz araçları sağlayarak gazetecilerin veri işlemlerini kolaylaştırmış, bilgi dağıtımını kişiselleştirmiş ve sunum biçimini optimize etmiştir ("Data Journalism Handbook", 2012; Ng vd., 2021; Seibert vd., 2021). Büyük ve çoklu veri kümelerinin oluşturduğu ve insan gücünü aşan karmaşıklık ve çeşitlikte veri havuzundan doğru bilgiyi alabilmek konusunda yapay zekânın gazeteciye sunduğu etiketleme imkânı ile doğru veriye en hızlı şekilde ulaşabilmekte, bu da verimlilik ve etkinlik getirmektedir. Metin, fotoğraf, rapor, arşiv gibi kaynakların yer aldığı, hem medya kurumunun kendi veri tabanlarından hem de dünya çapında büyük veri öbeklerinden çekilen farklı formatta verilerde kişi, konu, konum, görsel, anahtar kelimeler ve benzeri temaların yapay zekâ sayesinde etiketlenmesiyle gazetecilerin gereksinim duyduğu veriye son derece hızlı bir şekilde ulaşması mümkün olmaktadır (Etike, 2023a). Bilginin daha etkin ve etkili aktarılması anlamı taşıyan bu ilave araçlarla gazetecinin eli önemli ölçüde rahatlamakta, kendisini daha yaratıcı işlere odaklayabilecek zaman ve enerjiye sahip olabilmektedir.

3.3. Youtube Gazeteciliğinde Yapay Zekâ ile İzleyici Etkileşimini Artırmak

YouTube bir platform, arşiv, kütüphane, laboratuvar, modern çağın ozanı, dijital çağın hikâye anlatıcısı ve modern mitolojinin kaynağı olarak tanımlanabilir (Kavoori, 2015). Burgess ve Green (2018, s. 88) ise YouTube'u "neredeyse anlaşılabilir derecede büyük ve çok çeşitli bir video içeriği arşivi" olarak

nitelendirmişlerdir. Ayrıca YouTube'un amatör ve profesyonel içerik üreticileri tarafından farklı yollardan deneyimlenebilen platformlar olarak modern medyanın yeniden tanımlanmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. YouTube'un dinamik yapısı, kültürel alışverişi teşvik etmekte ve küresel bir izleyici kitlesini bir araya getirerek farklı coğrafyalardan ve kültürlerden insanların birbirleriyle etkileşim kurmasını, öğrenmesini ve yenilikçi içerikler yaratmasını sağlamaktadır (Burgess & Green, 2018, s. 82). Bu imkanlarıyla platform adeta dünya çapında bilgi ve fikir alışverişinin merkez haline gelmektedir.

Sosyal medyanın hızlı gelişimi bilgiye, iletişime, eğitime ve eğlenceye anında erişimi kolaylaştırmıştır (Habes vd., 2023). YouTube, önemli bir video paylaşım platformu olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, COVID-19 salgını sırasında, çeşitli çalışmalar haber ve veri toplama için YouTube'a bağımlılığın arttığına işaret etmektedir (Tsao vd., 2021). YouTube'un bu şekilde eğitim, sağlık bilgilendirmesi ve kriz yönetimi gibi alanlarda etkili olarak kullanılması aynı zamanda bir bilgi paylaşım aracı olduğunun da göstergesidir.

YouTube, çok sayıda içerik ve haber kanalı sunarak küresel bir gazetecilik platformu işlevi görmektedir (Sumiala & Tikka, 2013). Yapay zekâ tabanlı algoritması, kullanıcıların ilgi alanlarına uygun içerikleri keşfetmelerini kolaylaştırırken, bilgi akışını da kişiselleştirerek bireylerin küresel ve yerel olaylar hakkında bilinçlenmesine olanak tanımaktadır (Djerf-Pierre vd., 2019; Chan-Olmsted, 2019). YouTube içeriklerinin önerilmesi ve seçilmesinde yapay zekâ algoritmaları kullanılmakta, ayrıca haber metinlerinin yazımı, görüntü/video içeriklerinin oluşturulması ve sesli/görüntülü içeriklerin yazıya dönüştürülmesi gibi süreçlerde de yapay zekâ teknolojilerinden yararlanılmaktadır (Intaratat, 2021; El-Komy vd., 2022). Kullanıcıların ilgi ve beğenilerine göre özelleştirilmiş haber/içerik önerileri, otomatik özetleme, erişilebilirlik araçları gibi yapay zekâ uygulamaları da okuru merkeze alan kişiselleştirilmiş bir tüketim deneyimi sunmaktadır (Feng vd., 2020). Kullanıcılar için daha dinamik ve interaktif bir deneyime yol açan, aynı zamanda bilgiye ulaşımı kolaylaştıran bu teknolojiler hem üreten hem tüketen taraf için çeşitlilik ve verimliliğin artması yanı sıra her an her yerden her türlü video içeriğine ulaşabilme imkânı sunmaktadır.

3.4. Yapay Zekâ ile Donatılmış X Platformu ve Gazetecilikte Gerçek Zamanlı Etkileşim

X Platformu (eski Twitter), gerçek zamanlı haber paylaşımını mümkün kılarak geleneksel gazetecilik yöntemlerinden ayrılmaktadır. Olayların doğrudan tanıkları olan kullanıcılar, fotoğraf, video ve yorumlarla anında deneyimlerini paylaşabilmekte, bu da gazetecilerin gelişen olayları anlık takip etmesine ve okurları anında bilgilendirmesine olanak sağlamaktadır (Lasorsa vd., 2012). Her bireyin kendi haberini yayınlaması imkânı sunan bu platform ile haberi toplama, sunma ve habere erişme son derece hızlı bir hale gelmiştir.

X Platformu'nda yapay zekâ, enformasyonun üretimi, dağıtımı, sunumu ve tüketimi süreçlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Doğal dil işleme araçları, metin oluşturma sürecini hızlandırıp okunabilirliği artırırken; görüntü/video analiz yöntemleri de görsel ve video içerik oluşturmada etkili olmaktadır (Morstatter vd., 2013). Ayrıca, içerik önerileri, otomatik özetleme gibi yapay zekâ tabanlı araçlar, kişiselleştirilmiş kullanıcı deneyimi sunarak etkileşim kalitesini yükseltmektedir (Park & Seo, 2018). Böylece kişiselleştirilmiş kullanıcı deneyimini gazetecilikte kullanıcı odaklı yaklaşımlara imkân sağlanmıştır.

Yapay zekâ yazılımları, X Platformu'ndaki verilerden olayları sınıflandırıp haber değeri taşıyabilecek konuları belirleyebilmektedir. Ancak haber başlıkları, içerik ve anlatım biçimi üzerinde insan editörlüğü halen gerekli görülmektedir. Öte yandan, yapay zekâ, haber toplama ve veri analizinde insanları destekleyerek zaman tasarrufu sağlayabilmektedir (Marconi, 2020, s. 82). Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ile beraber, haber üretim süreçlerinde verimliliği artması sonucu doğmakla birlikte, içeriğin kalitesi ve etik değerlendirmeler konusunda insan müdahalesi bir zaruriyet olarak kendini göstermektedir.

X Platformu, gazetecilerin farklı kaynaklardan bilgi edinmesine de imkân tanımaktadır. Bu, geleneksel medyaya ek olarak daha hızlı ve etkileşimli bir haber ağı oluşturmaktadır (Hermida, 2013). Ancak bazı araştırmalar, gazetecilerin X Platformu'ndaki verileri yeterince sorgulamadan haberleştirdiklerini öne sürmektedir (McGregor & Molyneux, 2020). Ayrıca, X Platformu'nun katılımcılığı desteklemesi, gazetecilerin ilkeli duruşunu zayıflatabileceği endişeleri de bulunmaktadır (Lawrence vd., 2014). Özellikle haberi ilk veren olma, en hızlı şekilde haberi sunma yarışı maalesef dezenformasyonun hızla yayılmasına sebep olacak sonuçlar doğurabilmektedir. Burada gazeteciye çok önemli görev düşerken okuyucunun da medya okur yazarlığı bilinciyle okuduğu haberleri güvenilir kanallardan teyit etmesi son derece önem arz etmektedir. Özellikle “tik alma” odaklı, ya da sansasyonel haber içeriği oluşturma gayesiyle hareket eden bilinçsiz bir haber üretimi bir gazeteci için olmazsa olmaz olan toplumsal fayda yerine maalesef bireysel çıkara dönüşmektedir.

X Platformu ve benzeri sosyal medya platformlarının gazetecilik üzerindeki etkisi hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır. Demokratik katılımı ve çok sesliliği teşvik ederek medya manzarasını zenginleştiren bu platformlar, aynı zamanda gazetecilik etiğinin ve doğruluk standartlarının korunmasını daha güç hale getirmektedir.

3.5. Robot Gazeteciliği ve Yapay Zekâ ile Haber Üretimi

Robot gazetecilik, haber üretim sürecinde yapay zekâ teknolojisinin kullanıldığı bir gazetecilik anlayışıdır (Carlson, 2015). Burada haber metinleri, insan gazeteciler yerine yapay zekâ algoritmaları tarafından oluşturulmaktadır. Algoritmalar gazetecilikte, verinin toplanması, analiz edilmesi, eğilimlerin belirlenmesi ve anlamlı hale getirilmesi süreçlerinde rol almakla beraber bu süreçleri takiben verilerin farklı gramer ve dillerde metinlere veya görsel içeriklere çevrilerek yayını ve dağıtımı da algoritmalar tarafından gerçekleştirilmektedir (Davulcu, 2023). Bu sayede hata ve yanlış bilgilerin azaltılması, haber üretiminin hızlanması ve daha objektif haberler ortaya çıkması hedeflenmektedir (Latar, 2015). Haber üretim sürecindeki gelişmeler, gazeteciliğin hız ve doğruluk gibi temel unsurlarında önemli iyileştirmeler sağlamaktadır.

Robot gazetecilikte, yapay zekâ teknolojileri veri madenciliği, doğal dil işleme ve makine öğrenmesi yöntemleriyle sürecin tüm aşamalarında kullanılmaktadır (Fırat, 2019). Verilerden haber konusuna uygun olanların seçilmesi, analiz edilerek haber metinlerinin oluşturulması ve metinlerin düzeltilmesi gibi görevler yapay zekâ tarafından yerine getirilmektedir. Bu entegre kullanım, gazetecilik alanındaki otomasyonu genişletirken, bilgi işlemenin derinliğini ve kapsamını da geliştirmektedir (Túñez-López vd., 2020). Bu da haber üretiminde hızın yanında zengin içerik imkanını da beraberinde getirmektedir.

Yapay zekânın robot gazetecilikte etkili olduğu bir diğer alan ise haber dağıtımıdır. Oluşturulan haberler, okuyucu profili ve ilgi alanları dikkate alınarak belirli platformlarda paylaşılmakta; ayrıca sosyal medya hesaplarından da yayılması sağlanmaktadır (Biswal & Gouda., 2020). Böylece içeriklerin doğru kitlelere ulaşması ve medyanın etkileşim gücünün artması mümkün hale gelmektedir.

Haber sunumunda da yapay zekâ, içeriklere en uygun görsellerin eklenmesi ve okuyucuya en verimli biçimde görüntülenmesi konusunda rol oynamaktadır (Salazar, 2018). Son olarak, tüketim aşamasında kişiselleştirilmiş haber önerileri sunulması ve paylaşım verilerinin analiz edilmesi gibi uygulamalarla yapay zekânın katkısı devam etmektedir (Raza & Ding, 2022). İçeriklerin doğru kitlelere daha etkin bir şekilde ulaşması ile medyanın etkileşim gücü artmaktadır.

3.6. Yapay Zekâ Teknolojileriyle Güçlenen Yurttaş Gazeteciliği

Teknolojik gelişmeler, gazetecilik sektörünü de dönüştürmüş ve çevrimiçi haber üretimi ile yurttaş gazeteciliği gibi yeni anlayışlar ortaya çıkmıştır (Knight, 2016). Özellikle internetin yaygınlaşması, haberlerin paylaşımını ve bireylerin içerik üretimine katılımını artırmıştır. Böylece daha çeşitli, etkileşimli ve katılımcı bir medya ekosistemi doğmuştur (Tokgöz, 2022, s. 73). Daha dinamik bir yapıda bilgi akışının demokratikleşmesi mümkün olabilmektedir.

Yurttaş gazeteciliği, iletişim teknolojilerini kullanan, mesleki eğitimi olmayan bireylerin haber üretimi ve paylaşımını ifade etmektedir (Glaser, 2006). Yurttaş gazeteciliği, profesyonel olmayan bireylerin bağımsız yayın yapmalarını veya profesyonel gazetecilerin rehberliğinde görgü tanığı raporları ve yerel haberler üretmelerini içeren bir medya faaliyetidir. Bu yaklaşım hem tamamen bağımsız içerik üretimini hem de profesyonel medya ile yurttaşların iş birliğini kapsayan çift yönlü bir gazetecilik modelini temsil eder (Alver, 2023, s. 120). Özellikle sosyal medya platformları, yurttaş gazetecileri için alternatif bir kamusal alan oluşturmuştur. Ancak üretilen içerik miktarının kontrolü ve etkin dağıtımı zorluk oluşturabilmektedir. Bu noktada, yapay zekâ teknolojileri yurttaş gazeteciliğine önemli katkılar sağlamaktadır (Biswal & Gouda, 2020). Yapay zekâ algoritmaları, sosyal medya paylaşımlarını gerçek zamanlı analiz edebilmekte, görüntü ve metinlerdeki içerikleri tanımlayabilmektedir. Bu sayede yurttaş gazetecileri tarafından üretilen içerik daha zengin ve doğrulanmış hale gelmektedir. Ayrıca yapay zekâ, ilgi alanlarına göre içeriğin kişiselleştirilmesini ve etkin dağıtımını sağlayarak kullanıcı deneyimini iyileştirmektedir (Newman, 2018; Zhang vd., 2021).

3.7. Havadan Yapay Zekâ ile Haber Yapmak: Drone Gazeteciliği

Teknolojik gelişmeler, gazetecilik pratiklerini de dönüştürmektedir. Son dönemde, "drone" olarak adlandırılan insansız hava araçlarının kullanımı gazetecilik faaliyetlerinde öne çıkmaktadır (Ntalakas vd., 2017). Droneler, gazetecilere haber toplama ve sunma süreçlerinde birçok avantaj sunmaktadır. Öncelikle, droneler doğal afet ve kaza bölgelerine kolay erişim sağlayarak, haberlerin hızlı bir şekilde elde edilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca farklı açılardan çekilen hareketli görüntüler, olayların daha kapsamlı belgelenmesine ve etkileyici hikâye anlatımına katkı sunmaktadır (Barrero, 2018; Holton vd., 2015). Böylece drone teknolojisi, görsel gazeteciliğin yeni yöntemlerinin keşfedilmesini sağlamaktadır. Ancak, drone gazeteciliğinin potansiyelini tam olarak gerçekleştirilmesi için yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonu önem kazanmaktadır. Yapay zekâ, dronelardan elde edilen görüntü ve verileri anlık olarak işleyerek, nesnelere, kişilere ve olayları tanımlayabilmektedir. Bu yetenek, haberlerin daha doğru ve derinlikli bir şekilde raporlanmasına olanak sağlamaktadır (Lee vd., 2018). Ayrıca, yapay zekâ algoritmaları kullanıcı tercihlerini analiz

ederek, drone içeriğinin en uygun kitleye dağıtımını sağlayabilmektedir. Yapay zekâ ayrıca, farklı sunum biçimleri (metin, grafik, infografik) önererek içeriklerin daha etkili aktarılmasını desteklemektedir (Almalki, 2022). Böylece, yapay zekâ destekli drone teknolojisi, gazetecilik pratiklerini dönüştürerek, haber üretimi ve sunumu aşamalarında hem etkinliği hem de çekiciliği artıran yenilikçi bir dönemi başlatmaktadır.

3.8. Dijital Evrenler ve Yapay Zekâ ile Metaverse Gazeteciliği

Metaverse teknolojileri, haber deneyiminin zenginleştirilmesi, sunumu ve dağıtım aşamalarında çeşitli katkılar sunmaktadır (Herrera-Damas & Benítez-de-Gracia, 2023). Özellikle yapay zekâ uygulamaları, görüntü ve ses verilerinin analizi, içeriklerin kişiselleştirilmesi gibi alanlarda etkin rol oynamaktadır (Gutsche, 2022; Nah, 2023). Böylece anlık ve haber değeri yüksek içeriklerin üretimi ile etkileşimli ve katılımcı bir gazetecilik yaklaşımı benimsenebilmektedir. Yapay zekâ, sanal ortamlarda verileri çeşitli formatlarda sunarak, içeriğin daha anlaşılabilir olmasına katkıda bulunur. Bu teknoloji, aynı zamanda kullanıcı profillerini analiz ederek, uygun içeriği doğru kişilere ulaştırma görevini üstlenir, bu da bilgi dağıtımını etkileşimli ve verimli kılar. Ek olarak, yapay zekâ tarafından kişiselleştirilen içerikler, kullanıcı tercihlerine göre düzenlenerek okuma deneyimini zenginleştirir ve kullanıcılara doğru bilgilere kolay erişim sağlar. Bu özelliklerle donatılmış yapay zekâ, metaverse gazeteciliğine daha interaktif bir nitelik kazandırır ve bu alanda bir dönüşüm yaratır (Nah, 2023). Metaverse platformu üzerinde sürükleyici gazetecilik pratiklerinin deneyimlenebilmesi ancak yapay zekâ teknolojilerinin uygulanması sayesinde olabilmektedir. Aksi takdirde çok sayıda ve çeşitte bir veri bombardımanı içinde yer alan bu gazetecilik türünde verinin tanınması, etiketlenmesi, analiz edilmesi ve doğru yerde doğru şekilde aktarılıp sunulması mümkün olamazdı.

Bununla birlikte, metaverse gazeteciliği önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir (Damas & de Gracia, 2023). Kullanıcı verilerinin güvenliği, dijital bölünme, teknolojik okuryazarlık gereksinimleri ve etik standartlar gibi konular dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla, bu yeni alanın fırsatlarını ve tehditlerini bütüncül bir şekilde değerlendirerek kapsamlı stratejiler geliştirmeleri önem arz etmektedir.

3.9. Yapay Zekânın Gazetecilik Etiğine Etkisi

Yapay zekânın gazetecilikte kullanımı, medya endüstrisinde hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır. Yapay zekâ destekli teknolojiler veri analizi, içerik doğruluğu ve haber üretimi alanlarında verimliliği artırma potansiyeline sahiptir; böylece gazetecilik uygulamaları daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir. Örneğin, doğal dil işleme ve makine öğrenimi algoritmaları, büyük veri setlerini işleyerek gazetecilere derinlemesine habercilik yapma imkânı tanırken, haberlerin güncelliğini ve doğruluğunu iyileştirir (Graefe, 2016, s. 66). Ancak, bu sistemlerin kullanımı aynı zamanda gazetecilik etiğinin temel ilkeleri olan doğruluk, nesnellik ve hesap verebilirlik üzerinde baskı oluşturabilir. Otomasyon, kaynak doğrulama ve kanıt incelemelerinde azalmaya yol açabilir ve gazetecilik dürüstlüğüne zayıflatabilir (Noain Sánchez, 2022: 109).

Diğer yandan, yapay zekânın algoritmik adalet ve önyargı konuları da önemli etik sorunlardır. Sistemler, mevcut toplumsal önyargıları pekiştirebilir ve belirli bakış açlarına öncelik vererek medya çeşitliliğini ve tarafsızlığını sınırlayabilir (Diakopoulos, 2019: 149). Haberlerin kişiselleştirilmesi, kullanıcıların sınırlı perspektiflere maruz kalmasına neden olarak, bilgilendirme görevini zedeleyebilir (Noain Sánchez, 2022: 112). Bu nedendir ki yapay zekâ kullanımında gazetecilerin ve haber

merkezlerinin kullanımının etik boyutuna gereken önemi ve dikkati vermeleri, verilerin ve yapay zekâ uygulamalarının kullanımı esnasında şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine uyarak haber oluşturmaları çok elzem olmaktadır. Ayrıca kişisel bilgilerin gizliliği ve rıza konuları da dikkat etmek gerekmektedir.

Yapay zekâ teknolojilerinin gazetecilik pratiklerine sağladığı faydalar yadsınamaz. Ancak özellikle etik anlamda getirdiği bahsi geçen sorumluluklar yerine getirilebildiği taktirde toplumsal bir faydadan bahsedebiliriz. Aksi halde kontrolsüz bir dezenformasyon, kişilik hakları ihlali, hesap verilemez sonuçlar doğurması faydadan çok zarara sürükleyecek bir iklim oluşturma riski taşımaktadır. Dolayısıyla işin etik boyutunun, ilkeler çerçevesinde tüm paydaşlar tarafından dikkate alınması ve bu yönde politikaların uygulanması önem arz etmektedir.

3.10. Yapay Zekânın Gazetecilik Alanında Yarattığı Dönüşümün Değerlendirilmesi

Teknolojinin hızlı gelişimi, iletişim sektörünü derinden etkilemiş ve özellikle yapay zekâ teknolojileri, geleneksel gazetecilik anlayışını temelden değiştirme potansiyeli taşımaktadır (Túñez-López vd., 2020). Medya kuruluşlarının yapay zekâyı entegrasyonu veri işleme kapasitelerindeki artış ve bu teknolojinin gazetecilik pratiklerine yönelimleri, sektörün geleceğini şekillendiren kritik faktörler arasındadır.

Yapay zekâ, medya kuruluşlarına haber değeri taşıyan verileri anlık olarak çıkarma, sosyal medya içeriklerini analiz ederek yeni haber konuları üretme ve gazetecilere veri temelli fikir önerileri sunma gibi olanaklar sağlamaktadır (Mitchell vd., 2019). Bu gelişmeler, haber toplama süreçlerini hızlandırarak ve verimliliştirerek gazetecilik mesleğinin temel dinamiklerini yeniden tanımlamaktadır. Diğer yandan, yapay zekânın algoritmik vurgular ve önyargılar, editoryal kontrol ve sorumluluk, içerik üretimi ve nitelik kaybı, kişiselleştirilmiş haber akışları, çıkarsama ve analiz yetenekleri veri gizliliği ve güvenlik, eğitim ve yetenek geliştirme ile iş gücü ve ekonomik eşitsizlik üzerindeki etkileri, gazetecilik mesleğinde önemli ideolojik sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Broussard vd., 2019; Kieslich vd., 2022). Dolayısıyla yapay zekânın gazetecilik alanındaki uygulamaları, mesleğin temel dinamiklerini korurken yapısal dönüşümlere yol açmakta ve sektörü daha verimli, etkileşimli ve erişilebilir bir konuma taşımaktadır (Wu vd., 2019). Ancak bu süreçte etik standartların korunması ve toplumsal etkilerin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Teknolojinin ilerlemesiyle, makine öğrenmesi ve bunun altında derin öğrenme, büyük dil modelleri (LLM) gibi kendi kendine öğrenebilme beceri ve teknikleriyle donanmış yapay zekâ uygulamaları sayesinde insan tarafından başa çıkılamayacak kadar büyük verilerin toplanması, analizi, etiketlenmesi ve anlamlandırılması mümkün olmuştur. Bu teknoloji hayatımızın her evresine girmekte, her geçen gün de uygulama alanları artmaktadır. Medya ve iletişim alanında da uygulama bulan yapay zekâ teknolojileri özellikle gazetecilik alanında devrim yaratacak yeni pratiklere imkân sağlamıştır.

Bu çalışma boyunca iletişim teknolojilerinin gelişim evresine değinilmiş, teknolojide geline en son noktalardan biri olan yapay zekâ teknolojilerinin gazetecilikte uygulanma alanları incelenmiş, getirdiği avantajların yanı sıra öne çıkabilecek riskler ve olumsuzluklar üzerinde durulmuştur. Yapay zekânın gazetecilikteki kullanımının, bilgi üretimi, sunumu ve dağıtım süreçlerine nasıl etki ettiği ve bu uygulamaların gazetecilik pratikleri ile etik kurallar ve yayın politikası üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz değişimlerin neler olduğu şeklinde biçimlenen çalışmanın sorusuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Haber üretimi, sunumu ve dağıtım aşamaları çalışmada sekiz farklı gazetecilik başlığı altında

ayrı ayrı irdelenmiştir: İnternet gazeteciliği, veri gazeteciliği, Youtube gazeteciliği, X Platformu gazeteciliği, robot gazeteciliği, yurttaş gazeteciliği, drone gazeteciliği ve metaverse gazeteciliği. Bu başlıklar altında her bir alanda yer alan gazetecilik pratiklerinin yapay zekâ uygulamalarıyla ne yönde etkilendiğine ayrı ayrı değinilmiştir.

Çalışma boyunca ortaya çıkan ortak noktada yapay zekânın gazetecilikte kullanımı yadsınamaz bir gerçek ve gerekliliktir. Bahsi geçen her başlık altındaki gazetecilik pratiklerinde gerek haber üretimi gerek sunum ve dağıtım konularında yapay zekânın kullanımı yerini bulmuştur. Yapay zekâ ile birlikte değişim ve dönüşüm içine giren habercilik pratikleri gazeteciler için de mesleklerini icra etmeleri noktasında farklı yönelim, yetkinlik ve etkinlik ihtiyacını gündeme getirmiştir. Yapay zekânın gazetecilik uygulamalarında sağladığı en büyük avantajların başında hız ve verimlilik gelmekte olup, bir gazetecinin erişemeyeceği çoklukta ve çeşitlilikte veriye hızla erişip bundan anlamlı haber ve hikayeler oluşturması gazeteci açısından zaman kazancına dönüşmektedir. Gazetecilere otomatik metin ve video üretimi, haber özetleme, çeviri yapma gibi yetenekler sunarak haber üretim sürecini hızlandıran ve verimliliği artıran yapay zekâ uygulamaları ayrıca, internet ve sosyal medyadan elde edilen büyük veri kümelerini analiz ederek gazetecilere yeni haber fikirleri ve kaynakları sunmaktadır. Bunların yanı sıra rutin olan işlerin tekrarlanması kısmının da yapay zekâ vasıtasıyla makinelere yaptırılması gazeteciler açısından kendilerini daha sofistike ve stratejik alanlara kanalize edebilme imkânı doğurmaktadır. Okurlar açısından da özellikle son dakika haberlerinin vakit kaybetmeden onların istedikleri zamanda ve istedikleri şekilde ellerine ulaşmasına olanak tanımaktadır. Sunum tarafında önemli bir avantaj olan kişiselleştirilmiş haber içeriklerine imkân tanıyan algoritmalar sayesinde izleyici kitlesinin kendi ilgisine ve ihtiyacına yönelik doğru içerik, doğru zamanda ve doğru yerde sunulabilmektedir. Bütün bunlar okuyucu deneyimi açısından da yeni fırsatlar doğurmaktadır. Bu bağlamda gazetecilerin artık içerik üretimi konusunda çok fazla akıl istemeyen ama zaman alıcı emek isteyen rutin işlerle uğraşmalarına gerek kalmadan onların daha yaratıcı işlere odaklanmalarına olanak sağlanmaktadır. Ayrıca, bu teknolojinin sağladığı hız ve verimlilik, özellikle kısıtlı kaynaklarla çalışan medya kuruluşları için değerli fırsatlar sunmaktadır.

Çalışmada üzerinde durulduğu üzere bütün bu avantajların yanı sıra yapay zekâ uygulamaları bazı riskleri ve etik kaygıları da beraberinde getirmektedir. Beslenen verilere göre hareket eden yapay zekâ algoritmalarının bir taraftan dezenformasyon içerikli diğer taraftan taraflı bir yaklaşımla haber ve hikâye üretme riski kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra kişisel verilerin gizliliği ilkesine uygunluğu garanti edebilmenin çok kolay olmadığı bir teknolojiyle karşı karşıyayız. İlave olarak şeffaflık ve hesap sorulabilirlik gibi etik ilke ihlalleri de dikkatle üzerinde durulması gereken konuların başında yer almaktadır. Yapay zekâ uygulamalarının gazetecilik etiğine uygun şekilde nasıl entegre edilebileceği, haberin doğruluğunu ve tarafsızlığını nasıl koruyabileceği, verilerin gizliliğinin sağlanması, şeffaflığı ve hesap verebilirliği adına nasıl sorumluluk alacağı ve bu süreçte insan denetiminin rolü gibi hususlar hala önemli tartışma konularıdır. Yapay zekâ uygulamalarının etik kullanımına yönelik standartların geliştirilmesi ve bu teknolojilerin gazetecilik pratiklerine entegrasyonu sırasında insan denetiminin güçlendirilmesi gerekliliği kendini göstermektedir. Yapay zekâ gazeteci için bir araçtır ve bu aracı doğru, etkin, verimli ve toplumun faydasına kullanabilmek adına gazeteciye ve medya şirketlerine önemli sorumluluklar düşmektedir.

Sonuç olarak, çok önemli avantajlar sunan ve gazetecilik mesleğinin dönüşümünü simgeleyen yapay zekâ kullanımı ile ilgili olarak gazetecilik mesleği, yapay zekâyı etik bir çerçevede nasıl entegre

edeceğini ve bu süreçte mesleki standartlarını nasıl koruyacağını belirleyecek stratejiler geliştirmelidir. Yapay zekânın sorumlu kullanımının sağlanabilmesi için hem medya kuruluşlarının hem akademik camianın yanı sıra devlet politikalarının da bu yönde destekleri ve itici gücüyle ortak ve kapsamlı bir etik kurallar çerçevesi çizilip benimsenmeli, bu çerçeve içinde hareket edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca yapay zekâ uygulamalarıyla ilgili gazetecilerin bilgi ve becerilerinin artırılması amacıyla bu yönde etkin kurum içi ve sektör genelinde eğitimler, çalıştaylar, laboratuvar çalışmaları gibi eğitim imkanları sunulmalıdır. Yeni nesil gazetecilerin bu donanımla mezun olabilmelerini sağlayabilmek için de üniversitelerin gazetecilik bölümlerindeki müfredatın bu yönde hem yeni teknolojiler hem de bunların etik kullanımı konularında derslerle zenginleştirilmesi gereklidir. Gazetecilikte yapay zekânın başarılı bir şekilde entegrasyonu medya kuruluşlarının ve gazetecilerin bu yeni araçları etik ve sorumlu bir şekilde kullanmalarına bağlıdır, bu sayede gazetecilik, teknolojik ilerlemelerin sunduğu fırsatlardan en iyi şekilde yararlanabilir ve toplumun bilgilendirilmesi misyonunu güçlendirebilir.

Kaynakça

- Aghaei, S., Nematbakhsh, M. A., & Farsani, H. K. (2012). Evolution of the world wide web: From WEB 1.0 TO WEB 4.0. *International Journal of Web ve Semantic Technology*, 3(1), 1-10.
- Aktaş, C. (2014). *QR kodlar ve iletişim teknolojilerinin hibritleşmesi* (2. Baskı). Kalkedon.
- Akyazı, A. (2019). *İletişimde dijitalleşme ve yeni nesil habercilik* (1. Baskı). Kriter Yayınevi.
- Almalki, F. A., Aljohani, M., Algethami, M., & Soufiene, B. O. (2022). Incorporating drone and AI to empower smart journalism via optimizing a propagation model. *Sustainability*, 14(7), 3758.
- Alver, F. (2023). *Yurttaş gazeteciliği*. TRT Yayınları-1.
- Anantrasirichai, N., & Bull, D. (2022). Artificial intelligence in the creative industries: a review. *Artificial intelligence review*, 1-68.
- Anderson, B., & Borges-Rey, E. (2019). Encoding the UX: User Interface as a Site of Encounter between Data Journalists and Their Constructed Audiences. *Data Journalism*, 7(9).
- Arzuaga, L. S. (2022). From the Classroom to the Newsroom A Critical Route to Introduce AI in Journalism, *Facts ve Frictions*, 2(1).
- Aslan, E. Ş., & Kolancı, D. (2018). Semantik web'in marka itibarına etkisi üzerine bir araştırma. *The Journal of International Scientific Researches*, 2(4), 208-220.
- Atabek, Ü. (2001). *İletişim ve Teknoloji* (1. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Backus, B., Bloom, B., Lazzeri, A., Yordanov, Y., & Freund, Y. (2023). The evolution of academic publishing: mega journals and artificial intelligence-authored articles. *European Journal of Emergency Medicine*, 30(3), 151-152.
- Barrero, M. Á. F. (2018). Journalism and drones. Challenges and opportunities of the use of drones in news production. *Doxa Comunicación*, (26).
- Başlar, G. (2013, Ocak 23-25). *Yeni medyanın gelişimi ve dijitalleşen kapitalizm* [Bildiri]. XV. Akademik Bilişim Konferansı, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye.
- Bernert, R., Hilberg, A., Melia, R., Kim, J., Shah, N., & Abnoui, F. (2020). Artificial intelligence and suicide prevention: a systematic review of machine learning investigations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 5929.
- Berry, C., Kim, S., & Spiegel, L. (Ed.). (2010). *Electronic elsewhere media, technology, and the experience of social space*. University Of Minnesota Press.
- Biswal, S. K., & Gouda, N. K. (2020). Artificial intelligence in journalism: A boon or bane?. *Optimization in machine learning and applications*, 155-167.
- Biswal, S. K., & Kulkarni, A. J. (2024). *Exploring the Intersection of Artificial Intelligence and Journalism: The Emergence of a New Journalistic Paradigm*. Taylor ve Francis.
- Boyd, d. m., & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210–230.
- Broussard, M., Diakopoulos, N., Guzman, A., Abebe, R., Dupagne, M., & Chuan, C. (2019). Artificial intelligence and journalism. *Journalism ve Mass Communication Quarterly*, 96(3), 673-695.
- Bruns, A. (2017). Blog. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, 1-3.

- Brynjolfsson, E., McAfee, A. (2017). Artificial intelligence, for real. *Harvard business review*, 1, 1-31.
- Burgess, J., Green, J. (2018). *YouTube: Online video and participatory culture*. John Wiley ve Sons.
- Carlson, M. (2015). The robotic reporter: Automated journalism and the redefinition of labor, compositional forms, and journalistic authority. *Digital journalism*, 3(3), 416-431.
- Carr, C. T., & Hayes, R. A. (2015). Social media: defining, developing, and divining. *Atlantic Journal of Communication*, 23(1), 46-65. <https://doi.org/10.1080/15456870.2015.972282>.
- Castells, M. (2013). *Ağ toplumunun yükselişi*, (Çev. E. Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chai, S., Hayat, A., & Flaherty, G. (2022). Integrating artificial intelligence into haematology training and practice: opportunities, threats and proposed solutions. *British Journal of Haematology*, 198(5), 807-811.
- Chan-Olmsted, S. M. (2019). A review of artificial intelligence adoptions in the media industry. *International Journal on Media Management*, 21(3-4), 193-215.
- Cruz, R., & Fernandes, R. (2011). Journalism in virtual worlds. *Journal For Virtual Worlds Research*, 4(1).
- Cui, D., & Wu, F. (2019). The influence of media use on public perceptions of artificial intelligence in china: evidence from an online survey. *Information Development*, 37(1), 45-57.
- Çağlar, Ş. (2017). *Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğe Sosyal Medya Etkisi* (1. Baskı). Literatürk Academia.
- Çaycı, B., & Karagülle, A. E. (2016). İletişimin dijitalleşmesi ve kültürel melezleşme. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 6(12).
- Damas, S. H., & de Gracia, M. J. B. (2023). A prospective analysis of immersive journalism from the perspective of experts 1, 2. *Insights on Immersive Journalism* (ss. 17-45) içinde. Routledge.
- Data journalism handbook (2012). *Choice Reviews Online*, 50(02), 50-0612-50-0612.
- Davulcu, E. (2023). Yapay zekâ teknolojileri ve robot gazetecilik. Ş. Karal Temüroğlu & Z. Demir (Ed.), *Algoritmalar, habercilik ve medya* (1. Baskı, ss. 35-50) içinde. Nobel Yayın.
- Diakopoulos, N. (2019). *Automating the news: How algorithms are rewriting the media*. Harvard University Press.
- Dilmen, N. (2007). Yeni medya kavramı çerçevesinde internet günlükleri-bloglar ve gazeteciliğe yansımaları. *Marmara İletişim Dergisi*, 12(12), 113-122.
- Djerf-Pierre, M., Lindgren, M., & Budinski, M. A. (2019). The role of journalism on YouTube: audience engagement with "Superbug" reporting. *Media and Communication*, 7(1), 235-247.
- Dündar, B. (2023, 27 Kasım). Haber odalarında yapay zekâ: Kim, nasıl kullanıyor?. <https://www.newslabturkey.org/2023/11/27/haber-odalarinda-yapay-zeka-kim-nasil-kullaniyor/> adresinden 5 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.
- El-Komy, A., Shahin, O. R., Abd El-Aziz, R. M., & Taloba, A. I. (2022). Integration of computer vision and natural language processing in multimedia robotics application. *Information Sciences Letters*, 11(3), 765-775. <https://digitalcommons.aaru.edu.jo/isl/vol11/iss3/9>.
- Ertuna, Ç. (2023, 5 Şubat). Bu yazı ChatGPT ile yazılmıştır. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cagdas-ertuna/bu-yazi-chatgpt-ile-yazilmistir-6898218> adresinden 05.07.2024 tarihinde alınmıştır.

- Etike, Ş. (2023a). Türkiye'deki haber merkezlerinde yapay zekâ teknolojileri: Gazeteci deneyimleri ve algısı. H. Hülür ve C. Yaşın (Ed.), *Yeni Medya ve Toplumsal Dönüşümler* (ss. 398-410) içinde. Ütopya Yayınevi.
- Etike, Ş. (2023b). ChatGPT ile Baş Etmek: Emek ve Eşitlik Odaklı Bir Çerçevenin Gerekliği. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 14(23), 115-132.
- Feng, C., Khan, M., Rahman, A. U., & Ahmad, A. (2020). News recommendation systems- accomplishments, challenges ve future directions. *IEEE Access*, 8, 16702-16725.
- Firat, F. (2019). Robot journalism. *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, 1-5.
- Fonseka, T., Bhat, V., & Kennedy, S. (2019). The utility of artificial intelligence in suicide risk prediction and the management of suicidal behaviors. *Australian ve New Zealand Journal of Psychiatry*, 53(10), 954-964.
- Giri, C., Jain, S., Zeng, X., & Bruniaux, P. (2019). A detailed review of artificial intelligence applied in the fashion and apparel industry. *IEEE Access*, 7, 95376-95396.
- Glaser, M. (2006). Your guide to citizen journalism. *MediaShift*. <https://mediashift.org/2006/09/your-guide-to-citizen-journalism270/> adresinden 3 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Gleick, J. (2011). *The Information: A History, a Theory, a Flood*. New York: Vintage Books.
- Graefe, A. (2016). *Guide to Automated Journalism* [Guide]. Academic Commons, Columbia University. <https://doi.org/10.7916/D80G3XDJ>.
- Gutsche, R. E. (2022). Cultures of digital architectures: Power and positionalities in the backend of online journalism production. *Journal of Communication Inquiry*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/01968599221113989>.
- Habes, M., Tahat, K., Tahat, D., Attar, R. W., Mansoori, A., & Ketbi, N. (2023, June). The Theory of Planned Behavior Regarding Artificial Intelligence in Recommendations and Selection of YouTube News Content. *2023 International Conference on Multimedia Computing, Networking and Applications (MCNA)* içinde (ss. 42-47). IEEE.
- He, Y. (2018). A study on the determinants of artificial intelligence industry: evidence from united kingdom's macroeconomics. *Korean Artificial Intelligence*, 6(2), 1-9.
- Heeter, C. (2000). Interactivity in the context of designed experiences. *Journal of interactive advertising*, 1(1), 3-14.
- Hermida, A. (2012). Social Journalism: Exploring How Social Media is Shaping Journalism. E. Siapera ve A., &glis (Ed), *The Handbook of Global Online Journalism* içinde (ss. 309-328). John Wiley ve Sons, Inc.
- Hermida, A. (2013). # Journalism: Reconfiguring journalism research about Twitter, one tweet at a time. *Digital journalism*, 1(3), 295-313.
- Herrera-Damas, S., & Benítez-de-Gracia, M. J. (2023). The production of immersive journalism: Best practices in the age of the dawning metaverse. A. Godulla & S. Böhm (Ed.), *Digital disruption and media transformation. Future of business and finance* (ss. 93 - 108) içinde. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-39940-4_8.
- Holton, A. E., Lawson, S., & Love, C. (2015). Unmanned Aerial Vehicles: Opportunities, barriers, and the future of "drone journalism". *Journalism practice*, 9(5), 634-650.

- Huh, S. (2023). Emergence of the metaverse and chatgpt in journal publishing after the covid-19 pandemic. *Science Editing*, 10(1), 1-4. <https://doi.org/10.6087/kcse.290>
- Hussain, A., Tahir, A., Hussain, Z., Sheikh, Z., Gogate, M., Dashtipour, K., ... ve Sheikh, A. (2021). Artificial intelligence-enabled analysis of public attitudes on facebook and twitter toward covid-19 vaccines in the united kingdom and the united states: observational study. *Journal of Medical Internet Research*, 23(4), e26627.
- Intaratat, K. (2021). Journalism and communication transformation in thailand under the disruption of digital technology in the 21st century. *Advances in Journalism and Communication*, 9(4), 144-160.
- Kara, T. (2013). *Sosyal medya endüstrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 11.
- Karbasi, Z., Hajesmaeel-Gohari, S., & Sabahi, A. (2023). Bibliometric analysis of the use of artificial intelligence in covid-19 based on scientific studies. *Health Science Reports*, 6(5).
- Kavoori, A. (2015). Making sense of YouTube. *Global Media Journal*, 13(24), 1-25.
- Kıyan, Z., & Törenli, N. (2018). Sosyal Medyanın Gazetecilikteki Rolü: Türkiye'deki Haber Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 32-52.
- Kieslich, K., Keller, B., & Starke, C. (2022). Artificial intelligence ethics by design. Evaluating public perception on the importance of ethical design principles of artificial intelligence. *Big Data ve Society*, 9(1), 20539517221092956.
- Knight, M. A. (2016). *The impact of changing media technology on the practice of journalism* [Doktora tezi, Association for Computing Machinery (ACM)].
- Koşaner, Ö., Çimen, B. ve Karacan, P. (2023). Dil modeli üretimi ve insan yazımı metinlerin karşılaştırmalı çözümlemesi: Akademik metinler bağlamında bir inceleme. V. Uğur (Ed.), *Günce filoloji ve sosyal bilimler çalışmaları I* (1. baskı, ss. 144-162) içinde. Günce Yayınları.
- Kumar, V., Ramachandran, D., & Kumar, B. (2021). Influence of new-age technologies on marketing: A research agenda. *Journal of Business Research*, 125, 864-877.
- Lasorsa, D. L., Lewis, S. C., & Holton, A. E. (2012). Normalizing Twitter: Journalism practice in an emerging communication space. *Journalism studies*, 13(1), 19-36.
- Latar, N.L. (2015). The robot journalist in the age of social physics: The end of human journalism?. G. Einav (Ed.), *The new world of transitioned media: The economics of information, communication, and entertainment* içinde (ss. 1-9). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-09009-2_6
- Lawrence, R. G., Molyneux, L., Coddington, M., & Holton, A. (2014). Tweeting Conventions: Political journalists' use of Twitter to cover the 2012 presidential campaign. *Journalism Studies*, 15(6), 789-806.
- Lee, D., La, W. G., & Kim, H. (2018). Drone detection and identification system using artificial intelligence. *2018 International Conference on Information and Communication Technology Convergence (ICTC)* içinde (ss. 1131-1133). IEEE.
- Luttrell, R., Wallace, A., McCollough, C., & Lee, J. (2020). The digital divide: addressing artificial intelligence in communication education. *Journalism ve Mass Communication Educator*, 75(4), 470-482.
- Marconi, F. (2020). *Newsmakers: Artificial intelligence and the future of journalism*. Columbia University Press.

- Matheny, M., Whicher, D., & Israni, S. (2020). Artificial intelligence in health care. *Jama*, 323(6), 509.
- Matyuk, Y. S. (2022). Ethical and legal aspects of development and implementation of artificial intelligence systems. N. G. Bogachenko (Ed.), *AmurCon 2021: International Scientific Conference* içinde (ss. 689-696). *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, Cilt 126. European Publisher. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2022.06.76>.
- McGregor, S. C., Molyneux, L. (2020). Twitter's influence on news judgment: An experiment among journalists. *Journalism*, 21(5), 597-613.
- Mitchell, M., Wu, S., Zaldivar, A., Barnes, P., Vasserman, L., Hutchinson, B., ..., & Gebru, T. (2019). Model cards for model reporting. *Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* içinde (ss. 220-229).
- Morstatter, F., Pfeffer, J., Liu, H., & Carley, K. (2013). Is the sample good enough? Comparing data from Twitter's streaming API with Twitter's firehose. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media* içinde (Cilt 7, No. 1, ss. 400-408).
- Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486-497.
- Nah, S. (2023). Introduction to the research handbook on artificial intelligence and communication. *Research Handbook on Artificial Intelligence and Communication* içinde (ss. xvii-xxiv). Edward Elgar Publishing.
- Newell, A. (1982). Intellectual issues in the history of artificial intelligence. Chrisley, R., & Begeer, S. (Ed.), *Artificial Intelligence: Critical Concepts, 1. cilt* içinde (ss. 25-70). Taylor & Francis.
- Newman, N. (2018). Journalism, media and technology trends and predictions 2018. *Reuters Institute for the Study of Journalism* içinde (ss. 1-50).
- Ng, Z., Li, L., Chew, H., & Lau, Y. (2021). The role of artificial intelligence in enhancing clinical nursing care: a scoping review. *Journal of Nursing Management*, 30(8), 3654-3674.
- Ntalakas, A., Dimoulas, C., Kalliris, G., & Veglis, A. (2017). Drone journalism: Generating immersive experiences. *Journal of Media Critiques*, 3(11), 187-199.
- Ölçekçi, H. (2020). Dijital iletişim ve küresel kültürel etkileşimin homojenleşme, kutuplaşma ve melezleşme süreçleri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2020(50), 146-163.
- Öztürk Çelebi, G. (2024). Robotlar çağında gazetecilik. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(2), 138-152.
- Palowitch, J., & Ferraris, A. (2020). Artificial intelligence in communication: Ethics and human values. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*.
- Parasie, S. (2015). Data-driven Revelation? Epistemological tensions in investigative journalism in the age of "big data". *Digital Journalism*, 3(3), 364-380
- Park, C. W., & Seo, D. R. (2018, April). Sentiment analysis of Twitter corpus related to artificial intelligence assistants. *2018 5th International Conference on Industrial Engineering and Applications (ICIEA)* içinde (ss. 495-498). IEEE.
- Popenici, S., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(1).
- Raza, S., & Ding, C. (2022). News recommender system: a review of recent progress, challenges, and opportunities. *Artificial Intelligence Review*, 1-52.

- Rosenkranz, A., Marian, M., Profito, F., Aragon, N., & Shah, R. (2020). The use of artificial intelligence in tribology—a perspective. *Lubricants*, 9(1), 2.
- Salazar, I. (2018). Robots and Artificial Intelligence. New challenges of journalism. *Doxa comunicaci3n*, (27).
- Savage, T. M., & Vogel, K. E. (2014). *An introduction to digital multimedia*. Jones ve Bartlett Learning.
- Schmidhuber, J. (2015). Deep learning in neural networks: An overview. *Neural networks*, 61, 85-117.
- Seibert, K., Domhoff, D., Bruch, D., Schulte-Althoff, M., Fürstenau, D., Biessmann, F., & Wolf-Ostermann, K. (2021). Application scenarios for artificial intelligence in nursing care: rapid review. *Journal of medical Internet research*, 23(11), e26522.
- Sumiala, J. M., & Tikka, M. (2013). Broadcast yourself—Global news! A netnography of the “flotilla” news on YouTube. *Communication, Culture ve Critique*, 6(2), 318-335.
- Süllü, Z. (2018). Sözlü kültürden dijital kültüre iletişim ve iletişim araçlarının tarihsel kökenleri. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (Güz 2018), 120–135.
- Şayir, O. (2022). İnternet haberciliğinde yapay zekâ gazeteciliğinin eşik bekçiliği açısından incelenmesi. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 117-134.
- Tekke, A., & Lale, A. (2021). Sosyal medyada etik, bilgi manipülasyonu ve siber güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 16(2), 44-62.
- Tokgöz, O. (2022). *Temel gazetecilik* (15. baskı). İmge Kitapevi.
- Tsao, S. F., Chen, H., Tisseverasinghe, T., Yang, Y., Li, L., & Butt, Z. A. (2021). What social media told us in the time of COVID-19: a scoping review. *The Lancet Digital Health*, 3(3), e175-e194.
- Túñez-López, J. M., Toural-Bran, C., & Frazão-Nogueira, A. G. (2020). From data journalism to robotic journalism: The automation of news processing. *Journalistic metamorphosis: media transformation in the digital age*, 17-28.
- Viktoratos, I. and Tsadiras, A. (2021). Personalized advertising computational techniques: a systematic literature review, findings, and a design framework. *Information*, 12(11), 480.
- Wahl, B., Cossy-Gantner, A., Germann, S., & Schwalbe, N. (2018). Artificial intelligence (ai) and global health: how can ai contribute to health in resource-poor settings?. *BMJ Global Health*, 3(4), e000798.
- Wen, L., Lin, W., & Guo, M. (2022). Study on optimization of marketing communication strategies in the era of artificial intelligence. *Mobile Information Systems*, 2022, 1-11.
- Wichert, A. (2020). *Principles of quantum artificial intelligence: quantum problem solving and machine learning* (2. Baskı). WSPC.
- Wu, S., Tandoc, E. C., & Salmon, C. T. (2019). A field analysis of journalism in the automation age: Understanding journalistic transformations and struggles through structure and agency. *Digital journalism*, 7(4), 428-446.
- Xue, K., Li, Y., & Jin, H. (2022). What do you think of ai? research on the influence of ai news anchor image on watching intention. *Behavioral Sciences*, 12(11), 465.
- Yiğitcanlar, T., Desouza, K., Butler, L., & Roozkhosh, F. (2020). Contributions and risks of artificial intelligence (ai) in building smarter cities: insights from a systematic review of the literature. *Energies*, 13(6), 1473.

Zeng, D., Chen, H., Lusch, R., & Li, S. (2010). Social media analytics and intelligence. *IEEE Intelligent Systems*, 25(6), 13-16

Zhang, C., & Yang, Q. (2021). A survey on multi-task learning. *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*, 34(1), 51-71.

Yapay Zekâ Haberlerinde Kullanılan Çerçevesel: İnsanlık İçin Yeni Bir Umut ya da Yeni Bir Tehdit

Frames Used in Artificial Intelligence News: A New Hope or A New Threat for Humanity

Aynur KÖSE¹

Duygu GÜNER²

Aslıhan TURGUT³

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
17.05.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
09.07.2024

Kabul tarihi/Accepted:
14.07.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atf/Citation:

Köse, A., Günder, D. & Turgut, A. (2024). Yapay zekâ haberlerinde kullanılan çerçeveler: insanlık için yeni bir umut ya da yeni bir tehdit. *TAM Akademi Dergisi*, 3(2), 164-179.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.01.002.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.002.x

ÖZ

Bu çalışma teknolojik değişimin son aşaması olarak hayatımıza giren yapay zekâya ilişkin bakış açımızın haberler vasıtasıyla nasıl şekillendirildiğini anlama merakından ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede yapay zekâ kavramının televizyon haberlerinde nasıl ele alındığı ve ilgili gelişmelerin haberleştirilmesindeki sunum kalıplarını tespit etmeye yönelik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Yapay zekânın haberlerde insanlık için yeni bir umut, yaşam tarzı veya yeni bir gelişme mi yoksa yeni bir tehdit, tehlike ve risk olarak mı sunulduğu ve bu sunumlarda tekrar eden yerleşik kalıpların neler olduğu, haberlerde özellikle yapay zekânın hangi yönünün ön plana çıkarıldığı sorularına cevap aranmıştır. Kuramsal olarak çerçeveleme analizine dayanan bu makalede, içerik çözümlemesi yöntemiyle ilgili haberlerdeki sunum çerçeveleri tespit edilmiştir. 2024 yılının ilk dört ayında en yüksek izlenme oranlarına sahip üç kanal olarak ATV, Show TV ve Now TV ana haber bültenlerinde yapay zekâyla ilgili yayımlanan haberler incelenmiştir. Haber içerikleri öncelikle yapay zekâ konusunda olumlu/olumsuz olmalarına göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Haber çözümlemelerinde sıklıkla kullanılan beş çerçeve boyutuna göre ilgili haberler incelenmiştir. Bu çerçeveler ekonomik sonuçlar, sorumluluk, insani ilgi, ahlakilik ve çatışma olarak sıralanmaktadır. Bu yolla yapay zekâ ile ilgili televizyon haberlerinde izleyicinin zihnine nasıl mesajlar ekilmeye çalışıldığı ve bu mesajların hangi çerçevelerle sunulduğu, haberlerde ortaklaşan haber çerçevelerinin neler olduğu ve bunun üzerinden televizyon haberlerinde ortaklaşan bir sunum çerçevesi olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Analizler sonucunda televizyon haberlerinde 38 haber yayınlandığı tespit edilmiştir. Yapay zekâ konusunda en sık kullanılan sunum kalıbı ise 13 haber ile ekonomik sonuçlar çerçevesidir.

Anahtar Kelimeler: Çerçeveleme, Yapay Zekâ, Dijitalleşme, Televizyon Haberciliği, Biliş

- Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Prof. Dr., akose@trabzon.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1310-5704*
- İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Arş. Gör., dgultekin@medipol.edu.tr, ORCID ID: 0009-0006-0755-6716*
- Trabzon Üniversitesi, aslitrgt5@gmail.com, ORCID ID: 0009-0006-3644-4529*

ABSTRACT

This study has emerged from the curiosity to understand how our perspective on artificial intelligence, which has entered our lives as the last stage of technological change, is shaped through the news. In this framework, an analysis was conducted to determine how the concept of artificial intelligence is handled in television news and the presentation patterns in reporting related developments. It was sought to answer the questions of whether artificial intelligence is presented in the news as a new hope, lifestyle or a new development for humanity or as a new threat and risk, what are the recurring established patterns in these presentations, and which aspect of artificial intelligence is particularly emphasized in the news. In this article, which is theoretically based on Framing Analysis. The presentation frames in the related news were identified through content analysis. Within the scope of the study, which included ATV, Show, and Now as the three channels with the highest viewership rates in the first four months of 2024 according to Television Viewing Research (TİAK) data, news about artificial intelligence broadcast in the main news bulletins were analyzed. The news content was first categorized according to whether they were positive or negative. Then, the analysis was carried out according to the five frame dimensions determined by Robert Entman to be used in analyzing the news. It is aimed to reveal what kind of messages are tried to be planted in the minds of the audience in television news about artificial intelligence, what frames these messages are presented with, what are the common news frames in the news, and whether there is a common presentation frame in television news. In the study conducted in line with this purpose, 38 news items were analyzed, and it was determined that artificial intelligence was mostly reported within the framework of economic results with 13 news items in a total of 3 channels.

Keywords: Framing, Artificial intelligence, Digitalization, Television Journalism

Extended Abstract

Technological developments that bring major changes in all areas of life, from health to security, socialization to travel, and daily household chores to entertainment, also represent an evolution that affects the flow of life. One of the important milestones in this process is the development of artificial intelligence, which refers to technology based on machine learning. This study focuses on how developments related to artificial intelligence, a popular topic of recent times, are presented in television news. The study aims to determine the common presentation patterns in the news on artificial intelligence and thus to identify the perspectives that are tried to be implanted through the news. Technology and technological change are the topics that dialectically involve opposites. In the face of rapid change and transformation, individuals respond with suspicion, uneasiness, and even fear on the one hand, and on the other hand, they are drawn to what they fear with the urge to overcome and go beyond the unknown. This study, designed to understand how this situation is reflected in the news, examines whether artificial intelligence is presented as a new hope, lifestyle, and development for humanity or as a new threat, danger, and risk. Answers were also sought to questions such as the recurring established patterns in the news and which aspect of artificial intelligence is emphasized.

The theoretical background and methodology of the study are based on Framing Analysis. The framing approach, which is essentially a process of selection, highlighting, and boundary setting,

focuses on the impact of the structuring, reproduction, and even construction of reality by the media on individuals processes of understanding, making sense of, and defining events, situations, and other people. The information frequently encountered in the media shapes people's knowledge of ways to know and shapes their perceptions and minds. Therefore, people accept what they see in the view from whichever window they look through as reality and live that reality. This study aims to determine how ways of knowing about artificial intelligence are shaped through television news and from which window the topics are presented. In this framework, the news on artificial intelligence broadcasted on ATV, Now TV, and Show TV main news bulletins between January 1 and April 30, 2024, were analyzed by content analysis method. In the first stage of the analysis, an analysis was carried out to determine whether the news was positive or negative, that is, to determine the positive/negative presentation styles of the issues reported on artificial intelligence. Then, the frames in which the subject of artificial intelligence was presented in the television news broadcasted in the specified date range were analyzed and the meaning-making practices presented through the news were determined. At this stage, Entman's frames of responsibility, morality, human interest, conflict, and economic consequences, which Entman points out as the most frequently encountered frames in the news, were used as content analysis categories.

Result of the analysis, it was determined 38 news articles on artificial intelligence were published in the analyzed date range. First, it was analyzed whether the news items focused on the positive features that artificial intelligence will add to human life or on the negative features through the dangers and risks it may bring. The analysis showed that 71 percent of the news items on artificial intelligence were presented from a positive perspective, focusing on the possible conveniences and innovations it would bring to life. The content on artificial intelligence was analyzed according to the five frames used in the news analysis and it was determined that the most used frame was economic results (34 percent). In these news articles, it was observed that the innovations and conveniences that emerged in different areas of life with the expansion of the usage area of artificial intelligence were pointed out. The distribution of the frames used in the news according to their frequency of use is as follows: the responsibility frame has a frequency of 24 percent, the humanitarian interest frame 18 percent, the morality frame 16 percent and the conflict frame 8 percent. When it is evaluated whether there is a significant similarity or difference in terms of the positive/negative presentation of the news frames, it is found that all news items in the responsibility frame are presented with a positive perspective. On the other hand, conflict and morality frames are the frames where negative news items are concentrated. Therefore, it is concluded that news frames are also functional in terms of presenting news in a negative or positive context. In addition, it has been determined that there are similarities in the way all three channels handled artificial intelligence news and the language and frames they used. It has been determined that both positive and negative benefits that developments related to artificial intelligence will bring to human life are presented to the masses with certain concepts and contexts.

Giriş

Değişim her dönemde yaşamın kaçınılmaz bir parçası olmuştur. Çağ açıp kapatan hatta dönemine adını veren değişimler ve dönüşümlere ayak uydurabilmek ise çoğu zaman zorlayıcı ve sınıflandırıcıdır. Değişim sancılarını derinden hisseden çağımız insanı içinse bu süreç teknolojinin ve dijitalleşmenin hızına yetişebilme yarışına dönüşmüş gibi görünmektedir. Hemen her gün yeni bir alan, kavram, uygulama ya da cihazla karşılaşan sıradan insan, maraton koşucusu olmak ya da yarış dışı

kalmak seçenekleri arasına sıkışmış durumdadır. Sağlıktan güvenliğe, sosyalleşmeden seyahate, günlük ev işlerinden eğlenceye hemen her alana entegre edilmeye başlayan bu teknoloji, insanlığın yaşadığı büyük bir evrimi de ifade etmektedir. Hatta Dördüncü Sanayi Devrimi olarak da adlandırılmaktadır (Ing vd., 2019). Bu evrimin şimdilik son aşaması ve ana kavramı ise “yapay zekâ”dır. Planlama, öğrenme, akıl yürütme veya algılama gibi alanları kapsayan yapay zekâ, aslında makine öğrenmesine dayanan teknolojiyi, yani makinelerin insanlar gibi düşünüp, karar verip uygulayabilmesini anlatmak için kullanılan şemsiye bir kavramdır. Tarihsel açıdan uzun bir geçmişe sahip olan bu teknolojilerin ilk örneğini, 1830’larda İngiliz matematikçi Charles Babbage’ın tasarladığı ve “analitik motor” adını verdiği mekanizma oluşturmaktadır (Thomas, 2005, s. 14’den akt. Yeniceler Kortak, 2024, s. 85). Makine öğrenmesine ilişkin kavramların ortaya çıkması ise bilgisayarların yaygınlaşmaya başladığı 1950’lere denk gelmektedir.

Yapay zekâ getirdiği yenilikler ile insanları, devletleri ve kurumları etkileyen ve çeşitli sektörlerde “yeni fırsatlar sunan disiplinler arası bir araştırma alanı” olarak öne çıkmaktadır (Çeber, 2022, s. 30). Bugün hastalıkların tespitinden kuantum fiziğine, insandan bağımsız araba kullanmaktan savunma sanayine, yaşamı kolaylaştıran ev içi araç gereç ve uygulamalara kadar hayatın hemen her alanına giren yapay zekânın başrolde olduğu “yeni” yaşam tarzının nasıl olacağı ise ayrı bir merak konusudur. Öyle ki teknolojinin geldiği aşama bilim kurgu filmlerinde görülen ya da distopyalarda anlatılan yaşamın uzakta olmadığı hissini uyandırmaktadır. Durum böyle olunca insanın değişim karşısındaki diyalektik yaklaşımı da kaçınılmaz olarak devreye girmektedir. Bir yanda “teknolojinin nimetleri” diyebileceğimiz hayata kattığı olumlu tarafların keyfini sürme çabası varken diğer yanda “olası riskler nelerdir?” sorusu gündeme gelmekte ve komplo teorileri olarak ifade edilen senaryolar yazılıp çizilmeye başlamaktadır.

Yapay zekânın hayatın farklı alanlarında yer edinmesinin temelinde, dijitalleşen dünyada insan elinin ulaşmasının pek mümkün olmadığı alanlara çözüm üretme kaygısı yatmaktadır (Ay, 2022, s. 916). Zira insan sürekli daha iyiye ulaşmaya ve bu uğurda değişip dönüşmeye çalışan bir varlıktır. Ancak tüm bu süreç, içinde mucizeler kadar birtakım riskleri de barındırmaktadır. Bunlardan biri teknolojinin mesleklere ve insan gücüne olan ihtiyacı nasıl etkileyeceği meselesidir (Etike, 2023, s. 590). İletişimle ilgili süreçleri değiştiren teknolojinin toplumların ilişki kurma tarzlarını ve toplumsal dinamikleri nasıl etkileyeceği ve hatta insan bedeninin bu değişimden nasıl etkileneceği merak edilen başlıklar arasındadır. Araştırmadan sorun çözmeye veya öğrenmeye kadar insanların ihtiyaç duydukları pek çok alanda yer edinen yapay zekâ teknolojisi, özel sistemlere dönüşerek insanların hem insanlar hem de makineler ile olan etkileşimini farklı boyutlara taşımaktadır. Bireyin teknoloji ile kurmuş olduğu bu yakınlık kaçınılmaz olarak günlük alışkanlıkları da değiştirmektedir (Çeber, 2022, ss. 29-30). Bu aşamada teknoloji ile sarılmış olan hayatlarımızı anlatmak için yeni bir kavram olarak “teknososyal hayat” kullanılmaktadır (Karahisar & Hayır, 2021, s. 141). Başka insanlarla sosyalleşme ihtiyacımızın bile teknoloji aracılı gerçekleşmesi anlamındaki bu tanım, günümüz yaşam tarzının özeti niteliğindedir.

Bu çalışma ise teknolojik değişimin son aşaması olarak hayatımıza giren öğrenen makineler ve yapay zekâya ilişkin bakış açımızın haberler vasıtasıyla nasıl şekillendirildiğini anlama merakından ortaya çıkmıştır. Çalışmada yapay zekâ kavramının televizyon haberlerinde nasıl ele alındığını ve ilgili gelişmelerin haberleştirilmesindeki sunum kalıplarını tespit etmek amaçlanmıştır. Her gün yaşamın farklı bir alanında kendine yer açan dijitalleşme ve yapay zekânın haberlerde insanlık için yeni bir umut, yaşam tarzı veya yeni bir gelişme mi yoksa yeni bir tehdit ve risk olarak mı sunulduğu ve bu sunumlarda

tekrar eden yerleşik kalıpların neler olduğu, haberlerde özellikle yapay zekânın hangi yönünün ön plana çıkarıldığı gibi sorulara cevap aranmıştır.

Çalışmanın kuramsal ayağı, Goffman (1974) tarafından sosyal bilimler alanına kazandırılan Çerçeveleme Analizi'ne dayanmaktadır. Çerçeveleme analizi en genel tanımıyla konuşma, haber, roman, film aracılığıyla bilginin aktarımının bilinç üzerindeki etkisini incelemektedir (Entman, 1993, s. 52). Bu konudaki klasik çalışmalar arasında başta Goffman (1974) olmak üzere Tuchman (1978), Kahneman ve Tversky (1984), Iyengar (1991), Fiske ve Taylor (1991), Edelman (1993) ve Entman'ın (1993) araştırmaları sayılabilir. Temelde sınır belirlemekle ilgili bir kavram olarak çerçeveleme, Entman'a göre bir seçme ve öne çıkarma işlemidir. Çerçeveleme bir konu, olay ya da kişiyle ilgili gerçekliğin bazı yönlerini, belirli bir sorun tanımını, nedensel yorumu, ahlaki değerlendirmeyi veya çözüm önerisini iletişimsel metinde belirgin hale getirmektir (Entman, 1993, s. 52). Çerçevelenerek bağlamından koparılan gerçeklik nitelendirme, adlandırma ve tanımlama yoluyla yeni bir bağlama oturtularak yeniden inşa edilir (Özarslan, 2007, s.10). Kavramsal temelleri toplum bilim ve psikoloji alanından gelen çerçeveleme yaklaşımı ile medyanın toplum üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik araştırmaların sayısı artmaktadır. Bu yönüyle çerçeveleme, gerçekliğin medya tarafından yapılandırılması, yeniden üretilmesi ve hatta inşasının bireylerin olay, durum ve diğer insanları anlama, anlamlandırma ve tanımlama süreçlerine olan etkisine odaklanan bir yaklaşımdır. Özellikle haber ve haber söyleminin farklı çerçevelerle nasıl sunulduğu, bunun anlama ve anlamlandırma süreçlerine olan etkisi konusunda yapılan araştırmalar sayıca fazladır.

Haber söylemini çerçeveleme analiziyle ele alan ve alanda öne çıkan araştırmalardan bazıları şöyledir:

Pan ve Kosicki (1993) "Çerçeveleme analizi: Haber söylemine bir yaklaşım" başlıklı makalede Amerikan siyasetinde kamu politikası konularına ilişkin haber söyleminin dikkatli şekilde yapılandırıldığını çünkü haber medyasının kamu politikalarının çerçevesinde aktif rol oynadığını ifade etmiştir. Makalede çerçeveleme analizi, haber metinlerini ampirik olarak sözdizimsel, senaryo, tematik ve retorik yapılar gibi işlevselleştirilebilir boyutlarda kavramsallaştırmaya odaklanan ve haber söylemini inceleyen yapılandırmacı bir yaklaşım olarak sunulmaktadır. Entman ve Rojecki (1993) araştırmalarında ABD'de nükleer karşıtı hareketin dondurulması ve halkın bu konuda sessizleştirilmesinde haber medyasının nasıl işlevsel olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada gazeteciler tarafından yapılan ve haberlerin içine sızan yargıların nükleer karşıtı hareketin fikir birliği oluşturma ve kitleleri harekete geçirmesini olumsuz etkilediği saptanmıştır. McLeod ve Detenber (1999) çalışmalarında anarşist bir protestoya ilişkin televizyon haberlerindeki çerçeveleme etkisini araştırmışlar ve haberlerdeki statükoya destek düzeyinin protesto haberlerine yaklaşımı etkilediğini ortaya çıkarmışlardır. Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada haberlerdeki statükoya olan desteğin, öğrencilerin protestoculara karşı eleştirelliklerini artırdığı ve protestocularla özdeşleşme olasılıklarını azalttığı, ayrıca polisi daha az eleştirme ve protestocuların ifade haklarını daha az destekleme yönünde etkilediği saptanmıştır. Scheufele (2004) "Çerçeveleme Etkileri Yaklaşımı: Teorik ve Metodolojik Bir Eleştiri" başlıklı çalışmada çerçeveleme konusundaki yaklaşımları sınıflandırarak başlamıştır. Çerçeveleme etkilerine ilişkin çalışmaları teori, yöntem ve ampirik sonuçlar üzerinden değerlendirmiştir.

"Televizyon haberleri ve çerçeveleme analizi" kelimeleriyle google akademik üzerinden bir tarama yapıldığında son dönemde Türkiye'de sağlık, doğal afet, şiddet, savaş gibi çok farklı konularda

çerçeveleme analizi ile araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Efiltili Atay (2019) 27 Nisan 2007’de Genelkurmay Başkanlığı’nın internet sitesinde yayımlanan bildiri/muhtırayı ele aldığı araştırmada bu haberlerin Türk yazılı basınında nasıl çerçeveselendiğini incelemiştir. Akmeşe (2020) çalışmasında Türk Telekom’un “sen yeter ki hayal et” reklamına ait televizyon haberlerini çerçeveleme analiziyle incelemiştir. Vural ve arkadaşları (2022) doğal afet kaynaklı risklere ilişkin farkındalık sağlamak, toplumsal bilinci geliştirmek ve risk nedenli hasarları en aza indirilebilmek açısından medyanın rolüne odaklanan çalışmalarında, İzmir depremiyle ilgili haber ve programları içerik analiziyle incelemişlerdir. Çalışmada çerçeveleme paradigması ile risk iletişimi bağlantılandırılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yağmur ve Akdağ (2022), A Haber ve Halk TV kanallarının internet sayfalarında Suriyelilerle ilgili yayınlanan haberleri çerçeveleme yöntemi ile analiz etmiştir. Araştırma sonucunda Suriyelilerle ilgili televizyon haberlerinin ağırlıklı olarak ahlakilik açısından çerçeveselendiğı ortaya konmuştur. Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin haberlerin Rus haber ajansı TASS ve Ukrayna haber ajansı Ukrinform’da nasıl ele alındığını inceleyen Tokgöz ve Tanyıldızı (2023), savaşın ilk günü yayınlanan ilk yüz haberi çerçeveleme açısından incelemişlerdir. Analizler sonucunda savaşan ülkelere ait ajansların savaşla ilgili konuları farklı hikayelerle aktardıkları tespit edilmiştir. Sağlık çalışanlarının maruz kaldığı şiddetin medyadaki sunum biçimini çerçeveleme yöntemi ile ele alan Karaman (2024), 2020 yılı içinde 12 farklı internet haber sitesinde yayınlanan toplam 130 sağlık çalışanına şiddet haberini incelemiştir. Çalışmada şiddetin haber çerçeveselendiğı ile öne çıkarıldığı ve normalleştirildiğı sonucuna ulaşılmıştır. Dünyayı etkileyen Covid-19 salgını sürecinde aşı haberlerinin nasıl çerçeveselendiğini konu edinen Kazaz, Pala ve Kazaz (2021), ulusal ve uluslararası medyada aşı haberlerinin nasıl sunulduğunu incelemiştir. Aşı ile ilgili 199 haberin incelendiğı çalışma sonucunda haberlerde, en çok sorumluluk yükleme ve bilgi verme çerçeveselendiğini kullanıldığı saptanmıştır. Covid-19 sürecini konu edinen Kilit ve Türk (2020) ise çalışmalarında uluslararası basında üretilen haberlerde Türkiye görsellerinin nasıl kullanıldığını incelemişlerdir. Analizler sonucunda haberlerde metinden bağımsız olarak Türkiye’ye ait görsellere yer verildiğı ve buradan hareketle haber çerçeveselendiğini sunuluş biçimlerinin tesadüfi olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapay zekâ ve gazetecilik ilişkisinin akademik çalışmalarda ele alınma şeklini incelemeyi amaçlayan bibliyometrik çalışmada Yeniceler Kortak (2024) 1992-2023 yılları arasında WOS’da yayınlanan 194 çalışmayı incelemiştir. Çalışma sonucunda yayınların büyük çoğunluğunun makale türünde olduğı ve özellikle 2020 ve 2022 yıllarında araştırma sayılarının arttığı saptanmıştır. Araştırmaların odak noktasının yapay zekânın gazetecilikte ortaya koyduğı yeni türler ve bu türlere dair kullanım pratikleri olduğı tespit edilmiştir. Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte taramalarda yapay zekâ ile ilgili haberleri çerçeveleme analiziyle inceleyen bir çalışmaya rastlanmaması bu araştırmanın özgün tarafını oluşturmaktadır.

Çerçeveleme analizi medya içeriklerinin bütünsel olarak çözümlenmesine imkân veren bir yöntem olarak araştırmanın amaçlarıyla uyumaktadır. Yöntemsel olarak nitel bir içerik çözümlenmesi özelliğı taşıyan çerçeveleme analizi yoluyla televizyonda yapay zekâ konulu haberlerdeki sunum kalıpları tespit edilmiştir. Televizyon İzleme Araştırmaları (TIAK) verilerine göre 2024 yılının ilk dört ayında en yüksek izlenme oranlarına sahip üç kanal olarak ATV, Show TV ve Now kanallarının ana haber bültenlerinde yayımlanan yapay zekâyla ilgili haberler incelenmiştir. Haber içerikleri öncelikle teknolojik gelişmeleri olumlu ya da olumsuz olarak ele almalarına göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Ardından Entman’ın (1993) haberlerin analizinde kullanmak üzere belirlediğı 5 çerçeve

boyutuna göre analizler gerçekleştirilmiştir. Bu yolla yapay zekâ ile ilgili televizyon haberlerinde izleyicinin zihnine nasıl mesajlar ekilmeye çalışıldığı ve bu mesajların hangi çerçevelerle sunulduğu, haberlerde ortaklaşan haber çerçevelerinin neler olduğu ve bunun üzerinden televizyon haberlerinde ortaklaşan bir sunum çerçevesi olup olmadığı ortaya çıkarılabilecektir.

1. Televizyon Haberciliği

Günümüzde yüz yüze iletişimin yerini büyük ölçüde aracı iletişim almıştır. Özellikle televizyon, kişilerin birbirlerinden daha fazla zaman geçirdikleri hem gösteren hem de söyleyen görsel işitsel bir kitle iletişim aracı konumundadır (Ay, 2022, s. 914). Eğlendirme ve bilgilendirme işlevleriyle öne çıkan televizyon, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Zaman ve uzam farkını ortadan kaldırarak uzakları yakın eden internetin yaşamın başrolünü kapmasına dek televizyon, en yaygın kitle iletişim aracı olmayı sürdürmüştür. Kitlelerin haber alma ve bilgi ihtiyacının karşılanmasında ise televizyon haberlerinin görsel ve işitsel özellikleriyle önemli bir yeri vardır (Yapku, 2018, ss. 40-42). Bugün teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme ile hayatın her alanı olduğu gibi televizyon ve habercilik de değişip dönüşmektedir (Gürsoy Atar, 2017, s. 350). Ancak haberin bir takım özsel ve işlevsel özellikleri varlığını korumaktadır.

Televizyon sunduğu içeriklerle kitlelerin neyi ne kadar bilmesi gerektiğinin sınırını da belirlemektedir. Halkın neyi düşüneceği, önem ve öncelikler sıralamasında nelerin yer alması gerektiği konusunda yönlendiricilik yapan televizyon, gerçeğe dair bilgi olarak sunulan haberi inşa ederken aynı zamanda gerçekliği medyatik bir şekilde kurgulamaktadır. Bu şekilde izleyicilerin dış dünyaya açılan pencerelerinin sınırları da çizilmektedir (Karaduman, 2007, s. 47). Televizyon haberlerindeki görüntüler gerçek hayattaki kesitlerden alınarak ve kurgulanarak verilirken, bu görsel ve sözlü görüntüler izleyicilerin o olaya belli bir perspektiften bakıp algılamasının koşullarını hazırlamaktadır. Faklı olaylar ve konular etrafında tekrar eden bu sunum kalıpları ise izleyicilerin zihinlerinde belli bakış açılarının ekilmesi ve pekiştirilmesine neden olmaktadır.

TiA verilerine göre haber bültenleri ve programlarının izlenme oranları ile diğer televizyon içeriklerinden yüksektir (<http://tiak.com.tr/upload/files/2020yillik.pdf>). Hatta “prime time” olarak adlandırılan izlenme oranlarının en yüksek olduğu zaman dilimlerinde yayınlanan haber bültenleri, ardından gelen programların izlenme oranlarını da etkilemektedir (Güngör, 2022, s. 45). Postman, televizyonun sadece dünyaya ilişkin bilginizi değil, aynı zamanda bilme yollarına ilişkin bilginizi de yönlendiren bir araç olarak nitelendirerek anlamlandırma sürecine olan etkisine gönderme yapmaktadır (1994, s. 92). Bilme yollarına ilişkin bilginin yönlendirilmesi insanın bakma, görme, algılama, anlama, anlamlandırma ve yaşama şeklini de etkilemektedir.

Günümüz dünyasında gelişen teknoloji ile birlikte iletişimde farklı evreler yaşanmaktadır. Teknolojide yaşanan hızlı gelişmelerle bilgi üretimi, akışı ve dolaşımı artmakta, dünyanın dört bir yanında yaşanan olaylara ilişkin görüntü ve içeriklere ulaşmak, hatta canlı olarak tanıklık etmek kolaylaşmaktadır (Derindağ, 2020). Özellikle çevrimiçi siteler ve uygulamalar bu yönden geniş olanaklar sunmakla birlikte televizyon yayıncılığı da dijitalleşmeden doğal olarak etkilenmektedir. Televizyon tek yönlü, endüstriyel ve kitlesel iletişim çağının bir aracı olmasıyla geleneksel medya içinde değerlendirilmektedir. Teknolojinin birikimli ilerlemesi esnasından hareketle yeni iletişim çağı da bir önceki teknolojiyi tamamen ortadan kaldırmaz, aksine eski teknoloji ve iletişim ile melezleşerek yeni biçimler ortaya çıkarır (Çiğ, 2018). Böylece izleyiciye tek yönlü bir iletişim sunan televizyon günümüz teknolojiyle insanlara çift yönlü iletişim olanağı sağlayan bir araca dönüşerek dijital dünyada yerini

almıştır. Yayınların dijitalleşmesi ile ulusal ve uluslararası çok sayıda kanalı bir arada izleme fırsatı yakalayan izleyiciler, televizyonların etkileşimli uygulamaları sayesinde istedikleri içeriklere de kolayca ulaşabilmektedir.

Değişen ve gelişen yayın teknolojileri ile izleyicilerin çeşitli mecralarda farklı medya içeriklerine ulaşmaları kolaylaşsa da televizyon vazgeçilmez bir kitle iletişim aracı olma konumunu korumaktadır (İlhan, 2019, s. 59). Nitekim araştırmalar Türkiye’de toplumun özellikle belli kesimlerin için televizyonun temel haber kaynağı olmaya devam ettiğini, gençler ve belli yaş grupları içinse haber tüketiminde çevrimiçi mecraların öne geçtiğini ortaya koymaktadır (<http://tiak.com.tr/upload/files/2020yillik.pdf>). Buradaki önemli nokta ise bu mecralardaki içeriklerin kaynağının çoğu zaman yerleşmiş ve genel kabul görmüş medyadaki ürünlere dayanıyor olmasıdır. Bunların başında ise görüntü ve ses üzerinden bilgi aktarmaya imkân veren televizyon vardır. Diğer bir deyişle televizyon, dijital etkileşimli mecraların içerik üretiminde başvuru kaynağıdır. Teknolojinin gelişmesiyle insanın haber ihtiyacını karşılayan mecralar değişip çeşitlense de işin özünün, yani haberin, büyük ölçüde aynı kaldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda televizyon, Postman’ın (1994) deyişiyle bilme yollarına ilişkin bilgimizi yönlendirmeye devam etmekte ve ürettiği içeriklerle yaygın kalıplar oluşturarak belirli dünya görüşlerini insan bilincine yerleştirmektedir. İnsan da hangi pencereden bakıyorsa o manzarada gördüklerini gerçek olarak kabul ederek bir anlamda o gerçeği yaşamaktadır.

İnşacı perspektiften bakıldığında ise gerçeklik toplumsal olarak sürekli yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla toplumsal gerçekliğin inşasında rol oynayan kitle iletişim araçları bunu kitlelere çeşitli hikâyeler anlatarak yapmaktadır. Ortak bir görüş yaratılan bu hikâye anlatma sürecine de çerçeveleme denmektedir (Turancı, 2021, s. 122). Çünkü temelde çerçeveleme bir anlamlandırma pratiğidir (Küçük Durur, 2011, s. 22). Buradan hareketle teknolojiye gelişmeler ve yapay zekâya dair hikâyelerin nasıl sunulduğu, hangi çerçevelerle kitlelerin anlamlandırma pratiklerinin şekillendirildiğini çözümlenmek önemli hale gelmektedir.

2. Yapay Zekâ Konulu Televizyon Haberlerinde Kullanılan Çerçevesel Analizi

2.1. Yöntem ve Örneklem Üzerine

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ulusal yayın yapan televizyonların ana haber programlarında yapay zekâ konusunun hangi haber çerçeveleriyle sunulduğunu incelemektir. Araştırmada ATV, Show TV ve Now kanallarının 1 Ocak-30 Nisan 2024 aylarındaki ana haber bültenleri örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem belirlenmesinde TİAK verileri ve haber sitelerinin internet arşivlerinin ulaşılabilirliği belirleyici olmuştur. Çalışmada belirtilen tarih aralığındaki televizyon haberlerinde yapay zekâ konusunun hangi çerçevelerle nasıl sunulduğu çözümlenerek haberler yoluyla sunulan anlamlandırma pratikleri tespit edilmiştir. Araştırmada medya içeriklerindeki çerçeveleri belirlemeye yönelik analizlerde kullanılan yöntem olarak içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi metindeki birbirine benzer öğeleri değerlendirmeye, yorumlamaya ve bunlardan çıkarsama yapmaya imkân veren, metinde ilk bakışta farkedilmeyen bütünsel ve bağlamsal gizil ve ikincil anlamları deşifre etmeye yarayan bir yöntemdir (Bilgin, 2006). Berelson (1952) ise içerik analizini “nesnel, sistematik ve nicel bilgiye ulaşmayı sağlayan bir yöntem” olarak tanımlar. İçerik analizi metin içindeki benzer verilerin belirli bir kavram veya kategori altında bir araya getirilerek bunları düzenleyip elde edilen verilerin yorumlanmasına dayalı bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Yöntem olarak içerik analizinin uygulandığı çerçeveleme analizlerinde Entman’ın haberlerde en sık karşılaşılan çerçeveler olarak işaret

ettiği sorumluluk yükleme, ahlakilik, insan ilgisi, çatışma ve ekonomik sonuçlar çerçeveleri içerik analizinin kategorileri kullanılmaktadır. Analiz kategorilerini oluşturan bu çerçeveleri Semetko ve Valkenburg (2000) kısaca şöyle özetlemiştir:

- **Ahlakilik çerçevesi** sorunu veya konuyu dini inançlar veya ahlaki prensipler bağlamında ele alır.
- İnsani ilgi çerçevesi insan hayatına dair hikayelerin anlatımı sırasında duygusallığı ön plana çıkarır.
- **Çatışma çerçevesi** izleyici veya okuyucu ilgisini çekmek için bireyler, gruplar veya kurumlar arasındaki çatışmayı ön plana çıkararak aktarır.
- **Ekonomik sonuçlar çerçevesi** konuları ülkeler, gruplar, kurumlar, bireyler ya da bölgeler için doğuracağı maddi faydaları, zararları veya oluşabilecek maliyetler bakımından anlatır.
- **Sorumluluk çerçevesi** bir sorunu veya probleme sebep olma veya çözme sorumluluğunu hükümete, bireye veya gruba yükler (Semetko & Valkenburg, 2000, s. 95).

Çerçeveler yinelenen sunumsal kalıplar olarak bireylerin olay ve konuları benzer bakış açıları ile algılayıp değerlendirmesine ve ona göre tutum sergilemelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada televizyon haberlerindeki yapay zekâ konulu haberlerin hangi çerçevelerle sunulduğunu ve haberlerdeki sunum kalıplarını ortaya çıkarma hedefi nedeniyle içerik analizi uygulanmıştır.

2.2. Bulgular

Araştırma kapsamında öncelikle 1 Ocak-30 Nisan 2024 tarih aralığındaki tüm ana haber programları Youtube üzerinden izlenerek yapay zekâ konulu haberler saptanmış, ardından bu haberlerin sayısı ve haber içeriklerinin olumlu mu yoksa olumsuz mu sunulduğuna yönelik bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

Tablo 1: Yapay zekâ konulu haberler içeriklerinin pozitif ve negatif sunum oranları

Haber Kanalları	Negatif	Pozitif	Toplam Haber Sayısı
ATV	6	16	22
Show TV	5	5	10
Now TV	0	6	6
TOPLAM	11	27	39

Analiz sonucunda ATV, Show TV ve Now TV’de 1 Ocak-30 Nisan 2024 tarihleri arasında yapay zekâ konulu toplam 38 haberin yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu haberler öncelikle yapay zekânın insan hayatına katacağı olumlu özelliklerle mi yoksa getirebileceği tehlike ve riskler üzerinden olumsuz özelliklerle mi ele alındığını ortaya koymak üzere incelenmiştir. Analiz kapsamında tespit edilen 38 haberin 11’inin negatif, 27’sinin ise pozitif içerikler barındırdığı saptanmıştır. Bu verilerden hareketle, televizyon haberlerinde yapay zekâ konusunun hayata katacağı olası kolaylıklar ve yenilikler üzerinden olumlu bir bakış açısıyla sunulması yönünde bir eğilim olduğu saptanmıştır.

Değişim hem cezbedici hem de ürkütücü bir olgu olarak zıtlıkları içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda teknolojideki gelişmeler ve özellikle yapay zekâyla ilgili adımların yaşamın alışlagelmiş akışında ortaya çıkarabileceği değişimlere yönelik şüpheler, olası riskler ve tehditler haberlerdeki negatif yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Bu eğilim ise haberlere şu şekilde yansımaktadır. “Defne

*Samyeli'yi kopyaladılar.*¹ (ATV, 25.01.2024). Bu tür haberler genelde, özel yaşama ve kişisel haklara ilişkin sınırların korunmasına yönelik kaygıları ortaya koymaktadır. Benzer bir kaygıyı *"Firmalar yapay zekâ ile sesimizi satın alıyor."*² (ATV, 22.02.2024), *"Yapay zekâ şirketleri sesimize göz dikti."*³ (Show TV, 26.02.2024) başlıklı haber içeriklerinde, teknolojinin bir kişiye ait özellikleri kopyalayabilmesi ve kullanabilmesi ihtimalinin yarattığı olası risklere işaret edilmektedir.

İncelenen kanalların yapay zekâ konulu haberlere yer verme oranlarının da birbirinden farklı olduğu gözlenmiştir. Bu tür haberlere en fazla yer veren kanal ATV (f= 22 haber) olurken en az yer veren Now TV (f= 6 haber) olmuştur. ATV yayınlandığı haberlerin yüzde 27'sinde yapay zekânın negatif yönlerine vurgu yaparken yüzde 73'ünde pozitif yönlerine yer vermiştir. Yapay zekâyâ en az yer veren Now TV'deki haberlerin tamamında ise yapay zekânın pozitif olarak sunulduğu saptanmıştır. Show TV'de yayınlanan haberlerin yüzde 50'sinin pozitif ve diğer yüzde 50'sinin de negatif olması nedeniyle yapay zekâ konusunda daha nötr bir yaklaşım sergilediği gözlenmiştir. Belirlenen haberlerin hangi sunum kalıplarıyla yayınlandığını tespit etmeye yönelik analizin sonuçları ise Tablo-2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Yapay zekâ konulu haberlerde kullanılan çerçevelerin oranı

Haber Kanalları	ATV	Show TV	Now TV	TOPLAM
Sorumluluk	7	1	1	9
İnsani İlgisi	3	3	1	7
Çatışma	1	2	0	3
Ekonomik Sonuçlar	7	2	4	13
Ahlakilik	4	2	0	6
TOPLAM	22	10	6	38

Yapay zekâ konulu içeriklerin haber analizlerinde kullanılan beş çerçeveye göre incelenmesi sonucunda yüzde 34 ile en fazla ekonomik sonuçlar çerçevesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ele alınan konunun ülkeler, bölgeler, gruplar, kurumlar ya da bireyler açısından yaratacağı maddi fayda ya da zararları anlatan, ortaya çıkabilecek maliyetlere işaret eden ekonomik sonuçlar çerçevesi teknolojinin faydaları ve risklerini anlatabilmek açısından uygun bir bağlam oluşturmaktadır. Bu çerçeveye ilişkin haberlere örnek olarak; *"Yeni nesil robot kahveci"*⁴ (ATV, 12.01.2024), *"Yapay zekâdan sinematik video"*⁵ (ATV, 16.02.2024), *"Geleceğin meslekleri"*⁶ (Show TV, 15.04.2024), *"Yapay zekâ destekli ayakkabı üretildi."*⁷ (Now TV, 11.01.2024) başlıklı haberleri göstermek mümkündür. Bu haberlerde yapay zekânın kullanım alanının genişlemesiyle hayatın farklı alanlarında ortaya çıkan yenilikler ve kolaylıklar öne çıkarılmaktadır.

Haberlerde en fazla kullanılan ikinci çerçeve ise sorumluluk (yüzde 24) olmuştur. Sorumluluk çerçevesinde teknolojik gelişmelerle hayatımıza giren yapay zekânın yaratabileceği olası sorunlara ve

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=MQIJ3MQF8lw>

² <https://www.youtube.com/watch?v=N9nTtJG2hLA>

³ <https://www.youtube.com/watch?v=XS1GO8ya6jE>

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=23KXZ5YsESE>

⁵ https://www.youtube.com/watch?v=PdJcEMOi_BY

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=-okif3U0Ngg>

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=k4J44YYCfil>

bunları çözmeye yönelik atılacak adımlara ilişkin detaylara verilmektedir. Ayrıca bu sorunları çözmeye sorumluluğundaki hükümet, birey ya da gruplara işaret etmek için de bu çerçeve işlevseldir. Sorumluluk yüklemeye çerçevesine örnek haberler arasında ATV’de yayınlanan “*Yapay zekâdan deprem tahmini*”⁸ (12.01.2024) ve Show TV’de yayınlanan “*Yapay ete izin yok*”⁹ (10.01.2024) başlıklı haberler vardır. Sorumluluk çerçevesi ayrıca “*İnsan beynine ilk çip*”¹⁰ (ATV, 30.01.2024), “*İnsan beynine çip takıldı.*”¹¹ (Now TV, 30.01.2024) başlıklı haberlerde olduğu gibi teknolojinin insan yaşamını iyileştirme yönünde üstlendiği sorumluluğa işaret etmek için de kullanılmıştır.

En sık kullanılan üçüncü çerçeve olan insani ilgi (yüzde 18) ise yapay zekânın insan hayatına getireceği yenilikleri hikâyeleştirmeye ve duygusal boyutu öne çıkarmaya imkân veren bir çerçeve olarak karşımıza çıkmaktadır. Show TV’de yayınlanan “*Sanat güneşi yapay zekâ ile parladı.*”¹² (11.01.2024) ve “*Cem Karaca hologram ile şarkı söyledi.*”¹³ (24.01.2024) başlıklı haberler ile ATV’de yayınlanan “*Müslüm Gürses’in yeni albümü çıktı, hologram ile şarkı söyledi*”¹⁴ (20.04.2024) başlıklı haber buna örnektir. Bu tür haber içeriklerinde toplumun sevdiği ve toplumsal hafızada yer etmiş isimlere yapay zekâ sayesinde tekrar kavuşma imkânı müjdelenmektedir. Sıra dışı olayların konu edildiği insani ilgi çerçevesindeki haberlere örnek olarak “*Yapay zekâ sayesinde konuştu*”¹⁵ (ATV, 21.03.2024) ve “*Marifetli köpek taksim turunda*”¹⁶ (Show TV, 30.03.2024), “*Robot köpek Taksim’de oynadı.*”¹⁷ (Now TV, 30.03.2024) başlıklı haberler gösterilebilir. Teknolojinin yaşama kattığı olumlu boyutları öne çıkaran bu tarz haberlerde dramatik hikâyeleştirme ve duygusal tonun ağır bastığı görülmektedir.

İncelenen haberlerde kullanım sıklığı açısından dördüncü sırada yer alan ahlakilik çerçevesi (yüzde 16) ele alınan sorunu ya da konuyu inanç ve ahlaki prensipler açısından değerlendirerek sunmaya imkân vermektedir. Yapay zekânın gelişmesi ve hayatın hemen her alanında yer almaya başlamasının yerleşik değerler ve yapıları nasıl etkileyeceğine ilişkin sorgulamalarda bu çerçevenin kullanıldığı gözlenmiştir. Çalışmada ahlakilik çerçevesine yönelik örnekler arasında; “*Ünlülerin sesi izinleri dışında çalınıyor*”¹⁸ (ATV, 26.01.2024), “*Yapay zekâ fenomenleri türedi*”¹⁹ (ATV, 29.01.2024), “*Yapay zekâ Defne Samyeli’yi konuştu.*”²⁰ (Show TV, 25.01.2024) başlıklı haberler yer almaktadır. Bu tarz sorgulama ve şüphe barındıran haberlerde teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı risklere işaret edilerek hayatın akışındaki değişim karşısındaki kaygı yansıtılmaktadır. Nitekim Tablo-3’te de görüleceği gibi ahlakilik boyutunda değerlendirilen haberlerin tamamının negatif yönlü olması da bu eğilimi ortaya koymaktadır.

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=Vw2Wn3FfZ9c>

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=zYHZ4tMEM54>

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=3LH7z16dvcY>

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=ZB3w7zD8U-E>

¹² https://www.youtube.com/watch?v=NF877Xl_n-k

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=G9mrBDI9Tho>

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=EQpZY3IBL0g>

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=N-UQdgnemjo>

¹⁶ https://www.youtube.com/watch?v=B_5Thj5umIY

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=DqWo0xixHTc>

¹⁸ https://www.youtube.com/watch?v=K224ndKR_yQ

¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=n6H1yY7YUrw>

²⁰ https://www.youtube.com/watch?v=Uv_1rW4wd1E

Araştırma kapsamında yapay zekâ konulu haberlerde en az karşılaşılan çerçeve yüzde 8 ile çatışma çerçevesi olmuştur. Haberlerin dikkat çekiciliğini ve dolayısıyla okunma-izlenme oranlarını artırmak amacıyla kullanılan çatışma çerçevesi bireyler, gruplar ve kurumlar arasındaki karşıtlığı öne çıkarmaya dayanmaktadır. Yapay zekânın hayatın içinde ortaya çıkarabileceği olumsuzluklara işaret etmek ve tarafları konumlandırarak bir karşıtlık yaratmaya imkân veren bu çerçevenin incelenen haberlerdeki kullanım oranı azdır. İncelenen haberlerde çatışma çerçevesinin nasıl yer aldığına örnek olarak ATV’de yayınlanan “Çocuklar için yeni tehlike Simsimi oyunu”²¹ (16.04.2024) başlıklı haber gösterilebilir. Teknolojideki gelişmelerin tehlikeyle ilişkilendirildiği bu tarz haberlerde diyalektik bir bakışla yüceltilen teknolojik gelişmelerin barındırdığı ve çoğu zaman fark edilmeyen risklere işaret edilmektedir. Bu tarz haberleri okura-izleyice yönelik “uyanık ol” çağrısı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer husus ise incelenen haberlerin içindeki “ama”lara ilişkindir. Haberlerin büyük ölçüde olumlu bir bağlamla sunulduğundan daha önce bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra haberlerde “ama” denilerek bir pencere açıldığı, bilinmeyen cazibesi ve ürkütücülüğünden hareketle yapay zekânın yaşama katabileceği olumlu unsurlar yanında risklere ve tehlikelere işaret edilmesinin yaygın bir eğilim olduğu saptanmıştır. Analizlerde haberin başlığı ve öncelikli kurgusundan hareketle bir çerçeve içinde değerlendirilmesi ve buna göre sınıflandırılması söz konusu olduğundan temelde çatışma ve karşıtlık üzerine kurulan haberlerin sayısının az olduğu tespit edilmiştir.

Yapay zekâyâ dair haberlerde kullanılan çerçevelerin incelenen haber kanallarına göre dağılımına bakıldığında, kanalların kullandıkları çerçeveler arasındaki en büyük farkın ekonomik sonuçlar ile çatışma çerçeveleri arasında olduğu görülmektedir. Yapay zekâ konulu haberler oluşturulurken en çok ekonomik sonuçlar çerçevesi, en az ise çatışma çerçevesi tercih edilmiştir. Yukarıdaki tablodan hareketle toplam 13 haber ile birinci sırada yer alan ekonomik sonuçlar çerçevesini en çok kullanan kanal, 7 haber ile ATV olurken, ardından 4 haberle Now TV ve 2 haberle Show TV gelmiştir. En az kullanılan çatışma çerçevesinin kanallara göre dağılımı ise şöyledir: Show TV’de 2 haber ve ATV’de 1 haber. İncelenen dönemde Now TV’de yapay zekâyı çatışma çerçevesine dayandıran habere rastlanmamıştır.

Tablo 3: İncelenen haber kanallarında yapay zekâ konulu haberlerin çerçevelere göre negatif/pozitif ayrımı

Haber Kanalları	Sorumluluk		İnsani İlgî		Çatışma		Ekonomik Sonuçlar		Ahlakilik	
	Negatif	Pozitif	Negatif	Pozitif	Negatif	Pozitif	Negatif	Pozitif	Negatif	Pozitif
ATV	0	7	0	3	1	0	1	6	4	0
Show TV	0	1	1	2	2	0	0	2	2	0
Now TV	0	1	0	1	0	0	0	4	0	0
TOPLAM	0	9	1	6	3	0	1	12	6	0

Entman’ın beş çerçevesi temelinde incelenen yapay zekâ konulu haberlerin örneklemedeki televizyon kanallarında olumlu ve olumsuz sunumu Tablo 3’de verilmiştir. Sorumluluk çerçevesi açısından bakıldığında incelenen kanallardaki yapay zekâ konulu toplam 9 haberin tamamının pozitif

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=bNMvkmcolwc>

bir bakış açısı ile sunulduğu saptanmıştır. Burada ATV haber programı sorumluluk çerçevesini en yoğun kullanan kanal olarak öne çıkmaktadır. Buna karşın çatışma ve ahlakilik çerçevelerinin tamamı negatif yönlü olarak sunulmuştur. Çatışma çerçevesinde yayımlanan toplam 3 haberin de ahlakilik çerçevesindeki toplam 6 haberin de negatif içerikli olduğu görülmüştür. Yapay zekâ konulu haberleri insani ilgi çerçevesinde sunan haberlerin 1'i negatif yönlü iken 6'sı pozitif bağlamla sunulmuştur. Yapay zekâ konulu haberlerde en sık kullanılan ekonomik sonuçlar çerçevesinin 12'si (yüzde 92) pozitif yönlü iken sadece 1'i negatif yönlüdür. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde 1 Ocak-30 Nisan 2024 tarihleri arasında incelenen kanallarda yapay zekâ konulu haberler arasında pozitif bakış açısıyla sunulan haberler ekonomik sonuçlar çerçevesinde yoğunlaşırken, negatif bakış açısıyla sunulan haberlerin ise ahlakilik çerçevesinde yoğunlaştığı saptanmıştır.

Sonuç

Bu makalede son dönemlerin popüler ve heyecan verici konularından olan yapay zekâ ile ilgili televizyon haberleri incelenmiştir. Çalışma ile haberlerdeki yaygın sunum kalıplarını belirlemek ve bu yolla haberler aracılığıyla yerleştirilmeye çalışılan bakış açılarının tespit etmek amaçlanmıştır. 1 Ocak-30 Nisan 2024 tarihleri arasında ATV, Now TV ve Show TV ana haber programlarında yayınlanan yapay zekâ konulu haberlerde kullanılan çerçeveleri tespit etmek amacıyla bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda örneklemdaki kanalların kullanılan dil ve haber çerçeveleri açısından benzer oldukları tespit edilmiştir.

İnsanlığı bugünkü aşamaya getiren merak duygusu, içinde zıtlıkları barındırmaktadır. Teknoloji ve teknolojiye bağlı değişim konusu da diyalektik şekilde karşıtlıkları içinde barındıran başlıklardan biridir. Hızlı değişim dönüşüm karşısında bir yandan şüphelenen, tedirgin olan hatta korkan bireyler diğer yandan da bilinmezi aşma ve ötesine geçme dürtüsüyle korktuğuna odaklanmaktadır. İnsanların farklı olaylar durumlar karşısında yaşadığı bu gel-gitleri haberlerde de net olarak görmek mümkündür. Zira araştırma kapsamında incelenen haberlerde kullanılan dil ve sözcüklerle birlikte haberlerin yerleştirildiği bağlam değerlendirildiğinde yapay zekâ ile ilgili haberleştirilen olayların kimi zaman tehlike kimi zaman risk kimi zamansa mucize olarak sunulduğu saptanmıştır. Bu ise ilgili haberlerin negatif ve pozitif bağlamlara oturtularak sunulması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Haberleri negatif ya da pozitif bağlamla sunma açısından haber çerçevelerinin de işlevsel olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen televizyon haberlerinde yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri daha çok pozitif (yüzde 71) şekilde ele almak yönünde bir eğilim olduğu gözlenmiştir. Haber kanallarındaki yapay zekâyâ dair pozitif haberlerin daha çok toplumu ilgilendiren, hayat standardını yükseltecek ve yeni bir umut ışığı olacak şekilde sunulduğu saptanmıştır. Bu haberlerin sunumunda kullanılan çerçeveler ise ekonomik sonuçlar, insani ilgi, sorumluluk çerçevelerine uymaktadır. Negatif yönlü haberlerde ise yapay zekânın toplumdaki bazı iş kollarını ortadan kaldırabilecek, toplum için tehlike ve insanlık için risk oluşturabilecek taraflarına dikkat çekilmiştir. Bu yöndeki haberlerde kullanılan çerçevelerin ise ahlakilik ve çatışma çerçeveleri olduğu tespit edilmiştir. Bu durum haberlerde kullanılan çerçevelerin yoğunluklarına da yansımaktadır. Zira haberlerde kullanılan çerçevelerin dağılımı açısından ekonomik sonuçlar ve sorumluluk çerçevesinin öne çıktığı, çatışma, insani ilgi ve ahlakilik çerçevelerinin ise bu haberlerde daha az tercih edildiği belirlenmiştir.

Elde edilen tüm bu bulgular ışığında sonuç olarak, üç kanalın da yapay zekâ haberlerini ele alış şekli, kullandığı dil ve çerçeve bakımından benzerlikler olduğu belirlenmiştir. Kanallar bu haberleri oluştururken yapay zekânın insan hayatına sunacağı hem olumlu hem de olumsuz getirileri belli

kavramlar ile kitlelere sunmuştur. Bu kavramlar ışığında yapay zekâ olumsuz yönde korkutucu ve tehlike kelimeleri ile birlikte kullanılırken olumlu yönde ise mucize ve yeni yaşam tarzı kelimeleri ile sunulmaktadır. Teknolojinin hayatın farklı alanlarında yer edinmesi ve artan dijitalleşme ile kullanım alanı hızla artan yapay zekânın haberlerde nasıl, hangi bağlamlar ve kalıplarla sunulduğunu inceleyen bu çalışma, kendi sınırlılıkları içerisinde literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin gelişerek gazetecilik mesleğinin icrasında kullanımının artmasıyla zaman içinde konuyla ilgili çalışmaların sayısının ve farklı disiplinlerle bağlantı kurulması yoluyla nitelik ve kapsayıcılığının artacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Akmeşe, Z. (2020). Televizyon ana haber bültenlerinde çerçeveleme: Türk Telekom reklam filmi örneği. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 5(1), 37-49.
- Ay, A. (2022). Yapay zekâ haberciliği ve gazetecilik tartışmalarına dair bir değerlendirme. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 913-926.
- Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. Free Press.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi*. Siyasal Kitabevi.
- Çeber, B. (2022). *Yapay zekâ uygulamalarının halkla ilişkiler aracı olarak kullanımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Çığ, Ü. (2018). Neoliberal dönemde medyanın dönüşümü ve Gerbner'i yeniden düşünmek. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1-20.
- Derindağ, M. (2020). *Türkiye'de sosyal medya ve internet gazeteciliğinin televizyon haberciliğine etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Douglas, M. M., & Detenber, B. H. (1999). Framing effects of television news coverage of social protest. *Journal of Communication*, 49(3), 3-23.
- Edelman, M. J. (1993). Contestable categories and public opinion. *Political Communication*, 10, 231-242.
- Efiliti Atay, S. (2019). Çerçeveleme kuramı: 27 nisan e-muhtıra haberlerinin türk yazılı basında sunumu. *Atatürk İletişim Dergisi*, (18), 5-24. <https://doi.org/10.32952/atauniiletisim.528692>
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Entman, R. M., & Rojecki, A. (1993). Freezing out the public: Elite and media framing of the U.S. antinuclear movement. *Political Communication*, 10(2), 151-167.
- Etike, Ş. (2023). Yapay zekâ ve haber üretim süreci: Tanımlar ve uygulamalar. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 588-609.
- Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition*. McGraw-Hill.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Northeastern University Press.
- Güngör, C. R. (2022). *Kriz dönemlerinde televizyon haberciliği kovid 19 sürecinde tecimsel tv kanallarının ana haber bültenlerinde söylem farklılıkları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Gürsoy Atar, Ö. (2017). Dijital çağda televizyon izleyiciliğinin dönüşümü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 350-379.
- İlhan, Ç. K. (2019). *Televizyon haberciliğinde yeni medyanın kullanımı: Whatsapp ihbar hattı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Ing, T. S., Lee, T. C., Chan, S. W., Alipal, J., & Hamid, N. A. (2019). An overview of the rising challenges in implementing industry 4.0. *International Journal of Supply Chain Management*, 1181-1188.
- Iyengar, S. (1991). *Is anyone responsible?* University of Chicago Press.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1984). Choice, values, and frames. *American Psychologist*, 39, 341-350.

- Karaduman, S. (2007). Medyatik gerçeklikte kimlik temsilleri: Televizyon haberlerinin aktörleri üzerine düşünceler. *Selçuk İletişim*, 45-56.
- Karahisar, T., & Hayır, C. (2021). *Yeni medya çalışmaları değişen toplumsallaşma*. Literatürk Academia.
- Karaman, N. (2024). Sağlık çalışanlarına şiddet haberlerinin çerçeveleme yaklaşımı ile incelenmesi. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 263-284. <https://doi.org/10.53281/kritik.1486774>
- Kazaz, M., Pala, S., & Kazaz, A. (2021). Covid-19 aşı haberlerinde çerçeveleme: Haber sitelerinde aşı haberlerinin sunumu. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 343-361. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.880181>
- Kilit, Z. A., & Türk, M. S. (2020). Uluslararası basının covid-19 haberlerinde kullandığı Türkiye görsellerinin çerçeveleme kuramı bağlamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Kültür ve Sanat Sempozyumu* içinde (s. 476-487).
- Küçük Durur, E. (2011). İnşacı yaklaşım içinde çerçeveleme kuramı ve haberin çerçevesi. *Atatürk İletişim Dergisi*, 21-32.
- McLeod, D. M., & Detenber, B. H. (1999). Framing effects of television news coverage of social protest. *Journal of Communication*, 49(3), 3-23.

Yeni Medya Araçlarının Eğitim Süreçlerine Etkisi*

The Impact of New Media Tools on Educational Processes

Tolkun SOLDAN¹ Uğur SOLDAN²

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
05.08.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
11.11.2024

Kabul tarihi/Accepted:
15.11.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

Soldan, T. & Soldan, U. (2024). Yeni medya araçlarının eğitim süreçlerine etkisi. *TAM Akademi Dergisi*, 3(4), 180-204.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.003.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.003.x

ÖZ

Araştırmada teknolojinin hızlı gelişimiyle paralel olarak ortaya çıkan yeni medya platformlarının eğitim ve öğretim alanlarına etkisi incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemi ve fenomenoloji deseni kullanılarak yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Çalışmaya ilkökul, ortaokul ve lise seviyelerinden 5 öğretmen ve 4 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Katılımcılara eğitimde yeni medya araçlarının kullanımı, bu araçların öğrenme ve öğretme süreçlerine etkileri ve karşılaşılan zorluklar hakkında sorular yöneltilmiştir.

Bulgular, yeni medya araçlarının eğitimde kullanımının kaçınılmaz olduğunu, öğrenci motivasyonunu artırdığını ve öğrenme süreçlerini desteklediğini göstermektedir. Görsel ve işitsel materyallerin, oyunların ve interaktif uygulamaların öğrencileri derse daha fazla dâhil ederek öğrenme süreçlerini doğrudan etkilediği görülmüştür. Yeni medya araçları öğretmen ve öğrenciler arasındaki iletişimi geliştirerek öğretmenlerin öğrencilerle daha kolay iletişim kurmasını ve anında geri bildirim sağlamasını mümkün kılmaktadır. Öğretmenler, yeni medya araçlarının dersleri daha zengin ve ilgi çekici hale getirdiğini ve öğrencilerin daha aktif öğrenmesini sağladığını belirtmişlerdir. Ancak bilgiye kolay erişimin tembelliği teşvik edebileceği, dikkat süresini azaltabileceği ve sağlık üzerinde olumsuz etkileri olabileceği gibi dezavantajlar da dile getirilmiştir. Araştırmada yeni medya araçlarının etkin kullanımının sürekli değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, yeni medya araçlarının etik kullanımı konusunda eğitimcilerin ve öğrencilerin medya okuryazarlığı eğitimi alması gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Yeni Medya Araçları, Eğitim-Öğretim, Dijital Teknolojiler,

Kelimeler: Öğrenme Süreçleri

* Bu çalışma Toplumsal Araştırmalar Merkezi 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde "Yeni Medya Araçlarının Eğitim-Öğretimde Kullanımı" başlığıyla 17-19 Mayıs 2024'te Kaş Kültürevi'nde sunulmuş bildirinin geliştirilmiş halidir.

1. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi, tsoldan@ticaret.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9727-1020

2. Öğretmen, Gebze 23 Nisan Bilim ve Sanat Merkezi, ugursoldan@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-0704-8310

ABSTRACT

In the research, the impact of new media platforms that emerged in parallel with the rapid development of technology on education and training fields was examined. Semi-structured interviews were conducted using qualitative research methods and phenomenology patterns. 5 teachers and 4 middle school students from primary, secondary and high school levels participated in the study. Participants were asked questions about the use of new media tools in education, the effects of these tools on learning and teaching processes, and the difficulties encountered.

The findings show that the use of new media tools in education is inevitable, increases student motivation, and supports learning processes. It has been observed that visual and audio materials, games and interactive applications directly affect the learning process by involving students more in the lesson. New media tools improve communication between teachers and students, allowing teachers to communicate more easily with students and provide instant feedback. Teachers stated that new media tools make lessons richer and more interesting and enable students to learn more actively. However, disadvantages such as easy access to information can encourage laziness, reduce attention span, and have negative effects on health were also mentioned.

The study emphasized that the effective use of new media tools should be continuously evaluated and improved. It was also stated that educators and students should receive media literacy training regarding the ethical use of new media tools.

Keywords: New Media Tools, Education, Digital Technologies, Learning Processes

Extended Abstract

The rapid development of technology is also affecting the fields of education and teaching. New media tools offer new opportunities in education. These tools not only increase student motivation but also have significant impacts on learning processes and information communication.

In the research, qualitative research methods and a phenomenological design were used. Semi-structured interviews were preferred as the data collection tool. Five teachers from different educational levels (primary school, middle school, high school) and four middle school students participated in the study. The interviews were conducted using a semi-structured interview form. Participants were asked questions such as "what they think about the use of new media tools in education, which tools they use, how using these tools affects learning and teaching processes, and what challenges are encountered in using these tools."

The findings of the research show that the use of new media tools in education and teaching has become inevitable. In addition, new media tools increase students' learning motivation. Visual and auditory materials, games, and interactive applications engage students more in the lesson and play a supportive role in learning processes. New media tools enhance communication between teachers and students. Teachers can communicate more easily with students and provide instant feedback through social media platforms and instant messaging applications like WhatsApp. Similarly, students can also communicate more easily with each other and share information through new media tools.

The participating teachers stated that using new media tools makes learning and teaching processes more effective. Teachers expressed that by using these tools, they could make their lessons

richer and more engaging, enabling students to learn more actively. However, some disadvantages, such as the easy access to information encouraging laziness, reducing attention span, and having negative effects on health, were also identified. The research emphasized that the role of new media tools in education should be continuously evaluated and improved for their effective use in education. Additionally, it was seen as a significant need for educators and students to receive new media literacy education concerning the ethical use of new media tools.

Giriş

Gelişen iletişim teknolojileri ve yeni medya araçları, şu an yaşanmakta olan dijital çağda eğitim alanı da dâhil olmak üzere hayatımızın hemen hemen tüm alanlarında devrim yapmıştır. Geleneksel eğitim yaklaşımları iletişim araçlarının gelişimine paralel olarak yeniden şekillenmekte, bu da öğretme ve öğrenme süreçlerinde önemli dönüşümlere yol açmaktadır. Etkileşimli çevrimiçi platformlar olarak da tanımlayabileceğimiz yeni medya araçları, her yaşta öğrenci için (birtakım riskler barındırmakla birlikte) öğrenmeyi kolaylaştırma imkânları sunmaktadır.

Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte eğitim de dijitalleşerek yepyeni bir boyut kazanmıştır. Bu değişim, geleceğin toplumlarını oluşturacak bireylerin temel özelliklerini dönüştürecek güce sahiptir. Bu nedenle gelişmiş ülkeler dijital eğitime büyük önem vererek eğitim politikalarını bu doğrultuda güncellemektedirler (Parlak, 2017, s.1744).

Günümüzde farklı tekniklerle geliştirilmiş her türlü eğitim içeriği ve zengin bilgi kaynakları öğrencilerin parmaklarının ucu mesafesindedir. Bu araçlar bir taraftan öğrencilere eleştirel düşünme, problem çözme becerisini geliştirme ve teorik bilgi ile gerçek dünya uygulamaları arasındaki boşluğu doldurma imkânları sunarken diğer taraftan kolaycılığa alışma, manipülasyona maruz kalma gibi bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu araştırmada yeni medya araçlarının eğitim süreçlerinde kullanılmasının avantajlarını, zorluklarını ve uygulanış biçimlerini dikkate alarak bu araçların etkileri araştırılacaktır.

1. Literatür Taraması

Yeni medya araçlarının eğitim süreçlerine etkisi son yıllarda iletişim ve eğitim alanlarında önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu araçların öğrenme ve öğretme yöntemlerini dönüştürdüğü, bilgiye erişimi kolaylaştırdığı ve eğitim süreçlerini iyileştirdiği birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Lin vd. (2015, s.1), yeni medyanın iletişim ve bilgi dağıtım yöntemlerini kökten değiştirdiğini ve bunun da öğrenme kavramını yeniden şekillendirdiğini belirtmişlerdir.

Yeni medya araçlarının eğitimde kullanımı, öğrenme süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bayer ve Bulut Özek (2021, s.127), yeni medya eğitiminin önemini vurgulayarak sektörde nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamak için yeni medya araçlarının etkin kullanımının gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Aynı çalışmada, bu araçların öğrencilere ders materyallerine daha kolay erişim sağladığı, bilgiyi kalıcı hale getirdiği, aktif öğrenmeyi teşvik ettiği, iş birliğini artırdığı ve yaratıcı düşünmeyi desteklediği ifade edilmiştir. Zhang (2022, s.570), yeni medya teknolojilerinin özellikle uzaktan eğitimde ders ve öğretmen kalitesinin artmasına katkıda bulunduğunu vurgulamıştır.

Durmuş ve Övür (2021, ss. 136-154) okul öncesi dönem çocuklarının yeni medya kullanımını analiz ederek bu araçların çocukların gelişimine ve aile içi etkileşime olan etkilerini ele almışlardır. Özel yetenekli öğrenciler üzerine yapılan bir araştırmada ise bu öğrencilerin yeni medya araçlarını eğitim öğretim süreçlerinin bir parçası olarak gördükleri ve akranlarına göre daha pragmatik ve verimli bir şekilde kullandıkları sonucuna varılmıştır (Güzel & Kara, 2017, s. 115).

Branch (2018), yeni medya araçlarının kişiselleştirilmiş ve esnek öğrenme ortamlarına izin vererek öğrenme deneyimini geliştirdiğini belirtmiştir. Ona göre öğrenciler, eğitim materyallerinden kendi hızlarında ve bireysel öğrenme stillerine göre yararlanabilmektedir. Bu uyarlanabilirlik, çeşitli seviyelere uyum sağlamada ve daha kapsayıcı bir eğitim ortamı yaratmada önemli rol oynamaktadır (Branch, 2018, s.3).

Horska vd. tarafından yapılan araştırmada, yeni medya araçlarının öğrenciler arasında iş birliğini teşvik ettiği vurgulanmıştır. Sosyal medya platformları ve mesajlaşma uygulamaları, öğrencilerin projeler üzerinde birlikte çalışmalarını, kaynakları paylaşmalarını ve birbirlerinin öğrenmelerini desteklemelerini sağlayan iletişim kanalları olarak hizmet etmektedir (Horska vd., 2022, s.84).

Yeni medya araçlarının eğitimde kullanımının sağladığı sayısız yarar bulunmakla birlikte bu konuda bazı zorluklarla da karşılaşmaktadır. Timotheou vd. (2023, s. 6695), özellikle COVID-19 pandemisi sırasında, okulların dijital kapasitelerinde eksikler bulunmasının eşitsizliklere ve öğrenme kayıplarına yol açtığını belirtmiştir. Auwal'ın (2015, s.33) da öğrencilerin teknolojiye eşit erişimi konusunda endişeleri vardır. Ona göre tüm öğrencilerin cihazlara ve güvenilir internet bağlantılarına aynı düzeyde ulaşma imkânı yoktur ve bu da dijital eğitim ortamlarına erişim açısından eşitsizliklere neden olmaktadır.

Yeni medya araçlarının eğitimde kullanımıyla zorluklar elbette ki bunlarla sınırlı değildir. Patel ve Singh'e (2022, s.2) göre özellikle sosyal medya ve oyun platformları olmak üzere yeni medya araçları dikkat dağıtıcı olabilir. Öğrenciler çok sayıda eğlenceli seçeneğe erişebildiklerinde eğitim içeriğine odaklanmakta zorluk çekebilirler. Bu durum öğrencilerin konsantre olmalarını engelleyebilir ve kaliteli eğitim almalarına engel oluşturabilir.

Tüm bu zorluklara rağmen yeni medya araçlarının eğitimde kullanımı çağımızın bir gerçeğidir. O nedenle, pek çok araştırmacı bu konuda karşılaşılan güçlükleri aşmanın yollarına kafa yormuşlardır. Alshalawi (2022, ss. 1-16), sosyal medya ağlarının öğrenme üzerindeki etkisini inceleyerek bu platformların eğitimde nasıl kullanılabileceğine dair önemli bilgiler sunmuştur. Araştırmacı, sosyal medya platformlarının eğitim süreçlerine dâhil edilirken dikkat edilmesi gereken noktaları ve başarılı uygulama örneklerini ortaya koymuştur.

Horska vd. (2022, ss.84-85) göre yeni medya araçlarının eğitimdeki etkinliği bu araçların nasıl kullanıldığına bağlıdır. Öncelikle eğitimciler bu araçları kullanma konusunda gerekli becerilere ve bilgiye sahip olmalıdır. Hatta yeni medya araçlarının potansiyelinden tam olarak yararlanabilmek için hem eğitimcilere hem de öğrencilere medya okuryazarlığı konusunda eğitim verilmelidir. Güzel ve Kara (2017, s.123) da özel yetenekli öğrencilerin yeni medya kullanımını geliştirmek amacıyla Bilim ve Sanat Merkezleri'nde yeni medya okuryazarlığı derslerinin verilmesi gerektiği görüşündedir. Bu sayede özel yetenekli öğrencilerin hâlihazırda sahip oldukları yeni medyayı etkin kullanma yetenekleri daha üst seviyelere çıkarılabilir.

Yeni medya araçlarının eğitim süreçlerine etkisi konusunda yapılan araştırmalar bu konunun çok yönlü ve karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu araçların doğru ve etkili kullanımı günümüz şartlarında eğitimdeki başarıyı artırmak için kritik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek için sistematik yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu araştırmanın amacı yeni medya araçlarının eğitimdeki rolünü ve etkilerini derinlemesine incelemektir. Çalışma, eğitimde yeni medya araçlarının kullanımının artan önemini ve bu araçların öğrenci motivasyonu, öğrenme süreçleri ve bilgi iletişimi üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir:

1. Yeni medya araçlarının eğitim süreçlerinde nasıl kullanıldığına dair öğretmen ve öğrenci algıları nelerdir?
2. Yeni medya araçlarının eğitimdeki rolü ve öğrenci motivasyonu üzerindeki etkisi nedir?
3. Yeni medya araçlarının kullanımı, öğrenme süreçlerini nasıl etkilemektedir?
4. Yeni medya araçlarının eğitimde kullanımının ortaya çıkardığı zorluklar nelerdir ve bu zorlukların üstesinden nasıl gelinebilir.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi insanların deneyimlerini, davranışlarını, algılarını ve olaylara yükledikleri anlamları derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu yöntem, nicel araştırma yöntemlerinden farklı olarak sayısal verilere değil, sözel ve gözlemsel verilere dayanır. Nitel araştırmalarda sıkça kullanılan veri toplama teknikleri arasında görüşmeler, odak grup çalışmaları, gözlemler ve doküman analizleri yer alır. Nitel araştırmacılar, araştırma konusunu katılımcıların bakış açısından anlamaya ve derinlemesine bir anlayış geliştirmeye çalışırlar. Bu yöntem, özellikle sosyal bilimler, eğitim, sağlık, psikoloji gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Baltacı, 2019, ss. 370-371)

Araştırma, fenomenolojik desenle yürütülmüştür. Fenomenoloji, insanların deneyimlerini, olayları veya durumları nasıl algıladıklarını ve anlamlandırdıklarını derinlemesine incelemeyi amaçlar (Creswell, 2013). Bu araştırma deseninde, bireylerin belirli bir olguya dair yaşadıkları deneyimler ve bu deneyimlere yükledikleri anlamlar derinlemesine araştırılır. Bu nedenle, veri toplama sürecinde katılımcıların deneyimlerini kendi bakış açılarıyla derinlemesine anlatmalarını sağlayacak yöntemler tercih edilir. Bu araştırmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Görüşmeler sırasında, katılımcıların deneyimlerini kendi ifadeleriyle detaylı bir şekilde anlatmalarına olanak sağlayan açık uçlu sorular sorulmuştur.

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini T.C. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türkiye'nin farklı şehirlerinde görev yapmakta olan öğretmenler ve Kocaeli ili Gebze ilçesinde eğitim almakta olan altıncı ve yedinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada ölçüt örneklem yöntemi kullanılmıştır. Örneklem belirlenirken iki temel ölçüt dikkate alınmıştır:

- a. En az beş yıl deneyime sahip olmak
- b. Eğitim-öğretim süreçlerinde yeni medya araçlarından yararlanmak

Bu ölçütlere uyan öğretmen ve öğrenciler araştırmanın örnekleme dahil edilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi, araştırma sorusu açısından zengin veriler sağlayacağı düşünülen bireylerin seçilmesini sağlamaktadır. Bu araştırmada, deneyimli ve yeni medya araçlarını aktif olarak eğitimde kullanabilen öğretmen ve öğrencilerin seçilmesi, araştırma konusu bağlamında derinlemesine ve aydınlatıcı verilerin elde edilmesine yardımcı olmuştur.

3.2. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış sekiz sorudan oluşan bir görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırma konusuyla ilgili önceden belirlenmiş temel soruları içermekle birlikte, görüşme sırasında ortaya çıkan durumlara göre ek soruların sorulmasına ve konuların derinlemesine irdelenmesine olanak tanımaktadır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden dördü çevrimiçi, beşi yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme öncesinde katılımcılardan izin alınarak ses kaydı yapılmıştır. Görüşme sonrasında ses kayıtları deşifre edilerek veri analizine hazır hale getirilmiştir. Görüşmelerin süresi katılımcıların yanıtlarının kapsamına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir.

3.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Tablo 1: Çalışmada Alınan Geçerlik ve Güvenirlik Önlemleri

Geçerlik	Güvenirlik
• Veri toplama aracı ve sürecinin açıklanması • Veri analiz sürecinin açıklanması • Sınırlılıkların belirlenmesi • Örneklem özelliklerinin açıklanması • Örneklem seçim şeklinin belirtilmesi • Katılımcı gönüllülüğünün alınması • Çalışmanın uygulama sürecinin betimlenmesi (Balat, 2019, s.59).	• Uzman görüşünün alınması • Kayıt cihazı kullanılarak veri kaybının önlenmesi • Katılımcı görüşünün (kontrolünün alınması) • Veriler arası tutarlılığın kontrol edilmesi • Bulguların yorum yapılmadan sunulması • Verilerin sonuç kısmında uygun şekilde tartışılması (Balat, 2019, s.59).

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama sürecinde elde edilen görüşme kayıtları öncelikle deşifre edilmiştir. Deşifre edilen veriler Maxqda 2018 programına yüklenerek ve içerik analizi yöntemi kullanılarak kodlama, kategorileştirme ve tema oluşturma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Deşifre edilen görüşme metinleri bütünüyle okunmuş ve veriler arasındaki anlamlı bölümlere kodlar atanmıştır. Kodlama sürecinde verinin özüne sadık kalınmaya çalışılmış ve verinin asıl anlamını en iyi şekilde yansıtacak kodlar oluşturulmuştur.

Oluşturulan kodlar daha sonra ortak özelliklerine göre bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Kategoriler bir üst düzeyde birleştirilerek tema belirlenmiştir. Bu süreçte kodlar arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat edilmiştir. Elde edilen bulgular tablolar halinde düzenlenmiş ve sunulmuştur. Tablolarda kodların frekansları ve katılımcıların söylediklerinden alıntılanan cümleler yer almıştır. Bulgular, araştırma soruları ve kuramsal çerçeve ışığında derinlemesine analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Yorumlama sürecinde bulguların olası nedenleri ve sonuçları irdelenmiş, literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırmalar yapılmıştır.

Görsel 1. Kod Bulutu

Tablo 2: Tema, Kategori ve Kodlar

Tema	Kategoriler	Kodlar
Yeni Medyanın Eğitim Süreçlerine Etkisi	Eğitimde Yeni Medya Kullanımına Bakış	Eğitim verilmesi gerektiği düşünülüyor
		Kaçınılmaz olarak görülüyor
		Yeni medyanın eğitimde kullanılması gerektiği görüşü
	Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Yararları	Bilgiye kolay ve hızlı erişim
		Bilginin doğruluğunu teyit etme
		Maliyet avantajı
		Çoklu duyulara hitap etme
		Pekiştirme
		Fırsat eşitliği
		Farklı bakış açıları
		Doğanın korunması
		Karmaşık konuların video ile öğretimi
		Öğrenci ilgisini çekme
	Eğitimin bireyselleştirilmesi	
	Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Zararları	Emeksizlik
		Dikkat süresini azaltma
		Olumsuz içerikle karşılaşma riski
		Yanlış bilgi öğrenme riski
		Dikkat dağınıklığı
		Fiziksel sorunlar
		Tembelliğe yol açma
	Kopya çekme riski	
	Yeni Medya Kullanım Şekli	Kısa süreli kullanım önerisi
		Güvenilir kaynaklardan kullanım
		Kullanılan platformlar
		Ders esnasında kullanım
	Geleneksel Eğitimin Yerini Alma Düşüncesi	Destekleyici rolü olması
İnsani duygulardan uzaklaştırma endişesi		
Tamamen yeni medya ile eğitime karşı olma		
Yeni Medyanın Eğitimin Geleceğine Etkisi	Olumlu etki beklentisi (bilinçli kullanımda)	
	Uzaktan eğitim fırsatları	
	Yeni medyanın eğitimin geleceğini şekillendireceği görüşü	
	Geleneksel sistemden yeni medya sistemine geçiş beklentisi	
	Mevcut etkiyi sürdürme beklentisi	
Yeni Medya Kullanımında Etik	Nezaket ve bilinçli davranış	
	Özel hayata saygı	

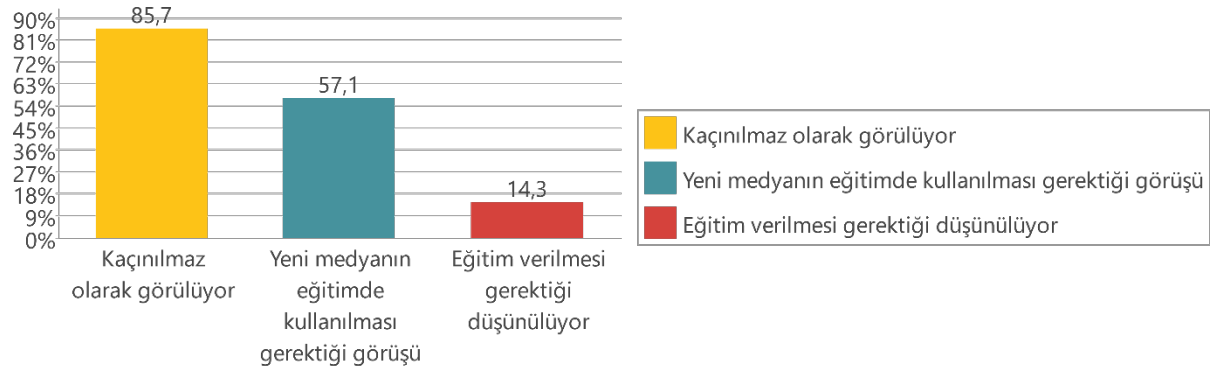
Yeni Medyanın Eğitime Entegrasyonu İçin Öneriler	İzinsiz görüntü/bilgi paylaşımı
	Emeğe saygı ve kaynak gösterme
	Kopya çekme riski
	Teknoloji ve internet altyapısının geliştirilmesi
	Yeni medya okur yazarlığı
	Eğitim içerikleri teknolojiyle uyumlu olmalı görüşü
	Güvenilir bilgiye erişim sağlanması
	Çalıştay düzenlenmeli görüşü
	Öğretmen eğitimi
	Fiziksel kitaplar dışlanmamalı görüşü
	Dijital eğitim platform sayıları artırılmalı görüşü

3.5. Bulgular

3.5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu çalışmada toplanan verilere göre, katılımcıların deneyim yıllarına bakıldığında örneklemden öğretmenlerin çoğunluğunun 20 yıl (4 kişi) ve 18 yıl (1 kişi) deneyime sahip olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bir tanesi 6. Sınıf, 3 tanesi ise 7. Sınıfa devam etmektedir. Branş dağılımına göre; katılımcıların Türk Dili ve Edebiyatı (2 kişi), İngilizce (1 kişi), Sınıf Öğretmenliği (1 kişi) ve Bilişim Teknolojileri ve Yazılım (1 kişi) alanlarından olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet dağılımı incelendiğinde katılımcıların 5'inin erkek, 6'sının ise bayan olduğu görülmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında ise katılımcıların yaşlarının 13 (4 kişi), 36 (1 kişi), 40 (1 kişi), 44 (2 kişi) ve 45 (1 kişi) olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.1.1. Eğitimde Yeni Medya Kullanımına İlişkin Bulgular

Grafik 1: Eğitimde yeni medya kullanımına ilişkin görüşler

Tablo 3: Eğitimde yeni medya kullanımıyla ilgili görüşler

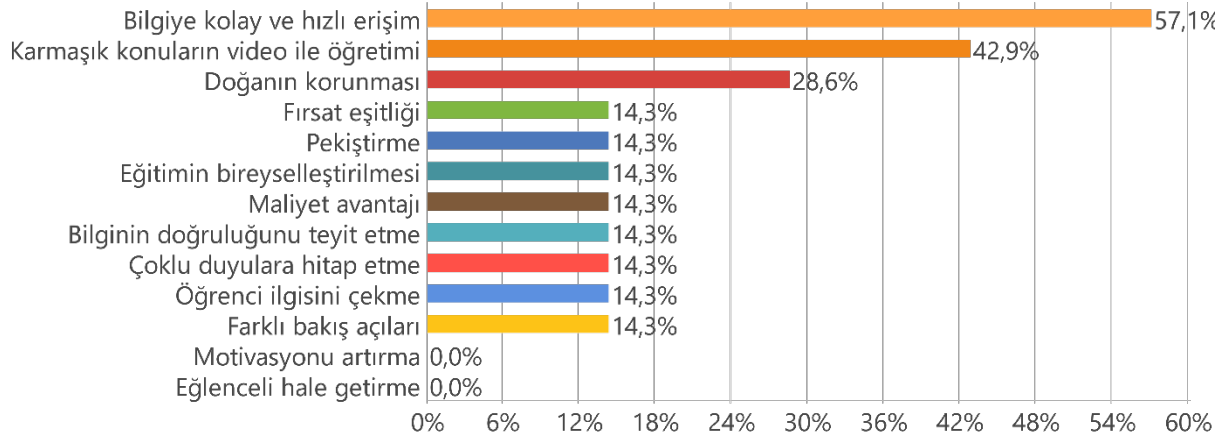
Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Yeni medyanın eğitimde kullanılması gerektiği görüşü	Öğretmen 2, Öğretmen 2, Öğretmen 2, Öğretmen 3, Öğretmen 5, Öğretmen 5, Öğrenci 4, Öğrenci 4	8
Eğitim verilmesi gerektiği düşünülüyor	Öğretmen 1, Öğretmen 1	2
Kaçınılmaz olarak görülüyor	Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğretmen 2, Öğretmen 3, Öğretmen 4, Öğrenci 1, Öğrenci 4	7

Tablo 4: Eğitimde Yeni Medya Kullanımıyla İlgili Alıntılar

Kod	Alıntı
Yeni medyanın eğitimde kullanılması gerektiği görüşü	<i>Öğretmen 2:</i> Yeni medyanın eğitimde kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Günümüz teknoloji çağı olduğundan eğitim içerikleri de buna göre tekrardan düzenlenmelidir. <i>Öğretmen 2:</i> YouTube’da çok fazla içerik bulunmakta. Aynı zamanda sosyal medyada Instagram’da öğrencilerin takip edebileceği faydalı siteler var. Onları takip ederek kendi derslerinde yetişmelerini sağlayabiliriz. Daha çok bilgiye ulaşmalarını sağlayabiliriz. <i>Öğretmen 2:</i> Şu anda teknoloji çağındayız ve artık neredeyse her işimiz bilgisayar üzerinden yapılıyor. O yüzden yeni medyayı aslında bütün bireylerin öğrenmesi gerekir. <i>Öğretmen 3:</i> eğitimi daha kaliteli hale getirmek ve öğrenilenleri daha kolay pekiştirmek açısından mutlaka kullanılmalıdır. <i>Öğretmen 5:</i> öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri açısından mesleki çalışmalar başlığı altında videolar veya paylaşımlar da olduğundan dolayı katkı sunduğunu düşünüyorum. <i>Öğretmen 5:</i> Yeni medya araçlarını kesinlikle eğitmeneniz eğitim sürecinize ya da öğrenciyseniz öğrenme sürecinize dahil etmeniz gerektiğini düşünüyorum. <i>Öğrenci 4:</i> Yeni medyanın eğitimde kullanımı hakkında olumlu düşünüyorum. <i>Öğrenci 4:</i> öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırabilir.
Eğitim verilmesi gerektiği düşünülüyor	<i>Öğretmen 1:</i> Bunun önüne geçmek mümkün değil. Yasaklamak yerine bunun eğitimi verilmeli. Nasıl ehliyetsiz trafiğe çıkılmıyorsa araç kullanmak için o bilgiyi, o tecrübeyi ehliyet kurslarına giderek nasıl alıyorsa sosyal medya dediğimiz alanda da aynen ehliyet kurslarına gider gibi sosyal medya kurslarının da bence olması gerekiyor. <i>Öğretmen 1:</i> bunu bilinçli kullanmak gerekiyor. Bilinçli kullanmak için de bunun mutlaka eğitiminin verilmesi gerekiyor.
Kaçınılmaz olarak görülüyor	<i>Öğretmen 1:</i> Yeniden yetmişe herkesin kullandığı bir alan. Bunun önüne geçmek mümkün değil. <i>Öğretmen 1:</i> Yeni medyanın eğitimde kullanımı zorunludur. Artık zaruret olmuştur. Çünkü herkesin anladığı, kullandığı bir alan haline gelmiştir. Biz istemese de olacaktır. <i>Öğretmen 2:</i> Şu anda teknoloji çağındayız ve artık neredeyse her işimiz bilgisayar üzerinden yapılıyor. <i>Öğretmen 3:</i> Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yeni teknolojilerin kullanılması kaçınılmazdır. <i>Öğretmen 4:</i> Yeni medya eğitim için artık olmazsa olmaz bir şey. <i>Öğrenci 1:</i> teknoloji geliştikçe her şeyin değiştiği gibi eğitimde de bazı şey bazı şeyler değişiyor ki bu çok normal ve bence gelecekte de daha fazla alan kaplamaya devam edecek hayatımızda. <i>Öğrenci 4:</i> Çünkü teknoloji sürekli geliyor. Teknolojinin gelişmesini durduramazsınız. Bizim geleneksel eğitim sistemi dediğimiz şeyin kalacağını sanmıyorum.

Katılımcılara göre yeni medya araçları ve teknolojilerin eğitim süreçlerine entegre edilmesi günümüzde kaçınılmaz bir gerçektir. Çağımızın bir getirisi olarak hayatımızın her alanında yer alan bu yeni medya araçlarının eğitimde kullanılmasının birçok faydası vardır. Ancak tüm bu faydalardan yararlanabilmek için yeni medya araçlarının bilinçli ve amacına uygun şekilde kullanılması gerekir. Uygun bir yeni medya okuryazarlığı eğitimi çok önemlidir. Yeni nesil dijital vatandaşların fırsatları iyi değerlendirmesi, risklerden ve tehlikelerden korunması için sosyal medya, internet, yapay zekâ gibi konularda eğitilmeleri şarttır.

3.5.1.2. Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Yararlarına İlişkin Bulgular

Grafik 2: Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Yararları

Tablo 4: Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Yararları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Eğitimin bireyselleştirilmesi	Öğrenci 2	1
Doğanın korunması	Öğrenci 2, Öğrenci 4	2
Farklı bakış açıları sunması	Öğrenci 2, Öğrenci 2	2
Fırsat eşitliği	Öğrenci 1	1
Pekiştirme	Öğrenci 1, Öğrenci 1	2
Karmaşık konuların video ile öğretimi	Öğretmen 4, Öğrenci 2, Öğrenci 4	3
Maliyet avantajı	Öğretmen 3	1
Bilginin doğruluğunu teyit etme	Öğretmen 3	1
Çoklu duylara hitap etme	Öğretmen 3	1
Öğrenci ilgisini çekme	Öğretmen 4	1
Bilgiye kolay ve hızlı erişim	Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğretmen 3, Öğretmen 5, Öğrenci 2	6

Tablo 5: Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Yararlarına İlişkin Alıntılar

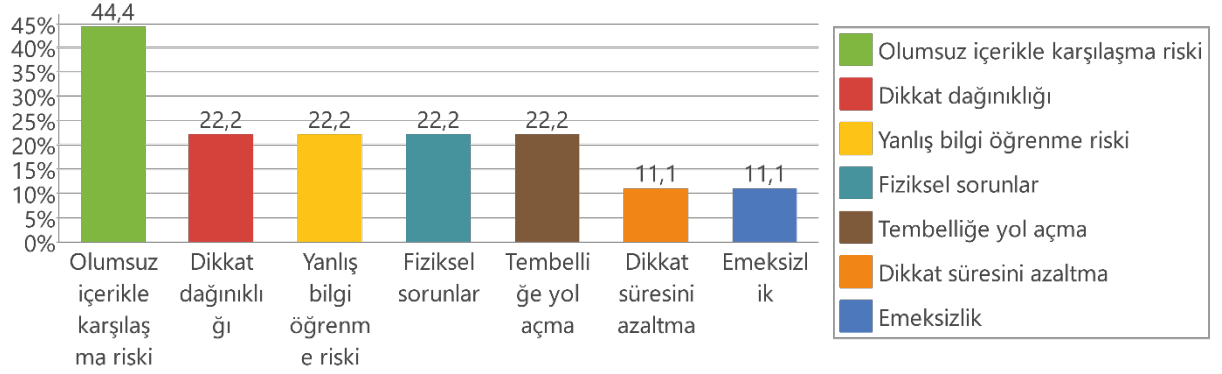
Kod	Alıntı
Eğitimin bireyselleştirilmesi	Öğrenci 2: EBA'daki içerik ya da sadece EBA değil, farklı bir uygulamadaki içerik belki de hocanın verdiği testten daha faydalı olacak ve yeni medya kullanılırken her öğrencinin bu konuda eksiği var ya da şu konuda iyi gibi tespitler yapacak. Bence eğitim bu şekilde kişiselleştirilmiş de oluyor.
Doğanın korunması	Öğrenci 2: mesela kitap için ağaçlar kesiliyor ama yeni medya için içine girdiği zaman kitap için ağaçların kesilmesine gerek kalmayacak. Öğrenci 4: Ayrıca fotokopilere basılan ve kağıtları not alınan tüm kağıtların israf olmasını da engelleyebilir. Bence buradaki en önemli nokta gerçekten kâğıt israfı. Niye? Kâğıt kullanırken ciğerlerimizi de tüketiyoruz.
Farklı bakış açıları sunması	Öğrenci 2: Okuldaki öğretmenler bir kere ders anlatıyor, çıkıyor. Ama yeni medyadaki farklı farklı öğretmenler sayesinde anlamadığımız bir videoyu birkaç defa daha dinleyip anlayabiliyoruz. Öğrenci 2: Bence okulda öğretmenlerin ders anlatırken yeni medyayı derse destek amacıyla kullanması benim hoşuma gidiyor. Çünkü öğrenci sadece öğretmenle kısıtlı kalmamalı, farklı öğretmenlerin de anlatımını dinlemesi daha iyi olabilir. Mesela derse giren öğretmeni pek hoşuna gitmiyordur, anlatımını anlayamıyordur. O zaman başka bir öğretmenin

	anlatması daha iyi olabilir ya da hoca yazarak anlatıyordur ama öğrenci görerek işte mesela yabancı dil eğitiminde hoca sınıfta kelimeyi tekrarlar sürekli ama öğrenci görsel ile aklında tutabilir
Fırsat eşitliği	<i>Öğrenci 1:</i> Yani şu anda bile bazı yerlerde mesela sağlık sorunu olan çocukları örnek vereyim. Yatalak olan çocuklar internet üzerinden eğitimini görüyor ve ileride sağlık sorunu olup olmaksızın tüm herkes yeni medyada eğitim görebilir bence.
Pekiştirme	<i>Öğrenci 1:</i> öğrenciler açısından çok güzel bir şey bence. Çünkü mesela okulla alışılmayan bir konu evde yeni medya üzerinden tekrar edilebilir, pekiştirilebilir. Kendi kendimize sorular çözerek vesaire konuyu daha iyi pekiştirebiliriz. <i>Öğrenci 1:</i> ben bir derste hocanın anlattığı bir dersi anlamadığımda eve gelip o konuyu öncelikle konu anlatımı dinliyorum. Sonrasında soru çözümü yapıyorum. Benim medya üzerinden ve bu şekilde dahi pekiştirmiş oluyorum.
Karmaşık konuların video ile öğretimi	<i>Öğretmen 4:</i> Çok karma karışık konular bile daha önceden hazırlanmış videolardan, özellikle YouTube'dan izlenebiliyor. <i>Öğrenci 2:</i> Öğrencinin okulda anlamadığı konular söz konusu olduğunda öğrenciler Morpa Kampüs ya da Okulistik gibi yeni medya uygulamalarına başvurmakta. <i>Öğrenci 4:</i> öğrencinin anlamasını da kolaylaştırıyor ve öğretmenin bilgisinden daha fazla şey de öğrencinin öğrenmesini sağlıyor.
Maliyet avantajı	<i>Öğretmen 3:</i> simülasyonlar ile deneylerde maliyeti ve riski azaltmak hatta yaşamsal riskleri sıfıra indirmek (mesela uçuş simülatörü ile pilot adayını direk tehlikeye atmayı engelleyebiliriz)
Bilginin doğruluğunu teyit etme	<i>Öğretmen 3:</i> bilginin doğruluğunu teyit etmek, bilgiye ilk elden ulaşabilmek
Çoklu duyulara hitap etme	<i>Öğretmen 3:</i> En önemlisi sadece tek bir duyumuz yerine birden fazla duyumuza hitap etmesi
Öğrenci ilgisini çekme	<i>Öğretmen 4:</i> çabuk etkileşim oluyor.
Bilgiye kolay ve hızlı erişim	<i>Öğretmen 1:</i> Artık birçok işi ve işlemi dakikalar hata saniyeler içerisinde yapabiliyoruz. Bu yeni medya sayesinde oluyor. <i>Öğretmen 1:</i> Yeni medya bilgiye pratik olarak ulaşmak her an bilgiye ulaşabilmek, bilgi açlığını gidermek, yeni medya sayesinde tabii ki çok daha mümkün oluyor. <i>Öğretmen 1:</i> Aradığımız bilgiye her an hemen hem görüntülü hem yazılı bir şekilde ulaşabiliyoruz. <i>Öğretmen 3:</i> bilgiye çok daha kolay ve maliyetsiz ulaşmak <i>Öğretmen 5:</i> Zaman tasarrufu olduğunu düşünüyorum. Çünkü aklınıza takılan bir hususta öğretmen olarak da ya da veli olarak ya da öğrenci olarak çok hızlı bir şekilde bilgiye ulaşabiliyorsunuz. <i>Öğrenci 2:</i> eskiden bir bilgi öğrenmek için kütüphanelerde bilgiyi arardık. Şu an herhangi bir uygulamada istediğimiz bir dili kolayca öğrenebiliyoruz ya da istediğimiz bir bilgiyi kısa sürede birilerinden, yani oradaki yayınlardan sorup kısa sürede öğrenebiliyoruz. Bu uzun süreli yani zamandan da tasarruf sağlıyor bizim için aslında.

Katılımcılar genel olarak yeni medyanın eğitimde kullanılmasının birçok avantajı olduğunu ve eğitimi daha zengin, kolay erişilebilir ve kişiselleştirilmiş hale getirdiğini vurgulamaktadırlar. Geleneksel eğitim materyalleri yerine dijital içeriklerin kullanılması, kâğıt israfını azaltır ve doğal kaynakların korunmasına yardımcı olur. Ayrıca, dijital materyallerin yeniden kullanılabilirliği ve kolay paylaşılabilirliği de önemli bir avantajdır. Yeni medya, farklı öğretim yöntemlerini destekleyerek öğrencilerin farklı öğrenme tarzlarına uyum sağlar. Video dersleri ve çevrimiçi tartışma forumları gibi araçlar öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılabilir. Yeni medya, öğretmenlere ders materyallerini hazırlamak ve paylaşmak için daha fazla olanak sunar. Ayrıca, öğretmenlerin

meslektaşlarıyla iş birliği yapmasını ve en iyi uygulamaları paylaşmasını sağlar. Yeni medya, engelli öğrencilerin eğitime erişimini artırabilir. Örneğin, video alt yazıları veya ekran okuyucuları, işitme veya görme engelli öğrencilerin içeriğe daha kolay erişmelerine yardımcı olabilir. Yeni medya, eğitimde zaman ve maliyet tasarrufu sağlar.

3.5.1.3. Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Zararlı Yanlarına İlişkin Bulgular

Grafik 3. Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Zararlı Yanları

Tablo 6: Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Zararlı Yanlarına İlişkin Katılımcı Görüşleri

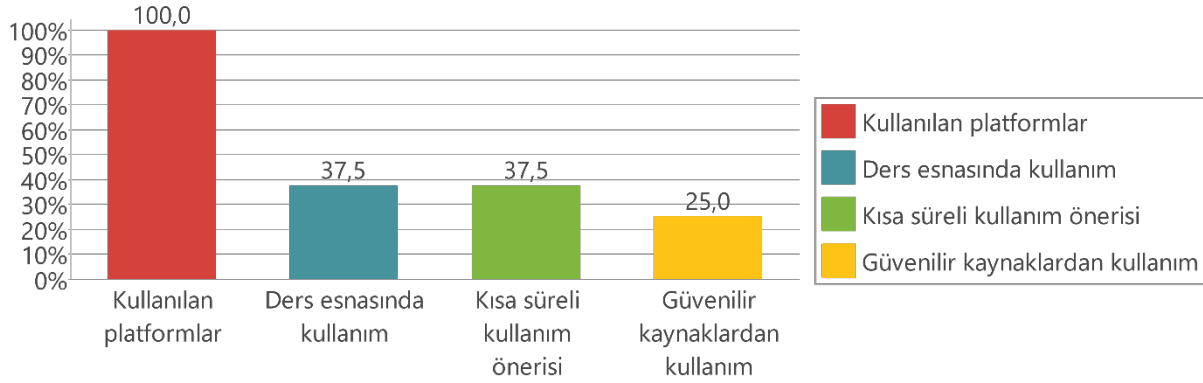
Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Fiziksel sorunlar	Öğretmen 3, Öğrenci 1	2
Dikkat dağınıklığı	Öğretmen 3, Öğrenci 2	2
Yanlış bilgi öğrenme riski	Öğretmen 3, Öğretmen 4	2
Olumsuz içerikle karşılaşma riski	Öğretmen 2, Öğretmen 4, Öğrenci 3, Öğrenci 4	4
Emeksizlik	Öğretmen 1	1
Dikkat süresini azaltma	Öğretmen 1	1
Tembelliğe yol açma	Öğretmen 1, Öğretmen 5	2

Tablo 7: Yeni Medyanın Eğitimde Kullanımının Zararlı Yanlarına İlişkin Katılımcı Görüşlerinden Alıntılar

Kod	Alıntı
Fiziksel sorunlar	<i>Öğretmen 3:</i> gözlerimizin aşırı ekrana maruz kalması, cep telefonları ile boyun ve bilek kaslarımızın zarar görmesi <i>Öğrenci 1:</i> ekran başına çok vakit geçtiği için fiziksel şekilde sorunlar vesaire çıkabilir ortaya.
Dikkat dağınıklığı	<i>Öğretmen 3:</i> Araştırma yaparken ya da bir bilgi öğrenirken hedeften saparak başka işlerle ilgilenmek <i>Öğrenci 2:</i> Mesela tam aldık elimize bilgisayarı ders dinleyeceğiz ama bir kere bir sosyal medyaya gireyim çıkayım derken çıkamıyoruz hem de mesela alıyoruz telefonu elimize bırakamıyoruz, bu da okuma alışkanlığımızı azaltıyor.
Yanlış bilgi öğrenme riski	<i>Öğretmen 3:</i> bazen yanlış bilgilerin öğrenilmesi <i>Öğretmen 4:</i> Bir de yanlış bilgi de çok fazla.
Olumsuz içerikle karşılaşma riski	<i>Öğretmen 2:</i> Sosyal medyada özellikle olumsuz içerikler, yine girdiğimiz sitelerde olumsuz reklamlar var, bunlarla karşılaşabiliriz. <i>Öğretmen 4:</i> Özellikle kötü niyetli hazırlanmış ders materyalleri, videolar seyredilmemeli. Yani öğrencilere gösterilmemeli. Bunun takibi yapılmalı. <i>Öğrenci 3:</i> çocukların yaşlarına ve sınıflarına uygun olmayan içeriklerin öğretilmemesi çok önemlidir. <i>Öğrenci 4:</i> bazı konularda ve öğrencinin eğitilmesinden çok öğrencinin daha kötü yöne gitmesini sağlayabilir.
Emeksizlik	<i>Öğretmen 1:</i> Hiç çaba sarf etmeden emek sarf etmeden birçok bilgiyi elde edebiliyoruz. Emeksiz elde edilen bir şeyin de ben değerli olduğunu düşünmüyorum doğal olarak. Emeksiz elde edilen her kazanç bu bilgi de olsa değersizleşiyor, kıymetsizleşiyor.
Dikkat süresini azaltma	<i>Öğretmen 1:</i> Diğer bir zararı bence bir gencin aynı kareye, 2 ya da 3 saniye gibi bakabilme tahammülü var. Aynı kareye 2 ya da 3 saniye tahammül edebiliyor. Ondan sonra sürekli o karenin değişmesi gerekiyor ki ekranda kalabilsin ekranını takip edebilsin. YouTube'da yaptığım videolara baktığımız zaman 5 dakikalık 10 dakikalık videoların daha az izlendiğini görüyoruz. Short video diye hazırlanan videoların, bunlar saniyelik videolardır, 15 saniye 20 saniye gibi, binlerce 100 binlerce kişinin izlediğini görüyoruz. Buradan anlıyoruz ki artık insanlar uzun süren filmlere bile bakmak istemiyor. Algı süresi, dikkat süresi o kadar kısalmış ki bu süre üç beş saniye arabalara kadar düşmüş. Yani tahammül sınırımızın da azaldığını düşünüyorum. Yani bu yeni medya gençlerin tahammülünü, sabrını tüketti.
Tembelliğe yol açma	<i>Öğretmen 1:</i> yeni medya bize her şeyi hazır sunuyor. Eskiden bir bilgiye ulaşmak için sayfalarca kitap karıştırırdık ve okurduk. Ama şimdi sayfa karıştırma olayı bitti. Kitap inceleme olayı bitti. İstedığımız bir bilginin sadece istediğimiz kısmını yazıyoruz Google'a. Bu YouTube da olabilir. YouTube arama motoru da olabilir. Aradığımız bilgiye her an hemen hem görüntülü hem yazılı bir şekilde ulaşabiliyoruz. Bu anlamda hazırcılığa alışıyoruz. Hiç çaba sarf etmeden emek sarf etmeden birçok bilgiyi elde edebiliyoruz. <i>Öğretmen 5:</i> acaba hızlı ulaşmak, bilgiye kolay ulaşmak tembelliğe neden olur mu? diye soru da geliyor insanın aklına. Kolay ulaşılması biraz çaba faktörünü ortadan kaldırıyor ve öğrencilerin belki de gelecekteki hayatta mücadeleci karakterlerini törpülemiş oluyor diye düşünüyorum.

Katılımcılara göre yeni medya teknolojilerinin sağladığı kolay erişim ve hızlı bilgiye ulaşma imkânı, bir yandan büyük faydalar sağlarken diğer yandan bazı zararlı etkilere neden olabilmektedir. +

3.5.1.4. Yeni Medya Kullanım Şekliyle İlgili Bulgular

Grafik 4. Yeni Medya Kullanım Şekliyle İlgili Bulgular

Tablo 8: Yeni Medya Kullanım Şekliyle İlgili Katılımcı Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Ders esnasında kullanım	Öğretmen 4, Öğretmen 3, Öğretmen 5, Öğretmen 5	4
Kullanılan platformlar\Akıllı Tahta	Öğrenci 3, Öğrenci 2	2
Kullanılan platformlar\Metodbox	Öğrenci 3	1
Kullanılan platformlar\Noteability	Öğrenci 3	1
Kullanılan platformlar\Pinterest	Öğrenci 3	1
Kullanılan platformlar\Okulistik	Öğrenci 2, Öğrenci 3	2
Kullanılan platformlar\Morpa Kampüs	Öğrenci 2, Öğrenci 3	2
Kullanılan platformlar\Duolingo	Öğrenci 1, Öğrenci 2, Öğrenci 2	3
Kullanılan platformlar\Twitter	Öğretmen 5	1
Kullanılan platformlar\Google	Öğretmen 1, Öğrenci 1	2
Kullanılan platformlar\Whatsapp	Öğretmen 3	1
Kullanılan platformlar\EBA	Öğretmen 1, Öğrenci 1, Öğrenci 2, Öğrenci 2	4
Kullanılan platformlar\Instagram	Öğretmen 2, Öğretmen 5	2
Kullanılan platformlar\YouTube	Öğretmen 2, Öğretmen 2, Öğretmen 1, Öğretmen 3, Öğretmen 4, Öğretmen 4, Öğretmen 5, Öğrenci 1, Öğrenci 1	9
Güvenilir kaynaklardan kullanım	Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğretmen 3	4
Kısa süreli kullanım önerisi	Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğrenci 1, Öğrenci 3	5

Tablo 9. Yeni Medya Kullanım Şekliyle İlgili Katılımcı Görüşlerinden Alıntılar

Kod	Alıntı
Ders esnasında kullanım	<i>Öğretmen 4:</i> Özellikle ders esnasında gerektiği şekilde kullanıyorum. Örnek verecek olursam işte garip akımı konusunda çekilmiş videolar veya garip akımındaki şiirler, şairlerin hayatlarıyla birlikte aynı anda göstereceği için bu yüzden kullanmak gerekir.

	<i>Öğretmen 3:</i> Bilgisayar öğretmeni olduğum için neredeyse her dersimde kullanım sağlamaktayım. Derslerimde program kullanımı ve öğretimi yapmaktayım. Mesela öğrendiğimiz bir konu hakkında YouTube’da destekleyici veya örneklendirici bir video izletirim. <i>Öğretmen 5:</i> Mesleğe başladığım ilk günden beri yeni medya araçlarını kullanıyorum. <i>Öğretmen 5:</i> Ben sınıf öğretmeni değilim. Daha çok öğrencilerin anlamlandırabileceği video içeriklerini kullanmayı tercih ediyorum. Tabii burada hangi grupta çalışıyorsam onun yaş grubuna göre videolar tercih ediyorum. İndirdiğim videolar oluyor. Bunları direkt olarak kullanmıyorum. Editlediklerim oluyor. Kısmen kullandıklarım oluyor.
Kullanılan platformlar\Akıllı Tahta	<i>Öğrenci 3:</i> bundan 5 yıl öncesine kadar akıllı tahtalar o kadar yaygın değildi. Fakat şimdi akıllı tahtayı 7 yaşındaki bir çocuk bile çok rahat bir şekilde kullanabiliyor. <i>Öğrenci 2:</i> Şu an akıllı tahta var. Akıllı tahtada hocalar, Morpa Kampüs ya da herhangi bir yeni medya uygulamasını açıp bizi ders çalıştırabiliyor
Kullanılan platformlar\Methodbox	<i>Öğrenci 3:</i> Okulistik, Morpa Kampüs veya okulumun Methodbox uygulamasını kullanıyorum. Hem de testlerimi kontrol edebiliyorum hem anlamadığım konuları dinleyebiliyorum, hem de kendi ders raporlarımı görebiliyorum. Bence her öğrencinin böyle bir uygulamaya sahip olması gereklidir.
Kullanılan platformlar\Noteability	<i>Öğrenci 3:</i> Noteability uygulamasından da ders notları çıkartarak onları da düzenli bir şekilde okuyabiliyorum.
Kullanılan platformlar\Pinterest	<i>Öğrenci 3:</i> en çok kullandığım uygulamalardan biri Pinteresttir. Orada kısa ve öz ders notları bulabiliyorum. Hatta bunlarla ilgili oradaki sayfalardan tabloları oluşturuyorum ve oradan rahatça okuyabiliyorum.
Kullanılan platformlar\Okulistik	<i>Öğrenci 2:</i> Öğrencinin okulda anlamadığı konular sözkonusu olduğunda öğrenciler Morpa Kampüs ya da Okulistik gibi yeni medya uygulamalarına başvurmakta. <i>Öğrenci 3:</i> Okulistik, Morpa Kampüs veya okulumun Methodbox uygulamasını kullanıyorum. Hem de testlerimi kontrol edebiliyorum hem anlamadığım konuları dinleyebiliyorum, hem de kendi ders raporlarımı görebiliyorum. Bence her öğrencinin böyle bir uygulamaya sahip olması gereklidir.
Kullanılan platformlar\Morpa Kampüs	<i>Öğrenci 2:</i> Öğrencinin okulda anlamadığı konular sözkonusu olduğunda öğrenciler Morpa Kampüs ya da Okulistik gibi yeni medya uygulamalarına başvurmakta. <i>Öğrenci 3:</i> Okulistik, Morpa Kampüs veya okulumun Methodbox uygulamasını kullanıyorum. Hem de testlerimi kontrol edebiliyorum hem anlamadığım konuları dinleyebiliyorum, hem de kendi ders raporlarımı görebiliyorum. Bence her öğrencinin böyle bir uygulamaya sahip olması gereklidir.
Kullanılan platformlar\Duolingo	<i>Öğrenci 1:</i> İngilizce öğrenmek için Duolingo’yu kullanıyorum. Dolayısıyla seviyorum onu bayadır, kullanıyorum. <i>Öğrenci 2:</i> Duolingo gibi eğitime fayda sağlayan uygulamaların eğitiminde kullanılması daha hem iyi bir yenilik hem de insanın bilgiye ulaşmasını daha kısa süreye indiriyor. <i>Öğrenci 2:</i> Eğitim hayatımda mesela Duolingo’da yabancı dil öğrenmeye çalışıyorum ve bu uygulama bence yabancı dil öğrenmemize gayet katkısı sağlıyor.
Kullanılan platformlar\Twitter	<i>Öğretmen 5:</i> yeni medya araçları olarak tanımladığımız herhalde sosyal medya ağlarıyla genişleyen Twitter, Instagram, YouTube araçlarından bahsediyoruz.
Kullanılan platformlar\Google	<i>Öğretmen 1:</i> İstedığımız bir bilginin sadece istediğimiz kısmını yazıyoruz Google’a.

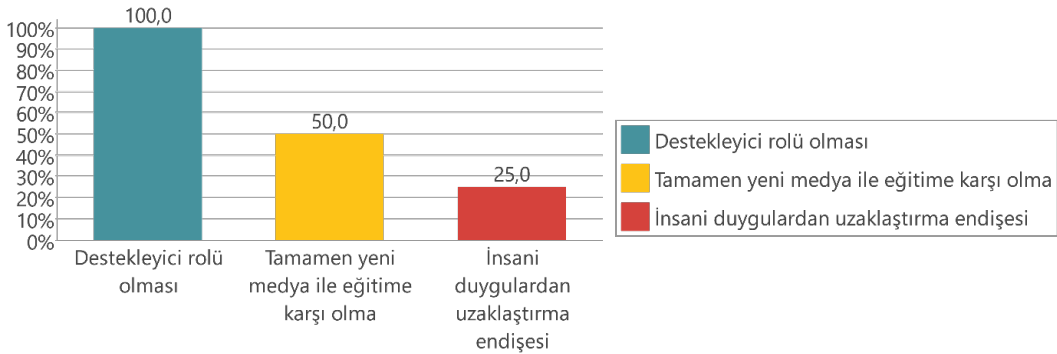
	<i>Öğrenci 1:</i> Genellikle soru çözümü için de Google'daki farklı sitelerden araştırıyorum.
Kullanılan platformlar\Whatsapp	<i>Öğretmen 3:</i> Ders sonrasında çalışma etkinliklerini öğrencilerin ailelerine WhatsApp üzerinden yollarım
Kullanılan platformlar\EBA	<i>Öğretmen 1:</i> Millî Eğitim Bakanlığının kullandığı siteler var, EBA gibi, onları kullanıyoruz. <i>Öğrenci 1:</i> Platform olarak konu anlatımı dinlemek için EBA'yı veya YouTube'u dinliyorum. <i>Öğrenci 2:</i> EBA'da da derse gidemediğimiz hasta olduğumuz günlerde oradan konu anlatımlarını dinleyebiliyoruz. <i>Öğrenci 2:</i> Mesela EBA'dan ödev verilmesi benim için daha mantıklı. Çünkü EBA'daki içerik ya da sadece EBA değil, farklı bir uygulamadaki içerik belki de hocanın verdiği testten daha faydalı olacak ve yeni medya kullanılırken her öğrencinin bu konuda eksiği var ya da şu konuda iyi gibi tespitler yapacak.
Kullanılan platformlar\Instagram	<i>Öğretmen 2:</i> Instagram'da öğrencilerin takip edebileceği faydalı siteler var. <i>Öğretmen 5:</i> yeni medya araçları olarak tanımladığımız herhalde sosyal medya ağlarıyla genişleyen Twitter, Instagram, YouTube araçlarından bahsediyoruz.
Kullanılan platformlar\YouTube	<i>Öğretmen 2:</i> listening yaparken YouTube üzerinden veya farklı medyalardan indirdiğim diyaloglar var. <i>Öğretmen 2:</i> YouTube'da çok fazla içerik bulunmakta. <i>Öğretmen 1:</i> YouTube'da yaptığım videolara baktığımız zaman 5 dakikalık 10 dakikalık videoların daha az izlendiğini görüyoruz. <i>Öğretmen 3:</i> Mesela öğrendiğimiz bir konu hakkında YouTube'da destekleyici veya örneklendirici bir video izletirim <i>Öğretmen 4:</i> Çok karma karışık konular bile daha önceden hazırlanmış videolardan, özellikle YouTube'dan izlenebiliyor. <i>Öğretmen 4:</i> En çok akıllı tahtayı kullanıyorum, özellikle de YouTube'u. <i>Öğretmen 5:</i> yeni medya araçları olarak tanımladığımız herhalde sosyal medya ağlarıyla genişleyen Twitter, Instagram, YouTube araçlarından bahsediyoruz. <i>Öğrenci 1:</i> Platform olarak konu anlatımı dinlemek için eba'yı veya YouTube'u dinliyorum. <i>Öğrenci 1:</i> Genelde YouTube'u kullanıyorum.
Güvenilir kaynaklardan kullanım	<i>Öğretmen 1:</i> Eğitimde yeni medya tamamen Millî Eğitim Bakanlığının önerdiği siteler üzerinden uygulanması gerektiğini, gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum. Evet, birçok eğitim sitesi var, eğitim kanalı var. Eğitim kanallarını biz iyi niyetle açsak bile onların aldığı bazı uygunsuz reklamlar olabiliyor. Sınıf ortamındaki insicamı, motivasyonu dağıtabilir, bozabilir. <i>Öğretmen 1:</i> İçeriğini bilmediğim yeni medyanın asla ve asla sınıf ortamında kullanılmasına doğru bulmuyorum. Çünkü neyle karşılaşacağımız belli değil. Dipsiz kuyu gibi. <i>Öğretmen 1:</i> Derslerimizi daha eğlenceli hale getirmek için, yorulduğumuz zaman da olabiliyor, bazen öğrencinin motivasyonunun dağıldığı zamanlarda da olabiliyor. O zaman da Millî Eğitim Bakanlığının önerdiği Millî Eğitim Bakanlığının kullandığı siteler var, EBA gibi, onları kullanıyoruz. <i>Öğretmen 3:</i> Hayatın her alanında olduğu gibi öğrenilen her bilginin doğruluğunun teyit edilmesi gerekmektedir.
Kısa süreli kullanım önerisi	<i>Öğretmen 1:</i> Kullanım şekli ve süresi bence çok önemli. Bir ders saati boyunca akıllı tahta açık kalmamalı. Uzun süre oradan ders yapılmamalı

	bence. Çünkü zaten hayatımız çok hızlı ve insani ilişkilerin çok yavaşladığı, yok olmaya yüz tuttuğu bir zaman diliminde yaşıyoruz. Derslerimizi de akıllı tahtadan yaptığımız zaman sürekli oradan yaptığımız zaman robotlaşmış gibi düşünüyorum, hissediyorum. Çünkü insani ilişkiler gelişmiyor. Bir göz teması, bir tebessüm, bir bakış, birçok anlam ifade edebilirken ama tahtadaki o ruhsuz ve donuk bakışların çocuklara psikolojik anlamda bir şey katmadığını düşünüyorum. Kullanılmalı mı? Bu elbette kullanılmalı ama kısa süreli kullanılmalı. Bir öğretmenin dersini anlatırken dersini daha renkli hale getirmek için ortamı renklendirmek için çocukların ilgisini dikkatini biraz daha toparlayabilmek için 5 dakikalık 10 dakikalık maksimum bence gibi sürelerle yeni medya kullanılabilir. Bir ders saati boyunca yeni medyanın sürekli kullanılmasını doğru bulmuyorum. <i>Öğretmen 1:</i> Sınıf ortamında kullandığım yeni medya doğal olarak benim içeriğini bildiğim önceden bildiğim, tanıdığım, gördüğüm bir içerik olursa dersinizle ilgili o şekilde kullanabilirim ama bahsettiğim gibi yine kısa süreli. Kesinlikle uzun değil. Belki 5 dakika. <i>Öğretmen 1:</i> Kesinlikle bir ders saati boyunca yeni medyayı kullanmıyorum. <i>Öğrenci 1:</i> Eğitimde yeni medyanın kullanımı her şeyin bir sınırı olduğu gibi eğitimde de sınırı olmalı bence. <i>Öğrenci 3:</i> mesela birinci sınıfa giden bir çocuğun evde de ekrana baktığını düşünürsek, okulda da bu kadar fazla ekran süresi onlar için olumsuz bir etki yapabilir.

Genel olarak öğretmenler yeni medya araçlarının eğitimde yer almasını olumlu karşılamakta ve bu araçları sınıf ortamında çeşitli şekillerde kullandıklarını belirtmektedirler. Dersleri daha ilgi çekici hale getirmek için ve öğrencilerin derslerde anlamadıkları konuları daha iyi anlamaları için çeşitli yeni medya araçlarını kullandıklarını belirtmişlerdir.

Buna karşın yeni medya araçlarının sınırlı ve kontrollü bir şekilde kullanılması gerektiği yönünde görüşler de mevcuttur. Bazı öğretmenler, yeni medyanın aşırı kullanımının öğrencilerin dikkatini dağıtabileceğini ve insani ilişkilerin azalmasına neden olabileceğini belirtmekte, bu nedenle de yeni medyanın derslerde dengeli ve kısa sürelerle kullanılması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

3.5.1.5. Geleneksel Eğitimin Yerini Alma Düşüncesiyle İlgili Bulgular

Grafik 5: Geleneksel Eğitimin Yerini Alma Düşüncesiyle İlgili Bulgular

Tablo 10: Geleneksel Eğitimin Yerini Alma Düşüncesiyle İlgili Katılımcı Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Destekleyici rolü olması	Öğretmen 1, Öğretmen 5, Öğretmen 5, Öğretmen 5, Öğrenci 1, Öğrenci 2, Öğrenci 2	7
İnsani duygulardan uzaklaştırma endişesi	Öğretmen 1	1
Tamamen yeni medya ile eğitime karşı olma	Öğretmen 1, Öğretmen 5, Öğretmen 5	3

Tablo 11. Geleneksel Eğitimin Yerini Alma Düşüncesiyle İlgili Katılımcı Görüşlerinden Alıntılar

Kod	Alıntı
Destekleyici rolü olması	<i>Öğretmen 1:</i> Yeni medya destekleyici bir eğitim olabilir. <i>Öğretmen 5:</i> Tabi ki yazılı ve basılı kaynaklardan faydalanacağız. Ancak bununla beraber işte bu yeni medya araçlarındaki destekleyici videolar, içerikler, multimedya bunlar da kullanılabilir ve bir karşılaştırma yapmak gerekir. <i>Öğretmen 5:</i> O yüzden klasik eğitim yöntemlerinden de vazgeçmeden yeni medya araçlarıyla her zaman destekleyici çalışmalar yapılacağını düşünüyorum. <i>Öğretmen 5:</i> yerini alacağını düşünmüyorum ama her zaman destekleyecektir. <i>Öğrenci 1:</i> Şu an bile bu kadar yer kaplıyorken gelecekte teknoloji daha çok gelişeceği için gelecekte sadece eğitim amaçlı mesela eba benzeri uygulamaların yenileri çıkıp bizi daha çok destekleyecek. <i>Öğrenci 2:</i> okulda öğretmenlerin ders anlatırken yeni medyayı derse destek amacıyla kullanması benim hoşuma gidiyor <i>Öğrenci 2:</i> mesela yabancı dil eğitiminde hoca sınıfta kelimeyi tekrarlar sürekli ama öğrenci görsel ile aklında tutabilir
İnsani duygulardan uzaklaştırma endişesi	<i>Öğretmen 1:</i> Çünkü yüzde yüz yeni medya ile yapılan bir eğitimin insanın insani duygularından sıyracağını, robotlaştıracağını düşünüyorum.
Tamamen yeni medya ile eğitime karşı olma	<i>Öğretmen 1:</i> Eğitimin tamamen yeni medyayla yapılabileceğini düşünmüyorum. Hatta yapılmasının doğru olduğunu da düşünmüyorum. Çünkü yüzde yüz yeni medya ile yapılan bir eğitimin insanın insani duygularından sıyracağını, robotlaştıracağını düşünüyorum. <i>Öğretmen 5:</i> Klasik eğitim yaklaşımlarından vazgeçilmesi yani kitlesel eğitim başarısında yani ülkelerin başarısında olumsuzluğa neden oluyor. <i>Öğretmen 5:</i> klasik eğitim yöntemlerinin her zaman daha işe yarar olduğu ispatlanmıştır. O yüzden yerini alacağını düşünmüyorum

Katılımcılar genel olarak yeni medyanın eğitimde tamamen tek başına kullanılmasına karşı çıkarken, geleneksel eğitim yöntemlerinin yanında destekleyici bir araç olarak kullanılmasını; klasik eğitim yöntemlerinin etkinliğinin kanıtlanmış olduğunu ve bunlardan vazgeçilmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca eğitimin tamamen yeni medya üzerinden yapılmasının insanları duygusal açıdan zayıflatıp robotlaştırabileceği endişesini dile getirmektedirler. Öğrenciler ise yeni medyanın özellikle görsel öğrenmeyi desteklemesi ve yabancı dil eğitimi gibi alanlarda faydalı olduğunu belirtmektedirler. Bunun yanı sıra teknolojinin gelecekte daha da gelişeceğini ve EBA benzeri eğitim uygulamalarının artacağını öngörmektedirler.

3.5.1.6. Yeni Medyanın Eğitimin Geleceğine Etkisiyle İlgili Bulgular

Grafik 6. Yeni Medyanın Eğitimin Geleceğine Etkisiyle İlgili Bulgular

Tablo 12. Yeni Medyanın Eğitimin Geleceğine Etkisiyle İlgili Katılımcı Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Mevcut etkiyi sürdürme beklentisi	Öğretmen 4	1
Geleneksel sistemden yeni medya sistemine geçiş beklentisi	Öğretmen 2, Öğrenci 3	2
Yeni medyanın eğitimin geleceğini şekillendireceği görüşü	Öğretmen 2, Öğretmen 3, Öğretmen 3, Öğrenci 1	4
Uzaktan eğitim fırsatları	Öğretmen 1, Öğrenci 2, Öğrenci 2	3
Olumlu etki beklentisi (bilinçli kullanımda)	Öğretmen 1, Öğrenci 1, Öğrenci 2, Öğrenci 1	4

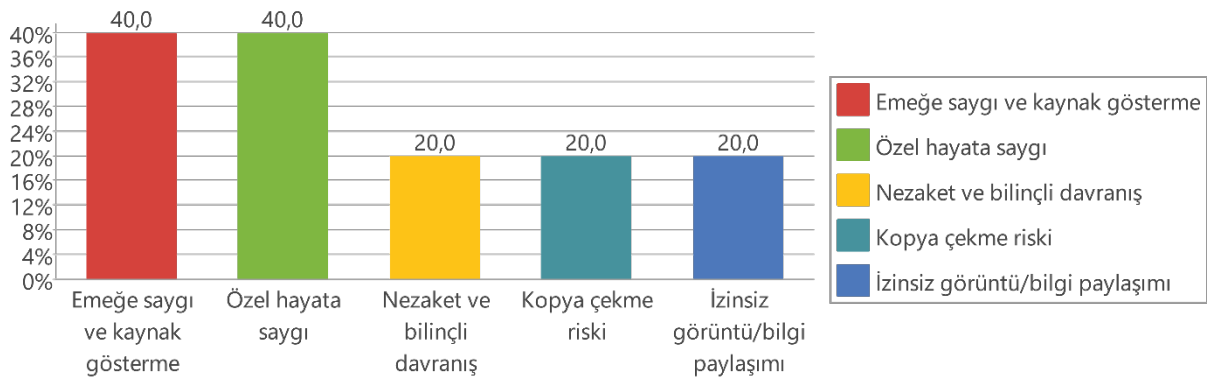
Tablo 13. Yeni Medyanın Eğitimin Geleceğine Etkisiyle İlgili Katılımcı Görüşlerinden Alıntılar

Kod	Alıntı
Mevcut etkiyi sürdürme beklentisi	<i>Öğretmen 4:</i> şu an ne kadar etkiliyorsa gelecekte de zannedersem aynı derecede etkileyecek
Geleneksel sistemden yeni medya sistemine geçiş beklentisi	<i>Öğretmen 2:</i> gelecekte artık geleneksel sistemden tamamen bu şekilde yeni medya sistemine geçiş yapılacak ve gerçekten de faydalı olacağını düşünüyorum. <i>Öğrenci 3:</i> Bence artık kitapları kullanmayacağız. Herkeste büyük inçli tabletler olacak ve herkes bu tabletleri kullanarak rahatça kitabını okuyacak, dersini çalışacak ve herkese kendi yararına sağlayacak. Mesela okuldaki yer tasarrufu açısından da bu çok olumlu bir şey olacak. Büyük dolaplara, büyük kitaplar koymak yerine testleri öğrencilere dağıtmak yerine sadece tabletlerine göndererek bunları daha pratik bir şekilde kullanacaklardır.
Yeni medyanın eğitimin geleceğini şekillendireceği görüşü	<i>Öğretmen 2:</i> gelecekte artık geleneksel sistemden tamamen bu şekilde yeni medya sistemine geçiş yapılacak ve gerçekten de faydalı olacağını düşünüyorum. <i>Öğretmen 3:</i> Artık eski düzen eğitimin geride kaldığını düşünüyorum. <i>Öğretmen 3:</i> Hatta akıllı telefonların hayatımıza etkisinden yola çıkarak ilerleyen dönemde defter kalemin de ortadan kalkacağını düşünüyorum. Bizde yapay zekânın da etkisi ile çok fazla uygulama devreye girecek simülasyonlar eğitimle alakalı çok daha farklı uygulamalar çıkacak ve dünyamızın evrimi ile konuların bile değişeceğini teknolojik konuların çok daha fazla müfredata gireceğini düşünüyorum. <i>Öğrenci 1:</i> Bence yeni medya gelecekte eğitimde daha fazla yer kaplayacak. Şu an bile bu kadar yer kaplıyorken gelecekte teknoloji daha

	çok gelişeceği için gelecekte sadece eğitim amaçlı mesela EBA benzeri uygulamaların yenileri çıkıp bizi daha çok destekleyecek.
Uzaktan eğitim fırsatları	<i>Öğretmen 1:</i> Birçok yabancı dil eğitimi alan almak isteyen insanlar uluslararası platformlarda yayın yapan sosyal medya üzerinden dil öğreniyorlar. Eskiden bir dil öğrenmenin en iyi yolunun o dilin konuşulduğu ülkeye gitmek olduğu söylenirdi ama artık insanlar o ülkeye gitmeden de o ülkenin insanıyla yeni medya üzerinden iletişime geçerek kurs şeklinde ders şeklinde bu eğitimlerini tamamlayabiliyorlar. <i>Öğrenci 2:</i> EBA'da da derse gidemediğimiz hasta olduğumuz günlerde oradan konu anlatımlarını dinleyebiliyoruz. <i>Öğrenci 2:</i> böyle uygulamalardan sadece öğrenciler değil, ikinci üniversite okumak isteyen insanlar ya da açık öğretim lisesi öğrenmek isteyen, okumak isteyen insanlara her türlü bir katkı sağlar büyük ihtimalle
Olumlu etki beklentisi (bilinçli kullanımda)	<i>Öğretmen 1:</i> Yeni medya eğitimin geleceğini (bilinçli kullanıldığı takdirde) olumlu etkileyeceğini düşünüyorum. <i>Öğrenci 1:</i> Yani olumlu etkiler. <i>Öğrenci 2:</i> Bence yeni medya destekli eğitim daha nitelikli olacak veya daha etkinlik ağırlıklı olacak. Üç boyutlu etkinlikler internetten daha fazla katkı sağlayabilir öğrencinin öğrenmesine. <i>Öğrenci 1:</i> YouTube'da sadece eğitim amaçlı içerikler yok. YouTube'da neredeyse her şeyle ilgili içerik var.

Katılımcılara göre yeni medya ve teknolojinin eğitimin geleceğinde çok önemli bir rol oynayacaktır. Geleneksel eğitim sisteminden yeni medya destekli bir sisteme geçiş kaçınılmaz olduğu vurgulanırken, bunun birçok avantaj sağlayacağı belirtilmektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte eğitimde simülasyonlar ve yeni uygulamaların devreye gireceği, hatta müfredatın bile teknolojik konuları daha fazla içereceği öngörülmektedir.

3.5.1.7. Yeni Medya Kullanımında Etik İlgili Bulgular

Grafik 7. Yeni Medya Kullanımında Etik İlgili Bulgular

Tablo 14. Yeni Medya Kullanımında Etik İlgili Katılımcı Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Kopya çekme riski	Öğrenci 2	1
Emeğe saygı ve kaynak gösterme	Öğretmen 3, Öğretmen 5	2
Nezaket ve bilinçli davranış	Öğretmen 1	1
Özel hayata saygı	Öğretmen 1, Öğretmen 2	2

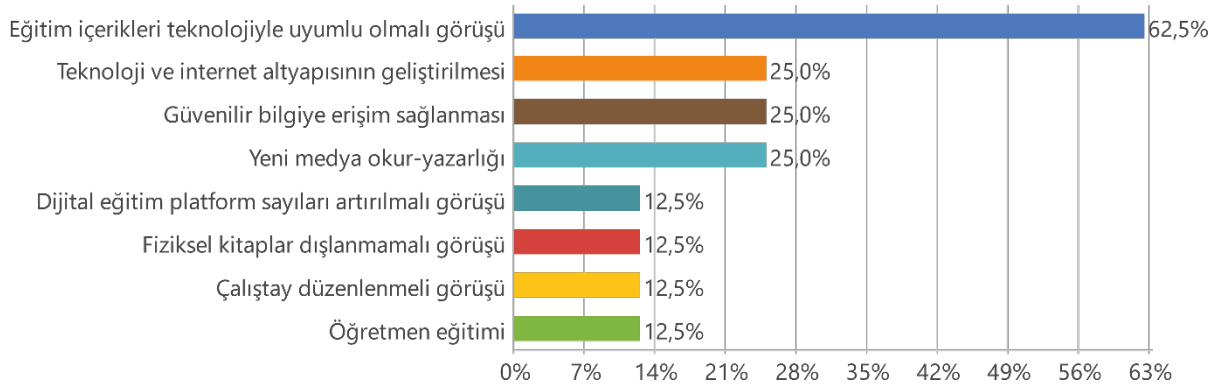
İzinsiz görüntü/bilgi paylaşımı	Öğretmen 1	1

Tablo 15. Yeni Medya Kullanımında Etik İlgili Katılımcı Görüşlerinden Alıntılar

Kod	Alıntı
Kopya çekme riski	<i>Öğrenci 2:</i> yeni medya uygulamalarının sınavları oluyor, orada bir sınava girerken kopya çekme durumları ortaya çıkabilir. Çünkü teknolojik ortamda kimse tam olarak görmüyor. Bir kişi hak etmediği halde kendini başarılı gösterebilir.
Emeğe saygı ve kaynak gösterme	<i>Öğretmen 3:</i> İçerik üreticisinin bilgisi dahilinde bilgi kullanılmalı, kaynakçalarda ismi mutlaka verilmeli, Asla kendi üretimimiz gibi gösterilmemelidir. Kısaca emeğe saygı her zaman gösterilmelidir. <i>Öğretmen 5:</i> çok emek harcanarak oluşturulan içerikler var. Ben özellikle dikkat ediyorum mesela buna. Bir videoyu nereden aldysam veya belli konularda sürekli birilerinden faydalansam mutlaka onun ismini zikrederim ki öğrencilerim de o gün işlediğim konu ile alakalı olabilir ama farklı merak ettiklerine bu kişileri araştırarak ulaşabilirler. Neticede bir emek var. Yani içeriklerin kullanırken kesinlikle hazırlayıcıların yani emek veren kişilerin isimlerini zikredilmesi gerektiğini düşünüyorum.
Nezaket ve bilinçli davranış	<i>Öğretmen 1:</i> Nasıl günlük ve sosyal hayatımızda sosyal ilişkilerimizde tavır ve davranışlarımızda tutarlı oluyorsak, hal ve hareketlerimize nasıl dikkat ediyorsak nezaket içerisinde davranabiliyorsak aynı nezaketi, bilinçli davranışları yeni medyada da kullanmamız gerekiyor.
Özel hayata saygı	<i>Öğretmen 1:</i> Bu paylaşımlar yapılırken elbette insanların özel hayatına girmek, onların bilgilerini izinsiz paylaşmak etik olarak sıkıntılar doğurabilecek durumlar. <i>Öğretmen 2:</i> Öncelikle kişisel haklara saygılı olması gerektiğini düşünüyorum. Herhangi bir paylaşım yapacaksak, herhangi bir siteden bir içerik alacaksak öncelikle izinli olarak ve prosedüre uygun olarak almamız gerekir. Veya kendi derslerimizde paylaşacağımız bir video veya öğrencilerle hazırlanmış bir çalışma için öncelikle bu öğrencilerin velilerinden bu konuda hassasiyet gösterip izin almamız gerekir.
İzinsiz görüntü/bilgi paylaşımı	<i>Öğretmen 1:</i> Yeni medya kullanırken izinsiz görüntü almak, görüntü paylaşmak, bunlar bence etik sorunlar.

Katılımcı görüşleri incelendiğinde yeni medya etiğinin üç temel boyutu öne çıkmaktadır. 1) Çevrimiçi sınavlarda kopya çekme ihtimali. 2) İçerik kullanımında kaynak gösterme ve telif haklarına saygı gösterme gerekliliği. 3) Mahremiyet. Tüm bu etik ilkelere gerçek hayat normları gibi dijital ortamlarda da uygulanması gerektiği belirtilmektedir.

3.5.1.8. Yeni Medyanın Eğitime Entegrasyonu İlgili Bulgular

Grafik 8: Yeni Medyanın Eğitime Entegrasyonu İlgili Bulgular

Tablo 16: Yeni Medyanın Eğitime Entegrasyonu İlgili Katılımcı Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Dijital eğitim platform sayıları artırılmalı görüşü	Öğrenci 1	1
Fiziksel kitaplar dışlanmamalı görüşü	Öğrenci 2	1
Çalıştay düzenlenmeli görüşü	Öğretmen 4	1
Öğretmen eğitimi	Öğretmen 3	1
Eğitim içerikleri teknolojiyle uyumlu olmalı görüşü	Öğretmen 2, Öğretmen 3, Öğretmen 3, Öğretmen 4 Öğretmen 4, Öğretmen 5, Öğrenci 2	7
Teknoloji ve internet altyapısının geliştirilmesi	Öğretmen 1, Öğretmen 3	2
Güvenilir bilgiye erişim sağlanması	Öğretmen 2, Öğretmen 2, Öğretmen 4	3
Yeni medya okur-yazarlığı	Öğretmen 1, Öğretmen 1, Öğrenci 3	3

Tablo 17: Yeni Medyanın Eğitime Entegrasyonu İlgili Katılımcı Görüşlerinden Alıntılar

Kod	Alıntı
Dijital eğitim platform sayıları artırılmalı görüşü	<i>Öğrenci 1:</i> Sadece eğitime yönelik uygulamaların sayısı artırılabilir.
Fiziksel kitaplar dışlanmamalı görüşü	<i>Öğrenci 2:</i> zaten yeni medyanın bir süre sonra kitapların yerini alması bekleniyordu ama yine de fiziksel kitaplar bence dışlanmamalı
Çalıştay düzenlenmeli görüşü	<i>Öğretmen 4:</i> Özellikle bu konuda bir çalıştay yapılması gerekiyor bence.
Öğretmen eğitimi	<i>Öğretmen 3:</i> Yapay zekâ eğitimi tüm öğretmenlere verilmeli,
Eğitim içerikleri teknolojiyle uyumlu olmalı görüşü	<i>Öğretmen 2:</i> Günümüz teknoloji çağı olduğundan eğitim içerikleri de buna göre tekrardan düzenlenmelidir. <i>Öğretmen 3:</i> Ülke eğitim sisteminde ivedilikle değişimin olması ve teknoloji eğitiminin ön plana alınmasını ilk planlama çalışması olmalıdır. <i>Öğretmen 3:</i> Millî Eğitim çağın gereklerine uyarak derslerde, müfredatlarda değişikliğe gitmelidir. <i>Öğretmen 4:</i> bakanlık içerisinde nasıl ders kitabı hazırlanıyorsa özellikle bu konuda yani bazı siteler hazırlanabilir. <i>Öğretmen 4:</i> özellikle edebiyat için mesela tarih için orada çeşitli ders malzemeleri, özellikle videolar hazırlanabilir.

	<i>Öğretmen 5:</i> Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün daha etkin olması gerektiğini düşünüyorum. Yani Türk Millî Eğitim politikasına uygun içerikler üretilmeli. Birçok emekçiler var, onlarla da iş birliği yapılarak daha güzel ürünler, daha kaliteli içerikler üretebileceğini düşünüyorum. <i>Öğrenci 2:</i> benim önerim kitaplar devam etmeli, öğrenciler kitap okumalı ama öğretmenler yazılı ödevlerin yanı sıra yeni medyadan da ödev vermeli bence.
Teknoloji ve internet altyapısının geliştirilmesi	<i>Öğretmen 1:</i> İnternet hızımızın çok düşük olduğunu görüyoruz. Videolu derslerde videonun oynatılmadığını, sayfanın donduğunu gözlemledik. İnternet hızı biraz daha artırılsa hızla beraber çözünürlük de yükselecektir ve daha kaliteli görüntülerle ders zenginleştirilebilecektir diye düşünüyorum. <i>Öğretmen 3:</i> tüm okullara sadece akıllı tahta değil eğitimde kullanılacak setler ve sistemler sağlanmalı ve en önemlisi teknoloji liseleri kurulmalıdır.
Güvenilir bilgiye erişim sağlanması	<i>Öğretmen 2:</i> çok fazla içerik var. Online içerisinde çok fazla içerik var ve bu öğrencilere bunlardan etkili siteleri özellikle isimlerini belirterek kullanmalarını sağlayabiliriz. <i>Öğretmen 2:</i> Şu anda dünya çapında birçok eğitim kanalı bulunmakta ancak bunlar denetlenemediği için her zaman sağlıklı bilgiler içermeyebilir. Bu alanda devlet alternatif eğitim kanalları oluşturarak bu açığı kapatabilir. Böylelikle tüm öğrenciler daha güvenli bir şekilde bilgiye ulaşırlar. <i>Öğretmen 4:</i> yanlış bilgilerden arındırılmış doğru bilgilerle donatılmış, usta eller tarafından yapılmış olması gerekiyor.
Yeni medya okur-yazarlığı	<i>Öğretmen 1:</i> Yeni medya eğitimi verilerek daha yararlı bir hale dönüştürülebilir diye düşünüyorum. <i>Öğretmen 1:</i> Çocuklar sosyal medya, bilişim, internet, bilgisayar gibi konularda öğretmenlerden çok daha şey bildiğini görüyoruz. <i>Öğrenci 3:</i> yeni medyayı kullanabilecek şekilde eğitimler verilirse, çocukların rahatça kullanabileceğini ve gerçekten iyi öğrenciler yetişeceğini düşünüyorum

Katılımcıların dile getirdikleri görüşler eğitim sisteminde teknolojinin daha etkin bir şekilde kullanılması gerektiği ve yeni medyanın öneminin arttığına dair bir farkındalığı yansıtmaktadır. Öneriler arasında yapay zekâ eğitimi, internet hızının artırılması, teknoloji odaklı liselerin kurulması gibi pratik adımların yanı sıra öğretmenlerin ve öğrencilerin yeni medya araçlarını etkin bir şekilde kullanmalarını sağlayacak eğitimlerin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca doğru bilgiye ulaşmanın önemi ve denetlenmemiş eğitim kanallarının sağlıklı bilgi sunma konusundaki riskleri de dile getirilmektedir. Devletin güvenilir eğitim kanalları oluşturarak bu ihtiyacı karşılaması gerektiği öne sürülmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Yeni medya araçlarının eğitim süreçlerine olan etkisi üzerine yapılan literatür taraması, eğitimde teknolojinin rolünün giderek arttığını ve öğrencilere çağın gerektirdiği becerilerin kazandırılmasında önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Yeni medya araçlarının eğitimde kullanılmasının birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar arasında eğitim materyallerinin zenginleştirilmesi, öğrenme sürecinin kişiselleştirilmesi, öğrenci katılımının artırılması ve öğretmenlerin meslektaşlarıyla iş birliği yapması gibi unsurlar öne çıkmaktadır.

Ancak yeni medya araçlarının eğitimdeki etkisinin değerlendirilirken bazı önemli hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle yeni medyanın bilgiye sınırsız erişim imkânı sağlamanın yanı sıra

bilgiye kolay erişimin tembelliği teşvik edebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden bilgiye ulaşım kolaylığı ile öğrenme çabasının dengeye oturtulması gerekmektedir. Ayrıca yeni medya araçlarının aşırı kullanımının dikkat süresinin azalmasına ve uzun soluklu işlere odaklanma yeteneğinin zayıflamasına neden olabileceği konusunda dikkatli olunmalıdır.

Bunların dışında yeni medyanın sağlık üzerindeki olumsuz etkileri de göz ardı edilmemelidir. Özellikle sürekli ekran başında vakit geçirmenin fiziksel sağlık üzerindeki olumsuz etkileri ve online platformlardaki sağlıksız içeriklerin ruh sağlığına etkileri konusunda farkındalık yaratılmalı ve teknolojinin bilinçli bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır.

Yeni medya araçlarının etik kullanımı da son derece önemlidir. İçerik üreticilerinin emeklerine saygı gösterilmesi ve bilgiye erişimde etik kurallara uyulması, sağlıklı bir iletişim ortamının oluşturulması için gereklidir. Bu nedenle, yeni medya araçlarının eğitimde etik bir şekilde kullanılması ve öğrencilerin bu konuda bilinçlendirilmesi önemlidir.

Yeni medya araçlarının eğitimde etkin bir şekilde kullanılması, çağın gereksinimlerine uygun bir eğitim sisteminin oluşturulması için gerekli bir adımdır. Söz konusu araçların eğitimdeki rolü sürekli olarak değerlendirilmeli ve iyileştirilmelidir. Bu sayede, eğitimde teknolojinin etkili bir şekilde kullanılması ve öğrencilerin çağın gerektirdiği becerilere sahip olmaları sağlanabilir.

Yeni medya araçlarının eğitim süreçlerine uyumlu hale getirilmesi birçok fırsat ve avantaj sunmakla birlikte bazı zorluklar ve endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu noktada yeni medya araçlarının eğitimde kullanımında dikkatli bir denge kurulması ve bilinçli bir yaklaşım benimsenmesi önem kazanmaktadır. Öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygun şekilde yeni medya araçlarının kontrollü ve sınırlı bir şekilde kullanılması, geleneksel eğitim yöntemleriyle harmanlanarak desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca, eğitimcilerin ve öğrencilerin yeni medya okuryazarlığı konusunda eğitilmesi, doğru ve güvenilir bilgi kaynaklarını ayırt etme becerilerinin geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmacılar İçin Öneriler

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırma örneklemini küçük ölçeklidir ve sadece devlet okullarında görev yapmakta olan beş öğretmeni ve devlet okullarında altıncı ve yedinci sınıfa devam eden toplam dört öğrenciyi kapsamaktadır. İleride yapılacak araştırmalarda farklı okul türlerinden (özel okullar, meslek liseleri vb.), farklı sınıflardan ve farklı bölgelerden öğretmen ve öğrencilerin dâhil edilmesi önerilmektedir. Araştırmanın yöntemsel sınırlılığı ise sadece nitel veriler (görüşmeler) toplanmış olmasıdır. Nitel verileri desteklemek için nicel veriler de toplanabilir. Böylece yeni medya araçlarının eğitim süreçlerine etkisi daha kapsamlı bir şekilde incelenebilir. Ayrıca araştırmada yalnızca öğretmen ve öğrenci görüşlerine odaklanılmıştır. Gelecek araştırmalarda okul yöneticileri, veliler ve eğitim uzmanlarının görüşleri de dâhil edilebilir. Bu sayede yeni medya araçlarının eğitim süreçlerine etkisi daha bütüncül bir bakış açısıyla ele alınabilir.

Kaynakça

- Alshalawi, A. S. (2022). The influence of social media networks on learning performance and students' perceptions of their use in education: a literature review. *Contemporary Educational Technology, 14*(4), ep378. <https://doi.org/10.30935/cedtech/12164>
- Balat, Ş., Kayalı, B., Gündüz, A., & Gökteş, Y. (2019). *Doktora tezlerinde alınan geçerlik ve güvenilirlik önlemleri*. 28th International Conference on Educational Sciences (ICES/UEBK), 51-69, Ankara, Turkey. https://www.researchgate.net/publication/337257159_Doktora_Tezlerinde_Alınan_Gecerlik_ve_Guvenirlik_Onlemleri
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bayer, H., & Bulut Özek, M. (2021). Yeni medya eğitimi ve önemi. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 127-138. <https://doi.org/10.7456/100102100/004>
- Durmus, K., & Övür, A. (2021). Medya etkileri bağlamında okul öncesi dönem çocuklarının yeni medya kullanımının analizi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi, 5*(2), 136-155. https://doi.org/10.17932/iau.ejnm.25480200.2021/ejnm_v5i2003
- Kara, N., & Güzel, M. (2017). Özel yetenekli öğrencilerin yeni medya kullanımları ve akademik başarılarına etkisi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 5*(12), 115-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/genclikarastirmalari/issue/66480/1040735>
- Lin, T. B., Chen, V., & Chai, C. S. (2015). Emerging practices and issues of new media and learning. *New Media and Learning in the 21st Century: A Socio-Cultural Perspective, 1-8*. Springer.
- Parlak, B. (2017). Dijital çağda eğitim: olanaklar ve uygulamalar üzerine bir analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22* (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1741-1759. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/53208/708302>
- Patel, R. R. & Singh, L. (2022). The effectiveness of multimedia learning tools in education. *Vidhyayana, 8*(3). <https://vidhyayanaejournal.org/journal/article/view/893/981>
- Timotheou, S., Miliou, O., Dimitriadis, Y., Sobrino, S. V., Giannoutsou, N., Cachia, R., ... & Ioannou, A. (2023). Impacts of digital technologies on education and factors influencing schools' digital capacity and transformation: A literature review. *Education and information technologies, 28*(6), 6695-6726. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11431-8>
- Zhang, Y. (2022). Influence analysis of the new media development on the educational resources balance. *Frontier Computing Theory, Technologies and Applications* (570-577). Springer

Yatırımcı İlişkileri Aracı Olarak Yıllık Raporların ve Web Sitesinin Kullanımı: Türk Hava Yolları Üzerine Bir Analiz*

The Use of Annual Reports and Websites as Investor Relations Tools:
An Analysis of Turkish Airlines

Deniz AKBULUT¹

Aynur ACER²

Nihal PAŞALI TAŞOĞLU³

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
14.08.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
11.09.2024

Kabul tarihi/Accepted:
16.09.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

Akbulut, A., Acer, A., & Paşalı Taşoğlu, N. (2024). Yatırımcı ilişkileri aracı olarak yıllık raporların ve web sitesinin kullanımı: Türk Hava Yolları üzerine bir analiz. *TAM Akademi Dergisi*, 3(4), 205–223.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.004.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.004.x

ÖZ

Yatırımcı ilişkileri günümüzde sadece yatırımcılarla değil tüm finansal çevrelerle stratejik iletişim kurma becerisi geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle şirketler günümüzde yatırımcı ilişkilerini kriz yönetimi ve sosyal sorumluluk çalışmaları gibi uzun vadede şirketin hisse değerlemesine katkıda bulunacak kararların yönetimini de içine alacak biçimde yapılandırmaya çalışmaktadırlar. Yatırımcılara mesaj vermenin klasik ve etkili bir aracı olarak yıllık raporlarda da biçim ve içerik, tüm paydaşların anlayabileceği sadelik ve profesyonellikle ele alınmakta, dil ve anlatım geliştirilmekte, kurum kimliği öğeleri başta olmak üzere sosyal sorumluluk, kurumsal itibar, sürdürülebilirlik gibi finans dışı konu başlıklarına raporlarda daha fazla yer verilmektedir. Öte yandan, yatırımcıların bilgi ihtiyacını giderebilen, her zaman güncel tutulan, geçmişe dönük bilgileri barındıran bir web sitesi de yatırımcı ilişkilerinin önemli bir enstrümanıdır. Bu çalışmada, yatırımcıların karar vermesinde etkili olan finans dışı bilgilerin yıllık raporlarda ve web sitelerinde ne şekilde yer aldığı incelenmiş, havayolu taşımacılığının lider şirketi olan Türk Hava Yolları'nın 2022 yılına ait yıllık raporu ile web sitesi örnek olay olarak ele alınmıştır. Şirketin yıllık raporunda kullandığı dil ve anlatım, kapak tasarımı, başkanın mektubunda vurgulanan konular ile konu başlıkları analiz edilmiş, başta yatırımcıları olmak üzere tüm paydaşlara hitaben verdiği mesajlar niteliksel içerik analizine tabi tutulmuştur. Öte yandan, şirketin organizasyon yapısı, kurumsal iletişim ile ilgili faaliyetleri yanında öne çıkan sosyal sorumluluk çalışmaları ve sürdürülebilirlik mesajları yatırımcı ilişkilerine etkileri açısından incelenmiştir. Maxqda programı ile yapılan analiz sonucu şirketin yatırımcı ilişkilerine yön veren konular tematik olarak belirlenmiş ve alt kategoriler oluşturularak ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada, TÜYİD'in işletmelerin internet tabanlı yatırımcı ilişkilerinin incelenmesinde kullanılmak üzere geliştirdiği skor kart ölçeği kullanılmış ve web sitelerinin içeriğinin zenginliğine ve güncelliğine dair puanlama yapılmıştır. Türk Hava Yolları'nın 2022 yılı faaliyet raporunu ve web sitesini, kurum kimliği ve öğelerini etkin bir şekilde tanıtan ve yatırımcı ilişkilerini güçlendiren kapsamlı bir bilgi kaynağı olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak, şeffaflık ve bilgi erişimi konusunda hala geliştirilecek alanlar bulunmaktadır.

Anahtar

Yatırımcı İlişkileri, Yıllık Rapor, Web Sitesi, Finans Dışı Bilgi, Türk Hava Yolları

Kelimeler:

- * Deniz Akbulut, Aynur Acer, Nihal Paşalı Taşoğlu (2024). Yatırımcı İlişkileri Aracı Olarak Yıllık Raporların ve Web Sitelerinin Kullanımı: Türk Hava Yolları Üzerine Bir Analiz, *Toplumsal Araştırmalar Merkezi (TAM) 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 17-19 Mayıs 2024*, Bildiri metninin genişletilmiş makalesidir.
1. İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Doç. Dr., denizakbulut@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0236-525X
 2. İstanbul Arel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Lojistik Yönetimi, Doç. Dr., aynuracer@arel.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7315-7020
 3. Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Doç. Dr., nihal.pasali@kocaeli.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2985-5638

ABSTRACT

Investor relations today require the ability to develop strategic communication not only with investors but with all financial circles. Companies now structure their investor relations to include the management of decisions that will contribute to the long-term valuation of the company's shares, such as crisis management and social responsibility activities, from a strategic communication perspective with all their financial circles. Therefore, in recent years, the format and content of annual reports, a classic and effective tool for delivering messages to investors, are handled with simplicity and professionalism that all stakeholders can understand. Language and expression are developed, and non-financial topics such as social responsibility, corporate reputation, and sustainability are increasingly included in the reports. On the other hand, a website that meets investors' information needs, is always kept up-to-date, and contains retrospective information is also an important instrument of investor relations.

In this study, the inclusion of non-financial information that affects investors' decision-making in annual reports and websites was examined, with Turkish Airlines' 2022 annual report and website taken as a case study. The language and expression used in the company's annual report, the cover design, the topics emphasized in the president's letter, and the subject headings were analyzed, and the messages addressed to all stakeholders, especially investors, were subjected to qualitative content analysis. Additionally, the company's organizational structure, corporate communication activities, prominent social responsibility efforts, and sustainability messages were examined in terms of their impact on investor relations.

The analysis conducted with the Maxqda program identified thematic topics that guide the company's investor relations, and subcategories were created and presented. Furthermore, the scorecard scale developed by TÜYİD to be used in the examination of businesses' internet-based investor relations was used, and the richness and currency of the websites' content were rated. As a result of the examination of the annual report and website, the proficiency of Turkish Airlines in using these two investor relations tools was discussed.

Keywords: Investor Relations, Annual Report, Website, Non-Financial Information, Turkish Airlines

Extended Abstract

Investor relations play a critical role for companies not only in financial management but also in protecting and enhancing corporate reputation. This function provides accurate and transparent information about the company's corporate identity, financial status, performance, and strategic goals by interacting with various stakeholders such as investors, analysts, media, and financial communities. Investor relations departments, alongside public relations departments, develop various communication strategies to increase the company's value, ensure the appreciation of shares, and enhance relationships with the investment community.

The primary tools in investor relations are annual reports and investor-oriented websites. Annual reports are crucial instruments that detail the comprehensive performance of a company. These reports provide extensive information including the strategic vision of the company management, its activities, financial performance, risk management policies, and corporate social

responsibility initiatives. Additionally, annual reports emphasize the company's sustainability efforts and ethical practices, supporting the principles of transparency and accountability. Websites serve as critical platforms where investors and other stakeholders can easily access up-to-date information about the company. With the proliferation of the internet, websites have become indispensable tools for sharing the latest financial reports, announcements, events, and analyst presentations. This enables companies to manage public information processes more effectively, increase transparency and accountability, and play a proactive role in investor relations.

This study focuses on examining Turkish Airlines' 2022 annual report and website. This analysis evaluates various elements such as the language and presentation of the report, corporate identity elements, CEO messages, sustainability vision, and the presentation of activities. Two methods were employed in this study: data was evaluated using the "Scorecard" scale of the Turkish Investor Relations Society (TÜYİD) and the MAXQDA 2020 Qualitative Data Analysis program. The findings aim to assess the company's performance and reporting quality in terms of investor relations.

The analysis of Turkish Airlines' 2022 annual report and website reveals various aspects of the company's performance and reporting quality. The evaluation using the TÜYİD Activity Report and Website Scorecard questions demonstrates the company's success in providing a wide range of information. However, the website lacks tools that facilitate two-way communication and information access for investor messages. Particularly, topics such as financial information and sustainability are addressed in detail. Nonetheless, there are areas for improvement regarding transparency in reporting. The coherence between the website and annual reports is positive; the website complements the missing details of the report and effectively uses it for informative purposes.

In the content analysis of the annual report, various aspects such as the language and presentation style of the report, cover design, topics emphasized by the Chairman of the Board, and non-financial topics like sustainability were examined. In terms of language use, the report starts with a sincere tone addressing stakeholders but shifts to a more formal tone in later sections. The Chairman's letter includes narratives of achievements, corporate goals, and gratitude towards employees. The report also delivers messages regarding social responsibility and behavior. It emphasizes that the company operates in unity with its stakeholders and without compromising principles of transparency, fairness, responsibility, and accountability. Elements such as mission, vision, and corporate goals are extensively featured in the report, aiming to clearly express the company's strategic goals. For instance, corporate goals are mentioned in 49 different instances in the report, aiming for these goals to be adopted by stakeholders and meeting their expectations. The Chairman's letter highlights the company's mission, vision, strategic goals, and core values, explaining the company's operations and governance approach. These statements detail the company's attitudes and behaviors towards stakeholders, economic and social responsibilities. Corporate behavior expressions are particularly prominent in marketing and collaboration areas, with explanations on personnel policies and operational performance. These expressions illustrate how the company manages its sustainability and social impacts and the value it provides to its stakeholders.

Among the most frequently used expressions in the report are success, quantitative magnitude, corporate goals, environmental sustainability, brands, corporate communication, situation analysis, self-praise, infographic presentation, and corporate narrative. Under the corporate

communication heading, detailed explanations of the interaction methods and communication channels established by the company with internal and external stakeholders are provided. Sponsorships, advertising applications, digital communication strategies, and event management are prominent communication tools highlighted in the report.

Sustainability messages hold significant importance in the report. Various expressions related to environmental sustainability, economic sustainability, and general sustainability policies are used in the report. For example, topics such as fuel-saving, environmentally friendly aircraft purchases, carbon emissions, and waste reduction are heavily emphasized. Additionally, continuous improvement efforts and digital transformation are noted as strategic focal points of the company.

In conclusion, Turkish Airlines' 2022 annual report effectively reflects the company's corporate promotion and communication strategies, clearly expressing the company's sustainability and growth-focused approach. When compared to the website, there is a consistency in overall content and information sharing, although some details are presented more extensively on the website. Turkish Airlines' 2022 annual report and website are evaluated as significant information sources that effectively showcase the company's corporate identity and strengthen investor relations. With digitalization, these platforms bring communication strategies towards stakeholders to the forefront, striving to establish an emotional connection with the reader through a simple, clear, and sincere language.

In reports, besides financial analyses, the corporate identity elements such as corporate philosophy, behavior, design, and communication strategies are highlighted. Efforts are made to strengthen the corporate image by using communication strategies like national values, solidarity messages, and good wishes. Awards and success themes are also among the elements that positively impact the public perception of the company. The sustainability theme is observed to be prominent in reports and websites, replacing social responsibility with sustainability-focused strategies emphasizing environmental and economic sustainability goals. However, the analysis of the report and website indicates areas for improvement in transparency, information access, and two-way communication. These tools should be developed in line with the principles of transparency and accountability, with interactive and easily accessible information presentations. By taking steps in this direction, Turkish Airlines can provide more effective and transparent communication to its stakeholders, aiding in achieving the company's long-term sustainability and growth goals. The findings of this research underscore the importance of annual reports and websites in investor relations, aiming to contribute to the development of companies' investor relations and corporate communication strategies.

Giriş

Sadece yatırımcılarla değil, analistler, finansal topluluklar ve medya gibi birçok grupta iletişim ve etkileşimi yöneten bir fonksiyon olan yatırımcı ilişkileri şirketin finansal varlığının yanı sıra itibarını koruma ve vizyon hedeflerine ulaşma açısından da büyük öneme sahiptir. İletişim odaklı olan bu fonksiyonun sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde halkla ilişkiler birimlerinin rolü ve sorumluluğu da giderek artmakta, halkla ilişkiler araç, teknik ve yöntemleri yoğun şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada bir halkla ilişkiler aracı olan ve yatırımcı ilişkilerini yönetmede en önemli araçlar olarak kabul edilen yıllık raporlar ve web siteleri üzerinde durulmaktadır.

Kuruluşlar halkla ilişkiler çalışmalarında öncelikle iç ve dış paydaşlarına kurum kimliği ve öğelerini tanıtmayı amaçlamaktadır. Kurum kimliği, kurumsal felsefe, kurumsal davranış, kurumsal

dizayn ve kurumsal iletişim öğelerinden oluşmaktadır. Kurumsal felsefe, kuruluşun misyonu, vizyonu, temel değerleri, hedefleri gibi unsurlardan oluşur. Temel kurumsal davranışlar pazarlama, üretim, yatırım, dağıtım, finans, personel, faaliyet yeri ve iş birliği alanındaki kurumsal davranışlar olarak kategorize edilir. Kurumsal dizayn, logo slogan, renkler, ürün ve çevre dizaynı gibi birçok unsur barındırmaktadır. Kurumsal iletişim ise kuruluşun iç ve dış paydaşları ile kurduğu iletişim yöntemleri ve araçlarını ifade etmektedir (Okay, 2013). Yatırımcı ilişkilerinde de kuruluşlar hedef kitle gruplarına kuruluşu tanıtmak amacıyla finans dışı bilgilerin başında yoğun olarak kurum kimliği ve öğelerine yer vermektedir.

1. Yatırımcı İlişkileri

Yatırımcı ilişkileri her geçen gün kurum içindeki ağırlığını artırmakta ve sadece finans bölümünün değil iletişim bölümünün de bir parçası olduğunu kanıtlamaktadır. Yatırımcı ilişkileri şirkete; hisse senetlerinin değerlendirilmesi, hisse senetlerinin ticaret hacminin artması ve yatırım çevreleriyle ilişkilerin geliştirilmesi anlamında önemli katkılar sağlamaktadır (Laskin, 2011, ss. 304-305).

Şirketlerde bu görevin ele alınması konusundaki uygulamalarda finans uzmanları ile halkla ilişkiler uzmanları arasında süregelen bir çekişme meydana gelmiştir (Kelly et al., 2010, p. 183) Nitekim 90'lı yıllarda İngiltere'deki şirketlerin yalnızca %52'sinin yatırımcı ilişkileri departmanına sahip olduğu ve örgütsel düzenlemelerinde yatırımcı ilişkilerinin tamamen finans departmanına bağlı olan bir bölüm olduğu görülürken (Marston, 1996, s. 477) 2000'li yıllara gelindiğinde ise şirketlerin büyük çoğunluğunun yatırımcı ilişkileri departmanları kurdukları, bu departmanda iletişimcilerin ağırlığının da yavaş yavaş artmaya başladığı ortaya konmuştur (Dolphin, 2003, s. 36).

1969'da kurulan ve 1500'ün üzerinde şirketi temsil eden Amerikan Ulusal Yatırımcı İlişkileri Derneği (NIRI) yatırımcı ilişkilerini "Yatırımcı ilişkileri; finans, iletişim, pazarlama ve menkul kıymetler hukukunu entegre ederek şirketin, finans çevreleri ve diğer seçmenleriyle etkili bir biçimde iki yönlü iletişimini sağlayan ve nihayetinde şirketin menkul kıymetlerinin adil bir şekilde değerlendirilmesine katkıda bulunan stratejik bir yönetim sorumluluğudur" şeklinde tanımlamaktadır (The Association for Investor Relations, 2024).

2000'li yıllarda Enron, Arthur Anderson ve WorldCom firmalarında yaşanan ve yatırımcıları zarara uğratan finansal raporlama krizleri ve özellikle 2007-2008 yıllarındaki çöküşler yatırımcılara direkt, hızlı ve kapsamlı bilgi vermenin yasal gerekliliğiyle birlikte yatırımcı ilişkilerine iletişimci profesyonelliğiyle bakmanın önemini de gözler önüne sermiştir (Black, 2014, p. 11; Collis, 2004, p. 68; Lordan, 2003, p. 78; Wilcox et al., 2015). Dolayısıyla yatırımcı ilişkilerini halkla ilişkilerin bir fonksiyonu olarak görme eğilimi giderek artmaktadır (Hong & Ki, 2007, pp. 200–202). Nitekim NIRI, farklı gruplara farklı mesajları iletirken mesaj karmaşasını engellemek ve şirketin itibarını korumak için halkla ilişkiler ile yatırımcı ilişkileri fonksiyonlarının eşgüdümü olmasının önemine dikkat çekmektedir (Ryan & Jacobs, 2005, p. 30; Silver, 2004, pp. 62–66). Bir şirketin finansal iletişimi hem halkla ilişkiler hem de yatırımcı ilişkileri birimleri tarafından yürütülen iletişim faaliyetleri sonucunda biçimlenecektir (Binder-Tietz et al., 2021, p. 2). Yatırımcı ilişkileri, kilit hedef kitlelerle iletişimi de kapsayarak bütüncül bir biçimde halkla ilişkilerle bir arada ele alınmalı, proaktif bir biçimde yönetilmelidir (Doan & McKie, 2017, pp. 307–310; Hutchins, 2008; Kelly et al., 2010; Laskin, 2010; Yaxley, 2013, pp. 256–257).

Yatırımcı ilişkileri finansal çevrelerle iletişimi ve şirket itibarını stratejik bir biçimde yönetmelidir (Helm, 2007). Bu nedenle, halkla ilişkilerin uzmanlık alanları olan itibar yönetimi, kriz yönetimi, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik konularında geliştirilecek iletişim yönetiminin sağlam

bir zemine oturması gereklidir. Öyle ki, şirketin iyi bir itibara sahip olması, şirkete karşı algılanan riskin azaltılması, şirketin hisse senetlerine talebin artmasıyla daha fazla potansiyel yatırımcıyı kendine çekmesini kolaylaştırır (Gabbioneta et al., 2011:215-217; van Riel, 2007:184). Yıllık raporlarda başkanın mektubunda verilen mesajlar kurum imajına ve itibarına önemli katkılar sağlamaktadır (Clarke & Murray, 2000:145-146). Birçok yatırımcı, yatırım yaptıkları şirketin sorumlu bir kurumsal vatandaş olmasına, topluma ve çevreye faydalı faaliyetlerde bulunmasına önem vermektedir (Hockerts & Moir, 2004:85; Westbrook, 2014:222). Günümüzde şirketlerin sadece hissedarlara değil tüm sosyal paydaşlara (tüketiciler, çalışanlar, kanal üyeleri, devlet, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve kamu) odaklanması gerektiği açıkça gözlenmektedir (Cornelissen, 2014, s. 10; Fill, 2013, s. 462; A. O. I. Hoffmann vd., 2011, s. 897; Kotler vd., 2014). Öte yandan her ne kadar yatırımcı ilişkileri finansal çevrelerle somut verilerin paylaşımını ifade etse de yatırımcıların gözünde şirketin nasıl algılandığına dair imaj yaratımı sürecini de içermektedir (Gackowski, 2017:2). Son yıllarda yapılan araştırmalar, yatırımcı ilişkilerinin bir kurumsal iletişim fonksiyonu olarak stratejik iletişim planlarının bir parçası haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır (C. P. Hoffmann vd., 2018).

2. Yatırımcı İlişkileri Aracı Olarak Yıllık Rapor ve Web Sitesi

Yatırımcı ilişkilerinin en önemli ve öncelikli ürünleri, yıllık raporlar ve yıllık toplantılardır. Her ikisi de düzenleyici kuruluşların finansal enformasyonun nasıl sunulduğuna dair katı kuralları nedeniyle çok dikkatli bir biçimde kullanılmalıdır (Diggs-Brown, 2012, s. 381).

Yıllık raporlar, şirket yönetimi ve faaliyetleri hakkında bilgi almanın ve sosyal paydaşlarla iletişim kurmanın en etkili aracıdır (Branco & Rodrigues, 2008, p. 162; Penning, 2011, p. 627).

Polishchuk vd. (2020, p. 133)'nin yaptığı araştırmada, ankete katılan şirketlerin yarısından fazlası faaliyet raporlarının (%52.7) en yaygın yatırımcı ilişkileri araçları arasında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, şirketlerin yıllık raporları içeriklerinin yanı sıra biçimleriyle şirket imajına katkıda bulunmakta ve bir itibar unsuru haline gelmektedir (Goodman, 2010, p. 175; Karreman et al., 2014, p. 78).

Yıllık raporlar kısa ve öz bir biçimde yazılmalı, açık ve anlaşılır ifadeler, görsel araçlarla ve grafiklerle desteklenmelidir (Beattie et al., 2008, p. 181; Beattie & Jones, 2000, pp. 213–216; Hrasky & Smith, 2008, p. 418). Kapak tasarımı ve fotoğraf seçimi de yıllık raporun yatırımcılara etkili bir biçimde mesaj iletilmesinde etkilidir (M. B. Goodman, 2004, s. 215). Raporlarda kurumsal anlatıya yer verilmesi (*League of American Communications Professionals*, 2024) ve finansal okur yazarlığı düşük kesimlerin de dikkate alınarak mesajların oluşturulması raporun okunurluğunu artıracaktır (Nilsson, 1997).

Dünya çapında faaliyet raporlarına yönelik çeşitli yarışmalar düzenlenmektedir. Örneğin Amerikan İletişim Profesyonelleri Ligi (*League of American Communications Professionals -LACP*) tarafından düzenlenen uluslararası faaliyet raporu yarışması, raporları “Kapak”, “Hissedarlara Mesaj”, “Raporun Anlatımı”, “Finansal Kısım” ve “Yaratıcılık” kısımları açısından değerlendirmektedir (*League of American Communications Professionals*, 2024). Bir diğeri ARC (*International Annual Reports Competition*) tarafından düzenlenen yarışmadır. ARC de “Geleneksel Dış Faaliyet Raporu”, “Kapak Fotoğrafı/Tasarımı” ve “Fotoğraf” gibi farklı kategorilerde şirket raporlarını değerlendirmektedir (*MerComm. Inc*, 2024).

İnternetin yaygınlaşmasıyla ağ üzerinden yatırım yapmayı mümkün kılan sistemlerin geliştirilmesi ve piyasalara ilişkin bilgilerin hızlıca güncellendiği web sitelerinin kurulması sonucu yatırımcıların sayısı da yatırım miktarları da giderek artmaktadır (Clarke, 2006, p. 299). Bu nedenle şirketler giderek yatırımcılarla ilişkilerinde web sayfalarındaki duyurulara ve açıklamalara daha fazla

yer vermeye başlamışlardır (Bushee & Miller, 2012). Finansal iletişime büyük bir ivme kazandıran web ortamı sayesinde sadece analistler ve kurumsal yatırımcılar gibi ayrıcalıklı hedef kitleler değil bireysel yatırımcılar ve potansiyel yatırımcılar da şirketlere dair enfomasyona kolaylıkla ulaşabilmektedir (Ettredge vd., 2001, s. 150). İnteraktif iletişimin artması kurumsal yönetimi geliştirerek firma değerini ve yatırımcıların memnuniyetlerini de artırmaktadır (Yu vd., 2023, ss. 3875-3877). İnternette yatırımcı ilişkilerinin şirketlere marjinal maliyeti yoktur ve şirketler doğrudan iletişimle yatırımcılara geniş çaplı enfomasyonu hızlı bir biçimde iletme avantajı elde etmektedir (Bollen vd., 2006, s. 296; Rowbottom vd., 2005, s. 34).

Literatürde havayollarının raporlarına ilişkin (yıllık, sürdürülebilirlik, entegre) yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Mak ve Chan (2006), Asya Pasifik bölgesinde yer alan on dört hava yolu şirketini incelemiş, bu şirketlerden sekiz tanesinin çevresel raporlamaya ilişkin bilgileri yıllık raporun, internet sayfasının veya bültenin bir parçası olarak yayınladıkları ve diğer beş tanesinin de ayrı bir çevresel rapor hazırladığı bulgusunu elde etmiştir. Battal (2018) entegre rapor ve sürdürülebilirlik raporunu konu aldığı çalışmada Türk Hava Yolları'nın Sürdürülebilirlik Raporlaması rapor kılavuzlarına tam uyum sağlamadığını ve Afrika Hava Yolları'nın Entegre Raporu'nun ise entegre raporlama çerçevesine uyum sağladığını tespit etmiştir. Okumuş vd. (2020), 2017 yılı sonu itibariyle THY'nin web sitesinde yer alan raporlarda KSS için nelerin değerlendirildiğini, içerik analizi ile belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada KSS faaliyetlerinin raporlar, belgeler ve yazılı politikalar aracılığıyla raporladığı dile getirilmiştir.

Kemp ve Vinke (2012), Pakistan havacılık şirketlerindeki temel KSS boyutlarını ve temalarını belirlemek için yıllık raporları ve kurumsal web sitelerini niteliksel içerik analizine tabi tutmuştur. 39 şirketten yalnızca 13'ünün finansal raporlarında ve/veya web sitelerinde en az bir KSS boyutunu açıkça tanımladığı görülmüştür. Selimoğlu ve Çalışkan (2018), sürdürülebilirlik raporlaması uygulamalarının Türkiye havacılık sektöründe yaygın olmadığı bulgusunu elde etmişlerdir. 13 havayolu şirketi arasında yalnızca bir havayolu şirketinin sürdürülebilirlik raporu vardır. Karadeniz ve Ünlübulduk (2018) tarafından American Airlines, Delta Airlines, United Airlines, Emirates, Southwest, THY ve Pegasus havayollarının kurumsal sorumluluk raporları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda işletmelerin raporlarının birbirine yakın olduğu ve en sık raporladıkları faaliyetlerin çevreye yönelik uygulamalardan oluştuğu belirlenmiştir.

3. Araştırma Metodolojisi

Bu çalışmada, halka açık ve Borsa İstanbul (BIST) ulaştırma sektöründe işlem gören Türk Hava Yolları'nın en son yayınlanan raporu olan 2022 yılı faaliyet raporu ve web sitesi analiz edilmiştir. Yatırımcılar ve diğer sosyal paydaşlarla bilgi paylaşımında en etkili araç olan yıllık rapor günümüzde finans dışı bilgileri, finansal okuryazarlığı düşük kitlelere iletmede de etkilidir. Bu raporlarda kurum kimliği ve öğelerinin ne şekilde yer aldığı, kullanılan dil, raporun kapağı, raporda yer alan görsel ifadeler, ana başlıklar, CEO ve genel müdürün mesajları ve şirketin sürdürülebilirlik vizyonunu ve faaliyetlerini sunumu aşağıdaki sorular çerçevesinde incelenmiştir:

- Yıllık rapordaki dil ve anlatım nasıldır?
- Yıllık raporun kapağında herhangi bir bilgi ve görsel var mı?
- Yıllık raporda kurumsal kimlik öğelerinden hangisi anlatılarda öne çıkmaktadır?
- Yıllık raporda kurumsal felsefe ifadeleri hangi başlıklarda ne sıklıkla kullanılmıştır?

- Yıllık raporda kurumsal davranış ifadeleri hangi başlıklarda ne sıklıkla kullanılmıştır?
- Yıllık raporda kurumsal iletişim ifadeleri hangi başlıklarda ne sıklıkla kullanılmıştır?
- Yıllık raporda en sık kullanılan ifadeler hangileridir?
- Web sitesi ve yıllık rapor karşılaştırıldığında ne gibi benzerlik ya da farklılıklar bulunmaktadır?

Çalışmada iki araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak Türkiye Yatırımcı İlişkileri Derneği (TÜYİD) tarafından geliştirilen “Skor Kart” ölçeğindeki değerlendirme sorularına göre şirketin faaliyet raporunu ve web sitesini incelenmiş ve yatırımcı ilişkileri açısından değerlendirilmiştir. TÜYİD’in Yatırımcı İlişkileri Ödülleri kapsamında geliştirdiği “Skor Kart” Ölçeğinde Faaliyet Raporu, Finansal Sonuç Açıklama ve İnternet Sitesi olmak üzere üç farklı kategoriye yönelik sorular bulunmaktadır.

İkinci yöntem olarak MAXQDA 2020 Qualitative Data Analysis programı ile THY 2022 yıllık raporu hem görsel hem yazılı içeriklerinin özelliklerini incelemek amacıyla içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, nesnel bir biçimde verilerin hem nicel olarak istatistiki biçimde incelenmesini hem de açık içeriğin çözümlenmesini ve yorumlamasını içermektedir.

4. Bulguların Değerlendirilmesi

Türk Hava Yolları 2022 yılı faaliyet raporu ve web sitesi TÜYİD Skor Kart ölçeğinde yer alan ilgili kategorilerdeki sorulara göre incelenmiş, soruların cevapları “var” veya “yok” olarak ele alınmış “var” cevabı verilen sorulara 1 puan, “yok” cevabı verilen sorulara 0 puan verilmiştir. Bu çalışma kapsamında Skor Kart içeriğinde “Faaliyet Raporlarına” yönelik cevap aranan araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: TÜYİD Faaliyet Raporu Soruları

Sorular	Puan
1. İnternet sitesinin adresi var mı?	1
2. TTK 199. Madde kapsamında bağlılık raporu sonuç bölümlerine yer verilmiş mi?	1
3. İmzalı olarak Sorumluluk Beyanı raporda bulunuyor mu?	0
4. “Glossary” var mı? (Terimler Sözlüğü)	0
5. Tablet / Akıllı telefon uygulaması var mı?	1
6. Şirketin faaliyet gösterdiği sektör ve bu sektör içerisindeki yeri hakkında bilgi var mı?	1
7. Şirket faaliyetlerinin sonuçları hakkında fikir verecek hususlara ilişkin temel rasyolar, bilgiler var mı?	1
8. Şirketin performansını ve stratejik hedeflerini etkileyen ana etmenler belirtilmiş mi?	1
9. İşletmenin faaliyette bulunduğu çevrede meydana gelen önemli değişiklikler ve bu değişikliklere karşı uyguladığı politikalar belirtilmiş mi?	1
10. Şirketin ileriye dönük beklentileri ve Şirketin gelişimi hakkında öngörüler var mı?	1
11. Personel sayısında meydana gelen değişiklikler var mı?	1
12. Çalışanların sosyal hakları, mesleki eğitimi ile diğer toplumsal ve çevresel sonuç doğuran şirket faaliyetlerine ilişkin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri hakkında bilgiye yer verilmiş mi?	1
13. Şirketin yıl içinde yapmış olduğu bağış ve yardımlar ile sosyal sorumluluk projeleri çerçevesinde yapılan harcamalara ilişkin bilgiler var mı?	1
14. Hesap dönemi içerisindeki sermaye yapısına ilişkin bilgiler var mı?	1
15. Kâr payı dağıtım politikasına ilişkin bilgiler ve kâr dağıtımı yapılmayacaksa gerekçesi ile dağıtılmayan kârın nasıl kullanılacağına ilişkin öneri var mı?	1
16. Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Beyanı var mı?	1
17. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Yatırımcı İlişkileri Birimi	1
18. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Bilgi Edinme Haklarının Kullanımı	1
19. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Genel Kurul Toplantıları	1
20. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Oy Hakları ve Azlık Hakları	1
21. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Kar Payı Hakkı.	1
22. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Payların Devri	1
23. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Bilgilendirme Politikası	0

24. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Şirket İnternet Sitesi ve İçeriği	1
25. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Faaliyet Raporu	1
26. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Menfaat Sahiplerinin Bilgilendirilmesi	0
27. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Menfaat Sahiplerinin Yönetime Katılımı	1
28. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda İnsan Kaynakları Politikası	1
29. Kurumsal Uyum Yönetim İlkeleri Raporunda Etik Kurallar ve Sosyal Sorumluluk	1
30. Kurumsal Uyum Yönetim İlkeleri Raporunda Yönetim Kurulunun Yapısı ve Oluşumu	1
31. Kurumsal Uyum Yönetim İlkeleri Raporunda Yönetim Kurulunun Faaliyet Esasları	1
32. Kurumsal Uyum Yönetim İlkeleri Raporunda Yönetim Kurulunda Oluşturulan Komitelerin Sayı, Yapı ve Bağımsızlığı	1
33. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Risk Yönetim ve İç Kontrol Mekanizması	1
34. Şirketin Stratejik Hedefleri	1
35. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporunda Mali Haklar	1
36. Denetim Komitesi etkinliğine ilişkin yönetim kurulunun değerlendirmesine yer verilmiş mi?	1
37. Denetim Komitesi komite üyeleri, toplanma sıklığı, faaliyetleri ile ilgili var mı?	1
38. Kurumsal Yönetim Komitesi etkinliğine ilişkin yönetim kurulunun değerlendirmesine yer verilmiş mi?	1
39. Kurumsal Yönetim Komitesi komite üyeleri, toplanma sıklığı, yürütülen faaliyetleri ile ilgili bilgilere yer verilmiş mi?	1
40. Dönem içinde yönetim kurulunda görev alan kişilerin ad ve soyadları var mı?	1
41. Dönem içinde yönetim kurulunda görev alan kişileri görev başlangıç ve varsa bitiş tarihlerini de içerecek şekilde görev süreleri belirtilmiş mi?	1
42. Yönetim Kurulu üyelerinin mesleki tecrübesine yer verilmiş mi?	1
43. Yönetim kurulu üyeleri ve yöneticilerin şirket dışında yürüttükleri görevler hakkında bilgiye yer verilmiş mi?	1
44. Yönetim kurulu üyelerinin bağımsızlığına ilişkin beyanlarına yer verilmiş mi?	1
45. Yönetim kurulunun yıl içerisindeki toplantı sayısına ve yönetim kurulu üyelerinin söz konusu toplantılara katılım durumuna yer verilmiş mi?	1
46. Risk Yönetim Komitesi etkinliğine ilişkin yönetim kurulunun değerlendirmesine yer verilmiş mi?	1
47. Risk Yönetim Komitesi komite üyeleri, toplanma sıklığı, yürütülen faaliyetleri ile ilgili bilgilere yer verilmiş mi?	1
48. Şirketin öngörülen risklere karşı uygulayacağı risk yönetimi politikasına ilişkin bilgiler var mı?	1
49. Şirketin gelişmesine ve karşılaşması muhtemel risklere de açıkça işaret olunmuş mu?	1
50. Şirketin gelişmesine ve karşılaşması muhtemel risklere ilişkin yönetim kurulunun değerlendirmesi var mı?	1
51. Şirket aleyhine açılan ve şirketin mali durumunu ve faaliyetlerini etkileyebilecek nitelikteki davalar ve olası sonuçları hakkında bilgiler sunulmuş mu?	1
52. Şirketin iç kontrol sistemi ve iç denetim faaliyetleri ile ilgili yönetim organının görüşü var mı?	1
53. Şirketin iç kontrol sistemi ve iç denetim faaliyetleri hakkında bilgiler var mı?	1
54. Üst Yönetimde bulunanların Adı Soyadı ve Mesleki Tecrübesi var mı?	1
55. Yönetim kurulu üyelerine sağlanan huzur hakkı, ücret, prim, ikramiye, kâr payı gibi mali menfaatlerin toplam tutarları var mı?	0
56. Üst düzey yöneticilere sağlanan huzur hakkı, ücret, prim, ikramiye, kâr payı gibi mali menfaatlerin toplam tutarları var mı?	0
57. Online, interaktif faaliyet raporu var mı?	1
58. Akıllı telefonlardan açılabilir mi?	1
59. Raporun internet sitesinde indirerek bir çıktısını almak mümkün mü?	1
60. Hisse senedinin yıllık performansına ilişkin bilgi verilmiş mi?	1
61. Raporun giriş kısmında şirket profili ve ana faaliyetlerine ilişkin özet bilgiler verilmiş mi?	1
62. Raporun içinde düz yazının yanında okunurluğu kolaylaştırıcı görsel, tablo veya vurgular kullanılmış mı?	1
63. Raporda şirketi bir bakışta anlatan bir içerik sağlanmış mı?	1

64. Şirketler ve sürdürülebilirlik konularına değinilmiş mi?	1
65. Rapor içinde aramayı kolaylaştırıcı seperator, renk ayrımı veya içindekiler kullanılmış mı?	1
66. Konsept Tasarım var mı? (yıllık faaliyet raporunda)	1
TOPLAM PUAN	60

Türk Hava Yolları'nın 2022 yılına ait Faaliyet Raporunun incelenmesiyle elde edilen verilerin ışığında TÜYİD Faaliyet Raporu Skor Kart Soruları kurum bağlamında yanıtlanmış ve kurumun bu anlamdaki konumu değerlendirilmiştir. Belirli sorulara daha kapsamlı ve tutarlı yanıtlar verilebilmesi adına THY'nin 2021 ve 2023 yıllarına ait faaliyet raporlarıyla birlikte kurumun web sitesi de incelenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda kurumun Skor Kart'ta bulunan altmış altı sorunun altmışının cevabının mevcut olduğu görülmektedir. THY; özellikle şirket faaliyetleri, sermaye yapısı, çalışan hakları, stratejik hedefleri, risk yönetimi ve sürdürülebilirlik anlamında geniş ve detaylı bilgiye yer vermiştir. 2022 yılına ait faaliyet raporunda finansal anlamda verilen bilgi geniş tutulmuş ve borçlanmalar gibi çeşitli başlıklar altında konu detaylandırılmıştır.

Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu'nun skor karttaki ilgili soruların neredeyse tamamını yanıtlar nitelikte olması THY'nin konuya gereken önemi verdiğini gösterse de özellikle bilgilendirme anlamında daha detaylı raporlama yapması gerektiğine de işaret etmektedir. Komiteler hakkında raporda kapsamlı bilgi verilmiş, denetlemenin nasıl yürütüldüğünden bahsedilmektedir. Kurum kimliğinin oturmuş olması dolayısıyla bahsedilen raporun hem içerik hem görsel anlamda tutarlı ve kurumu temsil eder nitelikte olduğu görülmektedir.

Bazı soruların cevaplarının faaliyet raporunda olmamasına rağmen web sitesinde mevcut olduğu ve bu iki aracın birbirini tamamlayacak şekilde tasarlandığı görülmektedir. Genel anlamda bakıldığında THY'nin TÜYİD Faaliyet Raporu Skor Kart Sorularının hedeflediği ilkelerle uyum içinde olan kurumun, bütün artılarına rağmen özellikle şeffaflık konusunda hala geliştirmesi gereken noktalar bulunmaktadır.

Kurumun yatırımcılar için oluşturduğu web sitesinde <https://investor.turkishairlines.com/tr> faaliyet raporları, finansal raporlar ve hisse bilgileri gibi kurumun varlığıyla ilişkili bilgilere erişmek mümkündür. TÜYİD web Sitesi Skor Kart Soruları kurum bağlamında yanıtlanmış ve kurumun bu anlamdaki konumu aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Tablo 2: TÜYİD Web Sitesi Soruları

Sorular	PUAN
1.Yatırımcı İlişkileri Ana Sayfa var mı?	1
2.Şirket Özet Tanıtım / Şirket Merkezi var mı?	1
3. Şirketin MERSİS numarası var mı?	1
4. Şirketin Ticaret Ünvanı / Ticaret Sicil Bilgileri var mı?	1
5.Sermaye Miktarı var mı?	1
6.Ortaklık Yapısı var mı?	1
7. Yönetim Kurulu Üyeleri var mı?	1
8.Yönetim Kurulu Üyeleri Özgeçmişleri var mı?	1
9. Esas Sözleşme var mı?	1
10.Genel Kurul Gündem ve Davet var mı?	1
11.Genel Kurul Bilgilendirme Dokümanı var mı?	1
12.Genel Kurul İç Yönergesi var mı?	0
13.Vekâleten Oy Kullanma Formu var mı?	0
14.Genel Kurul Toplantı Tutanakları var mı?	1
15. Bağımsız Denetçi / İletişim Bilgileri / Tescil edilmiş Şubesi (varsa) var mı?	1
16.Kurumsal Yönetim Uyum Raporu var mı?	0

17. Bilgilendirme Politikası var mı?	1
18.Kâr Dağıtım Politikası var mı?	1
19.Ücretlendirme Politikası var mı?	1
20.Etik Kurallar var mı?	1
21.Komiteler var mı?	1
22.Hisse Tanımı var mı?	1
23.Temettü Ödeme Tarihçesi var mı?	0
24.Sermaye Artırımları var mı?	0
25.Analist Listesi var mı?	1
26.Yatırımcı Sunumu var mı?	1
27.Finansal Raporlar - Son 5 yıl var mı?	1
28.Yıllık Faaliyet Raporları - Son 5 yıl var mı?	1
29.Ara Dönem Faaliyet Raporları - Son 5 yıl var mı?	1
30.Faaliyet Raporları - web tabanlı var mı?	1
31.Telekonferans / webcast Link var mı?	1
32.Telekonferans / webcast Deşifrajları var mı?	0
33.Özel Durum Açıklamaları var mı?	1
34.Takvim (Finansal Açıklama Tarihleri) var mı?	1
35.Takvim (Toplantı, Roadshow vb) var mı?	1
36.Yatırımcı İlişkileri İletişim Bilgileri var mı?	1
37.Sıkça Sorulan Sorular / Fact sheet var mı?	0
38. Yatırımcı Geri Bildirimi var mı?	0
39. Çekince var mı?	0
40. Yatırımcı Setleri (Tek bir yerde Sunum + Faaliyet Raporu + Finansal Rapor vb) var mı?	1
41.Hisse Performansı var mı?	1
42 Hisse Hesap Makinesi var mı?	0
43. Özet Finansal Raporlar - Son 5 yıl – excel var mı?	1
44. Özet Finansal İstatistikler - Son 5 yıl var mı?	1
45. Ekonomik Göstergeler / Özet Ekonomik Raporlar var mı?	1
46.Sektörel Bilgiler var mı?	1
47. Sürdürülebilirlik/ Çevre çalışmaları var mı?	1
48.Yatırımcı mesajları var mı?	0
49. Anahtar Kelimeler var mı?	0
50. RSS var mı?	0
51. Bağlantılar var mı?	0
52. Arama / Site Haritası var mı?	0
TOPLAM PUAN	37

Değerlendirme sonucunda tabloda bulunan 15 sorunun cevabına web sitesinde ulaşılamadığı görülmektedir. Örneğin çift yönlü iletişim gerektiren yatırımcı mesajlarına sitede yer verilmemiştir. Bilgiye ulaşmada kullanıcıya kolaylık sağlayan RSS, bağlantılar, arama ve site haritası gibi uygulamalara web sitesinde yer verilmemiştir. Bununla birlikte faaliyet raporu değerlendirmesinde olduğu gibi şeffaflık konusunda hala geliştirmesi gereken noktalar bulunmaktadır.

İkinci yöntem olarak THY'nin 2022 faaliyet raporu MAXQDA Programı yardımıyla içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Şirketin yıllık raporunda; kullanılan dil ve anlatım tarzı, kapak tasarımı, Yönetim Kurulu Başkanının mektubunda vurgulanan konular ve raporda ele alınan temel konu başlıkları analiz edilmiştir. Kurum kimliği ve öğeleri, sosyal sorumluluk, kurumsal itibar, sürdürülebilirlik mesajları gibi finans dışı konu başlıklarına raporda ne şekilde yer verildiği incelenmiştir.

Yapılan incelemede rapor kapağında THY logosu, gökyüzünde güzel bir manzaranın üzerinde uçan uçak görseli, #Yükseklere hastagi ve Star Alliance üyeliği vurgusu görülmektedir. Raporda bu şekilde 9 adet hastag (#) geçtiği ancak X platformundan kontrol edildiğinde bu hastagların hiçbirinin iletişim mesajlarında kullanılmadığı saptanmıştır. Sadece rapor dizaynı açısından görsel kullanım tercih edilmiştir. Rapor kapağı görsel açıdan ilgi çekicidir ve tüm sayfayı kaplamaktadır.

THY'nin 2022 yıllık raporu, dil açısından zengin ve çeşitli paydaşlara yönelik samimi bir üslup kullanarak başlamaktadır. Genel olarak, stratejik hedeflerin ve başarıların altını çizen bir anlatım dili hakimdir. Özellikle yönetim kurulu başkanının mesajında ve şirketin genel sunuş bölümlerinde “biz” dili kullanılarak samimi ve güven verici bir ton benimsenmiştir. Ancak, raporun ilerleyen bölümlerinde daha formal ve kurumsal bir dil tercih edilmiştir. 12. sayfadan itibaren 3. tekil şahıs ifadesine dönülerek “Türk Hava Yolları” ya da “Ortaklık” ifadelerinin yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir.

Yönetim Kurulu Başkanının «Değerli Hissedarlarımız, Müşterilerimiz, İş Ortaklarımız ve Çalışanlarımız» başlığıyla tüm paydaşlara hitabıyla başlayan mektubunda ağırlıklı olarak başarı ifadeleri, nicel büyüklük, kuruluşu övme, kurumsal hedefler, THY bünyesinde bulunan 65 bin kişiden oluşan THY ailesine teşekkür ifadeleri dikkat çekmektedir. Başkanın takım elbiseli profil fotoğrafı kullanılmıştır. Fotoğrafta herhangi bir kurumsal sembol bulunmamaktadır.

Rapor başlangıcında «Geçmiş Olsun Türkiye» sloganı ile 6 Şubat depremleri için üzüntü bildirilmekte ve dayanışma mesajı verilmektedir. Raporun tamamında toplumsal davranış konusunda verilen mesajlar aşağıdaki başlıklarda kategorilendirilmiş ve ifade sıklığı saptanmıştır.

Tablo 3: Toplumsal Davranış İfadeleri ve Sıklığı

Toplumsal Davranış	
Toplumsal Sorunlara Duyarlılık	5
Sosyal Projeler	6
Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS)	5
Yardım Çalışmaları	3
Nakdi Yardım	1
Toplam	20

Raporda kurumsal felsefe ifadeleri dikkat çekmektedir. Örneğin, “Türk Hava Yolları, paydaşları ile güç birliği içerisinde ve onlarla etkin bir şekilde iletişim kurarak tüm faaliyetlerinde şeffaflık, adalet, sorumluluk ve hesap verebilirlik prensiplerinden ödün vermeden, hedef ve değerlerinin paydaşları tarafından da benimsenmesini sağlamayı ve paydaş beklentilerini karşılamayı ilke edinmiştir” ifadesinde olduğu gibi ilkeler, misyon, vizyon ve kurumsal hedefler gibi birçok unsur yoğun şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, 49 farklı yerde kurumsal hedeflerden bahsedilmektedir. Kurumsal felsefe ifadeleri, yönetim kurulu başkanının mektubu, şirket misyonu ve vizyonu, stratejik hedefler ve temel değerler başlıkları altında yoğun olarak kullanılmıştır. Bu, şirketin misyonunu, vizyonunu ve stratejik yönelimini açıkça ifade etme çabası olarak değerlendirilebilir.

Tablo 4: Kurumsal Felsefe İfadeleri ve Sıklığı

Kurumsal Felsefe	
Kurumsal Hedef	49
Misyon	13
Vizyon	12
İlkeler	5
Slogan	3
Toplam	82

Kurumsal davranış ifadeleri, özellikle faaliyetler, operasyonel performans ve sürdürülebilirlik raporlaması bölümlerinde ön plana çıkmaktadır. Şirketin paydaşlarına karşı sergilediği tutum ve davranışlar, ekonomik ve toplumsal sorumlulukları ile ilgili bilgiler detaylı olarak sunulmuştur. Kurumsal davranış ifadeleri açısından bakıldığında en çok pazarlama alanındaki kurumsal davranışların öne çıktığı görülmektedir. Bunu iş birliği alanındaki davranış ile personel alanındaki kurumsal davranışlar izlemektedir.

Tablo 5: Kurumsal Davranış İfadeleri ve Sıklığı

Kurumsal Davranış	
Pazarlama Alanındaki Kurumsal Davranış	43
İş birliği Alanındaki Kurumsal Davranış	35
Personel Alanındaki Kurumsal Davranış	39
Yatırım Alanındaki Kurumsal Davranış	27
Üretim Alanındaki Kurumsal Davranış	15
Finans Alanındaki Kurumsal Davranış	8
Toplam	167

Rapor kurumsal dizayn açısından kuruluşun tüm renk, sembol ve simgelerini yansıtmaktadır. Kurumsal tanıtım kataloğu gibi özenle tasarlanan raporda en çok kullanılan görseller ilk üç sırada 15 adet uçak görseli, 12 adet ödül görseli ve 9 adet hizmet (kabin hizmeti, yemek hizmeti, aplikasyon vb.) simgesi yer almaktadır. İlk 75 sayfada toplam 74 görsel kullanılmıştır. Bu da neredeyse her sayfada 1 adet görsele denk gelmektedir. Bunun dışında 24 adet grafikte anlatım (infografik) yer almaktadır.

Tablo 6: Kullanılan Görseller ve Sıklığı

Kullanılan Görseller	
Uçak Görseli	15
Ödül Görseli/Simgesi	12
Hizmet Simgesi	9
Yönetim Kurulu /Başkan, Üyeler	9
Çalışan Görseli	6
Yolcu Görseli	5
Ürün Görseli	5
İletişim Kanalı Görseli	4
Havaalanı Görseli	3
Coğrafi Görseller	4
Türkiye Temalı Görseller	2
Toplam	74

Raporun anlatımında en çok kullanılan ifadeler başarı ifadeleridir. İlk on sırada kullanılan ifadeler aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 7: En sık Kullanılan İfadeler

En Sık Kullanılan İfadeler (İlk 10)	
Başarı	102
Nicel Büyüklük	69
Kurumsal Hedef	49
Çevresel Sürdürülebilirlik	40
Markalar (Ana ve alt iştirakler)	35
Kurumsal iletişim	34
Mevcut Durum Analizi	31
Kendini Övme	26
Grafikle Anlatım	24
Kurumsal Anlatı	22

Kurumsal iletişim ifadeleri, paydaşlarla etkileşim, iletişim kanalları ve stratejik iletişim politikaları gibi başlıklar altında detaylandırılmıştır. Bu bölümde, şirketin iç ve dış paydaşlarıyla kurduğu iletişim yöntemleri ve araçları açıklanmıştır. Kurumsal iletişim açısından raporun içeriği incelendiğinde aşağıdaki unsurlara yoğun bir şekilde rastlanmış ve sıklık açısından incelenmiştir. Kurumsal iletişim ise, paydaşlarla etkileşim ve çeşitli iletişim kanallarının açıklamalarıyla sunulmuştur. Buna göre rapor metinlerinde en çok iletişim vurgusuna rastlanmaktadır. Kurumsal iletişim yöntem ve araçları açısından en çok sponsorluk, reklam uygulamaları, dijital iletişim, etkinlik yönetimi gibi kuruluşun yıl boyu yapmış olduğu kamuoyuna yönelik iletişim çalışmalarına yer verildiği görülmektedir. Bunun dışında milli değerler, rakiple kıyas, öngörüler gibi farklı kategoriler dikkat çekmektedir.

Tablo 7: Kurumsal İletişim İfadeleri ve Sıklığı

Kurumsal İletişim	
İletişim Vurgusu	34
Sponsorluk	12
Reklam Eşdeğeri/ Erişim	13
İç İletişim	11
Kurumsal Reklam	14
Dijital İletişim	10
Ünlü Kişi (Celebrity)	1
Etkinlik Yönetimi	10
Influencer İletişimi	2
Film ve İlan/reklam Çalışmaları	8
Medya Ağırlamaları ve PR Faaliyetleri	4
Toplam	119

Sürdürülebilirlik mesajları açısından incelendiğinde raporda 19 adet genel sürdürülebilirlik politikası, 40 adet çevresel sürdürülebilirlik ve 17 adet ekonomik sürdürülebilirlik ifadesi bulunmaktadır. Yakıt tasarruflu ve çevreye duyarlı uçak alımları, iklim değişikliği ile mücadele, CO2 emisyonu, düşük yakıt tüketimi, daha az karbon salınımı, çevreye duyarlı olmak, atık miktarını azaltmak gibi ifadeler yoğun olarak kullanılmıştır. Bunun dışında raporda en çok vurgulanan konulardan biri

sürekli iyileştirme çalışmaları ve dijital dönüşümdür. Bu, şirketin sürdürülebilirlik ve büyüme odaklı bir iletişim stratejisi benimsediğini göstermektedir.

Web sitesi ve yıllık rapor karşılaştırıldığında, genel olarak içerik ve bilgi paylaşımı açısından tutarlı ve birbirini tamamlayıcı oldukları gözlemlenmiştir. Ancak, bazı bilgilerin web sitesinde daha ayrıntılı ve kullanıcı dostu bir şekilde sunulduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Yıllık raporlar ve web siteleri yatırımcı ilişkileri açısından hedef kitleye ulaşan en kilit araçlardır. Bu araçlar artık dijitalleşmenin de etkisiyle paydaşlara yönelik olarak iletişim unsurlarının ön plana çıktığı araçlara dönüşmüştür. Kurumların çevre, eğitim, çalışanlar, topluluk ve toplum yararına ürettikleri değerleri kurumsal itibar inşası açısından paydaşlarına yansıtması artık bir gerekliliktir. Metinlerde artık finansal analizlerden ziyade kuruluş, kendi kurum kimliği unsurlarını (kurumsal felsefe, kurumsal davranış, kurumsal dizayn, kurumsal iletişim) sade, yalın ve samimi bir dille aktarmaktadır. Okuyucu ile duygusal bir bağ kurma çabası görülmektedir, milli değerler (Türk Bayrağı, Cumhuriyetin 100.yılı, milli ve dini bayramlar vb.), dayanışma mesajları ve temenniler bu noktada kullanılan iletişim stratejileridir. Ödüller/başarı temaları, kamunun zihninde kuruma yönelik algılar olarak nitelendirilebilecek kurumsal imajın güçlendirilmesinde rol oynayan temalar arasındadır. Son olarak geçmiş araştırmalarda öne çıkan sosyal sorumluluktan ziyade artık sürdürülebilirlik temasının tüm metinlerde öne çıktığı görülmektedir.

Türk Hava Yolları'nın 2022 yılı faaliyet raporu ve web sitesi, kurum kimliği ve öğelerini etkin bir şekilde tanıtan ve yatırımcı ilişkilerini güçlendiren kapsamlı bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir. Ancak, şeffaflık ve bilgi erişimi konusunda hala geliştirilecek alanlar bulunmaktadır. Şirketin, paydaşlara daha detaylı ve interaktif bilgi sunarak şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini daha ileriye taşıması önerilmektedir. Bu çalışma, THY'nin yatırımcı ilişkileri araçlarının analizine odaklanarak, şirketin hedef kitlesine yönelik bilgi paylaşımında izlediği yöntemleri ve bunların etkinliğini ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmaların, şirketlerin yatırımcı ilişkileri ve kurumsal iletişim stratejilerini geliştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Battal, Ü. (2018). Sürdürülebilirlik raporlaması ve entegre raporlama: Türk Hava Yolları ve Güney Afrika Hava Yolları incelemesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(3), 393-424.
- Beattie, V. A., & Jones, M. J. (2000). Changing graph use in corporate annual reports: A time-series analysis. *Contemporary Accounting Research*, 17(2), 213-226. <https://doi.org/10.1506/AAT8-3CGL-3J94-PH4F>
- Beattie, V., Dhanani, A., & Jones, M. J. (2008). Investigating presentational change in U.K. annual reports. *Journal of Business Communication*, 45(2), 181-222. <https://doi.org/10.1177/0021943607313993>
- Binder-Tietz, S., Hoffmann, C. P., & Reinholz, J. (2021). Integrated financial communication: Insights on the coordination and integration among investor relations and public relations departments of listed corporations in Germany, Austria and Switzerland. *Public Relations Review*, 47(4), Article 102075. <https://doi.org/10.1016/J.PUBREV.2021.102075>
- Black, C. (2014). *The PR professional's handbook: Powerful, practical communications*. Kogan Page.
- Bollen, L., Hassink, H., & Bozic, G. (2006). Measuring and explaining the quality of Internet investor relations activities: A multinational empirical analysis. *International Journal of Accounting Information Systems*, 7(4), 273-298. <https://doi.org/10.1016/J.ACCINF.2006.04.005>
- Branco, M. C., & Rodrigues, L. L. (2008). Social responsibility disclosure: A study of proxies for the public visibility of Portuguese banks. *The British Accounting Review*, 40(2), 161-181. <https://doi.org/10.1016/J.BAR.2008.02.004>
- Bushee, B. J., & Miller, G. S. (2012). Investor relations, firm visibility, and investor following. *The Accounting Review*, 87(3), 867-897. <https://doi.org/10.2308/ACCR-10211>
- Clarke, G., & Murray, L. W. B. (2000). Investor relations: Perceptions of the annual statement. *Corporate Communications: An International Journal*, 5(3), 144-151. <https://doi.org/10.1108/13563280010377536>
- Clarke, K. (2006). Finansal halkla ilişkilere giriş. A. Theaker (Ed.), *Halkla İlişkilerin El Kitabı* içinde. Mediacat Yayınları.
- Collis, T. (2004). Financial public relations. A. Gregory (Ed.), *Public relations in practice* içinde. Kogan Page.
- Cornelissen, J. (2014). *Corporate communication: A guide to theory & practice*. Sage.
- Diggs-Brown, B. (2012). *Strategic public relations: An audience-focused approach*. Wadsworth Cengage Learning.
- Doan, M. A., & McKie, D. (2017). Financial investigations: Auditing research accounts of communication in business, investor relations, and public relations (1994–2016). *Public Relations Review*, 43(2), 306-313. <https://doi.org/10.1016/J.PUBREV.2017.02.010>
- Dolphin, R. R. (2003). Approaches to investor relations: Implementation in the British context. *Journal of Marketing Communications*, 9(1), 29-43. <https://doi.org/10.1080/13527260210167539>

- Ettredge, M., Richardson, V. J., & Scholz, S. (2001). The presentation of financial information at corporate Web sites. *International Journal of Accounting Information Systems*, 2(3), 149-168. [https://doi.org/10.1016/S1467-0895\(00\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S1467-0895(00)00017-8)
- Fill, C. (2013). *Marketing communications: Brands, experiences and participation*. Pearson.
- Gabbioneta, C., Mazzola, P., & Ravasi, D. (2011). Corporate reputation and stock market behavior. *Management for Professionals*, Part F381, 215-229. https://doi.org/10.1007/978-3-642-19266-1_20
- Gackowski, T. (2017). The idea of investor relations in the modern economy: A communication approach. *Economic Research - Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 1-13. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2016.1265894>
- Goodman, M. B. (2004). Today's corporate communication function. S. M. Oliver (Ed.), *Handbook of corporate communication and public relations* içinde (s. 200-226). Routledge.
- Goodman, M. B., & Hirsch, P. B. (2010). *Corporate communication: Strategic adaptation for global practice*. Peter Lang.
- Helm, S. (2007). The role of corporate reputation in determining investor satisfaction and loyalty. *Corporate Reputation Review*, 10(1), 22-37. <https://doi.org/10.1057/PALGRAVE.CRR.1550036>
- Hockerts, K., & Moir, L. (2004). Communicating corporate responsibility to investors: The changing role of the investor relations function. *Journal of Business Ethics*, 52(1), 85-98. <https://doi.org/10.1023/B:BUSI.0000033109.35980.16>
- Hoffmann, A. O. I., Pennings, J. M. E., & Wies, S. (2011). Relationship marketing's role in managing the firm-investor dyad. *Journal of Business Research*, 64(8), 896-903. <https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2010.09.005>
- Hoffmann, C. P., Tietz, S., & Hammann, K. (2018). Investor relations: A systematic literature review. *Corporate Communications*, 23(3), 294-311. <https://doi.org/10.1108/CCIJ-05-2017-0050>
- Hong, Y., & Ki, E. J. (2007). How do public relations practitioners perceive investor relations? An exploratory study. *Corporate Communications*, 12(2), 199-213. <https://doi.org/10.1108/13563280710744856>
- Hrasky, S., & Smith, B. (2008). Concise corporate reporting: Communication or symbolism? *Corporate Communications*, 13(4), 418-432. <https://doi.org/10.1108/13563280810914847>
- Hutchins, H. (2008). Financial communication. W. Donsbach (Ed.), *The international encyclopedia of communication* içinde (Vol. 1). Wiley-Blackwell.
- Karadeniz, E., & Ünlübulduk, S. N. (2018). Dünyada marka değeri en yüksek havayolu işletmeleri ile Borsa İstanbul havayolu işletmelerinde kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin analizi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(2), 370-385.
- Karreman, J., De Jong, M., & Hofmans, S. (2014). The effects of different parts of the annual report on potential investors' attitudes towards the company and on the corporate reputation. *IEEE*

- Transactions on Professional Communication*, 57(2), 78-97.
<https://doi.org/10.1109/TPC.2014.2311872>
- Kelly, K. S., Laskin, A. V., & Rosenstein, G. A. (2010). Investor relations: Two-way symmetrical practice. *Journal of Public Relations Research*, 22(2), 182-208.
<https://doi.org/10.1080/10627261003601630>
- Kemp, L. J., & Vinke, J. (2012). CSR reporting: A review of the Pakistani aviation industry. *South Asian Journal of Global Business Research*, 1(2), 276-292.
<https://doi.org/10.1108/20454451211252778>
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2014). *Pazarlama 3.0* (K. Dündar, Çev.). Optimist Yayınları.
- Laskin, A. (2010). *Managing investor relations: Strategies for effective communication*. Business Expert Press.
- Laskin, A. V. (2011). How investor relations contributes to the corporate bottom line. *Journal of Public Relations Research*, 23(3), 302-324. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2011.582206>
- League of American Communications Professionals. (2024, Nisan 26). <https://www.lacp.com/competition.htm>
- Lordan, E. J. (2003). *Essentials of public relations management*. Burnham.
- Mak, B. L., & Chan, W. W. (2006). Environmental reporting of airlines in the Asia Pacific region. *Journal of Sustainable Tourism*, 14(6), 618-628. <https://doi.org/10.2167/JOST586.0>
- Marston, C. (1996). The organization of the investor relations function by large UK quoted companies. *Omega*, 24(4), 477-488. [https://doi.org/10.1016/0305-0483\(96\)00015-1](https://doi.org/10.1016/0305-0483(96)00015-1)
- MerComm. Inc. (2024, Nisan 26). <https://www.mercommawards.com/arc.htm>
- Nilsson, S. (1997). Understandability of narratives in annual reports. *Journal of Technical Writing and Communication*, 27(4), 361-384. <https://doi.org/10.2190/F7FC-HJA6-W2P5-U2J3>
- Okay, A. (2013). *Kurum kimliği*. Derin Yayınları.
- Okumus, F., Kuyucak Sengur, F., Koseoglu, M. A., & Sengur, Y. (2020). What do companies report for their corporate social responsibility practices on their corporate websites? Evidence from a global airline company. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 11(3), 385-405. <https://doi.org/10.1108/JHTT-01-2019-0007>
- Penning, T. (2011). The value of public relations in investor relations: Individual investors' preferred information types, qualities, and sources. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 88(3), 615-631. <https://doi.org/10.1177/107769901108800309>
- Polishchuk, Y., Kornyluk, A., & Ivashchenko, A. (2020). Investor relations tools for business in smart specialization strategy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(4), 133-140. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-4-133-140>
- Rowbottom, N., Allam, A., & Lymer, A. (2005). An exploration of the potential for studying the usage of investor relations information through the analysis of web server logs. *International Journal*

of *Accounting Information Systems*, 6(1), 31-53.
<https://doi.org/10.1016/J.ACCINF.2004.08.002>

- Ryan, T. M., & Jacobs, C. A. (2005). *Using investor relations to maximize equity valuation*. Wiley.
- Selimoglu, S. K., & Caliskan, A. O. (2018). Sustainability reporting in airlines industry: Evidence from Turkey. *International Journal of Sustainable Aviation*, 4(2), 114-134.
<https://doi.org/10.1504/IJSA.2018.094224>
- Silver, D. (2004). The IR-PR nexus. B. M. Cole (Ed.), *The new investor relations: Expert perspectives on the state of the art içinde*. Bloomberg Press.
- The Association for Investor Relations. (2024, Nisan 21). <https://www.niri.org/about-niri>
- TÜYİD. (2024). *TÜYİD Yatırımcı İlişkileri Derneği skor kart çalışması raporu*.
- van Riel, C. B. M. (2007). *Essentials of corporate communication: Implementing practices for effective reputation management*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203390931>
- Westbrook, I. (2014). *Strategic financial and investor communication: The stock price story*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203069516>
- Wilcox, D. L., Cameron, G. T., & Reber, B. H. (2015). *Public relations: Strategies and tactics* (11th ed.). Pearson.
- Yaxley, H. (2013). Financial and investor relations. A. H. Theaker (Ed.), *The public relations strategic toolkit: An essential guide to successful public relations practice içinde*. Routledge.
- Yu, S., Hu, N., & Chen, W. (2023). The value of communication: Evidence from in-depth investor relations management data. *Accounting & Finance*, 63(4), 3873-3909.
<https://doi.org/10.1111/ACFI.13074>

İşe Gömülmüşlüğü İnsan Kaynakları Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi: Bir Alanyazın Taraması

Evaluation of Job Embeddedness from the Perspective of Human Resources Management: A Literature Review

Ayşe KIR¹

Tahsin AKÇAKANAT²

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
12.08.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
26.09.2024

Kabul tarihi/Accepted:
30.09.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

Kır, A., & Akçakanat, T. (2024). *İşe gömülmüşlüğü insan kaynakları yönetimi perspektifinden değerlendirilmesi: bir alanyazın taraması.*

TAM Akademi Dergisi, 3(4), 224-240.

<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.005.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.005.x

ÖZ

Organizasyonların faaliyetlerini etkin şekilde gerçekleştirmelerinde sahip oldukları insan kaynağı önemli bir faktördür. Ayrıca günümüzde rekabetin yoğun olarak yaşandığı iş ortamında işgörenlerin organizasyonlar için önemli bir rekabet avantajı sağladığı düşünülmektedir. Çalışanların organizasyonlarına olan bağlılıkları ne kadar fazla ise işgören devir hızı o kadar az olmaktadır. Dolayısıyla organizasyonuna bağlı, yüksek performansa sahip işgören, işletmenin verimliliği ve etkinliği üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Ancak, çalışanların işlerinde uzun süre kalmaları ve işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olan birçok etmen bulunmaktadır. İşe gömülmüşlük de bu kavramlar arasında yer almaktadır. Kısaca işe gömülmüşlük, çalışanların organizasyonda kalma ya da işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olan faktörlerin tamamı olarak ifade edilmektedir. Gömülmüşlük, son zamanlarda literatürde ilgi görmeye başlayan ve organizasyondaki olumlu iş davranışlarıyla ilişkilendirilen konular arasında yer almakta; uyum, bağlantı ve fedakârlık olmak üzere üç boyutta açıklanmaktadır. Bu boyutlar hem örgütsel hem de toplumsal açıdan incelenmektedir. İşe gömülmüşlük hem organizasyon hem de çalışanlar açısından önemli bir konu olarak kabul edilmektedir. İşe gömülmüşlük düzeyi ne kadar yüksek olursa işgörenlerin organizasyonun amaç ve hedeflerine bağlılıkları da o kadar yüksek olmaktadır. Dolayısıyla işgörenler mevcut iş ya da faaliyetlerini devam ettirme ve işleriyle ilgili çeşitli ödül ve kazanımların gelecekte de devamını sağlamaya yönelik sahip oldukları güçlü arzuları sebebiyle yüksek performans sergileme konusunda motive olmaktadır. Çalışmada, özellikle işe gömülmüşlük kavramının ilişkili olduğu çeşitli değişkenleri irdeleyebilmek için ulusal ve uluslararası yazına ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda, öncelikle işe gömülmüşlük kavramı ve boyutları teorik olarak incelenmiş, işe gömülmüşlüğü artırmanın yolları açıklanmıştır. Ayrıca işe gömülmüşlüğü öncülleri ve sonuçlarına değinilmiş, ulusal yazın taraması yapılarak konu ile ilgili bazı çalışmalara yer verilmiş ve araştırma kapsamında çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşe Gömülmüşlük, Çalışan Performansı, İşten Ayrılma Niyeti, İş Tatmini, Motivasyon, Örgütsel Bağlılık

- Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, d1940263020@ogr.sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5596-1576
- Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Doç. Dr., tahsinakcakanat@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9414-6868

ABSTRACT

The human resources that organizations possess are a crucial factor in carrying out their activities effectively. Additionally, in today's intense competitive environment, it is believed that employees provide a significant competitive advantage for organizations. High employee commitment to company effects employee turnover rate decreasingly. Therefore, employees who are highly committed and perform well can have a direct impact on the efficiency and effectiveness of the organization. However, there are many factors that influence employees' length of tenure and their intention to leave their jobs. Job embeddedness is among these factors. Job embeddedness is defined as the entirety of factors that influence an employee's intention to stay or leave an organization. Recently, engagement has become a topic of interest in the literature and is associated with positive work behaviors within organizations. It is explained through three dimensions: alignment, connection, and commitment. These dimensions are examined from both organizational and social perspectives. Job embeddedness is considered an important factor for organizations and employees. The employees' commitment to the organization's goals and objectives depends on the level of job embeddedness. Therefore, employees are motivated to perform well due to their strong desire to continue their work and ensure that the rewards associated with their current job persist in the future. In the study, a literature review of both national and international sources was conducted to examine various variables related to the concept of job embeddedness. In this context, the concept of job embeddedness and its dimensions were examined theoretically, and ways to increase job embeddedness were explained. Additionally, the antecedents and outcomes of job embeddedness have been discussed, and various suggestions have been made within the scope of the research by including some studies covered in the national literature review.

Keywords: Job Embeddedness, Employee Performance, Turnover Intention, Job Satisfaction, Motivation, Organizational Commitment

Extended Abstract

In today's business world, one of the most important aspects for organizations is having a well-trained workforce. It is accepted that individuals who are familiar with the functioning of the organization, who have embraced its culture, who are dedicated to their work, and who are loyal to their organization and job will want to continue working at the company they are part of. Employee turnover emerges as an undesirable and significant problem for businesses. This is because employing new workers can lead to various issues for businesses in terms of loyalty, adaptation, etc. No matter how experienced and skilled the newly hired employee may be, it takes time for them to adapt to the new environment and embrace the work setting. Furthermore, it is not certain that the employee will be satisfied with their job during this process.

Some studies conducted in the field of management have focused on why individuals are motivated to perform and why they choose to remain in an organization. Therefore, these topics lead researchers to conduct studies on the reasons that influence employees' job performance. In the study, a literature review of national and international sources was conducted to examine various variables related to the concept of job embeddedness. In this context, the concept of job embeddedness and its dimensions were first theoretically analyzed, and ways to increase job embeddedness were explained. Additionally, the antecedents and consequences of job embeddedness were discussed, and several studies from the national literature were referenced, leading to various recommendations being made within the scope of the research.

In today's highly competitive business world, it is crucial for an organization to retain its most valuable resource its employees in order to achieve success and maintain sustainable success. Employee turnover is costly for both the organization and the employee. Therefore, it is observed that the focus of various studies conducted to date has been on the reasons why employees leave their jobs. However, research on turnover behavior and the theories proposed in this area have fallen short in explaining why individuals stay in their current jobs. For this reason, researchers have shifted their focus to the factors that keep employees in their jobs and organizations, leading to the emergence of the concept of job embeddedness.

Additionally, job embeddedness is a formative construct. In other words, person-organization fit, connections, and sacrifices contribute to job embeddedness. When considered together, these elements compel employees to stay in their current jobs. Firstly, employees with a high level of job embeddedness are more likely to perform better due to the positive feelings they have about the employment relationship (fit). For example, when employees experience a high level of alignment with their organizational culture and are valued (or similar) by other members of the organization, they are more likely to share their ideas and constructive feedback more easily and quickly. Moreover, as a result of high job embeddedness, employees are more motivated to embrace innovations in order to continue their development and ensure continuity. Through these connections, the dissemination of innovations among employees in the workplace will also occur more easily and quickly.

The state of job embeddedness can be achieved through employees' alignment with the company culture and the positive relationships they develop with the organization. Therefore, it is crucial for business managers to develop and implement various policies and practices at both the organizational and social levels to embed employees into their jobs or to elevate this state to a higher level. This is because a high level of job embeddedness enables various positive outcomes for organizations. The literature review revealed that there are a limited number of studies related to the concept of embeddedness. Upon examining the existing studies, it was found that job embeddedness is generally considered as a dependent variable. Given its nature, embeddedness is a variable well-suited for the role of mediator and moderator, and it is recommended that future research utilize it in these roles to develop new research mode.

Giriş

Organizasyonlar artan rekabet koşulları karşısında hedeflerine ulaşabilmek, faaliyetlerini ve varlıklarını devam ettirebilmek için işleriyle uyumlu, nitelikli işgörenlere ihtiyaç duymaktadırlar. Günümüz iş hayatında organizasyonlar açısından en önemli husus yetişmiş insan kaynağına sahip olabilmektir. Organizasyonun işleyişine hakim, organizasyon kültürünü benimsemiş, işine bağlı ve kendisini işine adayan bireylerin, mevcut işlerinde ve işletmelerinde devam etme konusunda daha istekli olacakları kabul edilmektedir. Çalışanların işletmeden ayrılmaları işletmeler açısından istenmeyen önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü yeni işgören istihdamı işletmeler açısından bağlılık, uyum vb. konularda çeşitli problemlere neden olabilmektedir. Ayrıca, işe yeni alınan çalışanın deneyim ve tecrübesi ne kadar çok olursa olsun girdiği yeni iş ortamına uyum sağlama ve çalışma ortamını benimsemesi zaman alıcı olmakta ve bu süreçte çalışanın işinden memnun kalması da netlik kazanmamaktadır. Dolayısıyla, mevcut iş görenlerin bağlılıkla faaliyetlerini sürdürmeleri işletmeler açısından son derece önemlidir. Ancak günümüz koşullarında çalışanların

işlerinde uzun süre kalmalarını ve işten ayrılma niyetlerini etkileyen birçok faktör söz konusudur. İşe gömülmüştük de bu kavramlar arasında yer almaktadır (Büyükbeşe & Gökaslan, 2018, s. 135).

Yönetim alanında gerçekleştirilen bazı çalışmalar bireylerin, neden organizasyonda kalmak istedikleri ve neden performans sergileme konusunda motive oldukları konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla bu konular ilgili araştırmacıları, işgörenlerin iş başarıları üzerinde etkili olan nedenlerle ilgili çalışmalar yapmaya yönlendirmektedir. İşe gömülmüştük kavramının da literatürde bu nedenler arasında olduğu görülmektedir. İşe gömülmüştük kavramı ilk olarak 2001 yılında Mitchell ve arkadaşları tarafından ele alınmış ve “İnsanlar neden kalır” ve insanlar “neden ayrılır” soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır. İşe gömülmüştüğün; işgörenin performansı ve işe katılımını sağlama hususunda örgütsel adalet, iş tatmini ve örgütsel bağlılık gibi çeşitli psikolojik faktörlerden daha etkili bir belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. İşe gömülmüştük hem örgütsel hem de toplumsal açıdan bireylerin tutum ve davranışlarını açıklama konusunda oldukça önemlidir (Mazıoğlu & Kanbur, 2020, ss. 1640-1641). Yukarıda yapılan açıklamalardan hareketle bu araştırmada, işe gömülmüştük kavramının ilişkili olduğu çeşitli değişkenleri ortaya koyabilmek adına ulusal ve uluslararası yazına ilişkin kapsamlı literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

1. İşe Gömülmüştük Kavramı ve Boyutları

Yoğun rekabetin yaşandığı günümüz iş dünyasında, bir organizasyonun başarılı olabilmesi ve sürdürülebilir başarı elde edebilmesi adına en değerli kaynağı olan çalışanlarını elde tutabilmesi oldukça önemlidir. Çalışanların işten ayrılması hem çalışan hem de organizasyon açısından oldukça maliyetli olmaktadır. Dolayısıyla geçmişten günümüze, yapılan çeşitli çalışmalarda araştırmacıların odak noktasının çalışanların işten ayrılma sebepleri olduğu görülmektedir. Ancak, işten ayrılma davranışı üzerine yapılan araştırmalar ile bu konuda ortaya atılan teoriler, bireylerin mevcut işlerinde devam etme nedenlerini açıklama konusunda yetersiz kalmıştır. Bu nedenle araştırmacılar daha farklı bir bakış açısından hareket ederek, çalışanları işlerinde ve organizasyonlarında tutan çeşitli nedenlere yönelmişler ve bu durum işe gömülmüştük kavramının ortaya çıkması üzerinde etkili olmuştur (Dirican & Erdil, 2021, s. 702).

Mitchell ve arkadaşları (2001), çalışanların organizasyonda neden kaldıklarını açıklayabilmek için işe gömülmüştük kavramını geliştirmişlerdir (Tabak & Hendy, 2016, s. 24). İşe gömülmüştük, çalışanın işte kalmasında etkili olan faktörlerin tümü olarak ifade edilmektedir (Mitchell, Holtom, Lee & Eres, 2001, s. 1104). Bir başka ifadeyle, işe gömülmüştük durumu çalışanın mevcut işine ya da organizasyonuna yerleşme derecesinin bir göstergesi olarak açıklanmaktadır (Sekiguchi, Burton & Sablynski, 2008, s. 762). İşe gömülmüştüğün bireyin bir organizasyonda kalma veya organizasyondan ayrılma niyetleriyle ilişkili olabileceği ifade edilmektedir. Gömülmüştüğün, çalışanları mevcut işlerinde tutan etkenlerin toplamını temsil ettiği kabul edilmektedir (Birsal, Börü, İslamoğlu & Yurtkoru, 2012, s. 52). İşe gömülmüştük, bir çalışanın işinde kalma kararı üzerindeki bir dizi etkiyi temsil etmektedir. Bu etkiler, çalışanın iş arkadaşlarıyla olan bağları, çalışanın becerileri ile işin talepleri arasındaki uyum ve işletme sponsorluğundaki toplum hizmeti faaliyetleri gibi iş başındaki faktörleri içermekle birlikte bireysel, ailevi ve toplumsal taahhütler gibi birtakım iş dışı faktörleri de kapsamaktadır (Holtom, Mitchell & Lee, 2006, s. 319).

Mitchell ve arkadaşları (2001) içsel işe gömülmüştük ve dışsal işe gömülmüştük şeklinde işe gömülmüştüğün iki türünden bahsetmektedirler.

İçsel anlamda işe gömülmüştük kavramı, çalışanın mevcut işyerinde çalışması üzerinde etkili olan içsel güçler ile ilgili durumu ifade ederken, dışsal anlamda işe gömülmüştük çalışanın toplumsal çevresindeki ya da özel yaşantısındaki güçler ile ilgili durumu ifade etmektedir (Ng & Feldman, 2010).

Özetle iş başında gömülülük, bir çalışanın çalıştığı organizasyonda ne kadar iç içe olduğunu açıklarken iş dışı gömülülük, çalışanın topluluk içerisinde ne kadar yerleşik olduğu ile ilgili durumu belirtmektedir (Crossley, Bennett, Jex & Burnfield, 2007, s. 1031).

Mitchell ve arkadaşları (2001), ilk kez literatüre sunmuş oldukları işe gömülmüşlük kavramını iki temele dayandırarak açıklamaktadırlar. Bunlardan ilki, psikolojik testlerde kullanılan ve ayrıca bireyin psikolojik geçmişinden kaynaklanan gömülü figürler olarak ifade edilmektedir. Gömülü figürler geçmişle bağlantılıdır, onlardan ayrılmak güçtür ve bireyleri çevrelemektedir. Bu kapsamda işe gömülmüşlük, bireyi işe ve organizasyona bağlayan, bireyin işinden ayrılmasını engelleyen psiko-sosyal nedenlerin karmaşık bir bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. Alan teorisi de benzer bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Buna göre, bireyler hayattan beklentilerini temsil eden ve bağlı oldukları algılanan bir yaşam alanına sahiptirler. Bu bağlantılar birbirine yakın ya da uzak olabilir. Dolayısıyla işe gömülü olmak, bireyin takılı kaldığı bir ağ veya bir bağlantı olarak tanımlanabilmektedir.

Kaynakların korunması teorisi ilkelerinin de işe gömülmüşlüğü kalma ve diğer hayati iş sonuçlarını nasıl etkilediğini netleştirmek için uygulanabilir, birleştirici bir teorik temel sağladığı belirtilmektedir. İşe gömülmüşlük teorisyenleri insanların uyum, bağlantılar ve fedakarlıklar nedeniyle işlerinde kaldıklarını ve iyi performans sergilediklerini iddia etmektedirler. Kaynak kaybı sıkıntı verici olduğundan, bireyler içsel veya araçsal değer taşıyan kaynakları elde tutmak için kalmaktadırlar. Ayrıca, araçsal kaynaklar (uyum ve bağlantılar) çalışanların iş sorumluluklarını daha etkin olarak yerine getirmelerini ve daha fazla kaynak elde etmelerini (tanınma, terfi) sağladığı için işe gömülmüşlük bireylerin iş performansını artırmaktadır (Kiazad, Hom, Holtom & Newman, 2015).

İşe gömülmüşlük durumu işgörenin organizasyona olan bağlılığını belirten, diğer tutumsal ve duygusal yapılardan farklı bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bir başka ifadeyle, işe gömülmüşlük örgütsel bağlılık, iş doyum ve işe adanma gibi bazı kavramlarla iç içe geçmiş olarak görünmektedir. Ancak gömülmüşlüğü odak noktası, doğası ve kapsamı itibarıyla bu kavramlardan farklı bir durumu açıklamaktadır. İşe gömülmüşlük benzer kavramlardan ayrı olarak işe yönelik unsurların yanı sıra organizasyonel faktörleri de içermektedir (Kanten, Kanten & Dünder, 2016, s. 69).

İşe gömülmüşlüğü çalışan katılımı, çalışana elde tutma ve performans gibi önemli organizasyonel sonuçların kabul edilen ve en iyi bilinen psikolojik açıklamalarından (örgütsel bağlılık, iş tatmini vb.) daha etkili bir tahmin edici olduğu belirtilmektedir (Holtom vd. 2006, s. 319). İşe gömülmüşlük, organizasyondaki çeşitli olumlu iş davranışlarıyla ilişkilendirilmekte ve son zamanlarda literatürde artan bir ivmeyle ilgi görmektedir. Bireylerin işe gömülmüşlük seviyelerindeki artışın onların işten ayrılma davranışlarını olumsuz yönde etkilediği çeşitli deneysel çalışmalarla ortaya çıkmıştır (Crossley vd., 2007; Mitchell vd., 2001). Lee ve arkadaşları da (2004) işe gömülmüş çalışanların organizasyonda ve mevcut işlerinde kalma noktasında motive olduklarını ve dolayısıyla yüksek performans sergilemeye yöneldiklerini belirtmişlerdir.

İşe gömülmüşlük, çalışanların “bir sosyal ağ içinde yer almaları veya bağlantılı olmaları” durumunu yansıtmaktadır ve birkaç kilit yönü vardır. Bunlar; (a) bireylerin organizasyon içindeki ve dışındaki diğer bireylerle veya faaliyetlerle olan bağlantılarının derecesi, (b) kapsam işlerinin ve topluluklarının yaşam alanlarındaki diğer yönlerle olan uygunluğu ve (c) mevcut ortamlarını terk etmeleri durumunda nelerden vazgeçecekleri konusudur. Mitchell ve arkadaşları (2001) bu kapsamda işe gömülülüğü üç boyutta sınıflandırmışlardır. Bunlar; bağlantılar, uyum ve fedakârlık olarak ifade edilmektedir. Bu üç boyut hem işte hem de iş dışında önemlidir. Bu boyutlar şu şekilde açıklanabilir:

Bağlantılar

Bağlantılar, bir birey ile bireyler veya birey ile kurumlar arasındaki resmi veya gayri resmi bağlantılar olarak açıklanmaktadır. İşe gömülmüşlük bir çalışan ve ailesini, iş ve iş dışı arkadaşlarını, grupları, topluluğu ve buldukları fiziksel çevreyi içeren sosyal, finansal ve psikolojik bir ağda birbirine bağlayan çok sayıda bağlantı olduğunu ileri sürmektedir (Holtom, 2006, s. 319). Dolayısıyla bireyler yalnızca organizasyon içinde (iş arkadaşları, astlar ve yöneticiler vb.) bağlantı kurmakla kalmamakta aynı zamanda yaşadıkları toplumda yer alan iş dışı bireylerle (arkadaşlar, aileler, toplum örgütleri, vb.) de bu kapsamda çeşitli bağlantılar sağlamaktadırlar (Wheeler, Harris & Harvey, 2010, s. 185).

Kişi ve çevre arasındaki bağlantı sayısı ne kadar yüksek olursa, çalışan işe ve organizasyona o kadar bağlı olmaktadır. Araştırma sonuçları bir işte kalmak için aileden, ekip üyelerinden ve diğer meslektaşlardan kaynaklanan normatif bir baskı olduğunu ortaya koymaktadır (Birsell vd. 2012, s. 52). Mitchell ve arkadaşlarının (2001) çalışmasında belirtildiği gibi evli, uzun çalışma süresi olan, daha yaşlı ve sorumlu oldukları çocuklara sahip bireylerin, ayrılmaktan ziyade işyerinde kalma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla insanlar hayatlarının çeşitli yönleri arasında hem iş ile ilgili hem de iş dışı bağlantılara sahiptirler. Ayrıca bir birey ağa ne kadar çok önem verirse, o kişinin işine ve organizasyonuna dâhil olma olasılığı o kadar artış göstermektedir (MeiRuni Sin & Wei, 2018).

Uyum

Uyum, çalışanın bir organizasyonla ve çevresiyle algılanan uyumluluk veya rahatlık düzeyi şeklinde açıklanmaktadır. Çalışanın mevcut organizasyondaki geleceğe ilişkin planları, kariyer hedefleri ve kişisel değerleri, çalışan ve organizasyon uyumunun önemli bileşenleri olarak görülmektedir. Bu tür uyumun bir diğer önemli boyutu da mevcut işin taleplerini (bilgi, beceri ve yetenekler gibi) içermektedir (Birsell vd. 2012, s. 52). Aynı mantık, bireylerin yaşadıkları toplumda benzersiz çıkarılara sahip olduğu topluluk uyumu için de geçerli kabul edilmektedir (Wheeler vd., 2010, s. 185).

Teoriye göre, bir çalışanın kişisel değerleri, kariyer hedefleri ve geleceğe yönelik planları, kurum kültürüne ve işinin taleplerine uygun olmalıdır. Uyum boyutu ne kadar güçlü olursa, çalışanın bireysel ve profesyonel olarak organizasyonuna bağlı hissetme olasılığının o derece yüksek olacağı varsayılmaktadır (Holtom, 2006, s. 319). Bu konuda yapılan bazı araştırmalar, zayıf uyum durumunun işgörenin organizasyondan ayrılma ihtimaline sebep olduğunu, yüksek uyum durumunun ise işgücü devir oranını azaltabileceğini ileri sürmektedir. Uyum boyutunun sosyal perspektifi ise çalışanın yaşadığı yerdeki çevreye ne kadar uyumlu olduğu algısını yansıtmaktadır. Ancak bazı durumlarda işgören uyumu iş veya çevreyle tamamen bağımsız olarak da meydana gelebilmektedir (Holtom & O'Neil, 2004, s. 7).

Fedakârlık

Fedakârlık boyutu, bir çalışanın organizasyondan ayrılması durumunda kaybedebileceği, bir organizasyonda çalışmaktan elde edilen iş ödülleri ve faydaları (emeklilik maaşları, tahakkuk eden hastalık izni vb.) olarak açıklanmaktadır (Ng & Feldman, 2010, s. 1069). Fedakarlık, işten ayrılmakla kaybedilebilecek maddi veya psikolojik faydaların algılanan maliyetini ifade etmektedir. Fedakarlık aynı zamanda bireylerin iş amacıyla başka bir topluluğa taşınmaları durumunda, bir topluluğa ait olmanın faydalarından vazgeçmeye zorlanmaları nedeniyle organizasyon dışında da meydana gelebilmektedir (Wheeler vd., 2010, s. 185).

Çalışanların işlerinden neden ayrıldıkları sorusunun geleneksel cevabı, işlerini sevmedikleri ya da gidebilecek başka yerleri olduğu için olabilmekteydi. Buna bağlı olarak, bireylerin neden kaldıkları

sorusunun yanıtı ise işten ayrılma nedeninin tam tersi, yani işlerini sevdikleri veya gidecek başka yerleri olmadığı şeklinde olabilmektedir. İşte kalmanın temel açıklamaları, uzun yıllar boyunca işten ayrılma araştırmalarına da konu olan, yüksek (düşük yerine) iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işe katılım düzeyleri şeklinde olmuştur (Lee, Burch & Mitchell 2014, s. 200). Mitchell ve arkadaşları (2001) fedakârlık, bağlantılar ve uyum ve boyutlarının yüksek olduğu durumlarda işgörenlerin, organizasyonlarına kişisel ve profesyonel olarak daha gömülü hissedeceklerini savunmaktadırlar.

2. İşe Gömülmüşlüğü Artırmanın Yolları

Wheeler, Harris ve Harvey (2010) çalışmalarında, organizasyonlarda etkin olarak yürütülen insan kaynakları uygulamalarının işe gömülmüşlüğü artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine Hom ve arkadaşları (2009) istihdam ilişkilerini sosyal mübadele ve işe gömülmüşlük ile açıklamaya çalıştıkları çalışmalarında, işe gömülmüşlüğü çalışan-organizasyon ilişkilerinde sosyal değişimden daha kalıcı bir aracı olduğu sonucuna ulaşmışlar ve çalışanların işe gömülmüşlük seviyelerinin etkin insan kaynakları uygulamaları kapsamında değiştirilebileceğini ifade etmişlerdir.

İşletmelerde yöneticiler, özellikle iş gören devir oranını da azaltabilmek amacıyla çalışanların organizasyon ile uyumu açısından daha derin bağlantılar kurmak, daha iyi uyumlar sağlamak ve daha büyük potansiyel yaratmak için insan kaynakları uygulamaları kapsamında çeşitli stratejiler ve taktikler geliştirmelidirler (Bergiel, Nguyen, Clenney & Taylor (2009). Organizasyonlar çalışanların işe gömülmüşlüğü artırılması konusunda proaktif davranış sergilemelidirler. Çünkü gömülmüşlük ya da işe gömülmüşlüğü artırılması örgütsel vatandaşlık davranışının ortaya çıkması, çalışan performansının artması, devamsızlık oranlarının azalması gibi çeşitli olumlu sonuçlara olanak sağlamaktadır (Van Dyk, 2011, s. 51).

Bu çalışmalar dışında Holtom vd. (2006) ise işe gömülmüşlüğü arttıran unsurları organizasyonel ve toplumsal gömülmüşlük açısından çeşitli işletmelerin çabalarından elde ettikleri sonuçlar kapsamında aşağıdaki gibi açıklamaktadırlar;

Organizasyona uyumu artırmak için;

- Organizasyonda uyum oluşturmaya yönelik odaklanılması gereken ilk husus, işe alım ve seçim sürecidir. Dolayısıyla işe alımlarda organizasyondaki kariyer fırsatlarına ilişkin bilgi verilmesi
- İstihdam öncesi anket kullanımı ve gelecekteki iyileştirmelere yönelik çıkış görüşmelerinden bilgi elde edilmesi
- Çalışanları işe gelmeye istekli kılan bir organizasyon kültürü geliştirmek. Bu hedef doğrultusunda çalışanların işleri uyumlu olarak yapabilmeleri için beceri ve gerekliliklere sahip olacak biçimde eğitilmesi ve çalışanlara çeşitli gelişim olanaklarının sunulması
- Ekibin yeni üyeleri için oryantasyon eğitimi sağlanması, diğer çalışanlarla iletişime geçebilecekleri ve onları tanıma olanağı sağlayabilecekleri sosyalleşme olanağı yaratılması
- Çalışanların uzun vadeli kariyer planlarına ulaşmalarında onlara yardımcı olma, gelişim ve eğitim fırsatları sunulması ve dolayısıyla bireysel gelişim planlarının oluşturulması.

Topluma uyumu artırmak için;

- İşe alım sürecinde, ihtiyaç duyulan personelin organizasyon çevresindeki bireylerden seçilmesi, çalışanlara törenler ya da festivaller gibi topluluk etkinliklerine katılım hakkında

bilgi verilmesi ve onların teşvik edilmesi. Dolayısıyla katılım sayesinde çalışanların topluluklarıyla bütünleşmiş hissetmelerine yardımcı olunması

- Dil kursu, yerel fuarlar ve çeşitli gösteriler düzenlenmesi
- Yeni tesis ya da tesislerin, iş görenlere yakın alanlarda kurulması
- Organizasyonun iş görenlerin ailelerine yönelik çeşitli olanaklar sunması.
- Organizasyonel bağlantıları artırmak için;
- Çalışanın yönetici ve iş ile olan bağlantılarını oluşturmaya ya da artırmaya yardımcı olabilecek şekilde çalışanlar için akşam yemekleri organizasyonları
- Çalışanların birlikte çalışabilmeleri ve ortak hareket edebilmeleri için çalışanlara spor salonu üyeliklerinin sağlanması ve sosyal etkinliklerde sponsorluk faaliyetlerinde bulunulması
- Çalışanlara rehberlik etmek amacıyla mentorlar (danışman) sağlanması.

Toplumsal bağlantıları artırmak için;

- İşletmelerin bir çalışanın toplulukla oluşturduğu bağlantıları kolaylaştırmak ve/veya güçlendirebilmek için yapabilecekleri çok sayıda çalışma vardır. Bunlardan bazıları;
- Tesislerde çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapılması veya topluluk mekanlarında düzenlenen etkinliklere sponsor olunması
- Yerel hayır kurumlarına aktif olarak katılım sağlanması ve toplum temelli çeşitli organizasyonlarda yer almanın teşvik edilmesi
- Çalışanların organizasyon içerisinde kurmuş oldukları spor takımlarına maddi açıdan destek sağlanması.

Organizasyonel fedakarlıkları artırmak için;

- Emeklilik fonlarına katkı sağlanması
- Kar paylaşımı, öğrenim ücreti geri ödemesi olanağı sunulması
- Çalışanların pozisyonlarını dikkate alarak ikramiye dağıtımı
- Çalışanların ücret düzeylerinin iyileştirilmesi
- İşyerinde çocuk bakımına yönelik olanaklar ve bu konuda destek sağlanması
- Organizasyonda esnek çalışma olanağının sunulması ve işle ilgili düzenlemelerde ailenin ön planda tutulması.

Toplumsal fedakarlıkları artırmak için;

- Çalışanlara ev satın almaları durumunda ya da kira ödemelerinde yardımcı olunması
- Organizasyon içinde boş pozisyonlar ortaya çıktığı zaman öncelikle mevcut çalışanların nitelikli yakınlarının tercih edilmesi
- Ev-iş arası gidiş gelişlerde ulaşım olanağı sağlanması ya da ulaşım için maddi yardımda bulunulması vb.

Açıklanan tüm faydalar bütün organizasyonlar için geçerli olmayabilir. Ancak, burada bilinmesi gereken en önemli husus, her işletmenin çalışanlarına çeşitli ihtiyaçları doğrultusunda en düşük maliyetle en yüksek değeri sunması gerekliliğidir. Bu aynı zamanda çalışanların neye değer verdiklerinin bilinmesi anlamına gelmektedir. Bu stratejilerin uygulanmasından ve maliyetin anlaşılmasından, elde edilmesi arzulanan uzun vadeli yararlar sağlanabilmektedir.

3. İşe Gömülmüşlüğü Öncülleri

Organizasyonun çalışanlarına sağlamış olduğu sosyal destek kaynaklarının işe gömülmüşlüğü olumlu yönde katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Sağlanan destek, çalışanların hem organizasyonla hem de organizasyonun diğer üyeleriyle daha sağlam ilişkiler kurmalarına ve geliştirmelerine, dolayısıyla uyum içerisinde olmalarına olanak sağlamaktadır (Singh, Shaffer & Selvarajan, 2018).

Üstleriyle uyumlu, onlarla kaliteli ilişkiler geliştiren işgörenler, üstleri tarafından desteklendiklerini ve kendilerine kaynak sağlandığını hissetmektedirler. Dolayısıyla taraflar arasında ortaya çıkan bu ilişkinin sağlamış olduğu çeşitli yararlar ve kolaylıklar, çalışanın işten ayrılma oranını azaltmakta ve onların işe gömülmüşlükleri üzerinde olumlu etkiye sahip olmaktadır (Harris, Wheeler & Kacmar, 2011). Ayrıca yöneticiye duyulan güven ve dağıtımsal adaletinde de çalışanların işe gömülmüşlüklerini artırdığı bulgulanmıştır (Akgündüz, Güzel & Harman, 2016).

Erkutlu ve Chafra (2017) tarafından, gömülmüşlük üzerinde özellikle otantik liderliğin anlamlı ve olumlu bir etkisiye sahip olduğu ileri sürülmüştür. Benzer olarak, lider-üye etkileşiminin de işgörenlerin işe gömülmüşlükleri üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Allen ve Shanock (2013) tarafından yapılan çalışmada; işe yeni başlayan çalışanların işe gömülmüşlüklerinin artırılmasında sosyalleşme taktiklerinin etkili olduğu ileri sürülmektedir. Sosyalleşme taktikleri çalışanları örgüte bağlayan ilişkisel mekanizmalar olarak algılanan örgütsel desteği ve gömülülüğü desteklemektedir. Ayrıca yapılan diğer araştırmalarda insan kaynakları yönetimi faaliyetlerinin etkinliğinin de organizasyon ve topluluğa gömülü olma ile olumlu şekilde ilişkili olduğu görülmektedir (Wheeler, Harris & Harrey, 2010).

MeiRun ve arkadaşları (2018) ile Johnson ve arkadaşları (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar da örgütsel özdeşleşmenin işe gömülmüşlük üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca, diğer çalışma sonuçları da organizasyonel ödüllerin, büyüme fırsatlarının ve prosedürel adaletin işe gömülmüşlüğü doğrudan pozitif şekilde etkilediğini göstermektedir (Nguyen, Taylor & Bergiel, 2017). Bunun dışında, gömülmüşlüğü olumsuz şekilde etkileyen faktörler değerlendirildiği zaman; iş-aile çatışması, aile-iş çatışması ve aşırı iş yükünün işe gömülmüşlüğü azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Karatepe, 2013).

4. İşe Gömülmüşlüğü Sonuçları

Çalışanların organizasyonda kalmaları üzerinde etkili olan çeşitli faktörleri inceleyen işe gömülmüşlük ile ilgili çalışmalarda, genellikle gömülmüşlüğü olumlu iş davranışlarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Ancak gömülmüşlüğü istenmeyen bazı olumsuz iş davranışlarına yol açabileceğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır.

Mevcut çalışmalarda, çalışanların tutum ve davranışlarıyla ilişkilendirildiği zaman işe gömülmüşlüğü örgütsel bağlılık ve iş tatmini ile pozitif yönlü ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir (Lee vd., 2004). Dedeoğlu ve arkadaşlarının (2016) çalışanların iş ve yaşam kalitesi üzerinde işe gömülmüşlüğü etkisini ve bu etkide iyimserliğin rolünü belirlemeye yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalarında, işe gömülmüşlüğü bireylerin hem yaşam kalitesi hem de iş yaşam kalitesini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca işe gömülmüşlük biçimlendirici bir yapıdır. Başka bir ifadeyle kişi-organizasyon uyumu, bağlantılar ve fedakarlık işe gömülülüğe katkıda bulunmaktadır. Birlikte ele alındığında, bu unsurlar çalışanları mevcut işlerinde kalmaya zorlamaktadır. İlk olarak, yüksek düzeyde işe gömülü çalışanların, istihdam ilişkisi (uyum) hakkında sahip oldukları olumlu duygular nedeniyle daha iyi performans göstermeleri daha olasıdır. Örneğin, çalışanlar kendi organizasyon kültürleriyle yüksek düzeyde uyum yaşadıklarında ve diğer organizasyon üyeleri tarafından kendilerine değer verildiğinde (veya benzer olduklarında) yaratıcı fikirleri ve yapıcı olumlu geri bildirimleri daha hızlı ve daha kolay paylaşmaları

mümkün hale gelmektedir. Ayrıca işe gömülmüşlük düzeyi yüksek olan işgörenlerin gelişmeye açıklık ve bu konuda sürekliliği sağlamak için yenilikleri kabul etme konusunda daha fazla motive olmaları belirtilmektedir. Dolayısıyla bu bağlantılar aracılığıyla işyerinde işgörenler arasında yeniliklerin yayılması da daha kolay ve hızlı hale gelebilmektedir. Ayrıca, yüksek düzeyde işe gömülü çalışanlar, işlerini sürdürmek ve mevcut işleriyle ilişkili ödüllerin gelecekte de devam etmesini (fedakarlık) sağlamak için güçlü istekleri sebebiyle yüksek performans sergileme konusunda motive olmaktadır. Aynı zamanda, bir işi kaybetmeyle ilgili potansiyel fedakarlıklardan kaçınmak için kuruluşlarının hayatta kalmaya ve gelişmeye devam etmesini sağlamak istedikleri için, yenilikle ilgili davranışlarda bulunma konusunda güçlü teşviklere sahiptirler (Ng & Feldman, 2010, s. 1069).

Çalışanın işte kalması üzerinde etkili olan ve çeşitli faktörlerin bileşiminden oluşan işe gömülmüşlük kavramı, mevcut işlerinden ayrılması halinde, bireylerin sahip olduğu uyum ve bağlantılar gibi kayba uğrayacakları ve feda etmek zorunda kalacakları işlerinden ayrılmalarını zorlaştırabileceği gibi, onların fiili anlamda işten ayrılma ile ilgili kararları üzerinde de belirleyici bir unsur olmaktadır (Yüksel, 2020, s. 43). Hem örgütsel hem de mesleki anlamda gömülmüşlük çalışanların işten ayrılma niyetleri ile negatif yönlü ilişkilidir (Johnson Sachau ve Englert, 2010).

Yüksek düzeyde işe gömülü ve tatmin olmuş çalışanların, alternatif istihdam fırsatları arama ihtimalinin daha düşük olduğu vurgulanmaktadır. Birçok insan, diğer insanlarla olan bağlantıları, dahil oldukları projeler veya topluluk katılım etkinliklerine sponsor oldukları için kuruluşlarında kalmaktadır. Araştırmalarda işlerine gömülü olan bireylerin, işlerine gömülü olmayanlara göre işten ayrılma olasılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, gömülü çalışanlar, kendilerini olumsuz işlerde sıkışmış hissedebilir, işin varlıkları ile bağlantılarını kaybetme korkusu ortaya çıkar veya işten ayrılmayı düşünürlerse nelerden vazgeçmek zorunda kalacakları gibi nedenlerle hayal kırıklığı yaşayabilirler veya motivasyonlarını kaybedebilirler (Takawira, Coetzee & Schreuder, 2014, s. 3).

Yine işe gömülmüşlüğü ilişkin yapılan çalışmalarda işe gömülmüşlüğü, iş performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile pozitif yönlü (Lee vd., 2004), işten ayrılma niyeti ve işgücü devriyle, negatif yönlü ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Takawira vd., 2014). Bunun yanı sıra araştırma bulgularına göre işe gömülmüşlük davranışı, performansın ve yaratıcılığın artmasına, işe yönelik verimsiz davranışların azalmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda bireysel performansı yüksek olan ve üst düzeyde işe gömülmüşlük davranışına sahip bireylerin örgütte kalma ihtimali de daha fazla olmaktadır (Ng & Feldman, 2010, s. 1084).

Konuya ilişkin çeşitli araştırma sonuçları incelendiği zaman işe gömülmüşlüğü, bazı durumlarda istenmeyen olumsuz sonuçlara neden olabileceği de ifade edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre; bir işgörenin iş tatmini ve örgütsel güveninin düşük düzeyde olması, iş güvencesizliği algısının yüksek olması ve istismarcı yönetime maruz kalması durumunda işe gömülmüşlüğü de yüksek olması, bireyde üretkenlik karşıtı iş davranışları ve örgütsel sapma gibi istenmeyen davranışlara ayrıca çalışanların duygusal tükenmişliğe maruz kalmalarına sebep olmaktadır (Allen, Rubenstein & Peltokorpi, 2016).

5. İşe Gömülmüşlük ile İlgili Ulusal Yazında Yapılan Bazı Çalışmalar

Akgündüz ve arkadaşları (2016) tarafından dağıtımsal adalet ve yöneticiye güvenin işgörenlerin işe gömülmüşlükleri üzerine olan etkisini belirlemeye yönelik konaklama işletmesi çalışanları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, hem dağıtımsal adaletin hem de yöneticiye güvenin çalışanların işe gömülmüşlükleri üzerinde etkili olduğu, ancak yöneticiye güvenin işe gömülmüşlük üzerindeki etkisinin dağıtımsal adalete göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gökaslan (2018)'in işe gömülmüslük, işe adanmışlık, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ilişkisini belirleyebilmek için öğretmenler üzerine gerçekleştirdiği çalışmada, işe adanmışlık, örgütsel bağlılık ve işe gömülmüslük değişkenleri arasında anlamlı ve olumlu yönde ilişki olduğu, işe adanmışlık, işe gömülmüslük ve örgütsel bağlılık düzeylerinde meydana gelen artışların da işten ayrılma niyetini azalttığı bulgulanmıştır. Dedeoğlu ve arkadaşlarının (2016) çalışanların iş ve yaşam kalitesi üzerinde işe gömülmüslüğün etkisini ve bu etkide iyimserliğin rolünü belirlemeye yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalarında, işe gömülmüslüğün bireylerin hem yaşam kalitesi hem de iş yaşam kalitesini artırdığı ve bu ilişkide iyimserliğin kısmi aracılık rolüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kanten ve arkadaşları (2016) tarafından işin özelliklerinin ve ücret tatmininin işe gömülmüslüğe olan etkisinde mutluluğun rolünü belirlemeye ilişkin otel işletmesi çalışanları üzerine gerçekleştirilen çalışmada, ücret yapısından tatmin ile işin öneminin işgörenlerin işe gömülmüslük ve mutluluk düzeyleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ayrıca, ücret yapısından tatminin ve işin öneminin işe gömülmüslük üzerindeki etkisinde mutluluğun kısmi aracılık rolüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Büyükbeşe ve Gökaslan (2018) büyük ölçekli bir tekstil fabrikası çalışanları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada işe gömülmüslük ile işe adanmışlık ve alt boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşe gömülmüslüğün işe adanmışlık ve alt boyutları üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Mazıoğlu ve Kanbur (2020) tarafından algılanan örgütsel desteğin işe gömülmüslük üzerine etkisinde kişi-iş uyumunun aracılık rolünü belirlemek amacıyla banka çalışanları üzerine gerçekleştirilen araştırmada, algılanan örgütsel desteğin kişi-iş uyumu ve işe gömülmüslük üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Aynı zamanda algılanan örgütsel desteğin işe gömülmüslük ve gömülmüslüğün alt boyutları üzerine olan etkisinde kişi-iş uyumunun kısmi anlamda aracılık rolüne sahip olduğu bulgulanmıştır. Toker ve Kalıpçı (2020)'nin konaklama işletmesi çalışanları üzerine yapmış oldukları araştırmada iş-yaşam dengesi ile işe gömülmüslük, işe gömülmüslük ile yaşam doyumu ve iş-yaşam dengesi ile yaşam doyumu arasında anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, iş-yaşam dengesi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide işe gömülmüslüğün aracılık rolü olduğu bulgulanmıştır.

Aykan ve Akgül (2019)'ün lojistik sektörü çalışanları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında, işgören avukatlığının ve çalışanlar tarafından algılanan desteğin bireylerin işe gömülmüslüğü üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bozkurt ve Demirel (2019)'in otel işletmesi çalışanlarına yönelik gerçekleştirmiş oldukları araştırmada, iş güvencesi algısının işe gömülmüslük üzerinde pozitif yönde etkili olduğu, işe gömülmüslüğün de çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde negatif yönde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gümüştekin ve Varol (2020) mesleki benlik saygısının işe gömülmüslük üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolünü inceledikleri çalışmalarında, mesleki benlik saygısının öğretmenlerin işe gömülmüslük sergileme düzeylerini pozitif yönde etkilediği ve algılanan örgütsel destek düzeyinin de bu ilişkide kısmi aracılık rolüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Doğantekin ve Seçilmiş (2021) tarafından çalışanların sosyo-demografik niteliklerine göre işe gömülmüslük düzeylerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen çalışmada, işgörenlerin işe gömülmüslük düzeylerinin yaş ve cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak beş yıldızlı otel çalışanlarının ve evli çalışanların işe gömülmüslük düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca otel çalışanlarının aylık gelirleri, eğitim düzeyleri ve işletme içindeki deneyimleri arttıkça işe gömülmüslük düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Dirican ve Erdil (2021)'in psikolojik sözleşme ihlalinin işe gömülmüslük üzerine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık

rolünü araştırdıkları çalışmalarında, algılanan örgütsel desteğin işe gömülmüşlük üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Gümüş ve Gönül (2022)'ün çalışmaya tutkunluk, iş performansı ve işe gömülmüşlük arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, çalışmaya tutkunluk ile işe gömülmüşlük ve iş performansı arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılırken, iş performansı ile gömülmüşlük arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Özel ve Kalfaoğlu (2023) tarafından bir imalat fabrikası çalışanları üzerine gerçekleştirilen çalışmada, fabrika çalışanlarının mantar yönetim algıları ve işe gömülmüşlük düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Çalışanların mantar yönetim algılarının onların işe gömülmüşlük davranışları üzerinde anlamlı ve negatif yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Erkal (2023)'ün kapsayıcı liderlik ve işe gömülmüşlük arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide lider üye etkileşiminin aracı rolünü incelediği çalışmada, kapsayıcı liderliğin işe gömülmüşlük düzeyi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Bedük (2023)'ün psikolojik dayanıklılık ile işe gömülmüşlük arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik sağlık sektörü çalışanları üzerine gerçekleştirdikleri araştırmada, elde edilen sonuçlar psikolojik olarak dayanıklı olmanın işe gömülmüşlük üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kesen ve Durmuş (2024) tarafından iş yaşamında yalnızlığın işe gömülmüşlük üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik sağlık çalışanları üzerine gerçekleştirilen çalışmada, iş yaşamında yalnızlığın işe gömülmüşlük üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde işletmelerin başarılı olmaları ve varlıklarını devam ettirmelerinde sahip oldukları iş gücünün kalitesi ve niteliği önemli bir yere sahiptir. Özellikle işletmeye bağlı, aidiyet duygusu güçlü çalışanlar işletmelerin rekabet gücü üzerinde önemli bir avantaj sağlamaktadır (Yıldız, 2021, s. 80).

Çalışanların içinde buldukları organizasyonlarda veya organizasyon dışındaki yaşamlarında kendilerine göre birtakım kuralları olduğu ve bu kurallara bağlı oldukları bir alanları vardır. İşe gömülü olma durumu da bir çeşit bağ olarak kabul edilmektedir. Bu bağ bireyin işi ve organizasyonu ile arasında kurduğu etkileşim sonucu meydana gelmektedir. Birey kurulan bu bağ sayesinde işine olan sadakatini ve performansını daha iyi gösterebilmektedir. İşe gömülmüşlük seviyesi yüksek olan çalışanlarda, işten ayrılma düşüncesi olduğunda, bireyde çeşitli yararları kaybedebileceği düşüncesi ortaya çıkarsa, bu durumda bireyin işe gömülmüşlük düzeyinde, performansında ve işe olan katkılarında artışlar meydana gelmektedir (Mazıoğlu & Kanbur, 2020, s. 1641).

Gömülmüşlük örgütsel çalışmalarda kısaca bireylerin işten ayrılma veya işte kalma niyetlerini ifade etmektedir. Dahası işe gömülmüşlük, insanların organizasyonda kalmaları üzerinde etkili olan tüm faktörleri açıklamaktadır. Ayrıca işe gömülmüşlük, hem iş başında hem de iş dışındaki gömülmüşlüğü kapsamakta; uyum, bağlantı ve fedakarlık olmak üzere üç temel boyutta ele alınmaktadır. İşe gömülmüşlüğü üç boyutu hem organizasyonel hem de toplumsal bileşenlere sahiptir. Ancak, bu altı faktörün etkisi bireyler, işler veya durumlar arasında farklılık gösterebilir. Dolayısıyla bireyler farklı şekillerde gömülmüşlük yaşayabilmektedirler. Bir çalışan işyerinde kalmayı tercih ettiği zaman, çalışan ile organizasyon arasındaki bağlantı güçlenmekte, örgütsel istikrar ve başarı için gerekli olan sosyal sermaye ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak işe gömülmüşlük, çalışanların organizasyonda kalmayı nasıl ve neden tercih ettiklerini açıklayan bir yapı olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir. Bu yönüyle gömülmüşlük, organizasyona odaklanan genel çalışma tutumlarından farklılık göstermektedir. Çünkü işe

gömülmüşlük hem duygusal hem de bilişsel yönü olan ve çalışanların elde tutulmasını öngören iş ve iş dışı çeşitli faktörleri kapsamaktadır.

İşe gömülmüşlük hali, çalışanların işletme kültürü ile olan uyumu ve organizasyonla geliştirmiş oldukları olumlu ilişkileri sayesinde meydana gelebilmektedir. Dolayısıyla işletme yöneticilerinin iş görenleri işe gömülü hale getirebilmek ya da bu durumu daha yüksek seviyeye çıkarabilmek için örgütsel ve toplumsal düzeyde çeşitli politikalar ve çalışmalar geliştirmeleri ve uygulamaları önem arz etmektedir (Yıldız, 2021, s. 80). Çünkü yüksek düzeydeki işe gömülmüşlük, kuruluşlar için çeşitli olumlu çıktılara olanak sağlayacaktır.

Bu konuda, değerleri kurumsal değerlerle uyuşan bireylerin işe seçilmesi, bireylere organizasyon içindeki çeşitli kariyer fırsatları hakkında bilgi verilmesi, yeni gelen iş görenlere diğer çalışanlarla özellikle de grup ve ekip üyeleri ile tanışma ve kaynaşma fırsatı sağlayabilecekleri sosyalleşme ortamlarının oluşturulması oldukça önemlidir. Ayrıca, çalışanların işe ve organizasyona daha iyi uyum sağlamalarına yardımcı olmak, onların meslektaşlarıyla daha güçlü bağlantılar oluşturmalarını sağlamak için rehberlik hizmeti, gelişim fırsatları ve kariyer konusunda koçluk, güven ve takdir sunan yönetici desteği sağlanması önerilmektedir. Özetle, işletmeler etkili insan kaynakları uygulamaları ile işe gömülmüşlüğü artırabilirler. Ancak, bir organizasyon için çalışan gömülmüşlüğü artıran uygulamalar, başka bir organizasyon için aynı derecede etkili olmayabilir. Burada önemli olan işletme stratejisi, iş gücü, kültür ve sistemler arasındaki uyumdur.

Organizasyonların çalışanların iş içindeki yaşamları kadar iş dışındaki yaşamlarına da önem vermeleri gerekmektedir. Çünkü birçok finansal olmayan ve tutumsal faktör de bireylerin işlerinde kalmaları üzerinde etkili olabilmektedir. Dolayısıyla işletme yöneticileri tarafından bu faktörlerin daha fazla araştırılması ve insanların neden kaldıkları, neden ayrıldıkları sorularının cevaplandırılması önemli hale gelmektedir.

Literatür araştırması sonucunda gömülmüşlük kavramına ilişkin ulusal yazında sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Yapılan çalışmalar incelendiği zaman, işe gömülmüşlüğü genelde bağımlı değişken olarak ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Gömülmüşlük yapısı itibarıyla aracı ve düzenleyici değişken rolüne uygun bir değişken olduğundan, gelecekteki araştırmalarda bu rollerde kullanılarak yeni araştırma modelleri geliştirilmesi önerilmektedir.

Ayrıca gelecekteki araştırmaların, işe gömülmüşlüğü etkileyen diğer boyutları da ele alması önerilebilir. Özellikle çalışanların iş-yaşam dengesi, motivasyon kaynakları ve organizasyonel destek gibi unsurların etkilerini araştırmak önemlidir. Bir diğer konu ise çalışanların sahip olduğu lider üye ilişkisinin (LMX) kalitesinin, işe gömülmüşlük üzerinde etkili role sahip olabileceğidir. Dolayısıyla LMX (lider-üye ilişkisi) ve işe gömülmüşlük değişkenleri birlikte ele alınabilir. Bunun dışında, gömülmüşlüğü olumsuz etkilerinin azaltılmasında LMX' in düzenleyici rolü de incelenebilir.

Kaynakça

- Akgündüz, Y., Güzel, T. & Harman, S. (2016). Yöneticiye güven ve dağıtımsal adalet çalışanların işe gömülmüşlüğü nasıl etkiler?. *Ege Academic Review*, 16(2), 331-362.
- Allen D. G. & Shanock L. R., (2013). Perceived organizational support and embeddedness as key mechanisms connecting socialization tactics to commitment and turnover among new employees. *Journal of Organizational Behavior*, 34(3), 350-369.
- Allen, D. G., Peltokorpi, V. & Rubenstein, A. L. (2016). When “embedded” means “stuck”: Moderating effects of job embeddedness in adverse work environments. *Journal of Applied Psychology*, 101(12), 1670.
- Aykan, E., & Akgül, H. (2019). Örgütsel desteğin, çalışanların işe gömülmüşlüğü üzerindeki etkisinde işgören avukatlığının aracılık rolü: Kayseri lojistik sektörü çalışanlarında bir uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2714-2733.
- Bergiel, E. B., Nguyen, V. Q., Clenney, B. F. & Taylor, G. S. (2009). Human resource practices, job embeddedness and intention to quit. *Management Research News*, 32(3), 205-219.
- Birsel, M., Börü, D., İslamoğlu, G. & Yurtkoru, E. S. (2012). Job embeddedness in relation with different socio demographic characteristics. *Öneri Dergisi*, 10,(37), 51-61.
- Bozkurt, H. Ö. & Demirel, Z. (2019). Otel işletmelerinde işten ayrılma niyetinin yordayıcısı olarak iş güvencesi algısı: İşe gömülmüşlüğü aracı rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1383-1404.
- Burton J. P., Holtom B. C., Sablinski C. J., Mitchell T. R. & Lee, T. W., (2010). The buffering effects of job embeddedness on negative shock. *Journal of Vocational Behavior*, 76, 42-51.
- Büyükbeşe, T. & Gökaslan, M. O. (2018). İşe gömülmüşlük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: bir alan çalışması. *Mukaddime*, 9(2), 135-154.
- Crossley, C. D., Bennett, R. J., Jex, S. M. & Burnfield, J. L. (2007). Development of a global measure of job embeddedness and integration into a traditional model of voluntary turnover. *Journal of applied Psychology*, 92(4), 1031.
- Dedeoğlu, T., Özdevecioğlu, M. ve Oflazer, S. (2016). Örgütlerde işe gömülmüşlüğü (job embeddedness) çalışanların iş ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisi: iyimserliğin rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (47), 135-146.
- Dirican, A. H. & Erdil, O. (2021). Psikolojik sözleşme ihlalinin işe gömülmüşlük üzerine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 701-718.
- Doğantekin, A.& Seçilmiş,C. (2021). Otel çalışanlarının sosyo-demografik özelliklerine göre işe gömülmüşlük düzeyleri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1099-1119.
- Erkal, P. (2023). Kapsayıcı liderliğin işe gömülmüşlük üzerine etkisinde lider üye etkileşiminin aracı rolü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (58), 361-378.
- Erkutlu, H. & Chafra, J. (2017). Authentic leadership and organizational job embeddedness in higher education. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 413-426.
- Gökaslan, M. O. (2018). Öğretmenlerde örgütsel bağlılık, işe gömülmüşlük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bir alan çalışması. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 25-46.
- Gümüştekin, G. & Varol, İ. (2020). Mesleki benlik saygısının işe gömülmüşlük üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü: Öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, (2), 181-204.
- Gümüş, A., & Gönül, F. (2022). Çalışmaya tutkunluk, iş performansı ve işe gömülmüşlük arasındaki ilişki. *Dicle Akademi Dergisi*, 2(2), 77-94.

- Harris K. J., Wheeler A. R. & Kacmar K. M. (2011). The mediating role of organizational job embeddedness in the LMX-outcomes relationships. *The Leadership Quarterly*, 22(2), 271–281.
- Holtom, B. C. & O’Neill. (2004). Job embeddedness: a theoretical foundation for developing a comprehensive nurse retention plan. *The Journal of Nursing Administration*, 34 (5).
- Holtom, B. C., Mitchell, T. R. & Lee, T. W. (2006). Increasing human and social capital by applying job embeddedness theory. *Organizational Dynamics*, 35(4), 316–331.
- Hom, P. W., Tsui, A. S., Wu, J. B., Lee, T. W., Zhang, A. Y., Fu, P. P. & Li, L. (2009). Explaining employment relationships with social exchange and job embeddedness. *Journal of Applied Psychology*, 94(2), 277.
- Johnson, A., Sachau, D. & Englert, D. (2010). Organizational and occupational embeddedness of federal law enforcement personnel. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 25(2), 75–89.
- Kanten, P., Kanten, S. & Dündar, G. (2016). Ücret tatmininin ve işin özelliklerinin işe gömülmüşlük üzerindeki etkisinde mutluluğun rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 64-88.
- Karatepe O. M. (2013). The effects of work overload and work-family conflict on job embeddedness and job performance: The mediation of emotional exhaustion. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(4), 614–634.
- Kesen, M., & Durmuş, Ş. (2024). İş yaşamında yalnızlığın işe gömülmüşlüğü etkisi: sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 27(1), 168-183.
- Kiazad, K., Holtom, B. C., Hom, P. W. & Newman, A. (2015). Job embeddedness: a multifoci theoretical extension. *Journal of Applied Psychology*, 100(3), 641.
- Lee T. W., Mitchell T. R., Sablinski C. J., Burton J. P. & Holtom B. C. (2004), The effects of job embeddedness on organizational citizenship, job performance, volitional absences, and voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, (47), 711–722.
- Lee, T. W., Burch, T. C., & Mitchell, T. R. (2014). The story of why we stay: a review of job embeddedness. *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav.*, 1(1), 199-216.
- Mazıoğlu, V. & Kanbur, E. (2020). Algılanan örgütsel desteğin işe gömülmüşlük üzerine etkisi: kişi-iş uyumunun aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1639-1654.
- MeiRun, T., Sin, J. & Wei, C. (2018). The effect of organizational identification on job embeddedness: evidence from new generation of rural migrant workers in China. *Management Science Letters*, 8(11), 1223-1238.
- Mitchell T.R, Holtom, B.C., Lee, T.W., Sablinski, C.J. & Erez, M. (2001). Why people stay: using job embeddedness to predict voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 44(6), 1102-1121.
- Ng, T. W. H. & Feldman, D. C. (2010). The impact of job embeddedness on innovation- related behaviors. *Human Resource Management*, 49(6), 1067-1087.
- Nguyen V.Q., Taylor, G. S. & Bergiel E., (2017), Organizational antecedents of job embeddedness. *Management Research Review*, 40(11), 1216–1235.
- Özel, E. T., & Kalfaoğlu, S. (2023). Mantar yönetim yaklaşımı ile işe gömülmüşlük ilişkisi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 45-62.
- Sekiguchi, T., Burton, J. P. & Sablinski, C. J. (2008). The role of job embeddedness on employee performance: the interactive effects with leader-member exchange and organization-based self-esteem. *Personnel psychology*, 61(4), 761-792.
- Singh, B., Shaffer, M. A. & Selvarajan, T. T. (2018). Antecedents of organizational and community embeddedness: the roles of support, psychological safety, and need to belong. *Journal of Organizational Behavior*, 39(3), 339-354.

- Tabak, F. & Hendy, N. T. (2016). Work engagement: trust as a mediator of the impact of organizational job embeddedness and perceived organizational support. *Organization Management Journal*, 13(1), 21-31.
- Takawira, N., Coetzee, M. & Schreuder, D. (2014). Job embeddedness, work engagement and turnover intention of staff in a higher education institution: an exploratory study. *SA Journal of Human Resource Management*, 12(1).
- Toker, B. & Kalıpçı, M. B. (2020). İş-yaşam dengesinin yaşam doyumuna etkisinde işe gömülmüşlüğü aracılık rolü: konaklama işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 888-901.
- Van Dyk, J. (2011). *The relationship between organisational commitment, retention factors and perceived job embeddedness*. [Unpublished doctoral thesis]. South Africa Industrial And Organisational Psychology University.
- Wheeler, A. R., Harris, K. J. & Harvey, P. (2010). Moderating and mediating the HRM Effectiveness intent to turnover relationship: the roles of supervisors and job embeddedness. *Journal of Managerial Issues*, 182-196.
- Yıldız, E. (2021). *Psikolojik dayanıklılığın iş yaşam dengesi ve işe gömülmüşlük üzerine etkisi: Sağlık sektöründe bir araştırma*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Yıldız, E. & Bedük, A. (2023). Psikolojik dayanıklılık ve işe gömülmüşlük ilişkisi: sağlık sektörü çalışanları örneği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.(33),391-425.
- Yüksel, S. (2020). *Psikolojik sözleşme ihlalinin işe gömülmüşlük ve işten ayrılma niyetine etkisi: Afyonkarahisar'daki beş yıldızlı otel işletmeleri örneği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Üniversite Öğrencileri Arasında COVID-19 Aşısı İstekliliğinde Dini Değerlerin Rolü; Şanlıurfa Örneği*

The Role of Religious Values in COVID-19 Vaccine Willingness Among University
Students: A Case Study of Şanlıurfa, Türkiye

İslim Nur ÜRÜN¹

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
14.02.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
25.09.2024

Kabul tarihi/Accepted:
30.09.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atf/Citation:

Ürün, İ. N. (2024). Üniversite öğrencileri arasında
covid-19 aşısı istekliliğinde
Dini değerlerin rolü; Şanlıurfa örneği.
TAM Akademi Dergisi, 3(4), 241-260.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.006.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.006.x

ÖZ

Dünya, 2020 yılından bu yana Covid-19 pandemisi ile mücadele etmiş ve hâlâ da Covid-19 virüsünün varyantları ile mücadele etmektedir. Pandemi sürecinde ön plana çıkan aşilar, bazı kesimlerde endişelere yol açmış ve zaman zaman aşı karşıtlığına dönüşmüştür. Dini inanç ve değerler, bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir ve yaşam pratiklerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, dini inançların aşılama tutumları üzerindeki etkisini incelemek, pandemi süreçlerinde toplumların deneyimlerini ve gelecek perspektiflerini anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, bireylerin pandemi sürecinde aşı olma kararlarını alırken sahip oldukları dini değerlerin etkisine odaklanmaktadır. Araştırma, yükseköğretimdeki öğrencilerin dini bağlılıkları ile aşı olma ya da olmama durumları arasındaki ilişkiyi ölçmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın veri toplama ve analiz süreçlerinde nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Katılımcı seçiminde basit rastgele örnekleme tekniğine başvurulmuştur. Araştırmanın temelini, dini bağlılık ve aşı olma istekliliği ölçmek üzere tasarlanmış olan 40 soruluk bir anket oluşturmaktadır. Bu anket, Şanlıurfa'da yaşayan 450 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Araştırmanın planlama ve tasarım aşaması, pandeminin ilk aylarına denk gelmiştir. Veri toplama işlemi, çevrimiçi anket formları kullanılarak Şubat-Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler, SPSS analiz programı yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri analizinde, dini bağlılık ve aşı olma istekliliği arasındaki ilişkiyi incelemek için çapraz tablolar (crosstabs) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, aşı tereddüdü veya karşıtlığı olan bireylerin, virüsün kökenine dair belirsizlik yaşama eğilimleri ve dini esaslara dayalı karar verme veya dini konulara ilgisizlik gibi eğilimler arasında farklılık gösterdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, İnanç, Covid-19 Aşısı, Pandemi, Üniversite Öğrencileri

* Bu makale- Üniversite Öğrencileri Arasında Covid-19 Aşısı İstekliliğinde Dini Değerlerin Rolü; Şanlıurfa Örneği-TÜBİTAK 2209-A üniversite öğrencileri araştırma projeleri destekleme programı ve Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

¹ Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, nururun59@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-2469-6637

ABSTRACT

From the year 2020 the world has battled the Covid-19 pandemic and continues to combat the variants of the Covid-19 virus. Vaccines, which emerged as a focal point during the pandemic, have stirred concerns in some sectors, occasionally evolving into vaccine hesitancy. Religious beliefs and values hold a significant sway over individual and societal lives, shaping daily practices. Hence, examining the influence of religious beliefs on vaccination attitudes becomes crucial in understanding communities' experiences and future perspectives during pandemics. This study focuses on the impact of individuals' religious values on their decisions to get vaccinated during the pandemic. It aims to measure the relationship between religious commitments of university students and their willingness or unwillingness to get vaccinated. Quantitative research methods were employed in data collection and analysis. Participants were selected using simple random sampling technique. The study's foundation is a 40-item questionnaire designed to measure religious commitment and willingness to get vaccinated. This questionnaire was administered to 450 university students residing in Şanlıurfa. The planning and design phase of the study coincided with the early months of the pandemic. Data collection took place using online survey forms between February and May 2022. The collected data were analyzed using statistical analysis software (SPSS). Cross-tabulations were utilized in data analysis to examine the relationship between religious commitment and willingness to get vaccinated. Findings indicate differences among individuals with vaccine hesitancy or opposition in their tendencies to experience uncertainty regarding the origin of the virus and in their inclinations towards decision-making based on religious principles or indifference to religious matters.

Keywords: Religion, Faith, Covid-19 Vaccine, Pandemic, University Students

Extended Abstract

Since 2020, the world has been battling the Covid-19 pandemic and its variants. During this period, vaccines emerged as a critical intervention but faced hesitancy and resistance from some sectors of society. Religious beliefs and values significantly influence individual and societal behaviors, making it crucial to understand their impact on vaccination attitudes during pandemics. This study examines how religious values affect individuals' decisions regarding Covid-19 vaccination, specifically focusing on university students in Şanlıurfa, Türkiye. The research aims to measure the relationship between religious commitment and vaccine willingness or hesitancy among higher education students.

The study employed quantitative research methods, using simple random sampling to select participants. Data was collected through a 40-item questionnaire designed to measure religious commitment and vaccination willingness. The survey was administered to 450 university students in Şanlıurfa between February and May 2022. Data analysis was conducted using SPSS software, with cross-tabulations used to examine the relationship between religious commitment and vaccine willingness. The majority of participants (61.6%) were aged 21-23, with female participants constituting 62.5% of the sample. Most respondents (94.4%) were single, and economic backgrounds varied widely, with 26.8% reporting household income above 5000 TL.

The research revealed that students who reported making decisions based on religious principles did not necessarily show higher vaccine hesitancy, challenging common assumptions about religious beliefs and vaccine resistance. Notably, 58.4% of vaccine-hesitant individuals believed the coronavirus was laboratory-created, while those accepting of vaccines were more likely to believe in

natural origins of the virus. The study found that religious practices and health-related decision-making could coexist harmoniously, with many religiously observant participants expressing positive attitudes toward vaccination. Uncertainty about the virus's origin correlated with vaccine hesitancy, suggesting that information access and understanding played a crucial role in vaccination decisions.

The findings demonstrate that religious values' influence on vaccine willingness is complex and multifaceted. Rather than religious beliefs directly causing vaccine hesitancy, the research suggests that personal interpretation of religious principles, access to information, and other social factors play significant roles in vaccination decisions. These findings have important implications for public health strategies, suggesting that vaccine promotion efforts should consider religious and cultural contexts while maintaining scientific accuracy. Public health campaigns should acknowledge and respect religious values while promoting vaccine acceptance, and religious leaders could be engaged as partners in promoting public health measures. This research contributes to understanding the intersection of religious values and public health decisions, particularly in the context of pandemic response, challenging simplistic assumptions about religious beliefs and vaccine hesitancy and suggesting more nuanced approaches to promoting vaccine acceptance in religious communities.

Giriş

2020 yılından itibaren tüm dünya, Covid-19 pandemisiyle karşı karşıya kalmıştır. Pandeminin başlangıcından bu yana milyonlarca insan, Covid-19 virüsünün yol açtığı hastalığa yakalanmış ve yüz binlercesi hayatını kaybetmiştir. Covid-19 pandemisi, sadece insanların günlük yaşamlarını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik ve sosyal alanları da kısıtlamıştır. Bozkurt ve arkadaşlarına göre (2020), pandeminin başladığı ilk andan itibaren çeşitli toplumsal, ekonomik, psikolojik ve ruhsal etkiler meydana gelmiştir. Bireyler, hasta olma kaygısıyla psikolojik bunalım yaşamaya başlamışlardır. Dünya genelinde ekonomik faaliyetler durma noktasına gelmiş ve milyarlarca insan evlerine kapanmıştır. Art arda yaşanan krizler, ekonomide dalgalanmalara ve daralmalara yol açmıştır. İleri atılacak adımların belirlenmesi, aşının durumuna bağlıyken, dünya ülkeleri ne yapacaklarını kestiremez hale gelmiştir (Demirbaş ve Bozkurt, 2020). Covid-19, günümüzde de insan yaşamı için ciddi bir tehdit olmaya devam etmektedir. Virüsün çeşitli varyantları, etkisini sürdürmekte ve zaman zaman toplum sağlığını ciddi şekilde riske atmaktadır. Bu bağlamda, alınan önlemlerin hafifletilmesine rağmen, 2024 yılı itibarıyla pandemiyle mücadele hâlâ devam etmektedir.

Covid-19 pandemisiyle mücadele kapsamında, dünya genelinde sağlık kuruluşları acilen aşı geliştirme çalışmalarına başlamıştır. Haziran 2020'de geliştirilen ilk aşı (Anadolu Ajansı, 2020), pandeminin daha fazla yayılmasını engellemek amacıyla hızla kullanıma sunulmuştur. Bu aşı, tüm dünyada geniş çaplı aşılanma çalışmalarının başlamasına öncülük etmiştir. Ancak, bu süreçte hızla ilerlerken, bazı toplumların bireyleri arasında, çeşitli düşünceler ve değer yargıları nedeniyle aşı karşıtlığı görülmeye başlamıştır. Bu durum, pandemiyle mücadelede önemli aksaklıklara yol açmıştır.

Aşı karşıtlığı, sadece günümüzde ortaya çıkmış ve Covid-19 sürecinde gündeme gelen yeni bir kavram değildir. Tarihsel süreç boyunca farklı hastalıkların önlenmesi amacıyla üretilen aşılardan, çeşitli görüş ve bakış açılarından ötürü defalarca reddedilmiştir. Aşı karşıtlığının kökenleri, zaman zaman dini değerlerle ve bazen de ortaya atılan komplo teorileri, düşünceler ve yargılarla ilişkilendirilmiştir. Bilimsel bakımdan aşılamanın resmi tarihi, 1796 yılına, Edward Jenner'ın sığır çiçeği hastalığı üzerine

gerçekleştirdiği çalışmalara dayanır. İngiltere'de aşı karşıtlığının ilk belirtileri, bu tarihlerde Jenner'in çalışmaları sırasında gözlemlenmiştir. Dönemin dini liderlerinden E. Massey, hastalıkların Tanrı tarafından bir ceza olarak gönderildiğini ve bu nedenle hastalıkların önlenmesi çabalarının Tanrı'ya karşı gelmek (Demir, 2020) anlamına geldiğini iddia etmiş, aşılama girişimlerini şeytani bir eylem olarak nitelendirmiştir. Bazı teologlar ise, çiçek hastalığını Tanrı'nın bir kırbağı olarak tanımlamış ve aşı çalışmalarının Tanrı'nın iradesine müdahale ettiği gerekçesiyle bu uygulamalara karşı çıkmışlardır (Kader, 2019, s. 378). Bu inanç ve düşüncelerden kaynaklanan soru işaretlerine verilemeyen cevaplar, çeşitli toplumlarda aşıya karşı bir tereddüdün oluşmasına yol açmıştır.

Türkiye'de Covid-19 pandemisi süresince, kendilerini virüse karşı nispeten daha dayanıklı olarak değerlendiren genç nüfusta, aşıya karşı tutum ve isteklilikte çeşitli motivasyonlar belirleyici olmaktadır. Bu motivasyonlar arasında eğitim durumu, ekonomik koşullar, korku, coğrafi imkanlar gibi etkenler, aşı olma eğilimini etkileyen önemli faktörler sıralanabilir. Ancak, bu etmenlerin yanı sıra gençler arasında aşıya olan istekliliği belirleyen dini inanç ve değerlerin rolü, hâlâ netlik kazanmamış bir soru işareti olarak durmaktadır. Bu sorunun cevaplanması, gelecekteki pandemilerle mücadelede politika yapıcılar ve uygulayıcılar için kritik bir yol gösterici işlevi görecektir. Bu sayede toplum olarak yeni pandemi durumlarına daha hazırlıklı ve dirençli bir yaklaşım sergileme imkânı doğacaktır. Özellikle gençlerin pandemi sürecindeki hareketliliği ve virüsü yayma potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, bu konunun önemi daha da artmaktadır.

Türkiye'de Covid-19 pandemisinin toplumsal etkilerine yönelik, çeşitli disiplinlerde geniş bir araştırma yelpazesi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, farklı metodolojik yaklaşımlar kullanarak, genellikle sağlık, eğitim, toplum ve din gibi konularda yoğunlaşmıştır. Bu araştırmanın odak noktası, gün geçtikçe artan öneme sahip olan aşı karşıtlığının oluşumunda dini değer ve inançların oynadığı rolün analizidir. Bu analiz, henüz gelişmekte olan literatüre katkı sağlayacak ve bu alanda yapılan çalışmaları derinleştirecektir.

1. Covid-19 Aşısı ve Aşı Karşıtlığı

Covid-19 Pandemisi, küresel çapta etkisini yitirmiş olsa da yeni varyantlar hala etkisini sürdürmektedir. Bu bağlamda, geliştirilen aşılar pandemiyle mücadelede önemli bir kapasite artışı sağlamıştır. Bununla birlikte, aşılama süreci sırasında ortaya çıkan aşıya karşı isteksizlik veya direnç, mücadelenin önemli bir sorun alanı olarak belirmiştir. Toplumlar, aşı konusunda destekçi, tereddütlü ve karşıt olmak üzere üç farklı gruba ayrılmışlardır. Bozkurt ve arkadaşlarının belirttiği üzere, Covid-19 Pandemisi sürecinde aşı tereddüdü içinde olanların sayısı fazla olmakla birlikte, aşı karşıtlarının sesleri çeşitli platformlarda daha fazla yankı bulmaktadır (Bozkurt vd., 2022, s. 3). Bu durum, aşı tereddütlülerinin aşı karşıtı görüşlere yönelmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla, pandemiyle mücadelede hayati bir rol oynayan aşılar hakkında olumsuz düşünceler ortaya çıkmıştır. Aşı karşıtlığı, toplum içerisinde yaşayan bireylerin sağlığını tehlikeye atmaktadır (Kader, 2019, s. 377).

Aşı karşıtlığının birçok sebebi mevcuttur ve bunlardan biri, sosyal medya ortamlarında hızla yaygınlaşan komplo teorileridir. Yapılan çalışmalarda, komplo teorilerine olan inancın, kişilerin risk algılarını artırabileceği ve bu artan risk algısının güvensizliklere ve dolayısıyla aşı karşıtlığına yol açabileceği belirtilmiştir (Tuzcu ve Şahin, 2022). Devlet ve kurumlara olan güvenin artması, bireylerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma yeteneklerini güçlendirirken, güven kazanmış liderlerin zor kararları uygulamalarını da kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan, artan kaygı ve belirsizlik duygusu, insanları komplo teorilerine daha kolay inanır hale getirmektedir. Salgın dönemlerinde, bu teorilere

olan ilgi daha da artmıştır. Örneğin, Arap ülkelerine yönelik yapılan bir araştırmada, anketi yanıtlayan bireylerin yaklaşık %46'sının Covid-19 salgınına büyük güçlerin bir komplosu olarak algıladığı belirlenmiştir (Ataman vd., 2020, s. 237; Gülerce vd., 2021). Günümüzde Covid-19 virüsünün laboratuvar ortamında insan eliyle üretilmiş olup olmadığına dair tartışmalar sürmektedir. Yapılan bir araştırmada, Covid-19 pandemisiyle ilgili komplo teorileri ile aşı tereddüdü arasında bir ilişki bulunduğu ve aşı tutumunun bu bağlamda aracı bir rol oynadığı belirlenmiştir (Karagöz vd., 2022).

Aşı karşıtı tutumların oluşumunda; sağlık kurumlarına ve aşı üreticilerine duyulan güvensizlik, aşılarda içeriklerinde dinen sakıncalı olabilecek ürünlerin varlığına dair endişeler, yaşamın aşırı tıbbileştirilmesi ve Batı medeniyetine yönelik tepkiler gibi çeşitli faktörler etkili olmaktadır (Demir, 2021). Bu çalışmada ise dini inanç ve değerlerin genç üniversite öğrencilerinin aşı olma istekliliklerini ne ölçüde etkilediği temel sorunu üzerinden bir saha çalışması yapılmıştır.

2. Din ve Toplum

Din, toplum üzerindeki belirleyici etkileri ve toplumsal değişim süreçlerinde üstlendiği rollerle önemli bir kurum olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, dini normlar toplumsal düzen ve güvenlik açısından büyük bir etkiye sahiptir. Din sosyolojisine katkılarıyla tanınan Emile Durkheim ve Max Weber, dinin toplum üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde araştırmış ve özellikle dinin bütünleştirici rolüne dikkat çekmişlerdir (Davis, 2004). Öte yandan, topluluklar düzeyinde dine atfedilen önem, antropolojinin de ilgi alanları arasındadır. Bu çerçevede, küçük ölçekli topluluklarda gerçekleştirilen ritüeller, ayinler ve diğer pratikler, din-toplum etkileşimi açısından analiz edilmiş; dini tecrübelerin dünyevi sorunlara çözüm bulmada işlevsel olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Polonyalı antropolog Bronislaw Malinowski, Trobriand Yerlileri üzerinde gerçekleştirdiği etnografik çalışmada, din ve büyü'nün, bireylerin gerilim ve baskılarla başa çıkmasına yardımcı olarak ruhsal bir sığınak sağladığını ortaya koymuştur (Şahin, 2016, s. 462). Aynı zamanda din toplumsal hareketlerin önemli bir motivasyon kaynağı olarak da belirginleşmektedir (Gülerce, 2022).

Din, kutsallığının insan bedenine derinlemesine nüfuz etmesi ve bireylere özgül bir dünya görüşü ile düşünce yapısı sunmasıyla, insanların gündelik ve toplumsal yaşamlarını etkilemektedir (Abuzer, 2011, s. 143). Bu perspektiften hareketle, din, insanların gündelik ve toplumsal yaşamlarında tutum ve davranışları şekillendiren, yol gösterici bir rol üstlenmektedir (Kirman, 2004, s. 145). Dolayısıyla bireyler, gündelik yaşamda sergiledikleri davranış ve tutumları belirlerken, bilinçli veya bilinçsiz olarak din ekseninde düşünmektedirler.

Kriz dönemleri, özellikle pandemi gibi olağanüstü durumlar, bireylerin dini düşünce ve inançlarının daha fazla öne çıkmasına neden olmaktadır. Bodur (2021, s. 6) pandemi sürecinin, din ve dini düşünce üzerindeki etkilerine ve aynı zamanda dinin salgınla mücadeledeki rolüne dikkat çekmektedir. Örneğin Covid-19 pandemisinin tüm dünyada sosyal ve psikolojik etkileri oldukça derin olmuştur. Bu süreçte insanlar, stres, ümitsizlik ve belirsizlik ile başa çıkma yolları aramışlardır. Bazı çalışmalarda, pandemi gibi küresel bir kriz sürecinde dini inanışların ve maneviyatın önemini ortaya koymuştur. Çalışmalar, bireylerin dini inançlarının ve maneviyatlarının, zor zamanlarda psikolojik bir dayanak noktası işlevi gördüğünü ve bu sayede insanların zorluklarla mücadele etme kapasitelerinin arttığını ve dayanıklılık sağladığını göstermiştir (Gülerce ve Maraj, 2021; Maraj, vd., 2020). Sonuç

olarak, Covid-19 pandemisi toplumda hem dini inançları etkilemiş hem de dinin salgın dönemlerindeki bireysel ve toplumsal mücadeledeki kritik rolünün tekrar düşünülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

3. Dini İnanışlar ve Aşı

Covid-19 pandemisi sırasında insanların salgın hastalığa tepkileri ve bu tepkilerin dini açıdan ele alınması gereken bir başka konudur. Altun'a (2021, s.92) göre hastalık, salgın ve ölüm gibi kritik ve zor zamanlarda, insanlar hayatı anlamlandırma noktasında dinden yararlanabilmektedir. Salgın dönemlerinde din, moral ve motivasyon kaynağı olarak önemli bir rol oynayabilmektedir. Dini ve manevi uygulamaların, insanın ruhani sağlığına pozitif katkılar sağladığı, moral ve motivasyon kazandırdığı, ayrıca insanın ruh halini mutlu ve huzurlu bir noktaya taşıyabildiği gözlemlenmiştir (Cebeci, 2012, s. 104). Bu bağlamda, dini ibadetler, manevi haz ve iyi oluş hali açısından önemli etkenler olarak kabul edilmektedir.

Dünyada zaman zaman yaşanan salgın gibi olağan dışı durumlar yaşamı birçok açıdan etkilemektedir. Tüm dünyada süregelen Covid-19 pandemisinin olumsuz etkileri Türkiye'de de baş göstermektedir, hastalığın olumsuz yönlerini en aza indirmek için kurum ve kuruluşlar çalışmalar yapmaktadır. Covid-19 pandemisinin zorlukları karşısında manevi desteğin önemli bir yeri vardır. Ülkemizde din çalışmalarını yürütmekle görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı da pandemi sürecinde din hizmetleri ve manevi destek amacı ile birtakım faaliyetler düzenlemiştir (Çıtırık ve Zengin, 2020, s. 599).

4. Dini Açıdan Covid-19 Pandemisini Anlamlandırma ve Başa Çıkma

İnsanlık, varoluşsal sorgulamalar kapsamında, mevcut yaşamın özü ve ölümden sonraki hayatın mahiyeti gibi derin meselelerle haşır neşir olmaktadır. Bu sorgulamalar sürecinde, bireyler sıklıkla dini inançlarından ve öğretilerinden medet ummakta, yaşamın ve ölümün anlamını dini perspektifler aracılığıyla çözümlenmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, bireysel varoluşsal arayışlar ve ölüm sonrası yaşam hakkındaki spekülasyonlar, genellikle dini öğretiler ve inanç sistemleri ekseninde şekillenmektedir (Vergote, 1999, s. 9). Bu bağlamda salgın süreçleri de insanlar tarafından sıklıkla dini bir anlam çerçevesinde yorumlanmaktadır. Toplumların karşılaştığı bu olumsuz durumlar karşısında, din psikolojik bir sığınak, bir dayanak noktası olarak işlev görmektedir. Dinin toplumsal düzeydeki etkilerinin ötesinde, bireylerde anlam kazanma süreci ve buna paralel olarak bireysel dindarlık seviyelerinde bir artış gözlemlenmektedir (Apalı, 2021, s. 158). Bu durum, dinin sadece kolektif bir olgu olarak değil, aynı zamanda kişisel olarak da önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Salgın durumları, insanları doğrudan veya dolaylı yollardan etkilemektedir. Bu etkiler, kişiden kişiye değişiklik gösterse de genellikle korku, endişe ve panik gibi bir dizi psikolojik tepkiyi tetiklemektedir. Bu psikolojik zorluklarla mücadele ederken, bireyler sıklıkla dini ritüellere ve uygulamalara yönelmekte, bunları bir başa çıkma mekanizması olarak kullanmaktadırlar (Kalğı, 2021, s. 122). Pandemi sürecinde yaşanan çeşitli psikolojik durumlar karşısında, din, bireyler için bir sığınak, bir dayanak noktası haline gelmektedir.

Covid-19 pandemisi sürecinde, dini sembol ve kavramlar, ilgili dinin inananları için hayatın anlamlandırılmasında ve yaşam tarzının şekillendirilmesinde merkezi bir role sahiptir. Bireyler, karşılaştıkları durumları açıklama çabası içerisinde, bu durumların oluşumunu, kaynaklarını ve etkileyen faktörleri dini perspektiflerle anlamlandırmaktadırlar. Bu bağlamda, kişiler, yaşadıkları olayları ve karşılaştıkları zorlukları, mensubu oldukları dinin öğretileri ve anlayışı çerçevesinde yorumlamaktadırlar (Küçükcan ve Köse, 2000, s. 579). Dolayısıyla, bireyler, dini ve manevi

anlamlandırma süreçleri aracılığıyla, yaşadıkları deneyimleri kendi dini inanç ve değer yargıları ile açıklamaktadırlar.

İnsan, yaşamının ilk anlarından itibaren bir amaç ve hayata bağlılık arayışı içindeyken, din bu süreçte motive edici bir rol oynayabilmektedir. Kişinin bağlı olduğu kutsal din ve bu dinin öğretileri, günlük ve toplumsal yaşamdaki amaçların oluşumunda ve hayata olan bağlılıkta önemli bir motivasyon kaynağıdır (Ayten, 2012, s. 579). İnsanlar, inandıkları kutsal din aracılığıyla kendi iç dünyalarında uyum ve tutarlılık bulmakta, dini sistemler ise insanın ontolojik sorgulamalarına cevap vererek varlık dünyasına anlam katmaya çalışmaktadır (Ulu, 2018, s. 579). Dolayısıyla insanlar, cevap aradıkları ve anlam kazandırmak istedikleri durumlarda dine yönelmekte ve düşüncelerini din ekseninde şekillendirebilmektedirler. Dini sistemler, yalnızca kişinin iç dünyasına ilişkin bir tecrübe olmakla kalmayıp, onun dış dünyası için çok daha geniş bir anlam çerçevesi oluşturmaktadır. Bu sistemler, insanın günlük ve toplumsal hayatta karşılaştığı olayları yorumlama gücü sunmakta, kişilere başlarına gelen durumları anlamlandırma ve dış dünyayı kontrol etme imkânı sağlamaktadır (Yapıcı, 2003, s. 579). Böylece, din, anlamlandırma süreçlerinde ve kişinin yaşadığı dünyayı kontrol etmesinde yardımcı bir kaynak olabilmektedir.

İnsanlık, yaşadığı kriz durumlarına yüklediği anlamlar konusunda birden fazla kaynaktan beslenme eğilimindedir. Birey, bu tür salgın krizlerini anlamlandırma sürecinde, bu kaynakların tümünden veya bir kısmından faydalanabilir (Bahadır, 2002, s. 578). Covid-19 pandemisinin insanlar üzerindeki etkisine bakıldığında, pandemi sürecinde din ve maneviyata yönelimde bir artış olduğu ortaya çıkmıştır (Kalgı, 2021, s. 116). Bu durum, insanların yaşadıkları olayların olumsuz etkileri karşısında manevi destek arayışına ve dine yönelmelerine işaret etmektedir. 2020 yılının Mart ayında yapılan bir araştırmada, insanların sosyal medya ve internet aracılığıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarda 'dua' kavramında dünya genelinde bir artış gözlemlenmiştir. Bu artışın büyük bir kısmı, insanların salgının sona ermesi için dua etmelerinden kaynaklanmaktadır (Bentzen, 2020, s. 75). Dolayısıyla, genel olarak dünya çapında insanlar, bu kriz durumuna din eksenli bir yaklaşımla mücadele etmekte ve stresli durumlarla din aracılığıyla başa çıkmaktadır. Böylelikle, din, insanlara kriz durumlarında başa çıkma ve anlamlandırma imkânı sunmaktadır.

Din, insanlığın anlamlandırma süreçlerinde güvenli bir sığınak olarak işlev görmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisi gibi büyük ölçekli krizlerle başa çıkma stratejilerinde, dini sistemler ve inançlar kritik fonksiyonlar üstlenmektedir (Fırıncı, 2021, s. 82). Dini sistemler, başa çıkma ve anlamlandırma süreçlerinde taşıdıkları fonksiyonlar ile büyük bir öneme sahiptir. İnsanlar başlarına gelen olaylar karşısında tek başına mücadele edemeyecek duruma geldiklerinde, kendilerini yaratan ve inandıkları dinin yaratıcısından yardım talep etmektedirler. Dinin sabır gibi önemli kavramları, yaşanan olumsuz durumlarda mücadeleyi ve teslimiyeti de beraberinde getirmektedir. İnsanlar, başa çıkma stratejilerinde dine dayalı bir yaklaşım izlediklerinde, olayların üstesinden gelme ve dayanıklılık kazanma kapasitelerine sahip olabilmektedirler (Okan ve Ören, 2021, s. 364). Dinin insanın ruh sağlığı üzerindeki pozitif etkisi göz ardı edilemez. Din, insanın yaşadığı olumsuz durumlar karşısında ruhsal çözümler sunmakta ve kriz durumlarında başa çıkma yolları geliştirmektedir. Son zamanlarda manevi danışanlara yönelik artan müracaatlar da bunun bir göstergesidir (Kalgı, 2021, s. 132). Dolayısıyla, din, insanı koruyan ve ruhani bir kalkan oluşturan bir güce sahiptir. Sema Karagöz'e göre, yaşanan olumsuz deneyimler, dini başa çıkma yollarını da beraberinde getirmektedir. İnsanlar, dini ritüeller ve faaliyetler aracılığıyla bu kaynaklardan güç almaktadırlar (Karagöz, 2022, s. 597).

Pandemi döneminde dinin birey ve toplum üzerindeki belirleyici etkisi kendini göstermiş ve bu durum ilgili akademik çalışmalarla desteklenmiştir. Özellikle, dini inançların aşı olma eğilimi üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir çalışmada, dini inanç ve aşı olma tutumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmada, kendini daha dindar olarak tanımlayan bireylerin aşıya nispeten daha olumlu yaklaştığı, buna karşılık kendini daha az dindar olarak tanımlayan bireylerin ise aşıya olumsuz bir tutum sergilediği belirlenmiştir. Ayrıca, dini inançların aşı tereddüdü nedenleri üzerinde de belirleyici bir etkisinin olduğu çalışmada vurgulanmıştır. Bu çerçevede, bazı katılımcıların aşıların dini inançlarına uygun olmadığına inanmaları nedeniyle aşı olma konusunda tereddüt yaşadıkları, dini inançların aşı olma tutumu üzerindeki belirleyici etkisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Paksoy, 2020). Sadece aşı tereddüdü değil birçok anlamda değerlerin pratikleri şekillendirdiği bilinmektedir (Bozkurt ve Gülerce, 2019). Sonuç olarak, toplumsal pratiklerin oluşumunda dini inanç ve değerlerin oynadığı rolün oldukça merkezi bir öneme sahip olduğu ileri sürülebilir.

5. Yöntem

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nicel araştırmalar, özellikle sayısal ve istatistiksel bilgiler kullanarak, belirli bir nüfus içindeki benzer tutumları sergileyen bireylerin yüzdelerini ya da bir sosyal problemin boyutunu belirleme amacı taşır. Tanımlayıcı istatistiksel bilgiler, toplumsal dinamiklerin doğru bir portresini çizme bağlamında fayda sağlamaktadır (Esgin, 2018, s. 66). Bu çalışmada, örneklem belirleme sürecinde basit rastgele örnekleme (simple random sampling) tekniği tercih edilmiştir. Bu yöntem, araştırmaya dâhil edilecek katılımcıların seçim sürecinde her bireye eşit şans tanıyarak, çalışmanın genel geçerlik ve güvenilirlik yönünden sağlam bir zemin üzerine inşa edilmesine olanak sağlar. Basit rastgele örnekleme, özellikle araştırma popülasyonunun heterojen yapısını dikkate alarak, tüm popülasyonu temsil edebilme gücüne sahiptir (Kılıç, 2013). Bu çerçevede, çalışma 2022 yılının Şubat ve Mart aylarında, 450 üniversite öğrencisine yöneltilen 40 soruluk bir anket çalışması ile yürütülmüştür.

Araştırma grubu, Türkiye'de Covid-19 Pandemisi sürecinde aşılama oranlarının en düşük olduğu bilinen Şanlıurfa'da yaşayan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada, katılımcılarla yüz yüze iletişim Covid-19 bulaş riski taşıdığından, anket formu LimeSurvey platformu üzerinden gönüllü katılımcılara çevrimiçi olarak sunulmuş ve cevaplar aynı şekilde çevrimiçi toplanmıştır. Araştırma soruları, katılımcıların pandemi sürecine dair bireysel düşüncelerini ve dini değerlerini ölçecek şekilde tasarlanmıştır. Bu yaklaşımla, aşı olma istekliliği ile dini değerler arasındaki ilişkinin boyutları tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Anket, katılımcıların demografik ve sosyal yapı özelliklerini belirlemeye yönelik soruların yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti Covid-19 Pandemisi Sosyal Bilim Kurulu Üyesi ve Covid-19 Pandemisi ile aşılama alanında önemli çalışmaları bulunan Prof. Dr. Veyzel Bozkurt tarafından geliştirilen 13 maddelik 'Aşı Olma İstekliliği Ölçeği'ni içermektedir. Ayrıca, katılımcıların dini değerlere verdiği önem ve bağlılık düzeyini ölçmek amacıyla Mutlu (1989) tarafından hazırlanan 'Dindarlık Ölçeği' de kullanılmıştır. Toplanan veriler, SPSS yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir. Değerlendirme sürecinde, anket formuna verilen cevaplar, araştırmanın amacına uygun şekilde tematik kategorilere ayrılmış ve katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi demografik özelliklerine dayalı analizler gerçekleştirilmiştir. Veri toplama işlemi bireyler üzerinden gerçekleştirildiğinden, Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 21.01.2022 tarihli ve E-76244175-900-99821 sayılı etik onayı alınmıştır. Bu çalışma,

TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı ve Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından da desteklenmiştir.

6. Bulgular

Covid-19 Pandemisi'ne yönelik küresel mücadele çerçevesinde, dünya çapındaki sağlık otoriteleri, aciliyetle aşı geliştirme sürecine girişmişlerdir. 2020 yılının Haziran ayında geliştirilen ilk aşı ile birlikte, pandeminin daha geniş çaplı yayılımını önlemek amacıyla geniş kapsamlı aşılama faaliyetleri başlatılmıştır. Bu süreçte, dünya genelinde aşılama çalışmaları ivme kazanmışken, bazı topluluklarda bireylerin sahip oldukları farklı ideolojik ve kültürel değerlerin etkisiyle aşı karşıtlığı fenomeninin belirgin bir şekilde su yüzüne çıktığı gözlenmiştir.

Bu araştırma, bireylerin Covid-19 aşısı olma kararlarını etkileyebilecek dini inançlar ve değerler üzerine yoğunlaşan kapsamlı bir saha çalışmasıdır. Bu bağlamda, aşılamaların yoğun bir şekilde devam ettiği bir dönemde, üniversite öğrencilerinin dini bağlılıklarının ve aşıya yönelik tutumlarının ilişkisini analiz etmek amaçlanmıştır. Kapsamlı bir nicel metodoloji çerçevesinde, dini bağlılık ve aşı olma eğilimi üzerine odaklanan 40 maddelik bir anket tasarlanmış ve bu anket, basit rastgele örnekleme tekniği ile Şanlıurfa'daki 450 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Araştırmanın tasarımı pandeminin ilk aylarına denk gelirken, veri toplama süreci 2022 yılının Şubat ve Mayıs ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin aşı olma istekliliğini ölçmek için, çeşitli anket formları ve internet üzerinden erişilen yeni medya iletişim platformları üzerinden çevrimiçi veri toplama yöntemleri benimsenmiştir.

Tablo 1: Katılımcı Yaş Dağılımı

Yaşınız?	f	%
18-20	72	17,5
21-23	253	61,6
24-26	65	15,8
27-29	10	2,4
30 ve üst	11	2,7
Toplam	411	100,0

Çalışmanın demografik verilerine bakıldığında, katılımcıların yaş dağılımı, katılımcıların aşı kararları üzerindeki dini inanç ve değerlerin etkisini anlamada önemli bir faktördür. İncelenen öğrenci grubu, çoğunlukla 18 ila 26 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır, bu da çalışmanın daha çok genç yetişkinler ve erken yetişkinlik dönemindeki bireyler üzerinde odaklandığını göstermektedir. 18-20 yaş grubu, örneklemin %17,5'ini oluşturur ve bu genellikle üniversitenin ilk yıllarındaki öğrencilerdir. 21-23 yaş grubu, katılımcıların çoğunluğunu (%61,6) temsil eder ve bu, çoğunlukla üniversitenin orta ve son dönemlerindeki öğrencileri kapsar. 24-26 yaş grubu, katılımcıların %15,8'ini oluşturur ve bu genellikle üniversitenin son yılları veya lisansüstü eğitim gören öğrencilerdir. 27-29 ve 30 yaş üstü gruplar ise, örneklemdaki kişilerin %5,1'ini oluşturur ve bu gruplar, üniversite eğitimine daha geç başlamış veya uzun süren akademik kariyerlere sahip bireyleri içerebilir. Bu yaş grupları, aşı kararlarında farklı perspektiflere sahip olabilirler.

Tablo 2: Katılımcı Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet

	f	%
Erkek	154	37,5
Kadın	257	62,5
Toplam	411	100,0

Çalışmaya katılan 411 öğrencinin %62,5'ini (257 kişi) kadınlar, %37,5'ini (154 kişi) ise erkekler oluşturuyor. Bu cinsiyet oranları, aşı tercihleri ve dini inançlar arasındaki ilişkiyi cinsiyet perspektifinden analiz etmeyi mümkün kılmaktadır.

Tablo 3: Katılımcı Medeni Hal Dağılımı

<i>Medeni Hal</i>	f	%
Bekar	388	94,4
Evli	23	5,6
Toplam	411	100,0

Yukarıdaki tabloda katılımcıların medeni durumlarına ilişkin veriler yer almaktadır. Araştırmaya katılan 411 öğrencinin %94,4'ü (388 kişi) bekar, %5,6'sı (23 kişi) ise evlidir. Bu dağılım, çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun bekar olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Ailenin Aylık Gelir Dağılımı

<i>Ailenizin Aylık Geliri Ne Kadardır?</i>	f	%
0-999	45	10,9
1000-1999	53	12,9
2000-2999	73	17,8
3000-3999	61	14,8
4000-4999	69	16,8
5000 ve üzeri	110	26,8
Toplam	411	100,0

Çalışmaya katılan 411 katılımcının ailelerinin gelir dağılımı yukarıdaki tabloda gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların %10,9'u (45 kişi) aylık 0-999 gelir aralığına sahip, bu grup ekonomik olarak en düşük gelir seviyesini temsil etmektedir. %12,9'u (53 kişi) aylık 1000-1999 gelir aralığındadır. %17,8'lik bir kesim (73 kişi) 2000-2999 gelir aralığında bulunuyor. %14,8'i (61 kişi) 3000-3999 gelir seviyesinde. %16,8'i (69 kişi) 4000-4999 aralığındadır. En yüksek gelir grubu olan 5000 ve üzeri gelir seviyesi, öğrencilerin %26,8'ini (110 kişi) oluşturuyor.

Bu gelir dağılımı, öğrencilerin ailelerinin geniş bir ekonomik yelpazede yer aldığını gösteriyor. Özellikle, en yüksek gelir grubunun öğrenci popülasyonunun dörtte birinden fazlasını temsil etmesi dikkat çekici. Bu ekonomik çeşitlilik, aşı kararları üzerindeki potansiyel ekonomik etkileri incelemek için önemli bir temel sağlıyor. Öğrencilerin aşılama konusundaki tutumları ve tereddütleri, ailelerinin ekonomik durumları ile dini ve sosyal faktörler açısından değerlendirilebilir.

Tablo 5: Aşı Tereddütü ve Koronavirüsün Ortaya Çıkışı

*Aşı'ya Olan Bakış Açınız Nedir? [Mevcut aşılarla yönelik tereddütlerim var.] * Koronavirüsün nasıl ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?*

			Koronavirüsün nasıl ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?				
			Bilmiyorum	Diğer	Doğal yollarla ortaya çıkmıştır	Laboratuvar ortamında üretildiğine inanıyorum	Toplam
Aşı'ya Olan Bakış Açınız Nedir?	Kararsızım	N	43	6	23	50	122
		%	40,6%	35,3%	25,3%	25,4%	29,7%
[Mevcut aşılarla yönelik tereddütlerim var.]	Katılıyorum	N	41	6	38	115	200
		%	38,7%	35,3%	41,8%	58,4%	48,7%
	Katılmıyorum	N	22	5	30	32	89
		%	20,8%	29,4%	33,0%	16,2%	21,7%
Toplam		N	106	17	91	197	411
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Çalışmada elde edilen verilere bakıldığında, aşıya karşı tereddüdü olan bireylerin büyük bir kısmının (%58,4) koronavirüsün laboratuvar ortamında üretildiğine inanma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu, aşı tereddüdü olan bireylerin komplo teorilerine veya bilimsel olmayan açıklamalara daha yatkın olabileceğini düşündürmektedir. Diğer yandan, aşıya olumlu bakan katılımcıların %33,0'ı doğal yollarla ortaya çıktığı görüşünü benimsemiş, bu da bilimsel açıklamalara daha meyilli bir tutum sergilediklerini işaret etmektedir.

Aşılar hakkında kararsız olanların %40,6'sı koronavirüsün kökeni hakkında "bilmiyorum" ifadesini seçmişlerdir. Bu, belirsizlik veya yeterli bilgiye sahip olmamanın hem aşı tereddüdüne hem de hastalığın kökenine ilişkin belirsiz inançlara yol açabileceğini göstermektedir.

Bu veriler, toplumda bilim ve sağlık hakkında nasıl düşünüldüğünü ve bireylerin bu konularda nasıl bir pozisyon aldığını göstermektedir. Aşı tereddüdünün sadece bireysel sağlık tercihlerini değil, aynı zamanda bilimsel olaylara ve teorilere karşı genel tutumları da etkileyebileceği anlaşılmaktadır.

Koronavirüs pandemisi, dünya çapında sağlık ve güvenlik açısından ciddi bir tehdit oluştururken, bu küresel krize karşı etkili aşılar geliştirilmiştir. Ancak, aşıya yönelik tereddütler, toplumların geniş çaplı bağışıklık kazanma çabalarını engelleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmakta, bu da hem bireylerin hem de toplumların sağlığı için ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Araştırma sonuçları, 'kararsızım' yanıtını veren katılımcıların, toplumda dolaşan yanlış bilgiler ve aşıların muhtemel yan etkilerinden kaynaklanan endişe ve belirsizlik içinde olduklarını göstermektedir. Öte yandan, 'Katılıyorum' yanıtını veren katılımcıların büyük bir bölümünün, koronavirüsün laboratuvar kökenli olduğuna inanmalarının altında, dezenformasyon, aşıların potansiyel yan etkileri ve gelecekteki sağlık sorunlarına yönelik korkular yatmaktadır.

Tablo 6: Aşı Karşıtlığı ve Koronavirüs

*Aşı'ya Olan Bakış Açınız Nedir? [Aşı karşıtıyım.] * Koronavirüsün nasıl ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?*

			Koronavirüsün nasıl ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?				Toplam
			Bilmiyorum	Diğer	Doğal yollarla ortaya çıkmıştır	Laboratuvar ortamında üretildiğine inanıyorum	
Aşı'ya Olan Bakış Açınız Nedir? [Aşı karşıtıyım.]	Kararsızım	N	28	6	21	67	122
		%	26,4%	35,3%	23,1%	34,0%	29,7%
	Katılıyorum	N	13	1	10	38	62
		%	12,3%	5,9%	11,0%	19,3%	15,1%
	Katılmıyorum	N	65	10	60	92	227
		%	61,3%	58,8%	65,9%	46,7%	55,2%
Toplam		N	106	17	91	197	411
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bulgulara bakıldığında, aşı karşıtları arasında bilimsel olmayan açıklamalara meyilin belirgin olduğunu göstermektedir. Özellikle, bu grup içinde koronavirüsün laboratuvar ortamında üretildiğine inananların oranı (%46,7), diğer gruplara göre daha yüksektir. Bu bulgu, aşı karşıtlığının, bilimsel kanıtların reddedilmesi veya sorgulanmasıyla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu eğilim, bilim ve sağlık konularında yanılgılara ve yanlış bilgilendirmeye açık bir toplumsal segmenti işaret etmektedir. Aşıya olumlu bakan katılımcıların büyük çoğunluğunun (%65,9) koronavirüsün doğal yollarla ortaya çıktığına inanması, bilimsel açıklamalara yönelik daha güçlü bir eğilimi temsil etmektedir.

Araştırmada, 'Aşıya olan bakış açınız nedir?' sorusuna 'Aşı karşıtıyım' yanıtını veren katılımcıların büyük bir kısmı, Koronavirüsün laboratuvar ortamında üretildiğine inanmaktadırlar. Aşı karşıtlığının birçok nedeni olabilir ve bu faktörlerden biri, sosyal medya platformlarında yaygınlaşan komplo teorileridir. Pandemiler, temelde toplumların güven duygusunu sarsmakta ve bu süreçte, toplumun yöneticilere olan güveni hayati bir öneme sahip olmaktadır. Devlete ve kurumlara duyulan güven, bireylerin zorluklarla mücadele etme kapasitesini artırırken, genel güvene sahip liderlerin zor kararları hayata geçirmesi daha kolay hale gelmektedir. Bu bağlamda, çeşitli ülkelerde yapılan karşılaştırmalı bir araştırma, hükümete olan güvenin artmasıyla risk algısının azaldığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan, artan kaygı ve belirsizlik, insanları komplo teorilerine daha açık hale getirmiştir. Hem Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde hem de Türkiye'de, genel olarak komplo teorilerine büyük bir ilgi görülmüştür. Özellikle salgın dönemlerinde, komplo teorilerine olan ilgi artış göstermiştir. Bu bağlamda, Arap ülkelerine yönelik yapılan bir araştırmada (Gülerce, H., Bozkurt, V. & Cebeci, A. 2021), katılımcıların %46'sı COVID-19'u büyük güçlerin bir komplosu olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Aşı konusunda kararsız olan bireylerin, koronavirüsün kökeni hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını gösteren yüksek oranda "bilmiyorum" yanıtı (%34,0), bilgi eksikliğinin hem aşı tereddüdüne hem de hastalığın kökenine dair inançlara etki ettiğini göstermektedir. Bu durum, halk sağlığı bilgilendirme kampanyalarının ve bilimsel okuryazarlık girişimlerinin önemini vurgulamaktadır. Aşı karşıtı bireylerin büyük bir kısmının koronavirüsün kökeni hakkında bilimsel olmayan görüşleri

benimsemesi, toplumsal algıların ve bilim eğitimi eksikliklerinin, sağlık krizlerine karşı tutumları nasıl şekillendirebileceğine dair önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu bulgular, halk sağlığı politikalarının ve eğitim programlarının, bilimsel temellere dayalı bilgiye erişimi artırmak ve yanlış bilgilendirmeyi azaltmak için daha etkin stratejiler geliştirmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Tablo 7: Aşı Tereddütü, Günlük Hayat ve Kur'an'ın Esasları

*Aşıya Olan Bakış Açınız Nedir? [Mevcut aşılarla yönelik tereddütlerim var.] * Aşağıdaki yargılara katılım durumunuz: [Günlük hayatta, her türlü kararımı Kur'an'da belirtilen esaslara göre veririm]*

			Aşağıdaki yargılara katılım durumunuz: [Günlük hayatta, her türlü kararımı Kur'an'da belirtilen esaslara göre veririm]			
			Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Aşıya Olan Bakış Açınız Nedir? [Mevcut aşılarla yönelik tereddütlerim var.]	Kararsızım	N	43	71	8	122
		%	32,8%	30,5%	17,0%	29,7%
	Katılıyorum	N	67	108	25	200
		%	51,1%	46,4%	53,2%	48,7%
	Katılmıyorum	N	21	54	14	89
		%	16,0%	23,2%	29,8%	21,7%
Toplam	N	131	233	47	411	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Koronavirüs aşılarına yönelik tereddütler, çeşitli sosyal, kültürel ve dini etmenlerden kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda, dindar kişilerin aşı tereddütleri, inanç ve değerlerin aşılarla ilgili algılara nasıl etki ettiğini anlamak açısından önemli bir araştırma alanını temsil etmektedir. Dindar bireylerin aşı tereddütleri, birden fazla sebepten ötürü ortaya çıkabilir; bunlardan biri, aşıların üretim süreçlerinde dini açıdan sakıncalı olabilecek maddelerin kullanımı ya da aşıların hayvanlar üzerinde test edilmesiyle ilgili endişeler olabilir.

Bu durum, aşıların dini inançlarla uyumluluğu konusunda şüphe yaratmakta ve aşı tereddüdünü körüklemektedir. Öte yandan, bazı dindar bireyler aşıların koruyucu etkisinden ziyade Tanrı'ya güvenmeyi ve kader anlayışını benimsemeyi tercih edebilir. Bu yaklaşım, aşıların önemini küçümseyerek aşı tereddüdünü destekleyebilir. Diğer bir önemli faktör ise, dini liderler ve topluluklar arasındaki iletişim ve bilgi paylaşımıdır. Dezenformasyon ve siyasi etkileşimlerin yönlendirdiği bilgi akışı, aşı tereddüdünü artırabilir. Bununla birlikte, dini liderlerin aşılar hakkında doğru bilgiye sahip olmaları ve güncel gelişmelere hâkim olmaları, topluluklarına aşıların önemini ve güvenliğini aktarabilmeleri açısından kritik öneme sahiptir. Günlük hayatlarında kendilerini dindar olarak tanımlayan bireylerin aşı tereddütleriyle başa çıkmak için saygı ve anlayış göstermek esastır. Aşı tereddüdü yaşayan dindar bireylerin endişelerini ve değerlerini dinlemek ve bilgilendirici, destekleyici bir diyalogla onların güvenini kazanmak önemlidir.

Verilere bakıldığında aşuya karşı tereddüdü olan bireyler arasında, Kur'an esaslarına dayalı karar verme sürecine katıldığını belirtenlerin oranının (%46,4) önemli olduğunu göstermektedir. Bu oran, aşı tereddüdü olanlar arasında dini inançların sağlıkla ilgili kararlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini düşündürmektedir. Bu grup içinde "kararsızım" yanıtını verenlerin oranı (%30,5), Kur'an esaslarına göre karar vermeyi reddedenler (%17,0) ile karşılaştırıldığında, dini inançların sağlık kararları üzerindeki etkisinin bireysel düzeyde farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Aşıya karşı olmayan (katılmıyorum) bireylerin %29,8'i günlük kararlarını Kur'an esaslarına göre vermediklerini belirtirken, bu grupta Kur'an esaslarına göre karar verenlerin oranı (%23,2) daha düşüktür. Bu bulgu, dini inançların ve değerlerin aşı kararları üzerinde homojen bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Elde edilen verilere bakıldığında toplumda sağlıkla ilgili karar verme süreçlerinin dini inançlar ve kişisel değerler tarafından nasıl etkilenebileceğini göstermektedir. Aşı tereddüdü olan bireyler arasında dini inançların bu tereddütlere katkıda bulunabileceği görülmekte; ancak bu etkinin her birey için farklılık gösterdiği de dikkate alınmalıdır. Ayrıca, bu bulgular, sağlık politikalarının ve kampanyalarının, toplumdaki çeşitli dini inançları ve değerleri dikkate alarak tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 8: Aşı Karşıtlığı ve Gündelik Hayat Pratikleri

*Aşıya Olan Bakış Açınız Nedir? [Aşı karşıtıyım.] * Aşağıdaki yargılara katılım durumunuz: [Günlük hayatta, her türlü kararımı Kur'an'da belirtilen esaslara göre veririm]*

			Aşağıdaki yargılara katılım durumunuz: [Günlük hayatta, her türlü kararımı Kur'an'da belirtilen esaslara göre veririm]			
			Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Aşıya Olan Bakış Açınız Nedir? [Aşı karşıtıyım.]	Kararsızım	N	43	66	13	122
		%	32,8%	28,3%	27,7%	29,7%
	Katılıyorum	N	17	39	6	62
		%	13,0%	16,7%	12,8%	15,1%
	Katılmıyorum	N	71	128	28	227
		%	54,2%	54,9%	59,6%	55,2%
Toplam	N	131	233	47	411	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Araştırmada, katılımcılara yöneltilen 'Her türlü kararımı Kur'an'da belirtilen esaslara göre veririm' ifadesine verilen yanıtlar incelendiğinde, 'Katılıyorum' yanıtını verenlerin oranının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda, 'Aşı karşıtıyım' ifadesine 'Katılmıyorum' yanıtı veren katılımcıların oranı da %50'den fazla olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun günlük hayatta kararlarını Kur'an'a göre verdiği; ancak bu durumun, aşuya karşı genel bir karşıtlık anlamına gelmediğini göstermektedir. Ayrıca, bu sonuçlar, dini liderlerin ve koronavirüs pandemisi sürecinde yaşayan bireylerin aşuya karşı sert bir tutum sergilemediğini de işaret etmektedir.

Araştırmanın bu bulguları, dini inançların sağlıkla ilgili kararlar üzerindeki etkisini anlamak için kritik bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, dini yönelimlerin aşı karşıtlığına etkisi konusunda yaygın bir yanlışlığa işaret ederken, dini inançların ve pratiklerin sağlık kararları üzerinde daha karmaşık ve çoğu zaman olumlu bir etki yaratabileceğini göstermektedir. Bu durum, dini inançların bireylerin sağlıkla ilgili tutum ve davranışlarını şekillendirme biçiminin, basitçe dini doktrinlere tabi olmaktan ziyade, bireylerin kendi inançları, sosyal çevreleri ve bilgiye erişimleriyle etkileşim içinde olduğunu vurgular. Ayrıca, dini liderlerin toplum sağlığı konularında bilgilendirici bir rol oynayabileceği ve aşı kabulünü artırma potansiyeline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, dini metinlerin sağlıkla ilgili yorumları ve dini liderlerin sağlık hizmetlerine yönelik tavsiyeleri, dindar bireylerin sağlıkla ilgili kararlarını önemli ölçüde etkileyebilir. Bu nedenle, halk sağlığı politikalarının ve aşı kampanyalarının tasarımında, dini inançlar ve liderlerin rolünü dikkate almak, toplumun geniş kesimlerine ulaşmak ve aşı tereddüdünü azaltmak için hayati önem taşımaktadır.

Tablo 9: Dini Konular ve Aşı Karşıtlığı İlişkisi

*Aşıya Olan Bakış Açınız Nedir? [Aşı karşıtıyım.] * Aşağıdaki yargılara katılım durumunuz: [Dini konular ile ilgilenmem.]*

		Aşağıdaki yargılara katılım durumunuz: [Dini konular ile ilgilenmem.]			Toplam
		Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	
Aşıya Olan Bakış Açınız Nedir? [Aşı karşıtıyım.]	Kararsızım	N	10	6	106
		%	25,6%	23,1%	30,6%
	Katılıyorum	N	5	6	51
		%	12,8%	23,1%	14,7%
	Katılmıyorum	N	24	14	189
		%	61,5%	53,8%	54,6%
Toplam	N	39	26	346	411
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Analiz, aşı karşıtı olan bireylerin büyük bir kısmının dini konularla ilgilenmediklerini belirtmeleriyle dikkat çekmektedir. Bu oran, aşı karşıtı olmayan (katılmıyorum) grup içinde de benzer şekilde yüksektir. Bu bulgu, aşı karşıtlığının, dini inançlarla doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir ve aşı karşıtlığının, dini inançlardan bağımsız olarak gelişebileceğine işaret etmektedir.

Aşı karşıtı olan bireyler arasında "kararsızım" yanıtını verenlerin oranı (%25,6), bu grupta dini konulara olan ilgi düzeyinin sağlık kararları üzerindeki etkisinin kişisel düzeyde farklılık gösterebileceğini işaret etmektedir. Aşı karşıtı olup dini konulara ilgi göstermeyenlerin oranı (54,6) ile karşılaştırıldığında, bu oranın nispeten yüksek olması, dini ilginin her bireyin sağlık kararlarını etkileme biçiminin farklı olabileceğini gösterir.

Sonuç

Covid-19 pandemisi hem toplumsal hem de bireysel düzeyde derin ve çok yönlü etkilere neden olmuştur. Bu sürecin önemli boyutlarından biri, dinin toplumdaki rolü ve etkisi olmuştur. Pandeminin ilk günlerinden itibaren, dinî inanç ve pratiklerin yaşam tarzlarımız üzerindeki etkisi, dikkat çekici bir biçimde ön plana çıkmıştır (Şallı, 2022). Bu bağlamda, Covid-19 pandemisi sırasında dinin toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki etkilerini incelemek, akademik bir perspektiften son derece önemlidir. Pandemi, inanç sistemlerinin ve dini uygulamaların, insanların kriz durumlarına tepkilerini nasıl şekillendirdiğini gözler önüne sermiştir. Örneğin, bu dönemde, dini ritüellerin uygulanma biçimleri, insanların sağlıkla ilgili endişeleri ve toplum içindeki dayanışma pratikleri, dini inançların toplumsal yapı üzerindeki etkisini göstermiştir.

Pandemi ile mücadele yollarının belki de en etkili aşının bulunması ve uygulanması olmuştur. Ancak günümüzde, toplum içinde aşılama ve aşuların içeriklerine yönelik belirgin bir şüphecilik görülmektedir. Toplumun aşılama süreçlerine ve aşı içeriklerine yönelik artan şüpheli tutumu, sağlık ve tıp kurumlarına olan güvenin azaldığının bir göstergesi olarak akademik çevrelerde de tartışılmaktadır. Bu çalışmada ise dini inanış ve pratiklerin aşı olma istekliliğindeki etkisi özellikle üniversite öğrencileri bağlamında değerlendirilmiştir.

Aşıların bulunmasıyla birlikte, dini temellere dayanan tepkiler de tarih boyunca var olmuştur. Başlangıçta, bu tepkiler daha çok teolojik argümanlara dayanırken, zamanla aşılarda kullanılan bileşenlere yönelik endişelere dönüşmüştür. Dinî metinler ve kurumlar genellikle tedavi yöntemlerine olumlu yaklaşımlar da dini açıdan sakıncalı görülen maddelerin aşıların içeriğinde bulunması bazı çevrelerde tereddüt yaratmıştır. Bu bağlamda, aşılama yönelik dini temelli tepkilerin, aşı teknolojisinin ilk ortaya çıkışından bu yana gözlemlendiği anlaşılmaktadır. İlk dönemlerde, bu itirazlar daha çok dini doktrinler ve inançlar üzerinden şekillenmişken, sonrasında aşıların bileşiminde yer alan maddelere yönelik kaygılar ön plana çıkmıştır. Dini metinlerin ve kurumların çoğu zaman tedavi yöntemlerine destek vermesine rağmen, aşıların içeriğinde, bazı dini inançlara göre sakıncalı kabul edilen maddelerin bulunması, özellikle bazı dini topluluklar arasında endişe ve şüphe yaratmıştır.

Bu çalışma, ilk olarak, dini inançlar ile aşılama yönelik tutumlar arasındaki etkileşimi detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılanların önemli bir bölümü, günlük kararlarını alırken Kuran'da yer alan ilkelere sadık kaldıklarını belirtmiştir. Daha da önemlisi, bu bireylerin önemli bir kısmının aşı şüpheciliği göstermemesi, dini inançların ve aşılarla olan güvenin aynı bireyde bir arada bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, dini inançların doğası gereği bilimsel ilerlemeye karşıt olduğu genel kanısına meydan okumakta, dini bağlılık ile aşılarla olan güvenin uyum içinde var olabileceğini göstermektedir.

Sonuç itibarıyla, bu çalışma, dini inançların, günlük yaşam pratiklerinin ve bilgi kaynaklarının aşı tutumları üzerindeki belirgin etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Aşı kabulünü teşvik etmeyi hedefleyen girişimlerin, bireylerin içinde buldukları kültürel, dini ve bilgiye dayalı çevreleri göz önünde bulundurarak tasarlanması gerekliliği bu çalışma ile ortaya konmaktadır.

Kaynakça

- Abuzer, C. (2011). Dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(26), 143-153.
- Altun, V. K. (2021). Dinin salgın hastalık dönemlerindeki eğitsel rolü: Covid-19 pandemisi özelinde bir araştırma. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (11), 89-103.
- Anadolu Ajansı. (2020). Salgından çıkışın umudu Kovid-19 aşıları dünyada uygulanmaya başladı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/salgindan-cikisin-umudu-kovid-19-asilari-dunyada-uygulanmaya-basladi/2093271>
- Apalı, Y. (2021). Pandemi döneminin zorlukları karşısında din. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(9), 155-168.
- Ataman, K., Bozkurt, V., Göka, E., İlhan, M. N., Yıldırım, N., Çiftçi, E., Liman, U., & Vuran, B. (2021). Covid-19 küresel salgınının toplumsal etkileri. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 78(3).
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak*. İz Yayıncılık.
- Badur, S. (2011). Aşı karşıtı gruplar ve aşılarla karşı yapılan haksız suçlamalar. *Ankem Dergisi*, 25(2), 82-86.
- Bahadır, A. (2002). *İnsanın anlam arayışı ve din*. İnsan Yayınları.
- Başak, S. (2010). Genelleşmiş güven ve toplumsal cinsiyet. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1).
- Bentzen, J. S. (2020). In crisis, we pray: Religiosity and the COVID 19 pandemic. University of Copenhagen.
- Bodur, H. E. (2021). İlahiyat Fakültesi mezunu öğretmenlerin gözünden pandemi-din ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 1-33.
- Bozkurt, V. (2020). Pandemi döneminde çalışma: Ekonomik kaygılar, dijitalleşme ve verimlilik. *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, 115-136.
- Bozkurt, V., Aydemir, M., & Bayram, N. (2022). COVID-19 aşılara yönelik olumsuz tutumları etkileyen faktörler. *İnsan ve Toplum Dergisi*.
- Bozkurt, V., & Gülerce, H. (2019). Values and violence endorsement among college students in Turkey. *İnsan & Toplum*, 9(4), 115-132.
- Cebeci, S. (2012). *Dini danışma ve rehberlik*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Çıtırık, A. N., & Zengin, Z. S. (2020). Küresel salgın zamanında din görevlileri gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaygın din hizmeti ve eğitimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 599-624.
- Çuhacı, A. (2012). Ulrich Beck'in risk toplumu kuramı. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(14), 129-157.
- Davis, W., & Çev, Ç. İ. (2004). Din sosyolojisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(2), 291-307.
- Demir, T. (2020). *Din ve tıp: Sekülerleşme perspektifinden bir yaklaşım*. Muhayyel Yayıncılık.

- Demir, T. (2021). Aşı karşıtı tutumların sosyokültürel ve dinî boyutları. *Tevilat*, 2(2), 271-291.
- Demirbaş, D., Bozkurt, V., & Yorgun, S. (2020). *COVID-19 pandemisinin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri*. İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Fırıncı, Y. (2021). Din sosyal psikolojisi perspektifinden toplumsal patolojilerle başa çıkma süreçleri üzerine değerlendirmeler. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, (3), 59-89.
- Gülerce, H. (2022). *Modernite ve din karşılaşması*. Nobel.
- Gülerce H., Bozkurt V., & Cebeci A. (2021). *Arap dünyasında COVID-19 pandemisinin sosyo-ekonomik etkileri*. ORSAM Yayını.
- Gülerce, H., & Maraj, H. A. (2021). Resilience and hopelessness in Turkish society: Exploring the role of spirituality in the covid-19 pandemic. *Journal of Economy Culture and Society*, 2021(63), 1-15. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0075>
- Kader, Ç. (2019). Aşı karşıtlığı: Aşı kararsızlığı ve aşı reddi. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 377-388.
- Kalgi, M. E. (2021). Covid-19 salgınına yakalanan kişilerde dindarlık ve dini başa çıkma. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 131-150.
- Kalgi, M. E. (2021). Koronavirüs salgını ve dindarlıkla ilgili yapılmış ampirik çalışmaların analizleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (53), 111-132.
- Karagöz, S. (2022). Kovid-19 küresel salgını sürecinde sağlık çalışanlarının anlamlandırma ve başa çıkma deneyimlerinde dinin rolü. *Bilimname*, (47), 575-622.
- Karagöz, Y., Yalman, F., & Karaşin, Y. (2022). Covid-19'a yönelik komplo teorilerinin aşı tereddüdüne etkisi: Aşı tutumunun aracı rolü. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 19-31.
- Kılıç, S. (2013). Örneklemeye yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46. <https://doi.org/10.5455/jmood.201303250117>
- Kirman, M. A. (2004). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*. Rağbet Yayınları.
- Küçükcan, T., & Köse, A. (2000). *Doğal afetler ve din*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Maraj, H. A., Gülerce, H., Rana, S., & Meraj, M. (2020). Resilience and hopelessness: Exploring the mediator role of spirituality in the global situation of COVID-19. *Jurnal Kajian Wilayah*, 11(1), 1-16. <https://doi.org/10.14203/jkw.v11i1.844>
- Mutlu, K. (1989). Bir dindarlık ölçeği (sosyolojide yöntem üzerine bir tartışma). *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 194-199.
- Nesrullah, O., & Aytaç, Ö. (2021). Covid-19 sürecinde yaşanan olumsuz duygularda dini başa çıkmanın rolü. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (56), 359-380.
- Okan, N., & Ören, A. (2021). Covid-19 sürecinde yaşanan olumsuz duygularda dini başa çıkmanın rolü. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (56), 359-380.
- Paksoy, Ö. (2020). Covid-19 aşısı kabulünde dini inançların rolü: Türkiye'de bir araştırma. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.10>
- Spier, R. E. (2001). Perception of risk of vaccine adverse events: A historical perspective. *Vaccine*.
- Şahin, M. C. (2016). Antropoloji ve din: Tarihsel ve kuramsal temeller. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 451-473.

- Şallı, A. (2022). Kovid-19 salgınında dinin toplumsal görünürlükleri: Eklektik sekülerleşme yaklaşımı çerçevesinde bir değerlendirme. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 587-620.
- Tuzcu, Ö., & Şahin, H. (2022). Komplo teorileri bağlamında covid-19 aşı kararsızlığı ve aşı karşıtlığı. *Sosyoloji Dergisi*, (43), 95-123.
- Ulu, M. (2018). Hayatı anlamlandırma ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki üzerine. *Bilimname*, (36), 165-187.
- Vergote, A. (1999). *Din inanç ve inançsızlık*. İstanbul Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Yapıcı, Y. D. D. A. (2003). Fiziksel ve sosyal hadiselerle sebep atfetmede dinin rolü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 127.

Hekim Merhameti Önündeki Engeller Üzerinde Öz Anlayış, Genel İyi Oluş ve Psikolojik Güvenliğin Etkisi

The Effect of Self-Compassion, General Well-Being and Psychological Safety
on Barriers to Physician Compassion

Hesna Zeynep SANDAL¹

Ebru TAYSİ²

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
12.08.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
26.09.2024

Kabul tarihi/Accepted:
30.09.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

Sandal, H. Z., & TAYSİ, E. (2024). Hekim merhameti önündeki engeller üzerinde öz anlayış, genel iyi oluş ve psikolojik güvenliğin etkisi. *TAM Akademi Dergisi*, 3(4), 261-278. <https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.007.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.007.x

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de çeşitli bölgelerde ve sağlık kurumlarında görev yapan hekimlerin merhametleri önündeki engeller üzerinde, öz anlayış, genel iyi oluş ve psikolojik güvenliğin yordayıcı etkisinin Transaksiyonel Hekim Merhameti Modeli (THMM) ve Duygulanım düzenleme modeli temel alınarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, merhamet önündeki engellere yönelik daha fazla bilgi sahibi olmak amacıyla hizmet süresinin bağımlı değişken olan merhamet önündeki engeller üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmaya farklı bölgelerden farklı uzmanlık alanlarına ve çalışma süresine sahip 96 kadın (%58.9), 67 erkek (%41.1) olmak üzere 23-60 (Ort. = 32.94; SS = 9.50) yaş aralığında toplam 163 hekim katılmıştır. Hekim merhameti önündeki engellerinin alt boyutlarının; öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresi tarafından ne kadar belirlendiğini test etmek üzere dört ayrı çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresinin hekim merhameti önündeki engeller üzerinde yordayıcı etkisi bulunmuştur.

Sağlık hizmetlerinde merhamete dair alanyazının büyük bir kısmı, hastalara, hastalar tarafından deneyimlenen merhamete ve hasta deneyimlerini iyileştirmeye yönelik müdahalelere odaklandığı için, bu çalışmanın Türkiye’deki hekimler üzerinde daha önce çalışılmamış bir bağlamda incelenmesi ve alanyazına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hekim Merhameti, Öz Anlayış, İyi Oluş, Psikolojik Güvenlik

* Bu çalışma, ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

1. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, hesna.turan@gsb.gov.tr, ORCID ID: 0009-0009-0132-0384

2. Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Prof. Dr., ebrutaysi@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7073-2309

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the predictive effects of self-compassion, general well-being, and psychological safety on barriers to compassion among physicians working in different regions and health care institutions in Turkey based on the Transactional Model of Physician Compassion (TMFC) and the Affect Regulation Model. However, in order to obtain more information about the barriers to compassion, the effect of length of service on the dependent variable, barriers to compassion, was examined. A total of 163 physicians, 96 female (58.9%) and 67 male (41.1%), aged 23-60 years (mean = 32.94; SD = 9.50), with different specialties and length of service from different regions participated in the study. Four separate multiple linear regression analyses were conducted to test the extent to which the sub-dimensions of barriers to physician compassion were determined by self-compassion, general well-being, psychological safety, care of refugee/asylum seeker patients, specialty, and length of service. According to the results of the analyses, general well-being, psychological safety and length of service were found to have a predictive effect on barriers to physician compassion.

As the majority of literature on compassion in healthcare focuses on patients, compassion experienced by patients, and interventions to improve patient experience, this study aims to contribute to the literature by examining physicians in Turkey in a context that has not been studied before.

Keywords: Physician Compassion, Self-Compassion, Well-Being, Psychological Safety

Extended Abstract

The purpose of this research is to examine the barriers to physician compassion within the framework of the Transactional Model of Physician Compassion (TMFC) and Gilbert's Affect Regulation Model. In this study, it is expected that self-compassion, general well-being and psychological safety will predict the sub-dimensions of the TMFC in physicians. However, in order to gain more information on the barriers to compassion, the effect of the length of service on the dependent variable was examined. A physician with a high level of self-compassion may be more able to show the same empathy and compassion to others because they are able to be kind and understanding to themselves. General wellbeing encompasses a physician's physical and mental health; the better this state is, the more sensitive and compassionate the physician will be towards his or her patients. Psychological safety allows the physician to feel comfortable and secure in his/her work environment; this sense of safety allows him/her to be more emotionally open and compassionate. In addition, the amount of time physicians spend in the profession can affect their compassionate approach in different ways. Experienced physicians can better understand the needs of patients thanks to the knowledge and skills they have acquired over the years. With professional maturity, they can develop a more sensitive and understanding attitude in the patient-physician relationship. However, working in a stressful environment for many years can increase the risk of burnout in physicians. This can negatively affect their compassionate approach and lead to a more mechanised and callous attitude. Therefore, in this study, it was hypothesised that physician self-compassion, general well-being, psychological safety and length of service would have predictive effects on barriers to compassion.

The study included physicians from different regions with varying specialties and lengths of service. Data were collected from 163 participants, consisting of 96 female (58.9%) and 67 male (41.1%), aged between 23-60 years (mean = 32.94; SD = 9.50). Data collection included a demographic information form, The Barriers to Physician Compassion Questionnaire (BPCQ), Self-Compassion Scale

Short Form (SCS-SF), General Well-Being Scale Short Form (SGWB) and the Psychological Safety Scale (PSQ). According to the results of the regression analysis, while general wellbeing negatively and significantly predicted burnout/overload and complex clinical situation components, self-compassion had no predictive effect. Additionally, variables such as the level of psychological safety and length of service were found to be predictive of barriers to compassion. The results of the study indicate that psychological safety and well-being play an important role in enhancing physicians' compassionate approaches, and that certain demographic and professional variables should be considered in this process. These findings underscore the need to develop strategies to strengthen physicians' emotional and psychological support mechanisms in order to improve the quality of health care.

Giriş

Merhamet, kişinin kendi acılarına ve diğer canlıların acılarına dair farkındalık geliştirmesi ve bu acıları hafifletme arzusu olarak tanımlanmıştır (Gilbert, 2009). Merhamet üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda artmış olsa da sağlık hizmetleri içerisinde merhametin ele alınışı oldukça sınırlıdır ve çoğunlukla merhamet yorgunluğuna (compassion fatigue) odaklanmaktadır (Roskvist, 2023). Merhamet yorgunluğu, yoğun duygusal acı ve fiziksel stres altında hastalarla ilgilenmenin neden olduğu, sağlık çalışanında önemli duygusal, davranışsal ve bilişsel değişikliklere yol açan tükenmişliğin bir türüdür (Hooper ve ark., 2010). Merhamet yorgunluğuna giderek daha fazla odaklanması paradoksal bir şekilde merhamet kavramının ihmal edilmesine neden olabilmektedir (Fernando, 2021). Terminoloji ve tanım sorunlarından bağımsız olarak, merhamet yorgunluğunun zaman içinde hasta bakımı sürecinde potansiyel olarak ulaşılabilecek bir "son noktayı" işaret eder. Ancak, merhametin "tükenmişliğine" dair bir kanıt yoktur (Hofmeyer ve ark., 2020). Bu basit kavramsallaştırma, merhametin dinamik ve karmaşık doğasının yanı sıra klinik bakım vermede merhameti etkileyebilecek bağlamsal faktörleri de göz ardı etmektedir (Fernando, 2021). Bu noktada, yapılan araştırmada hekim merhametinin dinamik ve çok yönlü yapısını ele almada Gilbert'in duygulanım düzenleme modeli ve Transaksiyonel Hekim Merhameti Modeli (THMM) temel alınacaktır.

1. Gilbert'in Duygulanım Düzenleme Modeli

Gilbert (2009), merhamet kavramını açıklarken üç duygulanım düzenleme sistemini teorik bir temel olarak sunmuştur. Bunlar: tehdit ve korunma sistemi; dürtü ve heyecan sistemi ve yatıştırıcı sistemdir. Bu sistemler hayatta kalmaya ve iyi oluşa katkı sağlar. Ancak erken yaşlarda yaşanan olumsuz deneyimler bu sistemler arasında dengesizliğe yol açar. Bu dengesizlik, bireyleri korku ve endişe kaynaklı sıkıntıya, başarısızlıkların yol açtığı yoğun öz eleştiriye ve kişinin kontrolü dışında gerçekleşen olaylarla ilgili derin utanç duygularına karşı hassas hale getirir.

İlk sistem olan Tehdit ve Korunma Sisteminin görevi, tehditleri hızlı bir şekilde fark etmek ve ardından endişe, öfke veya tiksinti gibi duyguları yaşatmaktır. Bu duygular, vücudumuzda dalgalanarak bizi uyarır ve tehditle başa çıkmak için savaşıma, kaçma veya donma gibi tepkiler vermeyi teşvik eder (Gilbert, 2009; Marks, 1987). Savaş, kaç, don gibi stres tepkilerinin temel amacı kişiyi tehlide karşı korumaktır. Ancak çoğu zaman, bu tepkiler aşırı derecede aktive olup tehdidi abartarak aşırı kaygı, öfke, nefret, üzüntü ve güvensizlik duygularına yol açabilir (Gilbert, 2008). İkinci sistem olan Dürtü ve Heyecan Sistemi bireye yaşamını sürdürebilmesi için kaynak arama motivasyonu ve enerji sağlar. Bu sistem ödül merkezini aktive ederek ve kişiyi fırsatları yakalama, zorlukları aşma, başarı elde etme ve hedeflere ulaşma konusunda motive eder (Gilbert, 2009). Ancak, aşırı uyarıldığında daha fazlasını

istemeye ve hayal kırıklığına neden olabilir. Arzular ve hedefler herhangi bir engelle karşılaştığında, bu durum bir 'tehdit' olarak algılanabilir ve tehdit sistemi kaygı, hayal kırıklığı veya öfke ile devreye girer. (Gilbert, 2010). Son sistem olan Yatıştırıcı Sistem genellikle bir 'yavaşlama' hissiyle bağlantılı olup parasempatik sinir sisteminin aktivasyonu ile ilişkilidir. Bu sistem içerisinde merhameti anlayabilmek adına önem taşıyan şey, merhametin aynı zamanda sevgi ve yakınlık ile de bağlantılı olmasıdır. Örneğin, bir bebek veya çocuk sıkıntılı olduğunda, bakım verenin sevgisi onu yatıştırır ve sakinleştirir (Gilbert, 2010). Benzer şekilde yakınlık ve merhamet içeren ilişkilerin sadece bebeklik döneminde fizyolojik düzenlemeye katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yetişkinlerde de genetik, nörofizyolojik ve psikolojik süreçlerin düzenlenmesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Feldman, 2012). Bu nedenle, yaşamın her döneminde yatıştırıcı sistemin aktivasyonu tehdit sisteminin düzenlenmesine yardımcı olabilir (Gilbert, 2010).

Gilbert'in (2009) duygulanım düzenleme modeli, sağlık hizmetleri içerisinde merhametin hem hasta bakımı hem de hekim iyi oluşu üzerindeki etkisini anlamak için kullanılabilir. Tehdit ve korunma sistemi, hekimlerin stres altında olduğu durumlarda aktive olarak hastalara gerekli bakım ve merhametin sunulmasını engelleyebilir. Dürtü ve heyecan sisteminde merhamet, hekimlerin hastalarına nitelikli tedavi sunma motivasyonu ile bilgi ve becerilerini geliştirmelerini sağlayabilir. Ancak, yalnızca başarı odaklı bir yaklaşım benimsendiğinde, hekimin hastaların insani ihtiyaçlarını göz ardı etmesine neden olabilir ve bu sistemin aşırı uyarılması, bazı durumlarda merhameti engelleyebilir. Gilbert'in (2009) modelinde yer alan üç temel duygulanım sistemi içerisinde yatıştırıcı sisteminin hekim merhametiyle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu sistem, hekimlerin yoğun ve stresli çalışma koşullarında hem kendilerine hem de hastalarına karşı merhamet içeren yaklaşım geliştirmelerini teşvik eder ve böylelikle yüksek stres içeren sağlık hizmeti ortamlarında hekimlerin iyi oluşunu destekler. Bu nedenle, mevcut çalışmada, hekimin öz anlayış, genel iyi oluş ve psikolojik güvenlik düzeylerinin, çalışma ortamından kaynaklanan stres faktörlerine karşı yatıştırıcı sistemi harekete geçirerek, merhameti önündeki engelleri anlamlı ve negatif şekilde yordaması beklenmektedir.

2. Transaksiyonel Hekim Merhameti Modeli (THMM)

Transaksiyonel Hekim Merhameti Modeli (2014) bir hekimin hangi durumlarda merhametli davranıp davranmayacağı sorusunu cevaplarken hekim, hasta, klinik ve kurumsal faktörlerin dinamik etkileşimini vurgulamaktadır. Bu modele göre, merhamet sadece hekimin kişisel özelliklerine bağlı bir faktör değildir, aynı zamanda hekimin hastasıyla, klinik tabloyla ve kurumsal ortamla olan bütünsel ilişkisini yansıtır (Fernando ve Consedine, 2014).

Modelde yer alan *hekim faktörleri* içerisinde hekimin kişisel özellikleri (örn. duygusal zekâ), sosyodemografik özellikleri, iş yükü, stres seviyesi, uzmanlık alanı ve çalışma süresi gibi özellikler yer alır (Fernando, 2021). Hekimin kişisel geçmişi, yargılama veya suçlama eğilimi, acı çekmeye karşı duyarlılığı, motivasyonu ve kaynakları gibi faktörler, hekimin merhametli bir tepki gösterip göstermeyeceğini etkileyebilir (Pavlova ve ark., 2022). *Hasta ve aile faktörleri* içerisinde yer alan hastanın iletişim tarzı, kültürel geçmişi, sıkıntı düzeyi, demografik ve sosyoekonomik düzeyi hekimin hastaya yönelik merhamet içeren yaklaşımını etkileyebilmektedir (Derksen ve ark.,2016). *Klinik faktörler* ise hasta faktörleriyle sıkı ilişkili olan durumları içerir. Örneğin hastanın alkol veya madde bağımlılığının olması, birden fazla semptomunun/şikayetinin olması veya hastalığın klinik karmaşıklığı hekimin merhamet içeren yaklaşımda belirleyici olabilmektedir (Bayne ve ark.,2013). Son olarak *çevresel/kurumsal faktörler* fiziksel koşulların ve kurumsal ortamın etkisini vurgular. Zaman

kısıtlamaları, bürokrasi ve stresli klinik ortamların (örneğin, yoğunluk ve sürekli kesintiler hekimin merhamet içeren yaklaşımını olumsuz etkileyebilmektedir (Fernando ve Consedine, 2014).

2.1. Hekim merhameti önündeki engeller ile ilişkili faktörler

Gilbert'in (2009) modeli kapsamında tehdit ve korunma sisteminin THMM içerisinde yer alan merhamet önündeki engel faktörleri tarafından aktive olduğu varsayılan hekimlerin, öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik yoluyla tehdit sistemini devre dışı bırakarak kabul, bağlantı ve güven duygularını içeren yatıştırıcı sistemleri harekete geçireceği öngörülmektedir.

Neff (2003) öz anlayışı, kişinin kendisine yönelttiği merhamet olarak tanımlamıştır. Öz-anlayış, kişinin başarısızlık veya talihsizlikle karşılaştığında kendisine karşı merhametli bir yaklaşım sergilemesidir (Neff, 2003). Cole-King ve Gilbert (2011) sağlık çalışanlarının başkalarının ihtiyaçlarıyla bağlantı kurabilmek ve merhamet içeren bakım sunabilmek için kendi duygusal gereksinimlerini tanımları gerektiğini belirtir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının sadece başkalarına merhamet içeren bakım vermekle kalmayıp aynı zamanda kendi öz-anlayış ihtiyaçlarıyla da ilgilenmeleri gerektiği alanyazında genel bir kabul görmektedir. Veale ve arkadaşları (2015), yatıştırıcı duygulanım sisteminin hem kendine hem de başkalarına yönelik merhametin temelini oluşturduğunu ifade eder. Öz-anlayışın, beyindeki merhamet tepkisini veren ilişkili bölgeleri aktive ettiği ve dolayısıyla başkalarına yönelik merhameti teşvik ettiği öne sürülmüştür (Neff ve Germer, 2017). Bu bağlamda, öz-anlayışın bireylerin merhamet içeren bakım sağlama becerilerini desteklediği söylenebilir. Gilbert'in (2009) modeli düşünüldüğünde, sağlık hizmetlerinde hekim öz-anlayışının tehdit sistemini devre dışı bıraktığı ve yatıştırıcı sistemi harekete geçirdiği varsayılmaktadır.

Genel iyi oluş destekleyici ve doyurucu ilişkilere sahip olmayı, sosyal etkileşimleri, başkaları tarafından saygı görmeyi, başkalarının mutluluğuna yönelik çaba göstermeyi ve anlamlı bir hayata sahip olmayı kapsar (Diener ve ark., 2010). Hekim iyi oluşu ise hekimlerin hem mesleki hem de kişisel yaşamlarında tatmin, esneklik ve denge duygusu yaşamasını ifade eder; bu durum, merhamet içeren bakım sağlama yetilerini artıran bir etken olarak değerlendirilir (American Medical Association, 2016). West ve arkadaşları (2018), hekim iyi oluşu için kapsamlı bir yaklaşımın önemini vurgular. Bu yaklaşım, tükenmişliği önlemeyi, iş doyumunu artırmayı ve hem zihinsel hem fiziksel sağlığı desteklemeyi kapsar.

Son olarak psikolojik güvenlik, pek çok hekim için nispeten tanıdık olmayan bir kavramdır. Fakat, psikolojik güvenliğin tıp alanında başarılı ekiplerin temel taşlarından biri olduğu belirtilir (Torralba ve ark., 2020). Psikolojik güvenlik "ekibin kişiler arası risk alma konusunda güvenli olduğuna dair paylaşılan bir inanç" veya "kişilerin kendileri olarak rahat oldukları, kişiler arası güven ve karşılıklı saygı ile karakterize edilen bir ekip iklimi" olarak tanımlanmaktadır (Devaraj ve ark., 2021). Bu araştırmada yer alan psikolojik güvenlik kavramının, Gilbert'in sakinleşme, memnuniyet ve sosyal bağlantı duygularına odaklanan yatıştırıcı sistemi içinde ele alınabileceği düşünülmektedir. Hekimlerin kendilerini değerli ve desteklenmiş hissettikleri çalışma ortamı yatıştırıcı sistemi etkinleştirilebilir. Cezalandırılma korkusu olmadan açık iletişim kurabilmek, yatıştırıcı sistemin güvenlik ve bağlılığa verdiği önemle uyumludur.

3. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmanın amacı Transaksyonel Hekim Merhameti Modeli (THMM) ve Gilbert'in Duygulanım Düzenleme Modeli çerçevesinde hekim merhameti önündeki engel faktörlerinin

incelenmesidir. Gilbert'in (2009) modeli, öz-anlayışın kişinin stresle başa çıkma yeteneğini ve genel iyi oluşunu artırdığını öne sürer. Öz-anlayışı yüksek bir hekim, kendine daha nazik ve destekleyici olacağından, tükenmişlik ve stresle daha iyi başa çıkabilir (Neff, 2003; Raab, 2014). Ayrıca, psikolojik güvenliğin bireylerin kendilerini rahat ve güvende hissetmelerine yardımcı olarak yatıştırıcı sistemlerini aktive etmesi ve bunun sonucunda duygusal dengenin sağlanması ve stres yönetme becerilerinin artması beklenir. Bu nedenle mevcut çalışmada hekimlerde öz-anlayış, genel iyi oluş ve psikolojik güvenliğin içsel ve dışsal faktörlerden kaynaklanan tehditlere karşı yatıştırıcı sistemi aktive ederek THMM alt boyutlarını yordayacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte uzun yıllar çalışan hekimlerin mesleki aidiyet ve güven duygusunun, merhametli yaklaşımlarını artırması beklenebilir. Aşağıda çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler yer almaktadır:

H1: Hekimlerin öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresi düzeyleri hekim merhameti önündeki engel boyutlarından tükenmişlik/aşırı yük faktörü puanlarını anlamlı şekilde yordar.

H2: Hekimlerin öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresi düzeyleri hekim merhameti önündeki engel boyutlarından dış distraksiyon puanlarını anlamlı şekilde yordar.

H3: Hekimlerin öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresi düzeyleri hekim merhameti önündeki engel boyutlarından zor hasta/aile puanlarını anlamlı şekilde yordar.

H4: Hekimlerin öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresi düzeyleri hekim merhameti önündeki engel boyutlarından klinik durum puanlarını anlamlı şekilde yordar.

3.1. Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışmada çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizi, bağımlı bir değişken ile birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi modellemek ve analiz etmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Bu analiz tekniği, bağımlı değişkendeki değişimleri, birden fazla bağımsız değişkenin bir araya gelerek nasıl etkilediğini anlamayı amaçlar (Yoo ve ark., 2014).

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini aktif olarak görev yapan hekimler oluşturmaktadır. Çalışmada 165 hekim katılımcı olarak yer almış olup çalışmadığını belirten hekimler (1 kişi) ve yurt dışında çalışan hekimler (2 kişi) kişi sayısı yetersizliğinden dolayı analizlere dahil edilmemiştir. Araştırmanın örnekleme yöntemi ise farklı uzmanlık alanına ve çalışma deneyimine sahip Türkiye'nin farklı bölgelerinde görev yapan, yaşları 23 ile 60 arasında değişen (Ort. = 32.94; SS = 9.50; Min = 23; Maks. = 60), 163 hekimden oluşmaktadır. Katılımcıların % 58.9'u kadın, %41.1'i erkektir. Katılımcılar uygun örnekleme yöntemi ile aktif görev yapıyor olmak kriterine uymak şartı ile gönüllülük esas alınarak toplanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanma Süreci

Veriler, 2023 yılında 8 ay boyunca çevrimiçi olarak toplanmıştır. Katılımcıların anket sorularını cevaplaması ortalama 10 dakika sürmüştür. Araştırmada kullanılan ölçekler, dijital ortama Google forms aracılığıyla aktarılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasındaki Bilgilendirilmiş Onam Formu'nda, araştırmanın amacı belirtilmiş olup katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı, verilecek cevapların doğru ve içten olmasının araştırma bulgularının doğruluğu açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından etik onay izni verilmiştir. (22.02.2023 tarih ve 1140-01/a sayılı yönetim kurulu kararı)

3.4. Veri Toplama Araçları

Gerçekleştirilen araştırmada Demografik Bilgi Formu, Hekim Merhameti Önündeki Engeller Ölçeği, Öz Anlayış Ölçeği, Genel İyi Oluş Ölçeği Kısa Formu ve Psikolojik Güvenlik Ölçeği uygulanmıştır.

3.4.1. Demografik Bilgi Formu

Katılımcılara yaş, cinsiyet, uzmanlık alanı, meslekte geçirdiği yıl, görev yaptığı şehir ve çalıştığı birim hakkında bilgi alınan bir form sunulmuştur. Bu bilgiler araştırmanın amacına yönelik belirlenmiştir.

3.4.2. Hekim Merhameti Önündeki Engeller Ölçeği (HMÖEÖ)

Fernando ve Consedine (2014) tarafından geliştirilen ölçek sağlık hizmetlerinde merhametli olmanın önündeki engelleri inceleyen bir öz bildirim ölçeğidir, 34 madde ve dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddeleri 7'li Likert yöntemi ile hazırlanmış olup, ölçekten alınan puanlar 7'e yaklaştıkça engeller artmakta, 1'e doğru indikçe engellerin yoğunluğu azalmaktadır. Ölçek faktörleri; Tükenmişlik/Aşırı Yük Faktörü (TA), Dış Distraksiyon (DD), Zor Hasta/Aile (ZH), Karmaşık Klinik Durum Bileşenleri (KKB)'dir. Türkiye standardizasyonu Öztürk ve Kırarç (2019) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonunun güvenilirliği 0,938 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise ölçek alt boyutlarının Cronbach alfa değeri sırasıyla TA: .83, ZH: .73, DD: .83, KBB: .84 bulunmuştur.

3.4.3. Öz Anlayış Ölçeği Kısa Formu (ÖAÖ-KF)

Öz anlayışın ölçülmesi amacıyla Kristin Neff (2003) tarafından geliştirilen ve 26 maddeden oluşan "Self-Compassion Scale" (Öz Anlayış Ölçeği), Raes, Pommier, Neff ve Van Gucht (2011) tarafından zaman açısından daha pratik olacağı düşünüülerek 12 maddeden oluşan Self-Compassion Scale Short Form" (Öz Anlayış Ölçeği Kısa Formu) olarak geliştirilmiştir. Türkiye standardizasyonu Yıldırım ve Sarı (2018) tarafından yapılan Öz Anlayış Ölçeği Kısa Formu (ÖŞAÖ-KF) 11 maddelik 5'li likert tipindedir. Cronbach alfa iç tutarlılık kat sayısı .75 olarak hesaplanmıştır. (Yıldırım ve Sarı, 2018). Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach alfa değeri .85 olarak bulunmuştur.

3.4.4. Genel İyi Oluş Ölçeği Kısa Formu (GİÖÖK)

Longo ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen Genel İyi Oluş Ölçeği Kısa Formunun Türkiye standardizasyonu Kalafatoğlu ve Çelik (2019) tarafından yapılmıştır. Tek faktörden ve 13 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe uyarlamasında Cronbach alfa değeri .90 olarak bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach alfa değeri .94 olarak bulunmuştur.

3.4.5. Psikolojik Güvenlik Ölçeği (PGÖ)

Edmondson (1999) çalışanların çalışma alanlarında algıladıkları kişilerarası endişeyi ölçmek Psikolojik Güvenlik Ölçeğini (PGÖ) geliştirmiştir. Türkiye standardizasyonu Yener (2015) tarafından gerçekleştirilen ve 7 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe versiyonunun açımlayıcı faktör analizi sonucunda Hoşgörü ve İnisiyatif olarak adlandırılan iki alt boyutu ortaya çıkmıştır. Alt boyutlarının Cronbach alfa değeri sırasıyla .86 ve .76 olarak bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ölçeğin alt boyutlarının Cronbach alfa değeri sırasıyla .69 ve .65 olarak bulunmuştur.

3.5. Verilerin Analizi

Analiz edilecek veriler Google Forms üzerinden toplanmış olup veriler SPSS ortamına aktarılmıştır. Verilerin analizi için IBM SPSS 25 istatistik programı kullanılmıştır. İlk olarak, sosyo-demografik özelliklerin betimsel analizleri yapılmıştır. Kullanılan ölçeklerin ve alt boyutları ve sosyo-demografik değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkiye bakmak adına Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın hipotezlerini test etmek amacıyla, HMÖEÖ'nün alt boyutları olan tükenmişlik/aşırı yük faktörü, dış distraksiyon, zor hasta/aile ve karmaşık klinik durum bileşenlerinin; öz anlayış, genel iyi oluş, PGÖ'nün alt boyutlarından hoşgörü ve inisiyatif düzeyleri ve hizmet süresi tarafından ne kadar belirlendiğini test etmek üzere dört ayrı çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışma grubunun demografik dağılımının betimsel analizi, korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. Sosyo-demografik özelliklerin betimsel değerlendirilmesi

Çalışmada, 18 yaştan büyük (*Ort.* = 32.94; *SS* = 9.50; *Min* = 23; *Maks.* = 60), toplam 163 hekim katılımcı olarak yer almıştır. Tablo 1'de katılımcılara ilişkin demografik bilgilerin frekans ve yüzde değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	96	58.9
Erkek	67	41.1
Yaş		
20-24	13	8.0
25-29	77	47.2
30-34	19	11.7
35-39	18	11.0
40 ve üzeri	36	22.1
Uzmanlık		
Cerrahi Tıp Bilimleri	22	13.5
Dahili Tıp Bilimleri	58	35.6
Temel Tıp Bilimleri	49	30.1
Diş Hastalıkları	15	9.2
Psikiyatri	9	5.5
Uzmanlığı Olmayan	10	6.1
Hizmet Süresi		
1 yıldan az	18	11.0
1-5 yıl	80	49.1
6-10 yıl	13	8.0

11-15 yıl	19	11.7
16 yıl ve üzeri	33	20.2
Görev Yapılan Bölge		
Marmara Bölgesi	49	30.1
Ege Bölgesi	35	21.5
Akdeniz Bölgesi	22	13.5
İç Anadolu Bölgesi	30	18.4
Karadeniz Bölgesi	12	7.4
Doğu Anadolu Bölgesi	7	4.3
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	8	4.9
Görev Yapılan Yer		
Üniversite Hastanesi	29	17.8
Devlet Hastanesi	87	53.4
Özel Hastane	11	6.7
Özel Muayenehane	10	6.1
Diğer	26	16.0
Mülteci/Sığınmacı Bakım Tecrübesi		
Var	136	83.4
Yok	27	16.6
TOPLAM	163	100

4.2. Kullanılan ölçekler ve alt boyutları ile sosyo-demografik özellikler arası korelasyon analizi

Tablo 2’de sosyo-demografik özellikler ile kullanılan ölçekler ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 2: Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları Arası Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.Yaş	1	.942**	-0.057	-.161*	-0.066	-.216**	0.120	0.146	0.049	-0.009
2.Tecrübe		1	-0.074	-.198*	-0.101	-.229**	0.111	0.133	0.072	-0.015
3.HMÖÖ-Tükenmişlik aşırı yük faktörü			1	.631**	.502**	.619**	-.203**	-.325**	-.281**	-.277**
4.HMÖÖ-Dış distraksiyon				1	.628**	.720**	-.213**	-.294**	-.222**	-.244**
5.HMÖÖ-Zor hasta/aile faktörü					1	.563**	-0.149	-0.093	-.162*	-0.099

6.HMÖEÖ-Karmaşık klinik durum bileşenleri	1	-.210**	-.302**	-.219**	-.191*
7.ÖAÖ		1	.462**	.213**	.199*
8.GiÖÖ			1	.216**	.342**
9.PGÖ-Hoşgörü				1	.321**
10.PGÖ-İnisiyatif					1

Not: ***, $p < 0.001$; **, $p < 0.01$; *, $p < 0.05$. HMÖEÖ: Hekim Merhameti Önündeki Engeller Ölçeği ÖAÖ: Öz Anlayış Ölçeği GiÖÖ: Genel İyi Oluş Ölçeği PGÖ: Psikolojik Güvenlik Ölçeği

4.3. Çoklu (Stepwise) Regresyon Analizi Sonuçları

HMÖEÖ'nün alt boyutları olan tükenmişlik/aşırı yük faktörü, dış distraksiyon, zor hasta/aile ve karmaşık klinik durum bileşenlerinin; öz anlayış, genel iyi oluş, Psikolojik Güvenlik Ölçeği'nin alt boyutlarından hoşgörü ve inisiyatif düzeyleri ve hizmet süresi değişkenleri tarafından ne kadar belirlendiğine ilişkin hipotezleri test etmek üzere dört ayrı çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

4.3.1. HMÖE'nin Alt Boyutlarından Tükenmişlik/Aşırı Yük Faktörü Üzerindeki Yordayıcı Değişkenlerin Etkisinin Çoklu Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Tükenmişlik/aşırı yük faktörünün; öz anlayış, genel iyi oluş, Psikolojik Güvenlik Ölçeği'nin alt boyutlarından hoşgörü ve inisiyatif düzeyleri ve hizmet süresi değişkenleri tarafından ne kadar belirlendiğini test etmek üzere çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Sonuçlara bakıldığında; genel iyi oluş ve hoşgörü değişkenlerinin regresyon modeline anlamlı katkıda bulunduğu görülmektedir (sırasıyla, $p = .012$; $p = .023$). Tüm değişkenler, tükenmişlik/aşırı yük faktöründeki %16.9'luk varyansı açıklamaktadır ve R^2 değişimi anlamlıdır ($F(5,162) = 6.41$; $p = .000$).

Çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Öz Anlayış, Genel İyi Oluş Düzeyi, İnisiyatif, Hoşgörü ve Hizmet Süresi Değişkenlerinin Tükenmişlik/Aşırı Yük Faktörü Üzerindeki Yordayıcılığı

	R	R ²	Uyarlanmış R ²	B	SH	β	F
Hizmet Süresi				-.032	.078	-.030	
ÖAÖ				-.006	.016	-.033	
GiÖÖ				-.031	.012	-.220*	
PGÖ-Hoşgörü				-.324	.140	-.180*	
PGÖ-İnisiyatif				-.256	.149	-.138	
Model	.41	.17	.14				6.41***

Not: *, $p < 0.5$; **, $p < .01$; ***, $p < .001$

4.3.2. HMÖE'nin Alt Boyutlarından Dış Distraksiyon Üzerindeki Yordayıcı Değişkenlerin Etkisinin Çoklu Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Dış distraksiyon faktörünün; öz anlayış, genel iyi oluş, Psikolojik Güvenlik Ölçeği'nin alt boyutlarından hoşgörü ve inisiyatif düzeyleri, hizmet süresi değişkenleri tarafından ne kadar belirlendiğini test etmek üzere çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Sonuçlara bakıldığında; yalnızca hizmet süresi değişkeninin regresyon modeline anlamlı katkıda bulunduğu görülmektedir ($p < .05$). Tüm değişkenler, dış distraksiyon faktöründeki %16'lık varyansı açıklamaktadır ve R^2 değişimi anlamlıdır ($F(5,162) = 5.78, p = .000$).

Çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Öz Anlayış, Genel İyi Oluş Düzeyi, İnisiyatif, Hoşgörü ve Hizmet Süresi Değişkenlerinin Dış Distraksiyon Faktörü Üzerindeki Yordayıcılığı

	R	R ²	Uyarlanmış R ²	B	SH	β	F
Hizmet Süresi				-.153	.070	-.162*	
ÖAÖ				-.011	.015	-.064	
GİOÖ				-.021	.011	-.171	
PGÖ-Hoşgörü				-.187	.127	-.116	
PGÖ-İnisiyatif				-.229	.135	-.138	
Model	.39	.16	.13				5.78***

Not: *, $p < 0.5$; **, $p < .01$; ***, $p < .001$

4.3.3. HMÖE'nin Alt Boyutlarından Zor Hasta/Aile Faktörü Üzerindeki Yordayıcı Değişkenlerin Etkisinin Çoklu Regresyon Analizi İle İncelenmesi

Zor hasta/aile faktörünün; öz anlayış, genel iyi oluş, Psikolojik Güvenlik Ölçeği'nin alt boyutlarından hoşgörü ve inisiyatif düzeyleri, hizmet süresi değişkenleri tarafından ne kadar belirlendiğini test etmek üzere çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Sonuçlara bakıldığında; analize dahil edilen hiçbir değişkenin regresyon modeline anlamlı katkıda bulunmadığı görülmüştür ($p \geq .149$) ve varyansın %4.8'ini açıkladığı bulunsa da bu modelin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($p = .17$).

Çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Öz Anlayış, Genel İyi Oluş Düzeyi, İnisiyatif, Hoşgörü ve Hizmet Süresi Değişkenlerinin Zor Hasta/Aile Faktörü Üzerindeki Yordayıcılığı

	R	R ²	Uyarlanmış R ²	B	SH	β	F
Hizmet Süresi				-.083	.080	-.082	
ÖAÖ				-.021	.017	-.110	
GİOÖ				.001	.012	.010	
PGÖ-Hoşgörü				-.211	.145	-.121	
PGÖ-İnisiyatif				-.077	.154	-.043	
Model	.22	.05	.02				1.57

Not: *, $p < 0.5$; **, $p < .01$; ***, $p < .001$

4.3.4. HMÖE'nin Alt Boyutlarından Karmaşık Klinik Durum Bileşenleri Üzerindeki Yordayıcı Değişkenlerin Etkisinin Çoklu Regresyon Analizi İle İncelenmesi

Karmaşık klinik durum bileşenleri faktörünün; öz anlayış, genel iyi oluş, Psikolojik Güvenlik Ölçeği'nin alt boyutlarından hoşgörü ve inisiyatif düzeyleri ve hizmet süresi değişkenleri tarafından ne kadar belirlendiğini test etmek üzere çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Sonuçlara bakıldığında; yalnızca hizmet süresi ve genel iyi oluş değişkeninin regresyon modeline anlamlı katkıda bulunduğu görülmektedir (sırasıyla, $p = .012$; $p = .024$). Tüm değişkenler hesaba katıldığında, karmaşık klinik durum bileşenleri faktöründeki %15.7'lik varyansın açıklandığı görülmektedir ve R^2 değişimi anlamlıdır ($F(5,162) = 5.85$, $p = .000$).

Çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Öz Anlayış, Genel İyi Oluş Düzeyi, İnişiyatif, Hoşgörü ve Hizmet Süresi Değişkenlerinin Karmaşık Klinik Durum Bileşenleri Faktörü Üzerindeki Yordayıcılığı

	<i>R</i>	<i>R</i> ²	Uyarlanmış <i>R</i> ²	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>F</i>
Hizmet Süresi				-.199	.078	-.189*	
ÖAÖ				-.011	.017	-.056	
GIÖÖ				-.028	.012	-.199*	
PGÖ-Hoşgörü				-.228	.142	-.127	
PGÖ-İnişiyatif				-.138	.151	-.075	
Model	.35	.12	.10				5.51***

Not: *, $p < 0.5$; **, $p < .01$; ***, $p < .001$

Yapılan istatistiksel analizlere göre, araştırmamızın H_1 , H_2 ve H_4 hipotezlerinin kısmen doğrulandığı görülmüştür. Buna göre, genel iyi oluş ve hoşgörü düzeylerinin Hekim Merhameti Önündeki Engeller Ölçeği'nin alt boyutlarından yalnızca tükenmişlik/aşırı yük faktörünü yordadığı bulunmuştur. Buna ek olarak, hizmet süresinin dış distraksiyonu, genel iyi oluş ve hizmet süresinin ise karmaşık klinik durum bileşenleri puanlarını yordadığı görülmüştür. Ancak, H_3 hipotezi reddedilmekte olup öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresi düzeylerinin Hekim Merhameti Önündeki Engeller Ölçeği'nin alt boyutlarından zor hasta/aile puanlarını yordamadığı görülmektedir.

Tartışma

Bu çalışmanın amacı ülkemizin farklı bölgelerinde ve kurumlarında görev yapan hekimlerin merhametleri önündeki engeller üzerinde çeşitli değişkenlerin yordayıcı etkisinin incelenmesidir.

Mevcut çalışmada hekimlerin öz anlayış düzeylerinin, hekim merhameti önündeki engel (tükenmişlik/aşırı yük faktörü, dış distraksiyon, zor hasta/aile ve karmaşık klinik durum) puanlarını anlamlı şekilde yordayacağı varsayılmış, ancak doğrulanmamıştır. Alanyazına bakıldığında öz anlayışın sağlık çalışanları ve hekimler için önemini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Sinclair ve ark., 2017). Steen ve arkadaşları (2022) sağlık çalışanlarında öz anlayışın varlığının kaygı ve stres düzeylerini azaltabileceğini, merhamet yorgunluğu ve tükenmişlik riskini düşürebileceğini ve genel iyi oluş düzeyini artırabileceğini belirtmiştir. Bu bulgulardan farklı olarak bu çalışmada hipotez edilen öz-anlayış ile hekim merhameti önündeki engeller arasındaki ilişki, başlangıçta varsayılandan daha karmaşık olabilir. Öz-anlayış, kişisel stresi azaltma ve genel iyi oluşu artırma konusunda faydalı olabilir; ancak, yüksek hasta sayısı, sınırlı kaynaklar ve merhamet içeren bakımı engelleyen kurumsal politikalar gibi temel

sistemik sorunları çözmekte yetersiz kalabilir. Ayrıca, öz-anlayışın etkisi, kişilik, başa çıkma stratejileri ve geçmiş yaşam deneyimleri gibi faktörlerden dolayı hekimler arasında değişkenlik gösterebilir. Bu farklılıklar, öz-anlayışın merhamet önündeki engeller üzerindeki yordayıcı etkisini azaltmış olabilir.

Tükenmişlik/Aşırı Yük Faktörü ile İlgili Bulgular

Mevcut çalışmanın sonuçlarına göre genel iyi oluş ve hoşgörü değişkenleri HMÖE'nin alt boyutlarından tükenmişlik/aşırı yük faktörünü (H_1) anlamlı şekilde yordamaktadır.

Bu çalışmada, hekim merhameti önündeki engellerden tükenmişlik/aşırı yük faktörünün genel iyi oluş düzeyi tarafından anlamlı ve negatif yönde yordandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, alanyazında ortaya koyulan çalışmaları destekler niteliktedir (Rothenberger, 2017). Shanafelt ve arkadaşları (2012) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, tükenmişlik düzeyi yüksek olan hekimlerin iş-yaşam dengesi doyumunun önemli ölçüde düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Tawfik ve arkadaşları (2018), hekimler arasında tükenmişlik ve iyi oluş düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve tükenmişlik düzeyi yüksek olan hekimlerin, düşük iyi oluş seviyelerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Mevcut araştırma bulguları psikolojik güvenliğin alt boyutu olan hoşgörü düzeyinin tükenmişlik/aşırı yük faktörünü anlamlı ve negatif yönde yordadığını göstermektedir. Benzer şekilde, alanyazındaki çalışmalar hekimler ve sağlık çalışanları arasında tükenmişlik ile psikolojik güvenlik düzeyi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Domínguez-Salas ve ark., 2021). Swendiman ve arkadaşları (2019) hekimlerin psikolojik güvenlik düzeylerinin azalmasının psikolojik sıkıntıyı artırdığını ve bunun da tükenmişliğin habercisi olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular doğrultusunda hekimin psikolojik güvenlik düzeyinin artmasının, tükenmişlik düzeyini azaltacağını ve merhamet önündeki engellere karşı bariyer sağlayacağı söylenebilir.

Dış Distraksiyon Faktörü ile İlgili Bulgular

Mevcut çalışmanın sonuçlarına göre yalnızca hizmet süresi HMÖE'nin alt boyutlarından dış distraksiyon faktörünü (H_2) negatif ve anlamlı yönde yordamaktadır.

Konsültasyonların gerçekleştiği fiziksel ortam ve kurumsal bağlamlar, hekimlerin merhametli yaklaşımlarını doğrudan etkileyebilir. HMÖE'nin alt boyutlarından biri olan dış distraksiyon, THMM içerisinde kurumsal ve çevresel faktörlere karşılık gelmektedir (Fernando ve Consedine, 2014). Mevcut çalışmada hizmet süresi değişkeninin HMÖE'nin alt boyutlarından dış distraksiyonu negatif ve anlamlı yönde yordadığı bulunmuştur. Yani hekimin hizmet süresinin artması merhamet önündeki engellerden dış distraksiyon düzeyinin azalmasını yordamaktadır. Alanyazına bakıldığında merhamet yorgunluğu kapsamında ele alınan çalışmalarda merhametin zamanla "tükenmesi" düşüncesi yaygın olmasına rağmen, bu konuda yeterli kanıt bulunmamaktadır (Fernando ve Consedine, 2016). Bununla birlikte hekimin empatik ve merhamet içeren yaklaşımının deneyimle birlikte arttığını gösteren çalışmaların (Bayne ve ark.,2013) yanı sıra klinik deneyimin merhametli ve empatik yaklaşım üzerinde etkisini olmadığını (Bratek ve ark.,2015) gösteren çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmanın bulgularıyla paralel olarak, Fernando ve Consedine (2016), daha deneyimli hekimlerin merhamet engellerini daha düşük düzeyde bildirdiklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda, hekim merhameti üzerine yapılan araştırmalar sınırlı olmakla birlikte, deneyimli hekimlerin sağlık sistemini ve kurumsal dinamikleri daha iyi kavradıkları, bürokratik zorlukları daha etkili bir şekilde aştıkları ve merhametli bakımın önündeki kurumsal engelleri azaltmak için stratejiler geliştirebildikleri söylenebilir.

Zor Hasta/Aile Faktörü ile İlgili Bulgular

Mevcut çalışmada, hekimin öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresinin merhamet önündeki engellerden zor hasta/aile faktörü (H₃) üzerinde yordayıcı etkiye sahip olması beklenmiştir. Ancak, yapılan regresyon analizi sonucunda bu değişkenler modele anlamlı bir katkı sağlamamıştır. Alanyazında, iyi oluş (Shanafelt ve ark., 2017), öz anlayış (Neff, 2003) ve psikolojik güvenlik (Torralba ve ark., 2020) düzeylerinin sağlık çalışanları için önemli beceriler olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, bu değişkenlerin hekimlerin zor hasta ve aileleriyle etkili iletişim kurma ve merhametlerini koruma becerilerini güçlendireceği ve merhamet önündeki engelleri azaltacağı varsayılmıştır. Ancak, bu varsayım elde edilen sonuçlarla desteklenmemiştir.

Karmaşık Klinik Durum Bileşenleri Faktörü ile İlgili Bulgular

Mevcut çalışmada HMÖE'nin alt boyutlarından karmaşık klinik durum bileşenlerinin (H₄) genel iyi oluş ve hizmet süresi tarafından negatif ve anlamlı şekilde yordandığı bulunmuştur.

Alanyazın incelendiğinde, karmaşık klinik durum bileşeninin iyi oluş veya hizmet süresi ile ilişkisine dair çalışmalara rastlanmamış olmasına rağmen, mevcut çalışmada hekimin iyi oluşunun ve deneyiminin klinik belirsizlikleri ve karmaşıklıkları yönetmede önemli olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, karmaşık klinik durum bileşenlerinden biri olarak ele alınabilecek klinik belirsizliğe dair bazı çalışmalara rastlanmıştır (Begin ve ark., 2021). Klinik belirsizlik, hekimin tanı koyma, uygun tedavi seçimi veya hastanın genel durumu konusunda kesin bir bilgiye sahip olamaması durumu olarak tanımlanmaktadır (Scott ve ark., 2023). Lawton ve arkadaşları (2019), daha deneyimli veya risk almaktan çekinmeyen hekimlerin, belirsizlikle daha iyi başa çıkabildiklerini belirtmiştir. Ayrıca, George ve Lowe (2019), sağlık çalışanlarının iyi oluşunun, belirsizlikle başa çıkma kapasiteleriyle yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Belirsizliği kabul etmek, duygusal tepkileri yönetmek ve belirsizlikle başa çıkma becerilerini geliştirmek, sağlık çalışanlarının genel iyi oluşunu artırabilir (George ve Lowe, 2019). Sonuç olarak, alanyazında karmaşık klinik durum bileşenlerinin hekim merhameti, genel iyi oluş düzeyi ve çalışma deneyimi ile ilişkisine dair çalışmalara rastlanmasa da elde edilen bulgular doğrultusunda, hekimin iyi oluşu ve çalışma deneyimi arttıkça, merhamet önündeki engellerden biri olan karmaşık klinik durum bileşeninin negatif ve anlamlı şekilde yordandığı söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'de çeşitli bölgelerde ve sağlık kurumlarında görev yapan hekimlerin merhametleri önündeki engeller üzerinde, öz anlayış, genel iyi oluş, psikolojik güvenlik ve hizmet süresi değişkenlerinin yordayıcı etkisi araştırılmıştır. Beklenilenin aksine öz anlayış düzeyinin hekim merhameti önündeki engellerin alt boyutlarından hiçbir faktörü anlamlı şekilde yordamadığı saptanmıştır. Bağımlı değişken olan hekim merhameti önündeki engellerin alt boyutları tek tek ele alındığında ise tükenmişlik/aşırı yük faktörünün genel iyi oluş ve hoşgörü tarafından; dış distraksiyon faktörünün hizmet süresi değişkeni tarafından; karmaşık klinik durum bileşenlerinin ise genel iyi oluş ve hizmet süresi değişkenleri tarafından anlamlı şekilde yordandığı bulunmuştur. Zor hasta/aile faktörü ise analize dahil edilen hiçbir bağımsız değişken tarafından yordanmamıştır.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak araştırmanın genellenebilirliğine dair sınırlılık mevcuttur. Toplanan verilerin yalnızca araştırma bağlantısının ulaştığı hekimlerle sınırlı kalması ve araştırma örnekleminin 163 hekimden oluşması mevcut popülasyonu temsil etmede yetersiz kalabilir. Gelecek araştırmalarda örneklem büyüklüğüne dikkat edilmesi önerilmektedir. Bu

çalışmadaki diğer bir sınırlılık, kullanılan öz bildirim ölçeklerindeki madde sayısının fazlalığıdır. Uzun ölçek formları, ölçeklerin doldurulmasında katılımcıların yorgunluk yaşamasına veya dikkatsizce yanıt vermelerine neden olmuş olabilir. Bu sebeple, gelecekteki araştırmalarda veri toplama araçlarının soru sayısına dikkat edilmesi önemlidir. Bununla birlikte, gelecek araştırmalarda, nicel yöntemlerin yanı sıra nitel araştırmanın da kullanılması önerilmektedir. Nitel yöntemler, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine analiz etmek için uygun bir yaklaşım sunarak, hekimlerin merhametleri önündeki engelleri daha detaylı olarak inceleme imkânı sağlayabilir.

Hekim merhameti üzerine yapılan çalışmalar henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen, bu araştırmanın Türkiye’de görev yapan hekimlerin merhametleri önündeki engel faktörlerinin farklı değişkenlerle ilişkisini ele alarak alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir. Hekim merhametini doğru bir şekilde anlayabilmek için, merhamet kavramını inanç temelli ya da ruhani yaklaşımlardan uzaklaştırarak, insan acısını hafifletmeye yönelik ve araştırmaya dayalı bir bilgi olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- American Medical Association. (2016). *AMA's Code of Medical Ethics*. <https://www.ama-assn.org/sites/default/files/media-browser/code-of-medical-ethicschapter-1.pdf>
- Bayne, H., Neukrug, E., Hays, D., & Britton, B. (2013). A comprehensive model for optimizing empathy in person-centered care. *Patient Education and Counseling, 93*(2), 209–215.
- Begin, A. S., Hidrue, M., Lehrhoff, S., Del Carmen, M. G., Armstrong, K., & Wasfy, J. H. (2022). Factors associated with physician tolerance of uncertainty: An observational study. *Journal of General Internal Medicine, 37*(6), 1415–1421.
- Bratek, A., Bulska, W., Bonk, M., Seweryn, M., & Krysta, K. (2015). Empathy among physicians, medical students and candidates. *Psychiatria Danubina, 27*, 48–52.
- Cole-King, A., & Gilbert, P. (2014). Compassionate care: The theory and the reality. In *Providing compassionate healthcare* (pp. 68–84). Routledge.
- Derksen, F. A., Hartman, T. C., Bensing, J. M., & Lagro-Janssen, A. L. (2016). Managing barriers to empathy in the clinical encounter: A qualitative interview study with GPs. *British Journal of General Practice, 66*(653), e887–e895. <https://doi.org/10.3399/bjgp16X687565>
- Devaraj, S., & Patel, P. C. (2021). Change in psychological distress in response to changes in reduced mobility during the early 2020 COVID-19 pandemic: Evidence of modest effects from the US. *Social Science & Medicine, 270*, 113615.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New wellbeing measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research, 97*, 143–156.
- Domínguez-Salas, S., Gómez-Salgado, J., Guillén-Gestoso, C., Romero-Martín, M., Ortega-Moreno, M., & Ruiz-Frutos, C. (2021). Health care workers' protection and psychological safety during the COVID-19 pandemic in Spain. *Journal of Nursing Management, 29*(7), 1924–1933.
- Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350–383.
- Feldman, R. (2012). Oxytocin and social affiliation in humans. *Hormones and Behavior, 61*, 380–391.
- Fernando III, A. T., & Consedine, N. S. (2014). Development and initial psychometric properties of the Barriers to Physician Compassion questionnaire. *Postgraduate Medical Journal, 90*(1065), 388–395.
- Fernando, A. (2021). Beyond compassion fatigue: The systemic origins of compassion in medicine [Doctoral dissertation, The University of Auckland].
- George, R. E., & Lowe, W. A. (2019). Well-being and uncertainty in health care practice. *The Clinical Teacher, 16*(4), 298–305.
- Gilbert, P. (2008). Developing a compassion-focused approach in cognitive behavioural therapy. In *Cognitive Behaviour Therapy* (pp. 201–220). Routledge.

- Gilbert, P. (2009). *The Compassionate Mind: A New Approach to Life Challenges*. Constable and Robinson Ltd.
- Gilbert, P. (2010). An introduction to compassion focused therapy in cognitive behavior therapy. *International Journal of Cognitive Therapy*, 3(2), 97–112.
- Hofmeyer, A., Kennedy, K., & Taylor, R. (2020). Contesting the term ‘compassion fatigue’: Integrating findings from social neuroscience and self-care research. *Collegian*, 27(2), 232–237.
- Hooper, C., Craig, J., Janvrin, D. R., Wetsel, M. A., & Reimels, E. (2010). Compassion satisfaction, burnout, and compassion fatigue among emergency nurses compared with nurses in other selected inpatient specialties. *Journal of Emergency Nursing*, 36(5), 420–427.
- Kalafatoğlu, M. R., & Çelik, S. B. (2020). Genel iyi oluş ölçeği kısa formu’nun Türkçe’ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(25), 3633–3653.
- Kleiner, S., & Pavalko, E. K. (2010). Clocking in: The organization of work time and health in the United States. *Social Forces*, 88(3), 1463–1486.
- Lawton, R., Robinson, O., Harrison, R., Mason, S., Conner, M., & Wilson, B. (2019). Are more experienced clinicians better able to tolerate uncertainty and manage risks? A vignette study of doctors in three NHS emergency departments in England. *BMJ Quality & Safety*, 28(5), 382–388.
- Neff, K. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85–101.
- Neff, K., & Germer, C. (2017). Self-compassion and psychological. In *The Oxford Handbook of Compassion Science* (pp. 371–390).
- Pavlova, A., Wang, C. X., Boggiss, A. L., O’Callaghan, A., & Consedine, N. S. (2022). Predictors of physician compassion, empathy, and related constructs: A systematic review. *Journal of General Internal Medicine*, 1–12.
- Rees, D. W. (1995). Work-related stress in health service employees. *Journal of Managerial Psychology*, 10(3), 4–11.
- Roskvist, R. P. (2023). Is compassion fatigue a self-fulfilling prophecy? An experimental study of manipulated expectations [Master’s thesis, The University of Auckland].
- Rothenberger, D. A. (2017). Physician burnout and well-being: A systematic review and framework for action. *Diseases of the Colon & Rectum*, 60(6), 567–576.
- Scott, I. A., Doust, J. A., Keijzers, G. B., & Wallis, K. A. (2023). Coping with uncertainty in clinical practice: A narrative review. *Medical Journal of Australia*, 218(6), 418–425.
- Shanafelt, T., Goh, J., & Sinsky, C. (2017). The business case for investing in physician well-being. *JAMA Internal Medicine*, 177(12), 1826–1832.

- Simpson, A. V., Farr-Wharton, B., & Reddy, P. (2020). Cultivating organizational compassion in healthcare. *Journal of Management & Organization*, 26(3), 340–354.
- Swendiman, R. A., Edmondson, A. C., & Mahmoud, N. N. (2019). Burnout in surgery viewed through the lens of psychological safety. *Annals of Surgery*, 269(2), 234–235.
- Tawfik, D. S., Profit, J., Morgenthaler, T. I., Satele, D. V., Sinsky, C. A., Dyrbye, L. N., ... & Shanafelt, T. D. (2018). Physician burnout, well-being, and work unit safety grades in relationship to reported medical errors. *Mayo Clinic Proceedings*, 93(11), 1571–1580.
- Tessitore, F., Caffieri, A., Parola, A., Cozzolino, M., & Margherita, G. (2023). The role of emotion regulation as a potential mediator between secondary traumatic stress, burnout, and compassion satisfaction in professionals working in the forced migration field. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(3), 2266.
- Torralba, K. D., Jose, D., & Byrne, J. (2020). Psychological safety, the hidden curriculum, and ambiguity in medicine. *Clinical Rheumatology*, 39, 667–671.
- Veale, D., Gilbert, P., Wheatley, J., & Naismith, I. (2015). A new therapeutic community: Development of a compassion-focused and contextual behavioural environment. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 22(4), 285–303.
- Wasson, R. S., Barratt, C., & O'Brien, W. H. (2020). Effects of mindfulness-based interventions on self-compassion in health care professionals: A meta-analysis. *Mindfulness*, 11(8), 1914–1934.
- West, C. P., Dyrbye, L. N., & Shanafelt, T. D. (2018). Physician burnout: Contributors, consequences, and solutions. *Journal of Internal Medicine*, 283(6), 516–529.
- Yoo, W., Mayberry, R., Bae, S., Singh, K., He, Q. P., & Lillard Jr, J. W. (2014). A study of effects of multicollinearity in the multivariable analysis. *International Journal of Applied Science and Technology*, 4(5), 9.

Gender Responsive Resettlement: Comprehending Refugee Women's Unique Challenges and Needs with Special Reference to Canada*

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Yerleştirme ve Rehabilitasyon:
Mülteci Kadınların Sıra Dışı Zorluklarını ve İhtiyaçlarını Anlama

Bushra Beegom RK¹

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
22.01.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
04.09.2024

Kabul tarihi/Accepted:
06.06.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

RK, B. B. (2024). Gender responsive
resettlement: Comprehending refugee women's
unique challenges and needs with special
reference to Canada.

TAM Akademi Dergisi, 3(4), 279-293.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.008.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.008.x

ABSTRACT

The intricacies of resettling women refugees in Canada are discussed in this paper. Various sorts of migrants took refuge in Canada. Although Canada has enacted many regulations to aid refugee integration, there are still problems in assisting refugees to completely integrate into Canadian society. Women refugees face unique hurdles in their daily lives. (1) To conduct a thorough review of existing literature pertaining to the experiences and needs of female refugees. (2) To discuss the Canadian legal system and regulations; and identification of gaps in the legal and policy framework that impede women refugees' integration. (3) To highlight the peculiarities of the private sponsorship system in Canada. (4) To examine whether all services and initiatives are gender-responsive. This study relied mainly on secondary sources such as study papers, periodicals, and books.

Keywords: Refugees, Resettlement, Rehabilitation, Women, Social Integration

* This study was supported by the Shastri Indo-Canadian Institute under the Shastri Mobility Programme (2019).

¹ University of Kerala, Department of Sociology, Assoc Prof.,
bushrabeegom@keralauniversity.ac.in, ORCID ID: 0009-0002-2110-1874

ÖZ

Bu çalışmada Kanada'da yaşayan kadın mültecilerin yerleştirilmesinin karmaşık halleri ele alınmaktadır. Çeşitli göçmen türleri Kanada'ya sığınmıştır. Kanada, mülteci entegrasyonunu desteklemek için birçok düzenleme yapmış olmasına rağmen, mültecilerin Kanada toplumuna tamamen entegre olmalarına yardımcı olma konusunda hala sorunlar bulunmaktadır. Kadın mülteciler günlük yaşamlarında benzersiz engellerle karşılaşmaktadır. Bu çalışmanın amacı şunlardır: (1) Kadın mültecilerin deneyimleri ve ihtiyaçlarıyla ilgili mevcut literatürün detaylı bir incelemesini yapmak. (2) Kanada hukuk sistemi ve düzenlemeleri tartışmak ve kadın mültecilerin entegrasyonunu engelleyen hukuki ve politika çerçevesindeki boşlukları belirlemek. (3) Kanada'daki özel sponsorluk sisteminin özelliklerini vurgulamak. (4) Tüm hizmetlerin ve girişimlerin, kadın mültecilerin çeşitli geçmişleri, deneyimleri ve ihtiyaçları göz önüne alındığında cinsiyet duyarlı olup olmadığını incelemek. Bu çalışma, genellikle çalışma belgeleri, dergiler ve kitaplar gibi ikincil kaynaklara dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mülteciler, Yerleşim, Rehabilitasyon, Kadınlar, Sosyal Uyum

Introduction

In this article the complexities of resettling female refugees in Canada are dissected and discussed. Despite the fact that there is no official racism in Canadian refugee policy, studies have revealed certain biases in government policy on refugee admissions. Various sorts of European migrants, including Chileans and Argentinians, Vietnamese, Afghans and Iraqis, Syrians and Indo-Chinese, and others, sought refuge in Canada over the years. Although Canada has enacted many regulations to aid refugee integration, there are still problems in assisting refugees to completely integrate into Canadian society. Women refugees face unique hurdles in their daily lives. Over the last ten years, refugees have consistently made up more than 10% of Canada's yearly intake of new immigrants. Many regulations regulate the status of refugees, including the 1951 Refugee Convention legislation, which specifies that Canadian states must support the integration and naturalisation of refugees to the greatest extent feasible. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), both in Canada and abroad, as well as ministries dealing with refugee policy, such as the Department of External Affairs and Canada Immigration (Refugee Affairs Division) are dealing with refugee policy and procedures In Canada (Nimmons, 1994).

The important characteristics of Canadian refugee protection are, one, the Canadian refugee protection system consists of two main components, such as the in-Canada refugee protection system and the refugee and humanitarian resettlement programme. There are some integration practices adopted by Canada to assist the refugees who intend to settle in Canada permanently (Yu et al., 2007). There are some status differentiations between GAR(Government Assisted Refugees), PSRs (Privately Sponsored Refugees, LCRs (Blended Visa-office Referred Refugees), protected persons and refugee claimants in Canada (Okado et al., 2003). GARs are refugees who are selected and resettled in Canada through the Government of Canada's Refugee Resettlement Programs, and they receive financial assistance. PSRs are privately sponsored, and these sponsors provide financial and settlement support to the refugees maximum for one year. LCRs are refugees who are referred by the UNHCR for resettlement whom receive the combination of government assistance and private sponsorship. Protected persons are individuals who have received protection status in Canada due to fear of persecution in their home country and they are also eligible to live and work in Canada. Another category is refugee claimants refers to the individuals who arrive in Canada and apply for refugee

status after entering into Canada. These refugee claimants go through a very hectic legal process to prove before the IRB (Immigration and Refugee Board of Canada) their eligibility. Canada adopted UNHCR peace and protection policies, US External Affairs foreign policy and diplomatic relations, Canada Immigration (Refugee Affairs division) admissibility procedures and annual intake levels, constituent humanitarian concerns, and economic and political responsibilities in immigration law and policy (Nimmons:1994). Even though these regulations changed the lives of immigrants to a great extent, there are still some categories under 'precarious status,' such as temporary labourers, non-status immigrants, and refugees. Women refugees living in precarious legal status in Canada confront considerable limits on their social rights, particularly when responding to gender-based abuse and exploitation, and they have less access to the social services available (Bhuyan, 2012).

Even though Canada accommodated many numbers of refugees, they had neither a clear cut nor precise refugee policy. Canada had accepted very few non- white refugees, and Canada had no refugee policy until 1977. Earlier there were only ordinary migrants for work. During 1944-1949 economy was the major determinant of migration and incoming of refugees. Refugee policies are always connected with racial, economic, and political considerations. Canada has relatively open to refugees compared to most other western countries. Persecuted individuals inside their country cannot be considered as refugees as per the refugee law (Howard, 1980). The basic ground for a refugee should be the refugee must have a well, founded fear of persecution, not simply a fear of discrimination based on International Refugee Organisation Report in 1946. Since 1945, about 10 per cent of Canada's immigrants have been refugees. In 1960s, Liberal Government introduced a sponsorship programme and in 1978 the Canadians were allowed to sponsor refugees and provided material and social assistance to them. The intention behind the programme was to ensure the involvement of the public in refugee work to cut down the problems of community integration or possible racist backlash. In the beginning and for a while, Canada's immigration policy is in principle, not that much gender and race neutral. The Immigration Act of 1976-77 exemplifies historical continuities in racializing and gendering the nation and immigrants. Canada relied much on immigration, and immigration regulations have historically barred the door to newcomers, particularly women. Even though the Immigration Act of 1976-77 resulted in certain policy adjustments, racial inequities continued. When we go through the history of Canadian immigration and refugee influx, we can see that Canadian immigration policy distinguishes between preferred and non-preferred races. The Immigration Act of 1976-77 declared that the goal was to "enrich and strengthen Canada's cultural and social fabric (Studies, n.d.). Immigrant women were always considered as outside people. People of colour in Canada are seen as outsiders, regardless of the nature of their presence in the country. There are several instances in which labelling all non-white women as immigrant women is inappropriate.

1. Methodology

Female refugees in Canada have unique challenges and have unique needs, which this research attempts to address. The following goals are emphasized in the article: (1) To conduct a thorough review of existing literature pertaining to the experiences and needs of female refugees. (2) To discuss the Canadian legal system and regulations; and identification of gaps in the legal and policy framework that impede women refugees' integration. (3) To highlight the peculiarities of the private sponsorship

system in Canada. (4) To examine whether all services and initiatives are gender-responsive, taking into account the diverse backgrounds, experiences, and needs of women refugees. Secondary sources for this study included study papers, periodicals, and books. This study was carried out as part of a short-term research plan financed by the Shastri Canadian Institute.

2. Literature Review

The study (Mir et al., 2020) on seventy decades of refugee protection in Canada, i.e. from 1950 to 2020 explore the details in related to the efforts and initiatives and policy changes. Since the arrival of refugees in Canada, the policies and programs developed and integrate refugees. This study recognizes the involvement of refugees to the Canadian society. Earlier there were many aid organizations, church groups, federal officials worked for the resettlement of refugees in Canada. Hence, they could resettle more than thirty-seven thousand Hungarian refugees in 1956-57 and twelve thousand Czech refugees between 1968-1969. During this period the government allowed private agencies to sponsor refugees and revamped points systems and included other provisions for admissibility, detention and removal. Besides, there were Tibetans, Ugandan Asians, Chileans and Indochinese refugees also resettled in Canada. During this time, they paid extra attention to the needs and safety of refugee women. It became more and more likely that refugee women would not be able to meet the requirements for the groups set out in the Immigration Act because they did not have enough work experience, spoke a language other than English, or had problems with their families. Because of all of these things, the government started the Women at Risk Program in 1987, and it became official in 1989. The main goal of this plan was to re-house refugee women who were especially at risk of being abused and might not have been able to get into Canada under normal refugee rules. When we look into the history, we can see that there were many categories of refugees resettled in Canada like the Salvadorian, Sri Lankan Tamils, Lebanese and Indo-Chinese and the recent refugee categories. So Canadian civil society and the government deserves appreciation for considering an inclusive policy towards the marginalized and oppressed refugees.

(Press & Journeys, 2021) explains that the origin and meaning of the word 'refugee'. It traces the French word 'refuge' used to describe the Huguenots who fled France in the 16th and 17th Centuries. It also explores how this word has become a powerful label that stereotypes and institutionalises a status of exile, poverty and deprivation. It also examines how refugees are constructed and understood by media and how political agencies dehumanise them. It also analyses how refugees are seen as a threat or a burden to the host communities. Even after the refugees become citizens or permanent residence, the refugee was facing the same issues as they were earlier. It argues that refugees who are visibly different from the hegemonic white identity. This study clearly depicts that the situation of refugees almost same in the destination countries. It also discusses the role of media and the state position the 'refugees' in specific ways. The negative images circulate in the media play a big role in creating a negative attitude among the mainstream society. The global discourses on refugees use the term 'refugee camps, asylum seekers, queue jumpers. Whenever people hear the word 'refugee', they equate it with 'vulnerability, inferiority, alienness, pity and so on. Hence, the refugees themselves do not want them to be labelled as 'refugees'. Some people from the host society use the label of 'refugees' to exclude them from the mainstream activities. This study reveals that in most of the cases the blackness or religious otherness position them as perpetual refugees. The racialisation of the refugee in countries of hegemonic whiteness is a common scenario.

Noureen Spencer (Causes, 2011) elucidates the emergency of refugee women as a distinct social category, grappling with numerous domestic and societal challenges during the period from 1978 to 1988, shaped by various global events. Earlier Canada had to deal with some problems in addition to the real difficulties of changing policies and adding a plan for women to the immigrant policy. Later, based on the Refugee Convention's rules and named some categories in class wise (CR, DC1, CR/DC3 and CR/DC5) with special focus on women. Eventually "Women at Risk Program" (AWR) launched in 1987, and it is supported by NGOs, churches, immigrant service delivery organisations. After a few years, lot of changes happened even among NGOs whom strongly argued for the necessity of gender awareness training for the visa and protection officers as they work with the refugee women. The study clearly focuses on the needs of people who have been through migration stress or other cultural issues that could make it take longer for them to settle in. The AWR Programme, which is a joint effort by the private and public sectors in Canada, mostly helps community workers who help women get back on their feet.

This study (Daley, 2009) tried to fill in some research gaps and deal with problems in relationships between different groups. It also looked at how to help refugees fit in and keep communities together. It looked at social ties and views in a certain study area, as well as possible factors that might have an effect. It also talked about what the results meant for community cohesion and integrating refugees. The study concludes by emphasizing the importance of fostering positive cohesion in multicultural areas with changing communities and highlights the significance of policy, research, and practice at local, national, and international levels. This article argues that there is a lack of understanding of integration process in general and social integration and cohesion in particular. Negative perceptions about refugees are widely prevalent and it is quite influenced by media. It clearly mentions the key factors contribute to successful refugee integration at a local level which includes such as access to basic needs such as housing, education, healthcare, opportunities for meaningful engagements with political structures and networks, the provision of culturally sensitive services and support and the development of strong social connections and networks within the local community. Interconnections between the host and new communities is essential. Community development initiatives play a vital role in addressing underlying tensions and prejudices against the immigrants and it would help them to resolve the conflict. In addition to that there is significant prejudice exist against the refugees and asylum seekers, tensions regarding the employment possibilities from both sides. Difference between people in terms of culture and faith also become a hinderance for integration in some occasions. So, dialogues between different communities based on shared goals and equality ensure the integration.

Refugee women also have problems in the social cohesion processes. For example, in some studies, it has been revealed that women whose spouses are missing face a significant uncertainty about their future. This uncertainty is one of the foremost challenges encountered by refugee women who cannot receive any news from their spouses. Additionally, gender roles, abuse, language barriers, and prejudices are highlighted as significant obstacles to social integration in the host country. It has also been discovered that refugee women are at a high risk of facing dangers and threats during the migration process (Karakurt & Gülerce, 2022; Gülerce, 2020). These may be considered as obstacles to the social cohesion processes of refugee women.

Describes women and children constitute approximately 80 percent of the world refugee population (Young, 2016). However, their needs and rights are often failed to consider. Refugee women and children are more likely to suffer abuses such as rape, sexual slavery, forced prostitution, forced marriages, abduction, and forced military recruitment. This also varies in nature and extent based on the socio-economic status. Children are frequently deprived of educational opportunities, and women are left out of skills, training and microenterprise programs (Feller, 1951). Jacobson in his work discusses why some host governments respond in relatively generous ways while other governments act more restrictively and shows a set of factors influencing refugee policy formation. There are four categories of factors affecting refugee policies are choices made by the government, international relations, the capacity of local host community and the national security on bureaucratic choices (Jacobsen, 1996).

Canada's Women at Risk Programme (AWR) introduced in 1988 to aid female refugees within the country. The programme is handled by Refugee Affairs, which keeps meticulous records and monitors cases from their first identification by UNHCR Protection Officers overseas and delivers regular status updates to the UNHCR Ottawa Branch. The AWR programme offers a variety of services to refugee women, including counselling, language training, job training, and housing and childcare help. The programme also assists women who have been victims of abuse or trauma in obtaining medical and legal services. The AWR programme is sponsored by non-governmental organisations (NGOs), churches, and immigrant service delivery organisations, all of which embraced the programme and gave feedback during its development. Language problems, a lack of access to school and employment training, and prejudice are among issues that refugee women encounter. Many refugee women have also been subjected to abuse or trauma prior to or during their trip to their destination country. The programme has also grown increasingly integrated with other government and community services, and it has formed relationships with NGOs, churches, other immigrant service delivery organisations. The AWR programme has had a tremendous influence on the lives of refugee women in Canada. However, much work has to be done to address the continued obstacles confronting refugee women in Canada, as well as to ensuring that all women have access to the support and resources they require to succeed.

The study (Al-Hamad et al, 2023) discovered the distinct requirements of Syrian refugee women and the gender specific health care demands. Hamad explains that Syrian refugee women in Canada experience language obstacles, housing concerns, a lack of social links, weather-related challenges, and health-care issues. Women refugees face difficulties as a result of repeated relocation. According to UNHCR (2020), Canada has accepted 21,745 privately sponsored refugees. The health of refugees is impacted by a number of systemic issues, including inaccessibility to healthcare and other services, social isolation, lack of cultural competency, language barriers, and the non-availability of interpreting services. The study revealed that Syrian refugee women from lower socioeconomic groups could not satisfy their basic demands. Inequalities and social power shape Syrian refugee women's experiences with trauma, migration, and health issues. A large number of Syrian refugees have relocated in a section of Hamilton, Ontario. The most difficult experience as refugee women were prejudice, despair, marginalisation, and feeling different in the host country Canada. As a Syrian refugee and a woman, it multiplies the oppression and associated negative stereotypes and are regarded as a burden. Because of perceived preconceptions and poverty, these women are unable to obtain welfare programmes like other refugee women. Syrian refugee women are drawn to Canada because of its equal and accessible health-care system. But there some refugee experiences express

its slowness and long wait times for appointments with healthcare specialists. Some women voiced a wish for culturally appropriate training for professionals, particularly those with gynaecological issues. Syrian refugee women are highly vulnerable population as they faced lot of hardships and constant worries and high insecurity and marginalisation. Literary hurdles, limited knowledge about existing health system, lower education, unemployment also are other barriers for inclusion. Due to the level of sponsorship status, they become ineligible for some health services. This study says that refugee women need trauma informed, culturally relevant and effective health treatment (Al-Hamad et al., 2023).

3. Private Sponsorship in Canada

Canada established the "Women at Risk Programme" to facilitate relocation through private and government sponsorship. The Canadian government consistently promoted private sponsorship of refugees to lower the program's expenses. Private Sponsorship is the relocation of a refugee to Canada, where financial expenses and settling assistance are covered by private groups or institutions. Private sponsorship aims to provide financial assistance for housing, food, and care for refugees during the sponsorship period. In order for a person to be considered a refugee, several conditions must be met. The organisers are supposed to give emotional and financial assistance, infrastructural facilities, home products, and other fundamental requirements of life. The sponsoring group is fully responsible for providing comprehensive assistance, including therapy for a duration of one year.

The Canadian government agency known as Immigration, Refugees and Citizenship (IRCC) steps in to assist refugees whenever a conflict emerges. Conflict between newcomer and sponsors are common. 'Sponsorship breakdown' is another phrase that has emerged in refugee discourse. When a sponsor and a newbie refugee are unable to fulfil their obligations under the sponsorship agreement, this is known as a sponsorship breakdown. Apparently, a lot of sponsorships have fallen through in recent years. The Immigration, Refugees and Citizenship Canada IRCC would notify the sponsor and initiate the cancellation of the sponsorship agreement when this occurs. Major causes of sponsorship collapse include personality conflicts, excessive expectations on either the part of the sponsor or the refugee, and changes in the newcomer's life circumstances. Newcomers seek social help throughout the sponsorship term if their sponsors fail to meet their financial and settlement support obligations; on occasion, sponsors and newcomers may not communicate with one another and may act independently. As a result, they often find themselves at odds with one another, with the officer often stepping in to mediate. Notifying the co-sponsor is crucial for the sponsorship arrangement.

If a new refugee's sponsorship breaks down, she will not get additional help from another sponsoring organisation in Canada or from the office of IRCC. Therefore, the resettlement and related issues should be carefully monitored and assessed. If the sponsors are not at blame for the breakdown, they will receive a declaration of 'no fault' breakdown and there will be no ramifications for the sponsoring group. Sponsors have reported that some new migrants relocate to other nations or regions without alerting the sponsoring organisation, sometimes owing to the newcomers' ignorance or conflicts between the newcomers and sponsors. Economic reasons and lack of information about the host culture might lead to misunderstandings. If there is any sponsorship breakdown happens, the sponsorship agreement will be cancelled or suspended.

4. Major Social Services Available to Women Refugees

This paper addresses the following topics concerning the services available to refugee women in Canada:

(1) Language training for women refugees

There are some settlement agencies like the YMCA (Young Men's Christian Association), Catholic Cross-cultural Service etc provide certain services with language training, job search and cultural orientation and housing issues. LINC (Language Instruction for Newcomers to Canada) offers specialised resources specifically for women refugees. Like that National Organisation of Immigrant and Visible Minority Women of Canada (NOIVMWC) also work for the wellbeing of women visible minority group. Other organisations offer networking opportunities, guidance and mentoring. Federal and provincial governments try to promote the economic integration and NGOs like Canadian Women's foundation and Women's shelters Canada offer programmes or resources specifically designed to support refugee women in Canada. But there are many challenges that women refugees are facing in the case of language training support such as the above-mentioned programmes are not equally accessible to all. Most of these programmes are located in the highly developed areas and centred in cities. Language training programmes cannot be accessible to all refugee women in particular due to its training conduct in irregular hours which means some women are not able to attend the class due to the control of family members. Most of the time the trainers cannot comprehend and prepare the learning materials in adherence with the cultural background of diverse group of refugees which act as a hinderance for effective communication and cultural integration.

(2) Counselling services

Refugees suffer torture, trauma and difficult experiences during the flee and at the site of resettlement. There are different programmes arranged for easing the stress of refugees by different agencies such as government, private agencies and so on conducting programmes which is funded the ISAP (Immigrant Settlement and Adaptation Programme) in different provinces of Canada for helping the parents, children and couples to adjust with their new surroundings. When women come into new destination and bearing new identity, knowledge regarding banking and transportation is essential. There are some family counselling women's groups actively engaging in counselling. The federal government has contribution agreements with various service providing organisations across Canada. The supportive mechanisms work through Abbotsford community service which provided employment service, translation and interpretation. Another organisation 'S.U.C.C.E.S.S' offer specialised services for women, children, youth and elderly for improving the housing, health, counselling, legal, recreation support (Yu et al., 2007). The 'Calgary Catholic Immigration Society' offers referrals, recreational activities etc. Regina Open door Society offers referral, language class, recreation, family counselling and support etc. Ninety percent of the funding for these NGOs offered by federal, provincial and local levels of government.

(3) Cohesion Initiatives Required

Regular meetings conducted and it should allow all parties involved in refugee assistance exchange programs ideas. Women themselves need to feel that they are taking part in programmes

decision and strategies. The most important aspects in which refugee women needed is that (1) providing security (2) link the refugee assistance to development assistance (3) prepare refugee population to handle their own affairs. Education and skill building, formal and informal ways of education are necessary for making it into reality.

(4) Cultural Adaptation

Refugee cultural adaptation is very important. Inability to communicate verbally and inability to comprehend how to behave in different situations in the host culture is important. If cultural disorientation, it will definitely lead to inadequacy, alienation and depression.

5. Challenges of women Refugees

Canada's selection programmes of refugees are different. They considered the need of the specific refugees while selecting them. Canada developed Resettlement from abroad to Canada (RAC) to facilitate the selection of women from the greatest immediate physical danger. Priority granted to women who were socially threatened within the community. When the programmes introduced in a culturally acceptable ways only the living conditions of the refugee women will be improved. The most important factor is that if the existing programmes replicated on larger scale only, it would be benefitted to a larger number of refugee women.

Refugee issue become aggravated at the time of arrival in destination because of many reasons. At the time of arrival, the refugees are not having adequate legal or the contextual knowledge. At the same time, the immigration officers also may not be trained or empathetic to grasp the issues and deal it properly. Most of the time, the women experience difficulty in communicating their problems such as inability to speak the local language or its poor translation and lack of clarity and description in the transcripts of the written documents. But one appreciable aspect about the Canadian Refugee Sponsorship Board is that they included the representatives of non-governmental agencies. Studies pointed out the most important reasons for refugee integration to Canada are mainly from three categories of people, ie, fleeing from war, political upheaval or natural disaster or the family stays in Canada.

Women refugees face difficulty to find a home as landowners carry a kind of prejudice against immigrant and refugee women on the basis of their race, country of origin and socio-economic background. Regardless of their education, women refugees have to take some manual labour as they are very much stereotyped, and it makes them difficult to find a job. There are numerous preconceptions about refugee women since they cannot speak English or French. The reality is that the refugee community in Canada is not homogeneous. Many women immigrated from many continents, including Asia, Africa, and South America. Some women refugees arrived from Eastern Europe as well. These ladies represent a wide range of cultures as well as political and personal settings. The assumption that refugee women have large families is also a misconception. Other misconceptions about the refugee women are more feminine, submissive, sexually accessible, obedient, undemanding, and eager to perform housework. Bug these misconceptions has to be reconstructed with effective strategies. Since Canada has a workforce deficit, they should use the services of these immigrant women, and some have already been formed small size firms. Another popular misconception is that Canada takes a high number of refugees. One refugee is accepted for every 443 Canadians born. This ratio is lower than that of countries like Lebanon, which accepts one

refugee for every eleven native-born Lebanese citizens, and Jordan, which admits one refugee for every three Jordanians (Sheet, 2003).

Aid and assistance to men are quite easy and accessible. It is quicker and easier to provide training, employment and self-employment opportunities to men than women because men are mobile, less socially restricted group, have more freedom to undertake any work as they wish and they have more time at their disposal. Men's vocational skills are more relevant to their new situation. Aid and assistance always supposed to receive by men as they are considered as the breadwinner of the family. In fact, women are the group needed much assistance. Along with this, there are few opportunities for wage employment for refugee women. Women do not have easy access to unskilled jobs. While men are hired as porters, watchman or manual labourers, women rely either on their own entrepreneurial abilities to earn an income. Most of the women refugees are dependent on the income generating opportunities provided by aid agencies. The major resettlement concerns for women refugees can be categorised into three (1) basic living necessities like housing, training, clothing, furniture, living allowance, food, health care. (2) Economic adaptation are employment, retraining, credential recognition, language training, awareness of social programmes. (3) cultural aspects like language, cultural leaning, emotional and psychological aspects etc.

Earlier the women did not have the right to appear before the IAB (Immigration Appeal Board) without the counsel or a lawyer. At that time, the undetailed or imprecise transcripts spoke for them. The transcripts lead them to complicated or misleading assumptions and conclusions. The transcripts were almost unreliable and the claimant had to present before the board without having an advocate and the inadequate translation raised lot of criticism. In addition to that, the serious allegation against the board was that they were very much biased against refugee women from Latin American countries like Chile, Argentina and Uruguay (Howard, 1980).

Pregnant and postpartum women require specialised care. When the women decide to flee to Canada, they expect exceptional health care protection in the destination. However, sociocultural disparities, language limitations, and other legal requirements complicate their situations. Women in refugee conditions have distinct pregnancy, parenthood, and marriage experiences. There are certain difficulties getting health insurance because of their refugee status. Their immigrant status, low-wage or no-wage occupations, and discriminatory attitudes contribute to their loneliness in daily life. Being pregnant unintentionally while fleeing makes it difficult to obtain pregnancy care. This pregnancy complicates an already difficult position in which they have no work or career. As a result, these women subject to deal with the difficulties and further complications. They are sadder and more subjected to violence more frequently during this period since they are dependent on others for everyday life and child care in addition to their health care.

Canada's immigration and refugee policies are meant to embrace principles of non-discrimination and universality, the statistics indicate that the Canada's refugee policies still need to be refrained to produce a programme that is sensitive and responsive to different needs of women. Absence of female staff in the point of entry itself shows the negligence towards women refugees. In the entry point, trained & empathetic immigration officers needed. Gender friendly information also should be available in the entry point. Most of the study pointed out the attitude and professionalism of the senior immigration officers during the initial interview matters. The negative experience if any, happened at that time, it affects the women refugees throughout their life. Most of the time the officers are not gender sensitive as they are not properly trained and are not aware about the cultural differences. The important things in the initial period are (1) Women in immediate danger should be prioritised. (2)The application processing time also should be reduced at least to some extent in the

case of women, particularly those women having children. Women refugees are low at education and other job skills. If the officers are in charge of refugee protection and immigration are not gender sensitive, the needs and special requirements of them cannot be handled. But some NGOs very effectively handle the projects in the area of family horticulture, poultry, animal raising, handicrafts and small enterprise activities etc. Many agencies now focus to increase the employment and income generation among refugee women. UNHCR given training for carpet weaving, bags and handicrafts making. Also, training has been given to women from different African women refugees to become self-reliant. Policies and schemes intended for refugees are still based on the traditional male view of women as dependents. (3) Gender sensitisation programmes should be conducted for female refugees and officers and management responsibility should also be entrusted to women alone. Most of the refugee camps are administered by male members and women's participation in the administrative affairs decrease the chance for exploitation. Most of the camp officials are male members, they control administration and resource allocation and employment opportunities. Even though women's organisation visible in the camp premises, they seldom involve in decision making. Mostly women are engaged in raising their voices, but still remain powerless to engage in the decision making.

The women refugees who have suffered severe physical and psychological trauma such person require elaborate medical care. Many refugee women are illiterate, unskilled neither speak English/ French. There are certain requisites for adaptation to Canadian life. Women generally subject to racial or economic discrimination compared to the male members in their family. Male members are assumed as hard workers and entrepreneurial. Women refugees are afraid of living under surveillance of authorities and different agencies in the country. (Howard, 1980) revealed that the way of questioning by the board like RCMP. The regular checking and intervention among the lives, checking the contacts of women refugees gradually reduce the enthusiasm for adaptation and it lead to severe psychological and physical disorders. Different refugees have different experiences based on the background from which they came to destination.

Women refugees in Canada have fewer opportunities for wage employment. Because most of them do not possess adequate formal education and language requirements. Women do not have easy access to unskilled job like that of men. Men are hired as watchers, porters or manual labourers. Women's unassisted entrepreneurial activities are confined to petty trading in basic commodities, making and setting handicrafts. Women still engaged in the selling of handicrafts items which will not equip them to live independently. Another important thing is that most of them women do not have shops to sell these products. So, the intermediaries in the selling process also caused some kind of exploitation. Women still waiting for the assistance from aid agencies. The occupations in which women refugees are generally employed in small scale poultry, raising vegetables, gardening, soap and honey production. They cannot take loans from them as they do not have any permanent income and adequate skills. In addition to that the family responsibilities and restricted mobility and lack of formal education causes problems to them. Some agencies serve loans for lending sewing machines, giving training for women. But farming opportunities given by some agencies in some regions which seems good for decent income for women. Most of the women face lot of restrictions even while choosing assistance or choosing a training programme. "The particular job/training programme not suitable for you" is the statement often heard by women refugees from their family members restrict their livelihood.

Another aspect which we need to notice is that men dominate even in the field of counselling and extension services, there are certain schemes to train community development workers from

refugee population on the recruitment of young men. Most of the studies pointed out that the dependent attitude of refugee women remains the major cause of the problem. Feminist theory emphasises the unequal power dynamic between men and women in society. Here the power dynamics persist and exacerbated due to the forced displacement, and it somehow augment the traditional gender roles and there will be little access to resources and decision-making authority. Since women dependent on the patriarchal structures which restrict the autonomy and mobility which again amplify the restrictions and caused for women rely on male members or external aid assistance. As women have limited resources, their dependency towards others restricts their ability to make independent choices. Therefore, women are subject to different forms of violence including domestic violence and sexual assault. So feminist theorists argue for the importance of enhancing women's agency and empowerment. So, policies and interventions needed for addressing and resolving the structural inequalities and power imbalances that contribute to dependent attitudes among refugee women. This include providing education, economic opportunities and support networks that empower women to make choices about their mobility and lives. Here without the deliberate involvement of women refugees, no one can change socio cultural norms that reinforce dependent attitude among women. Therefore, it is very important to reduce gendered power dynamics, economic disparities and intersecting forms of discrimination to bring refugee women to the forefront.

6. Analysis & Discussion

Each year, only a small number of women refugees are relocated internationally. Even after resettlement or permanent residency, they are still classified as refugees. The 'second generation Refugees' are the children of refugees. Refugees, too, carry the sense of what others think of them, and they adopt particular practises to conceal their identity from the public. They desired to be recognised by the name of their abilities. In the public sphere people normally hear only the negative portrayal of refugees. But we must listen to the voices of women refugees and appreciate their complexities and we must go beyond the trauma and victimisation narratives of these women. Rather of highlighting the bad, we should listen to the voices and strive for agency, resilience, and originality. They are portrayed as complicated personalities in the media and literature. In short, the bureaucratic system frame the identification of refugees and the refugees looked by the host society as ahistorical, apolitical victims must be changed.

The 2018 United Nations Global Compact on Refugees (GCR) says that interventions are very important when dealing with refugees. Canada is engaging in global refugee regime and the language has changed a lot, but the empowerment goal did not become attained. Canada is following the top-down development approach which is not at all helpful to meet the needs of refugees or which again emphasis the power dynamics. This is one side it attempts to build the empowerment of refugee women but on the other side it reinforces the vulnerabilities by creating dependency on external intervention. Instead of the top-down approach what Canada must to do is that the bottom -top approach which will give the refugees to advance more and implement programmes which would make more impact on the refugee women's lives. Implementation of global policy is very important for the global refugee regime. The Govt of Canada and UNHCR implement the global policies in local context is very essential. "Western paternalism" shaped refugee policies and vulnerability heavily influenced Canadian foreign policy decisions in 1990s and 2000s. There is little effort to bring about local solutions, and women and children are consistently associated with "vulnerability" in policies such as Canada's Feminist International Assistance Policy (FIAP), which gives an image about women are always in need of external assistance rather than recognising their agency. They strongly emphasise that this tendency brings the refugee women as merely the beneficiaries of assistance. This clearly reveals that without the support and protection of family, women are considered as vulnerable.

All the above-mentioned factors distinguish the women refugee experience a bit different from that of men refugees. Most of the instance, indirect discrimination has more severe consequences for women. Concentration of women in a comparatively narrow range of jobs lead to distress. Family ties, class etc lead them to occupy in a narrowed job. The economic disadvantage of refugee women makes them more vulnerable to unintended and negative impact of government legislation, policy and practice. Joint report of Canadian Council for Refugees, Ontario Council of Agencies Serving Immigrants report that some positive and negative impacts of policies in related to refugee women. Permanent Residence fee regulation reduced the financial burden on immigrant women in particular. But there are some other factors negatively affected women refugees. Refugee Determination System Bill has negative impact like refugee women who face gender-based persecution do not know to identify the basis of their claim without legal advice. Temporary resident Permit guidelines also impose a burden of proof as a victim of trafficking (Chinese, 2012).

The concept of social capital is extremely pertinent to gaining an understanding of and assisting with the incorporation of female refugees into Canadian society. Individuals' effective integration into a new society is dependent on their social networks, relationships, and community ties. Women refugees have few social networks compared to the women in mainstream society. These networks are critical for providing information, resources, and other support systems required for adjusting to their host community. Women refugees are being left behind in educational and occupational prospects due to a lack of social capital. This social capital assists people in overcoming language hurdles, confronting social and cultural constraints, and decreasing their vulnerability. Along with social capital, when understanding the experiences of women refugees, intersectionality is equally crucial. Because Canadian women refugees are not homogeneous and come from many races, ethnicities, and socioeconomic backgrounds. If we want to acquire the unique experience of a refugee group in a given ethnicity, the researcher must go into the details. Otherwise, generalising the experience of women refugees is inappropriate. Understanding the challenges and needs of one refugee group requires an understanding of the refugee group's cultural and social background. Then only policymakers will be able to recognise the special needs and vulnerabilities of women refugees in their contexts. Although all women refugees marginalised from the mainstream, the nature and extent of vulnerability varied depending on social capital and intersectional factors. Hence, these two theories would be useful for policy makers in developing more inclusive and effective strategies for supporting women refugees. The feminist intersectionality theory explains the how refugee women face multiple layers of marginalization and discrimination since they belong to various social categories such as refugee status, ethnicity, nationality etc. Hence it is very important to understand the intersecting identities while implementing the rehabilitation programmes that address the specific needs and challenges of refugee women. Other feminist theories also help to analyse and address the sociological and gendered dimensions of displacement and rehabilitation.

Conclusion

This study concludes that, despite the efforts of several international agencies including UNHCR in Canada, the refugee women's voices have never been sufficiently represented on international platforms. Therefore, refugee women still facing multiple marginalisation and largely invisible to mainstream women's groups. In general, refugee rights are linked to border and national security concerns. Why the ordinary individuals are hesitant to take up the issues of refugee women in particular should be widely discussed and debated. Furthermore, limitations put on refugees are always a hindrance for an average person who want to assist them. Refugee women are potential

victims of human rights violation. Even after they have been relocated in developed nations, the refugee designation follows them as a 'refugee', 'former refugee', or 'someone with refugee heritage'. As a result, a significant amount of community-based intervention is required to deconstruct the categorisation of 'others' or as 'victims'. Another area that requires investigation in refugee women's social involvement and political participation. Understanding intersectional issues such as different types of oppression in terms of immigrant status, religion, socioeconomic position are important in the context of social engagement and political involvement, since different categories of refugees are classified and treated differently in each location. Therefore, socioecological and intersectional approach is very much essential in understanding the problems of refugee women. This article concludes hereby saying that "empower and strengthen the women agency is more essential than perpetuating the perception of refugee women as constant aid seekers" is the policy should be followed and adopted.

Recommendations

- Ensure steps to make the registration documents in their names.
- Provide legal aid services for women refugees, including information on their rights and protection from gender-based violence.
- Collaborate with legal organizations specializing in refugee and women's rights and free legal aid should be introduced to them
- Organize cultural exchange programs to foster social integration and understanding.
- Promote community engagement and participation by women in various social activities and organizations.
- If there is no kin or mother, fostering out the children
- Women refugees must be a target group for long term assistance aimed at ensuring the self-reliance of the refugee population.
- In the case of single or women headed household women, an additional care and intervention is needed. There are unaccompanied adolescent girls, elderly and disabled women also should get priority.
- Avoid all chance of closed facilities where refugee women are likely to be victims of violence. The main focus of the refugee resettlement should be health and nutrition programmes, education and employment.

References

- Al-Hamad, A., Forchuk, C., Oudshoorn, A., & McKinley, G. P. (2023). Listening to the voices of Syrian refugee women in Canada: An ethnographic insight into the journey from trauma to adaptation. *Journal of International Migration and Integration*, 24(3), 1017–1037. <https://doi.org/10.1007/s12134-022-00991-w>
- Bhuyan, R. (2012). Negotiating citizenship on the frontlines: How the devolution of Canadian immigration policy shapes service delivery to women fleeing abuse. *Law and Policy*, 34(2), 211–236. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.2011.00361.x>
- Causes, R. (2011). [Centre for Refugee Studies]. *International Migration Review*, 14(7), 5837.
- Chinese, M. T. (2012). *State of immigrant and refugee women's status in Canada - 2012: A joint report* (pp. 1–8).
- Daley, C. (2009). Exploring community connections: Community cohesion and refugee integration at a local level. *Community Development Journal*, 44(2), 158–171. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsm026>
- Feller, E. (1951). Refugees.
- Gülerce, H. (2020). Migration and uncertainties: The ordeal of Syrian women refugees with missing spouses. *Journal of Humanity and Society (Insan & Toplum)*, 10(3), 1–5. <https://doi.org/10.12658/v0001>
- Howard, R. (1980). Contemporary Canadian refugee policy: A critical assessment. *Canadian Public Policy / Analyse de Politiques*, 6(2), 361. <https://doi.org/10.2307/3550005>
- Karakurt, Z., & Gülerce, H. (2022). Gender-based problems and uncertainty experienced by Syrian asylum-seeker women. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, June. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1058828>
- Mir, M., Syed, N., & Alemayehu, K. (2020). Seven decades of refugee protection in Canada: 1950–2020 commemorating the 70th anniversary of the United Nations General Assembly adoption of statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (pp. 1–28). <https://www.unhcr.ca/wp-content/uploads/2020/12/Seven-Decades-of-Refugee-Protection-In-Canada-14-December-2020.pdf>
- Okado J., Ai B., Tomoyama G., Sakurai N., Fujiwara Y., Hoshi T., 岡戸順一, 艾斌, 巴山玉蓮, 櫻井尚子, 藤原佳典, & 星旦二. (2003). 主観的健康感を中心とした在宅高齢者における健康関連指標に関する共分散構造分析. *総合都市研究*, 81, 19-30. <https://tokyo-metro-u.repo.nii.ac.jp/records/5868>
- Press, A. N. U., & Journeys, R. (2021). *Once a refugee: The haunting of the refugee*.
- Sheet, F. (2003). Immigrant and refugee women. *Canadian Research Institute for the Advancement of Women (CRIAOW)*, 613, 12. <http://www.criaw-icref.ca/sites/criaw/files/Immigrant%20%26%20Refugee%20Women%20Factsheet.pdf>
- Studies, U. (n.d.). *The pre-evaluation assessment of the settlement component of the immigration program: Draft report*. Prepared for Program Evaluation Branch, Strategic Policy and Planning.
- Young, W. A. (2016). Women and children: Litmus test for international. 3(1), 37–44.
- Yu, S., Ouellet, E., & Warmington, A. (2007). Refugee integration in Canada: A survey of empirical evidence and existing services. *Refuge*, 24(2), 17–34. <https://doi.org/10.25071/1920-7336.21381>

Resilience Levels of Care Leavers in Turkey*

Türkiye’de Kurum Bakımından Ayrılmış Bireylerin Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN¹

Yasemin ÖZKAN²

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
17.04.2024

**Son revizyon teslimi/Last revision
received:**
21.08.2024

Kabul tarihi/Accepted:
05.09.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

Turgut Arıkan, A. Ş. & Özkan, Y. (2024).
Resilience levels of care leavers in turkey.
TAM Akademi Dergisi, 3(2), 316-337.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.009.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.009.x

ABSTRACT

Gaining strength of care leavers in terms of psychosocial health and getting into the life out of an institution may be possible through social support systems' get functionality. This research aims to test the resilience degrees of care leavers. We used the quantitative method in this research. The study sample includes voluntary care leavers registered to non-governmental organizations and the other care leavers that reached by using snowball sampling. To reveal the resilience degrees of care leavers, we used The Resilience Scale for Adults as a data collecting tool in this study. According to the research, we reached 107 care leavers. We used SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 23 to analyze the data collected from the participants. We found that participants who received graduate education, gained higher income, and had a spouse had higher resilience levels than those who received less education, gained less income, and didn't have a spouse. Furthermore, participants who left institutional care at ages 7–17 had significantly higher score averages from the Social Resources sub-dimension, which is related to relationships with friends, the status of receiving social support, and the status of having a contact in case of need, than those who left institutional care at ages 18–22. It can be inferred that individuals who left institutional care at the ages of 7–17 received more social support.

Keywords: Resilience, Social Work, Long-Term Care, Social Policy, Social Work Research

* A favorable ethical opinion was obtained from the Hacettepe University Ethics Commission (ref. number 8117).

¹ Kocaeli University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Res. Asst., Ph.D., ayseseyma.turgut@kocaeli.edu.tr, ORCID ID: 000-0001-8140-141X

² Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work, Prof., yaseminozkan@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2968-363X

Öz

Kurum bakımından ayrılan bireylerin psikososyal sağlık açısından güçlenmesi ve kurum dışında bir yaşama geçmesi, sosyal destek sistemlerinin işlevselliği aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu araştırma, kurum bakımı geçmişi olan bireylerin psikolojik dayanıklılık (yılmazlık) düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada nicel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini sivil toplum kuruluşlarına kayıtlı olan ve kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan kurum bakımından ayrılmış 107 birey oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılardan toplanan verileri analiz etmek için SPSS 23 programı kullanılmıştır. Bulgular, kurum bakımından ayrılan bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının, bakıma alınma yaşına, bakımdan ayrılma yaşına ve zor dönemlerinde sosyal destek alma durumuna göre farklılaştığını göstermektedir. Bulgular, yüksek lisans eğitimi alan, daha yüksek gelir elde eden ve eşi olan katılımcıların, daha az eğitim alan, daha az gelir elde eden ve eşi olmayan katılımcılara göre daha yüksek psikolojik dayanıklılık seviyelerine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, 7–17 yaşları arasında kurum bakımından ayrılan katılımcılar, arkadaşlarla ilişkiler, sosyal destek alma durumu ve ihtiyaç halinde birine ulaşma durumu ile ilgili olan Sosyal Kaynaklar alt boyutundan 18–22 yaşları arasında kurum bakımından ayrılanlara göre anlamlı derecede daha yüksek ortalama puanlar almıştır. Bu, 7–17 yaşları arasında kurum bakımından ayrılan bireylerin daha fazla sosyal destek aldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dayanıklılık, Sosyal Hizmet, Uzun Dönemli Bakım, Sosyal Politika, Sosyal Hizmet Araştırması

Introduction

Resilience enables people to struggle with hardships in their daily lives, which is critical for surviving both emotionally and physically. It is also important for building a meaningful perspective on life that contributes to a person's sense of self and others. Resilience is also the capacity to remain flexible—mentally, emotionally, and behaviorally—when life serves contingencies. It helps people manage their stress and find support if necessary (Webb, 2013). As is known, care leavers have had to spend most of their lives in various residential care systems without or with restricted communication with their parents and siblings. Considering that the very first education is gained in a family environment, it is obvious that children in residential care are deprived of gaining social support from family members, protection by them, conflict resolution skills, budget-keeping skills, and so on. Growing up far from a familial environment makes care leavers more disadvantaged in terms of building trustworthy relationships with others, earning their own living without the help of others, and receiving social support due to a restricted social environment. With higher levels of resilience, care leavers are expected to have the ability to withstand adversity, bend without breaking, and emerge from challenges such as job losses, health scares, and heartbreaks stronger, wiser, and more capable.

Resilience is also important for care leavers in terms of their social functioning, which is defined as an individual's interactions with their environment and the ability to fulfill their role within such environments as work, social activities, and relationships with partners and family. Social functioning contributes to living in harmony with others, boosting the immune system through healthy social connections, and gaining success in a job.

The social services profession and discipline of children requiring protection are based on individuals leaving institutional care, biological, foster, or adoptive parents, friends and relatives, caregivers, service providers, and society. Social workers play a vital role in the resettlement of a child and are tasked with obtaining information regarding the family of the child and health history as well as the needs and reasons for requiring protection at the time of entering protection. From planning interventions and case management to ensuring the social rehabilitation of the child, they perform protective-preventive and therapeutic-rehabilitative functions and follow-up on services provided through monitoring processes. When an individual growing up under institutional care reaches the age of leaving state protection, social workers prepare the individual for life outside the institution, helping them become self-reliant, connecting with their relatives, monitoring them even after they leave, and providing necessary professional assistance. Developing and implementing interventions to prevent social problems faced by the individual or addressing them after they occur is also among the duties of social workers.

This study explores the resilience levels of Turkish care leavers in relation to various variables such as gender, age, marital status, income status, age of taking under care, and age of leaving care. Leaving institutional care at a certain age (depending on the country's legislation) can be the most challenging experience for those who must leave a structured and protective environment to face the "real" and "dangerous" life outside the institutions. However, it is known that not all care leavers struggle to survive, commit crimes, or experience suicide or mental/psychological illnesses after leaving institutional care. To that end, the aim of this study was to explore the differences in problematic post-care experiences among care leavers in relation to their resilience levels. The study's core objectives were:

1. To demonstrate the demographic backgrounds of care leavers.
2. To gain insight into the major and minor problematic post-care experiences (such as lack of accommodation, loneliness, etc.) of care leavers.
3. To learn how resilient care leavers are and how their resilience levels differ in relation to their demographic backgrounds and post-care experiences.
4. To provide key messages for research, policy, and practice.

This study was guided by the following research question:

- How resilient are care leavers, and what factors affect their resilience levels?

The hypotheses of the study were:

1. Married care leavers have relatively higher resilience levels than other care leavers.
2. Care leavers with higher educational backgrounds have relatively higher resilience levels than other care leavers.
3. The resilience levels of care leavers vary according to their ages at the time of entering and leaving care.
4. The resilience levels of care leavers vary according to their post-care problematic experiences, such as lack of accommodation, lack of social support, and lack of contact in case of need.
5. Care leavers who have a history of psychological or psychiatric treatment have relatively lower resilience levels than those who do not.

1. Institutional Care in Turkey

The services provided to children in need in Turkey can be categorized into nurseries, orphanages, children's housing estates, children's houses, children's support centers, financial support in kind (support with family), adoption, and the foster family model. Nurseries are boarding social service institutions where the health, food, shelter, and educational needs of children aged 0–12 are met. Children are brought up as socially beneficial individuals, with rehabilitation activities so that they gain a functional personality, are encouraged toward various branches of arts and sports, and adopt hygiene and self-care habits. Orphanages are environments where the health, food, shelter, and educational needs of children aged 13–18 are met. The accommodation period can be extended for young individuals over the age of 18 with no place to stay after the institution or attending school, and children are aimed to be brought up as self-sufficient individuals who are beneficial for the society and themselves. Children's housing estates are boarding social service institutions located in building complexes with children aged 10–12, 0–12, and 13–18 grouped and placed in two-story villa-type houses to receive care from caregivers in shifts. According to the Social Services Law, children's houses are house-type boarding social service institutions where six to eight children are placed in a maximum of two flats in an apartment under the responsibility of caregivers in shifts without being isolated from the society and neighborhood environments, with priority generally given to children who are unable to benefit from family-based services.

Children's support centers are institutions where the necessary interventions are laid out and implemented for those who are victims of crime or pushed into crime in accordance with their physical and psychosocial needs and are prepared to return to their families or other social service models. Families who are unable to take care of their children because of poverty are provided with financial support and in-kind aid so that children need not be taken under institutional care or removed from their family. This in-kind aid consists of food, clothing, medical supplies, fuel, and stationery equipment, while financial support is a monthly allowance that is determined based on social study reports. Since economic deprivation is the leading cause of children being placed under state protection, social aid ensures that children are cared for while staying with their families. The adoption model is defined as "establishing a child-parent relationship between children and individuals/spouses suitable for adoption through legal ties." Individuals who want to adopt a child in Turkey are required to have been married for at least five years or be over the age of thirty and to have cared for children they are to adopt for a minimum of one year, in accordance with the Pre-Adoption Temporary Care Contract. Additionally, it is required that this period has been successful and healthy for the child, that there is a minimum of eight years and a maximum of forty years of age difference between the adult and the child, that there is no condition in the social study report that would make the individual unsuitable for adoption, and that there is a positive opinion regarding their adoption process (ASHB, 2019). The foster care model is a protection measure provided by courts for children in need of protection and care (Doğan, 2013, p. 146–170). In Turkey, all individuals aged 25–65 years with at least a primary degree education, regular income, permanent residence in Turkey, and T.R. citizenship can apply to be foster parents (Foster Family Regulation, 2012).

In Turkey, services related to children in need of protection are provided by the Ministry of Family and Social Services. According to data from the Ministry's Directorate General of Child Services, 14,075 children were provided with care in 2019. In addition to those under institutional care, 128,827 children were offered support while staying with their families, and 6,833 were provided with care in a foster family (MFLSS, 2019).

Although institutional care appears to be one of the best alternatives for children who are unable to receive care while staying with their families, it can also have negative effects. Children under institutional care may be exposed to labeling and alienation by the institution or school staff and other students, the media, society, employers, and colleagues. Unlike children who grow up in a family environment, children growing up in orphanages stay in buildings located far from the city center and therefore cannot interact with society, effectively preventing the child from learning the cultural structure of society and the social rules they have to follow. A previous study listed the types of attachment experienced by institutional care leavers as fearful, obsessive, and secure attachment based on intensity (Yüksel and Öncü, 2016, p. 63–77). In previous studies on cognitive development of children under institutional care, it was determined that children deprived of maternal care had their physical, cognitive, and social development interrupted, that symptoms of physical and mental illness were observed in the children, and that babies aged up to six months in nurseries were quieter than those cared for by their families and learned to speak later than expected (Bowlby, 1951).

2. Resilience as a Concept and the Factors Influencing It

Every individual is exposed to events that present them with various challenges in some part of their life. The term resilience was first used by American developmental psychologist Emmy Werner in the 1970s (Sims-Schouten & Thapa, 2024). The concept of resilience, which can be used synonymously with concepts such as strength, endurance, emotional soundness, and indomitableness, represents the power to cope with difficulties and bear life events such as war, terrorist attacks, death of a loved one, physical, emotional, or sexual assault, natural disasters, traffic accidents, and economic crisis, which every individual experiences or is likely to experience at least once in their life (Basım and Çetin, 2011). Garmezy (1991, p. 416–430) defines resilience as "the ability to successfully cope with change or disaster or the power to bounce back despite difficult life experiences."

Many factors have been mentioned in explaining resilience. Some of these factors are family cohesion, personal features, and support and external support systems. Family cohesion and support focus on the importance of communication between children and their parents. Personal features define intelligence, educational status, health, effective communication skills, self-sufficiency, and other similar characteristics. External support systems, which have a positive effect on resilience, represent external social support from the individual's friends, relatives, neighbors, etc. (Haase, 2004, p. 289–299; Basım and Çetin, 2011, p. 104–114). Additionally, having social skills also has a positive effect on resilience. An experimental study conducted by Leadbeater et al. (1989, p. 465–472) on the resilience averages of children revealed that social skills had a protective effect against stress and that indomitable children had high social skills.

Another factor that has a positive effect on resilience is social support. Albrecht and Adelman (1987, p. 18–39) defined social support as verbal or nonverbal communication that reduces uncertainty regarding the individual and their environment and increases an individual's control over

life. According to this definition, all forms of communication that make individuals believe that they are in control over their lives, eliminate their confusion regarding the situation they are in, and make them feel good can be regarded as social support. Social support facilitates psychological adaptation, increases effectiveness, makes it easier to cope with unpleasant events, provides resistance and recovery against diseases, and reduces mortality (Heikkinen and Lyyra, 2006, p. 47–152). Low social support, meanwhile, is associated with increased heart rate and blood pressure, as well as the physiological and neuroendocrine indices of increased stress reactivity (Stansfeld et al., 1997, p. 73–81). Therefore, it can be said that social support is related to not only mental but also physical health.

Since the mid-1970s, the challenges faced by care-experienced individuals have gained increasing recognition (Sims-Schouten & Hayden, 2017). With regard to this topic, many studies have been conducted to demonstrate the resilience of care leavers (Ungar, 2004; Munro vd., 2005; Stein, 2006; Cashmore & Paxman, 2006; Stein, 2008; Gilligan, 2009; Duncalf, 2010; Höjer & Sjöblom, 2010; Wade et al., 2011; Cameron et al., 2014; Chambers, 2017; Gilligan et al. 2022; Reuben, 2024; Yin, 2024; Sulimani-Aidan et al., 2024).

3. Methodology

In this quantitative study, the dependent variables included care leavers' resilience. The independent variables were care acceptance age, age of leaving care, fear of not finding accommodation, receiving social support, and psychological/psychiatric support history.

4. Ethics Committee Approval

A favorable ethical opinion was obtained from the Hacettepe University Ethics Commission (ref. number 8117).

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 07.12.2017 tarih ve 8117 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim yüksek lisans programı öğrencilerinden Ayşe Şeyma TURGUT'un Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN danışmanlığında yürüttüğü "Türkiye'deki Kurum Bakımında Büyümüş Bireylerin Psikolojik Dayanıklılık (Yılmazlık) Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 19 Aralık 2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük, 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon: 0 (312) 305 3001 - 3002 • Faks: 0 (312) 311 9992
E-posta: yazirim@hacettepe.edu.tr • www.hacettepe.edu.tr

Ayrıntılı bilgi için:
Yazı İşleri Müdürlüğü
0 (312) 305 1008

Figure 1: Ethics Committee Approval

5. Sampling and ethical considerations

All individuals who left state protection in Turkey constitute the population of the study. However, this population cannot be defined because there is no list. On the other hand, certain non-governmental organizations consist of care leavers. Accordingly, support was received from such a non-governmental organization while forming the study group. The data were collected between September and December 2017. The study group comprised 107 individuals who were reached through members of non-governmental organizations operating in the field of institutional care. The first individuals reached provided the addresses of their acquaintances who, like themselves, had left state protection, and the study group was formed through the snowball sampling technique. The Sociodemographic Form prepared by the researchers and the Resilience Scale for Adults were used to collect data. The collected data were transferred to the SPSS 23 program. The distribution normality of the data was analyzed using the Kolmogorov–Smirnov test. Consequently, it was determined that the data were distributed normally.

6. Data collection tools

A questionnaire prepared by the authors and a scale, namely the Resilience Scale for Adults (RSA) (Basım and Çetin, 2011, pp. 104–114), were used to collect the data. Before using the scale, we obtained permission via e-mail.

7. Questionnaire

The first data collection tool is the Sociodemographic Information Form, which includes questions to determine the sociodemographic features of the participants and the problems they face. It was developed by the researchers. In parallel with this purpose, this form comprised questions for obtaining information regarding individuals' age, gender, education, marital status and occupation, current employment and income, age of entering and leaving institutional care, degree of anxiety experienced regarding finding accommodation after care, status of having contact in case of need, and status of having received psychological or psychiatric treatment.

8. Resilience Scale for Adults (RSA)

This study used the Resilience Scale for Adults developed by Friborg et al. (2003, pp. 65–76), which was adapted to Turkish conditions by Basım and etin. They also conducted the validity-reliability studies of the scale. The Resilience Scale for Adults comprises 33 items and five sub-dimensions: Personal Strength, Structural Style, Social Competence, Family Cohesion, and Social Resources. The questions are answered on a 5-point scale. The middle checkbox stands for "undecided," while the fourth or fifth box should be checked if the statement that best reflects the participant is located on the right, and the first or second box should be checked if located on the left. The factor structure, validity, and reliability of the scale were tested, and its Cronbach's alpha value was calculated as 0.75-0.84. The Resilience Scale for Adults consists of six sub-dimensions: Perception of Self, Perception of Future, Structural Style, Social Competence, Family Cohesion, and Social Resources. Items 3, 9, 15, and 21 are related to the sub-dimension of Structural Style; items 2, 8, 14, and 20 to Perception of Future; items 5, 11, 17, 23, 26, and 32 to Family Cohesion; items 1, 7, 13, 19, 28, and 31 to Perception of Self; items 4, 10, 16, 22, 25, and 29 to Social Competence; and items 6, 12, 18, 24, 27, 30, and 33 are associated with Social Resources. If resilience is to be measured in parallel with the scores, the checkboxes should be evaluated in the form of 12345 from left to right. Based on this, questions 1-3-4-8-11-12-13- 14-15-16-23-24-25-27-31-33 will be reverse-scored. If resilience is to be measured in contrast with the scores, the checkboxes will be evaluated in the form of 54321 and questions 2-5-6-7-9-10-17-18-19-20-21-22-26-28-29-30-32 will be reverse-scored (Basım and Çetin, 2011, pp. 104–114). Since resilience is measured in parallel with the scores obtained from the scale in the present study, questions 1-3-4-8-11-12-13-14-15-16-23-24-25-27-31-33 on the scale were evaluated as reverse-scored.

9. Statistical Analysis

After the questions were included in the Sociodemographic Information Form, Information Form on Institutional Care and Problems Experienced After Institutional Care, and the Resilience Scale for Adults, the data were transferred to the SPSS 23 program. The mean Structural Style of the participants was calculated as 12.73(3.85), their mean Perception of Future is 12.93(4.87), mean Family Cohesion is 16.83(5.80), mean Perception of Self is 21.08(5.94), mean Social Competence is 19.04(6.02), mean Social Resources is 22.75(6.17), and mean Resilience is 105.36(24.98). The Resilience Scale for

Adults has a very high level of reliability ($\alpha=0.914$). Meanwhile, the reliability level of the four-item Structural Style and seven-item Social Resources sub-dimensions remains below 0.700. The other sub-dimensions have acceptable levels of reliability. Because of the Kolmogorov–Smirnov test, it was observed that the numerical variables of Structural Style, Perception of Future, and Perception of Self did not meet the assumption of normal distribution, whereas the Family Cohesion, Social Competence, Social Resources, and Resilience sub-dimensions did. Parametric statistical tests were used for normally distributed variables, whereas nonparametric statistical tests were used for variables that were not normally distributed. The difference between the two independent groups was examined using the Independent Sample t-test for those that met the assumption of normal distribution and using the Mann–Whitney U and Kruskal–Wallis tests for those that did not. Differences between more than two independent groups were examined using one-way analysis of variance (ANOVA) for those that met the assumption of normal distribution.

10. Limitations

This study was conducted with the following:

1. Data was obtained from 107 care leavers who were reached through an NGO that serves care leavers, including its members who wished to participate in the study.
2. The research was carried out between September 2017 and December 2017.
3. The data is limited to responses from a questionnaire developed by the researcher and the data obtained from the Psychological Resilience Scale for Adults.
4. The findings of the study are limited by the scope of quantitative analysis.

11. Findings

10.1. Information About Care Leavers

Males accounted for 50.5% of the participants ($n=107$) and 49.5% were females. Individuals in the age group of 27–41 constituted 44.9% of the participants, followed by those in the age groups 18–26 (37.4%) and 42–55 (17.7%). In addition, 43.9% of the participants were married, 42.1% were single, and 14.0% were divorced. Based on their educational status, it was determined that 46.7% of the participants had high school education, 20.6% had undergraduate education, and 15.0% were postgraduates. Most of the participants (83.2%) were employed, with only 16.8% of the participants being unemployed. Most participants (76.4%) worked as civil servants, followed by workers at 7.7%, self-employed workers at 6.8%, artists, waiters, and bankers at 6.8%, and casual employees at 2.3%. The higher rate of civil servants in total participants is originated from care leavers legal right to employ in civil institutions right after the residential care. By the Social Services and Child Protection Agency Law No. 2828, employment opportunity in public institutions were provided to care leavers based on certain conditions. When the distribution of the participants based on their regular monthly income was examined, it was found that 36.4% had a monthly income of TL 2,501–3,000, followed by TL 1,400–2,500 at 25.2%, TL 3,501 and more at 14.1%, and 7.5% had minimum monthly income. In addition, 16.8% of the participants did not have any regular monthly income. Among the participants, 39.3% were taken under institutional care at ages 7–11, followed by 27.0% in the preschool period at ages 3–6, 17.8% during adolescence at ages 12–17, and 15.9% at the age of 0–2. When the distribution of the

participants based on the age of leaving care was examined, it was determined that most of the participants (77.6%) left institutional care in their early adulthood at ages 18–22, 18.6% left care during adolescence at ages 12–17, and 3.8% at ages 7–11.

10.2. Resilience of Care Leavers

Following the analyses, a statistically strong difference was found in the average score of the care leavers from the Family Cohesion, Perception of Self, and Structural Style sub-dimensions and the total score of the Resilience Scale for Adults based on their marital status. In terms of the Perception of Future sub-dimension, a statistically weak difference was found in the mean scores of care leavers according to their marital status. To determine the group that created this difference, the Scheffe test, a post hoc paired comparison, was applied. This test found that married participants had higher levels of resilience than single and divorced participants. It was observed that there was a strong difference in the score averages of the participants from the Perception of Self, Social Competence, Social Resources, and Structural Style sub-dimensions and the total score of the Resilience Scale for Adults based on their marital status and monthly income. To determine the group that created this difference, the Scheffe test was applied, and it was found that participants who received graduate education had higher levels of resilience than those with primary school or high-school degrees, while participants with a monthly income of TL 3,501 and over had higher levels of resilience than all other participants. Having a spouse influence resilience because one of the basic social supports of individuals who are raised without a family environment is their spouse. Income level matters in terms of living standards and mental health. Therefore, the resilience levels of participants with a higher income than others are higher. Educational background is important in terms of occupation, social environment, income status, and individual development. For this reason, we consider the resilience level of the participants who have higher education degrees than others.

A statistically strong difference was found in participants' average scores from the total score of the Resilience Scale for Adults based on the age of being taken under institutional care. It was determined that the participants who were taken under institutional care at ages 7–17 had higher levels of resilience than those who were taken under care at 0–6. The Total Resilience Scale scores differ according to the age of being taken under institutional care. This differentiation was higher among those who were placed under institutional care at their school ages. The latter being taken under institutional care means a higher score in terms of resilience. Turkey has started to change the ward-type model with the house type since the 2000s. In ward-type buildings, the need for individuality is not considered, children in protection need live in crowded rooms, their psychosocial needs are ignored, and only accommodation support is provided (Yıldırım, 2017). Considering the age of our participants, we understand that they benefited from ward-type care. Therefore, it is possible that being in ward-type care at a young age may affect the participants more negatively in this situation.

In addition, participants who were taken under institutional care when they were infants or young children may have experienced problems such as hospitalism (Spitz, 1945; Attepe, 2010) and attachment problems (Bakermans-Kranenburg, 2011). Their families or relatives probably cared for participants who were taken under institutional care between the ages of 7 and 17 until they took them into institutional care. Therefore, this may have affected their resilience levels.

In terms of the age at leaving care, there was a statistically weak significant difference only in terms of the sub-dimension Social Resources. Accordingly, participants who left institutional care at ages 7–17 had significantly higher score averages from the Social Resources sub-dimension than those who left institutional care at ages 18–22. The Social Resource sub-dimension of the scale includes information related to relationships with friends, the status of receiving social support, and the status of having a contact in case of need. Based on this information, it can be inferred that individuals who left institutional care at the ages of 7–17 received more social support. When the physical features and cognitive development of the individuals who left institutional care at ages 7–17 were taken into consideration, they were less likely to be self-sufficient compared with those who left institutional care at ages 18–22. Nevertheless, traditional family ties, kinship relations, and social ties are strong in Turkish society. A study conducted on Turkish society and its domestic values found that individuals most trust in the order of their children, spouses, parents, siblings, and relatives and that they valued relationships with friends (ASAGEM, 2010). Along with powerful family values, the demand for foster care in Turkey is increasing. Therefore, individuals who left institutional care at 7–17 years of age were likely to return to their biological or foster families. These appear to be factors that increase their social resources. Although these two age groups differ in that one represents the school age and the other the youth age, we may have found a weak differentiation because of the similarity of participants' age distributions in the two groups.

A statistically energetic difference was found in participants' score averages from the Perception of Future, Social Resources sub-dimensions, and total score based on the status of anxiety toward finding accommodation aftercare. In terms of Structural Style, Perception of Self, Family Cohesion, and Social Competence sub-dimensions, a statistically strong difference was found in the mean scores of care leavers who experienced the anxiety of not finding accommodation and those who did not. Participants who did not experience anxiety toward finding accommodation had significantly higher score averages from the sub-dimensions Structural Style, Perception of Future, Family Cohesion, Perception of Self, Social Competence, and total score compared with those who were anxious. Unlike other sub-dimensions, the strong differentiation of the Social Resources and Perception of Future sub-dimensions can be attributed to the fact that the Social Resources dimension of the scale includes direct questions such as bond of friendship and support. Individuals who have been under institutional care for years are not expected to integrate with society because the institutions are far from the city center, which limits their social environment. Therefore, their coping strategies may be low and isolated living affects the individual's self-confidence and gaining a supportive social environment negatively. We consider that the inability to gain basic life skills and having a limited social network are important factors in the problem of not being able to find a place to stay.

There was no statistically significant difference between the mean Structural Style of the participants who received social support and those who did not. There was a statistically strong difference in terms of their score averages from the sub-dimensions Perception of Future, Perception of Self, Social Resources, and total score. In terms of the Family Cohesion and Social Competence sub-dimensions, a statistically weak difference was found in the mean scores of care leavers who received social support and those who did not. Accordingly, participants who received social support had significantly higher average scores from the sub-dimensions Perception of Future, Family Cohesion,

Perception of Self, Social Competence, Social Resources, and total score compared with those who did not receive social support. The sense of belonging or finding social support from someone affected the resilience degrees of the participants. Unlike other sub-dimensions, the weak difference between Social Competence and Family Cohesion can be attributed to the questions in these sub-dimensions that are not related to social support.

There was no statistically significant difference between the mean Perception of Future, Structural Style, and Perception of Self of the participants who had a contact to seek help when needed and those who did not. There was a statistically energetic difference in terms of their score averages from the sub-dimensions of Social Competence, Social Resources, and total score. In terms of the Family Cohesion sub-dimension, a statistically strong difference was found in the mean scores of care leavers who had a contact to seek help when needed and those who did not. Therefore, participants who had a contact in case of need had significantly higher average scores from the sub-dimensions Family Cohesion, Social Competence, Social Resources, and total score, compared with those who did not. Unlike other sub-dimensions, the strong difference in Family Cohesion may be because of the lack of strong family ties as the participants were raised in institutional care. Having someone to ask for help in tough times is directly related to social support. Having such support is important for the individual to not feel alone and helpless. Therefore, having someone to ask for help positively affected the resilience degrees of the participants.

There was no statistically significant difference between the mean Structural Style, Perception of Future, Perception of Self, Social Competence, Social Resources, and total score of the participants who received psychological/psychiatric treatment before and those who did not. There was a statistically weak difference in terms of their average score from the Family Cohesion sub-dimension between those who received psychological/psychiatric treatment before and those who did not. Accordingly, participants who received psychological/psychiatric treatment previously had a significantly higher average score from the sub-dimension Family Cohesion than those who did not receive any psychological/psychiatric treatment. Seeking psychological help is a culturally abstained situation because of the fear of being stigmatized as mad in Turkey. Although mental health services have become widespread throughout the country compared to the past, because of cultural prejudices and the fact that these services are not provided to everyone free by the state, they are not covered by insurance, and psychological treatment fees are high, those who need such treatment cannot access them. Therefore, the lack of access to this opportunity among care leavers may have led to a weak differentiation in terms of resilience.

Table 1: Examination of RSA subscales based on socio-demographic characteristics.

	PS		SC		FC		SR		SS		PF		Total	
	Mean (SD)	<i>P</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>P</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>
Marital Status														
Single	20.11(5.49)	0.003 ^d	18.40(5.99)	0.106 ^a	15.73 (5.55)	0.002 ^a	21.62 (5.68)	0.024 ^a	11.86 (3.71)	0.007 ^d	12.04 (4.54)	0.038 ^d	99.77 (21.50)	0.001 ^a
Married	23.02(5.80)		20.31(5.87)		18.89 (5.92)		24.53 (5.94)		14.04 (3.55)		14.19 (4.87)		115.0 (24.50)	
Divorced	17.93(5.98)		16.93(6.02)		13.66 (3.67)		20.53 (7.12)		11.20 (4.05)		11.60 (5.15)		91.86 (26.9)	
Educational Status														
Primary Ed.	18.50 (6.81)	0.000 ^d	18.33 (6.75)	0.004 ^a	17.33 (3.44)	0.729 ^a	17.83 (6.07)	0.001 ^a	10.25 (3.95)	0.001 ^d	10.41 (4.33)	0.00 ^d	92.66 (22.22)	0.00 ^a
High School	19.82 (5.70)		17.30 (5.79)		16.52 (6.06)		21.70 (6.32)		11.66 (3.96)		11.68 (4.64)		98.68 (25.50)	
Associate Deg.	20.81 (5.58)		19.87 (5.77)		18.18 (5.85)		24.50 (4.41)		13.81 (2.66)		13.68 (4.45)		110.87(22.15)	
Bachelor's Deg.	23.22 (4.96)		20.68 (5.16)		15.86 (6.03)		25.09 (5.05)		14.68 (2.76)		14.50 (4.54)		114.04(19.37)	
Postgraduate	28.42 (1.51)		25.57 (4.07)		18.14 (6.91)		27.28 (5.55)		16.00 (2.88)		19.42 (0.78)		134.85 (14.25)	
Income Status														
No Income	17.10 (6.12)	0.00 ^d	16.47 (5.74)	0.00 ^a	14.63 (5.36)	0.191 ^a	20.68 (7.25)	0.00 ^a	10.42 (3.37)	0.00 ^d	10.05 (3.87)	0.00 ^d	89.36 (23.47)	0.00 ^a
Minimum Wage	19.12 (6.72)		18.37 (7.34)		15.87 (5.91)		20.37 (6.67)		12.50 (4.98)		11.50 (5.90)		97.75 (29.07)	
TL 1,600-2,500	19.29 (5.58)		17.33 (6.22)		17.11 (5.17)		20.37 (5.35)		11.11 (3.60)		10.51 (4.35)		95.74(21.69)	
TL 2,501-3,500	22.23 (4.49)		19.34 (5.21)		16.89 (5.55)		23.76 (5.15)		13.57 (2.99)		14.23 (3.97)		110.05(18.89)	
TL 3,500 +	27.46 (2.85)		24.93 (2.89)		19.46 (7.37)		28.33 (4.32)		16.53 (2.72)		18.33 (2.46)		135.06(14.58)	

RSA: Resilience Scale for Adults; PS: Perception of self; SC: Social competence; FC: Family cohesion; SR: Social resources; SS: Structural style; PF: Perception of future; SD: standard deviation.

^aOne-way ANOVA test. ^dKruskal– Wallis test.

Table 2: Examination of RSA's subscales based on institutional care characteristics.

	PS		SC		FC		SR		SS		PF		Total	
	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>	Mean (SD)	<i>p</i>
Age of Leaving Care														
7–17	21.25(7.01)	0.717 ^b	19.58(5.71)	0.616 ^c	18.58(6.33)	0.093 ^c	25.29(6.20)	0.021 ^c	13.46(4.27)	0.289 ^b	12.79(5.27)	0.843 ^b	110.96(27.40)	0.214 ^c
18–22	21.04(5.64)		18.88(6.13)		16.33(5.58)		22.01(6.00)		12.52(3.72)		12.96(4.78)		103.73(24.17)	
Age of Being Taken Under Care														
0–6	20.43(6.92)	0.553 ^b	18.32(6.57)	0.218 ^a	17.19(6.06)	0.408 ^a	22.86(6.50)	0.546 ^a	12.15(4.68)	0.234 ^b	11.82(5.69)	0.053 ^b	102.80(29.49)	0.005 ^a
7–17	21.57(5.08)		19.57(5.55)		16.55(5.63)		22.65(5.96)		13.16(3.03)		13.75(3.98)		107.27(21.01)	
Anxiety Toward Finding Accommodation After Care														
Those With	19.28(5.85)	0.001 ^b	17.26(5.94)	0.001 ^c	15.39(4.73)	0.007 ^c	19.98(5.56)	0.000 ^c	11.68(3.50)	0.002 ^b	11.26(4.78)	0.000 ^b	94.86(22.98)	0.000 ^c
Those Without	23.14(5.40)		21.06(5.49)		18.48(6.48)		25.90(5.30)		13.92(3.91)		14.82(4.27)		117.32(21.73)	
Receiving Social Support After Care														
Those Who Received	24.21(5.82)	0.007 ^b	22.93(4.12)	0.018 ^c	21.07(5.18)	0.010 ^c	27.64(5.06)	0.008 ^c	14.29(4.27)	0.198 ^b	16.14(4.55)	0.003 ^b	126.29(23.83)	0.001 ^c
Those Who Did Not Receive	20.22(5.48)		19.08(5.63)		16.70(5.68)		23.05(5.85)		12.56(3.60)		12.16(4.50)		103.77(22.09)	
Having a Contact in the Case of Need														
Those Who Had	21.51(5.68)	0.336 ^b	20.71(5.51)	0.00 ^c	18.03(6.04)	0.001 ^c	25.13(5.46)	0.000 ^c	13.04(3.92)	0.210 ^b	13.57(4.36)	0.076 ^b	112.00(23.09)	0.000 ^c
Those Who Did Not Have	20.27(6.42)		15.86(5.71)		14.57(4.60)		18.24(4.81)		12.14(3.69)		11.70(5.57)		92.78(23.83)	
History of receiving psychological/psychiatric treatment														
Those With	21.28(5.42)	0.952 ^b	18.96(6.26)	0.904 ^c	15.34(5.61)	0.018 ^c	21.47(5.58)	0.057 ^c	12.40(3.68)	0.603 ^b	12.66(4.74)	0.582 ^b	102.11(22.23)	0.236 ^c
Those Without	20.93(6.36)		19.10(5.87)		18.00(5.73)		23.75(6.47)		12.98(3.99)		13.13(4.99)		107.90(26.85)	

RSA: Resilience Scale for Adults; PS: Perception of self; SC: Social competence; FC: Family cohesion; SR: Social recourses; SS: Structural style; PF: Perception of future; SD: standard deviation.

^aOne-Way ANOVA test. ^bMann-Whitney U test. ^cIndependent Samples t-test

12. Discussion

The large number of participants with graduate and undergraduate degrees in this study can be attributed to the selected study sample. Since the academic success of children raised under state protection is generally low (Murphy, 2011), the large proportion of university graduates is a promising finding in terms of the academic success of care leavers. In a study conducted by Cotton et al. (2014, 5–21) with eight female care leavers studying in university, it was revealed that academic success was influenced by certain protective and risk factors. While growing up in a foster family that values education, having financial support for education, enjoying school, having a supportive partner, and participating in extracurricular activities were categorized as protective factors, while experiencing poor nursery conditions, having an unsuccessful academic life, poor support from the local administration, and mental health issues were determined as risk factors. The fact that state universities in Turkey offer free education explains the high educational level of the participants in this study.

Certain studies have shown that institutional care is related to psychopathology (Fisher et al., 1997, p. 67–82; Smyke et al., 2012, p. 625–634; Gleason et al., 2015, p. 508–514). Gallwey (2013) found that 25.6% of female and 38.1% of male care leavers experienced psychological problems. Quinton et al. (1984, p. 107–124) examined the difficulties faced by female care leavers and found that they experienced more psychiatric illnesses, personality disorders, delinquency, poor social relationships, one or more failed romantic relationships, marital problems, and significant difficulties in love and sexual relations compared with women with no history of institutional care in the comparison group. Buchanan (1999, p. 35–40) reported that children with a history of institutional care experienced more psychological problems in adolescence, lower life satisfaction, and a higher probability of depression in adulthood.

Murphy (2011) reported that being taken under institutional care is most common in the 7–12 age group. According to a study by Dixon et al. (2006), nearly half (44%) of care leavers were taken under state protection in the 14–16 age group. When the findings of the research were considered, it was observed that most of the care leavers were removed from protection at ages 18–22, which is classified as the early adulthood period. According to psychosocial theory, these ages cover a period of "identity confusion against identity" when the young individual either develops a healthy identity or is unable to discover who he is, or the period of "isolation against intimacy" when the young individual is either able to form close relationships with others or isolates himself from them (Yazgın-İnanç and Yerlikaya, 2012). In the period the individual is in, knowing one's biological family, having a sense of belonging toward a place, being directed to business life in accordance with one's talents, and knowing oneself are important in the formation of identity and the young individual adopting this identity. The fact that care leavers are exposed to labeling in business life (Hayat Sende Association, 2014) can cause the individual who aims to, or should be, in contact with people to withdraw from society and develop close relationships.

A study by Coombes (2004) in England found that 40% of care leavers experienced homelessness within the first six months after leaving institutional care. Meanwhile, Gallwey's (2013) study with care leavers and individuals with no history of institutional care found that 4.8% of care leavers experienced homelessness, whereas the rate was 1.3% for individuals with no history of institutional care. Hawkins et al. (1992) stated that young adults with no accommodation faced risks

such as alcohol and drug addiction and engaging in antisocial behavior. Stein (2005) stated that it was possible for care leavers to become unemployed and homeless following institutional care and to suffer from loneliness and mental illness. Frimpong-Manso's (2018, p. 52–59) study with adult care leavers in Ghana found that some of the participants settled in a house with a year's rent support after leaving institutional care, but faced homelessness after the rent support ended. During the period up to the Children Leaving Care Act in 2000, care leavers in England faced homelessness (Biehal and Wade, 1999). The implementation of the Act raised the age of leaving institutional care from 16 to 18, with additional provision to extend this age to 24 when necessary, and it was necessary to provide care leavers with personal counselors to help them transition into independent life after leaving institutional care (Tweddle, 2007, p. 15–31). Subsequently, care leavers began to receive support from local administrations in their transition to independent life (Heath, 2008).

A study by Malkoç and Yalçın (2015, p. 35) aimed at measuring the psychological wellbeing of university students found that social support, resilience, and coping had a direct impact on psychological wellbeing. Stein's (2005) study of individuals who left orphanage care determined three groups in terms of resilience. The first being the "Moving On" group, which comprised educated individuals who had developed a career, were able to cope with the difficulties of life, and had high levels of resilience. Individuals in the group "The Survivors" experienced more instability and disruption, with resilience levels associated with the support received after institutional care. Those in the group "The Victims" had traumatic lives before institutional care and experienced significant levels of unemployment, mental health problems, and loneliness. Post-care support was crucial for them. A study conducted by Silva-Wayne (1995, p. 308–323) on the resilience levels of 19 successful young individuals between ages 16 and 26 who were care leavers or under institutional care in Ontario, Canada, found that these individuals had permanent residences, successful academic or business lives, social circles, and positive self-perception.

13. Limitations

The information obtained could have been more comprehensive and generalizable if it had been possible to conduct this study with all care leavers in Turkey. However, the absence of a holistic database and the reluctance of public institutions and organizations to share information regarding care leavers resulted in the study being conducted within the framework of non-governmental organizations. The study was limited to data obtained using a questionnaire developed by the researchers and the Resilience Scale for Adults. The data obtained because of this study are also limited by the power of quantitative analysis.

14. Conclusions and Recommendations

The study identifies key factors that influence resilience in care leavers, such as marital status, education, income, and social support. These insights are crucial for developing targeted interventions to enhance resilience among care leavers, which is a critical factor in their ability to adapt to life outside institutional care. The finding that individuals taken into care during childhood have lower resilience scores than those taken in during adolescence highlights the long-term psychological impact of institutional care. This underlines the need for early interventions and tailored support to mitigate these effects. The study emphasizes the social and economic challenges care leavers face, such as unemployment, lack of income, and anxiety about finding accommodation. Addressing these challenges is vital for their successful transition into independent adulthood. The study reveals gaps in

the current follow-up system for care leavers, such as the lack of a national database and consistent tracking of their needs and living conditions. This is crucial for ensuring ongoing support and protection against social and economic risks.

The present study found that married participants had higher levels of resilience than single and divorced participants, those with graduate education had higher levels of resilience than those with primary and high-school education, and individuals with a monthly income of TL 3,501 and above had higher levels of resilience than all other participants. It was determined that there was a significant difference in the resilience levels of care leavers based on the age of being taken under institutional care. It was found that individuals who were taken under institutional care during childhood had lower resilience scores than those taken during adolescence. A significant difference was found between the age of leaving care and the Social Resources sub-dimension of resilience. It was determined that individuals who left institutional care at school age and adolescence had higher scores from the Social Resources sub-dimension than those who left institutional care after attaining legal age.

It was determined that there was a significant difference between all sub-dimensions of resilience and the status of experiencing anxiety toward determining accommodation after leaving care. It was found that individuals who experienced anxiety toward finding accommodation after leaving care had lower levels of resilience than those who were not anxious. A significant difference was found between the Social Competence and Social Resources sub-dimensions of resilience and the status of having received social support when needed. When the average score from the sub-dimensions Social Competence and Social Resources and the overall score average of resilience were examined, it was determined that individuals who did not receive support from anyone when they experienced difficulty had lower average scores than those who received support. When the participants' opportunity to have a contact to seek help when needed was examined, it was found that those who had a contact in case of need had significantly higher score averages from the Resilience Scale. When the participants' psychological/psychiatric treatment history was examined, it was revealed that those with a history of psychological/psychiatric treatment had a significantly lower score average from the Family Cohesion sub-dimension compared with the participants with no history of such treatment.

Approximately three-quarters of participants were removed from institutional care at ages 18–22. More than half of the participants stated that they were anxious about finding accommodation after leaving institutional care. Training programs for preparing young individuals for social life and providing them with knowledge on economical resource management, survival skills, substance use prevention, and acquiring a profession should be initiated at least a year before they are removed from state protection and continue to be implemented until they leave the institution, so that young individuals who are removed from protection without having acquired the skills necessary to lead an independent life with neither an occupation nor a certain place to stay do not experience future anxiety. Approximately half of the care leavers included in this study had previously received psychological or psychiatric treatment. Therefore, protective/preventive social service interventions that prevent the emergence of psychological disorders are important for care leavers.

Approximately one-fifth of the care leavers included in the study were unemployed and had no income, and they are either dependent on others, living on the hunger limit, or without social security. In the period before leaving institutional care, it should be ensured that individuals under state protection have acquired a profession, and they should be supported through joint projects and

programs in collaboration with the Ministries of Family and Social Policies and Social Security. Considering that having an occupation plays a protective role against mental illness and being pushed into crime, it is predicted that care leavers can also be reintegrated into society in this way.

During the study, it was observed that the Ministry of Family and Social Services had no latest contact list of care leavers, they were not followed up in a consistent and qualified manner in line with their consent, and no records were maintained regarding their living conditions, place of residence, contact numbers, needs, and problems. This hampers the implementation of protective-preventive and curative-rehabilitative social service practices for care leavers. To protect care leavers against various social and economic risks, it is imperative to establish a national follow-up system in line with their personal consent. Establishing a national follow-up system with a regularly updated contact list and records of care leavers' living conditions would allow for more effective protective-preventive and curative-rehabilitative social services. This system could also ensure that care leavers receive ongoing support tailored to their evolving needs.

There are limited studies on care leavers in Turkey on a national scale. Further qualitative and quantitative studies that elucidate the problems, needs, and expectations of care leavers, in addition to potential social policy practices and the views of social workers and other members of the occupation on the subject, are required to reveal the negative effects of institutional care, encourage in-family care models such as adoption and foster families, and develop effective services, policies, and training methods for care leavers. The study's call for more research on care leavers in Turkey is essential for developing evidence-based policies. Further qualitative and quantitative research could provide deeper insights into the specific challenges care leavers face, helping to refine and expand existing social policies and services.

References

- AÇSHB [Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı]. (2019). Koruma altındaki 14 bin çocuğumuza aile ortamı sağlıyoruz. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.aile.gov.tr/chgm/haberler/koruma-alt%C4%B1ndaki-14-bin-%C3%A7ocu%C4%9Fumuza-aile-ortam%C4%B1-sa%C4%9Flu%C4%B1yoruz/>
- Albrecht, T. L., & Adelman, M. B. (1987). Communicating social support: A theoretical perspective. In T. L. Albrecht & M. B. Adelman (Eds.), *Communicating social support* (pp. 18–39). Sage.
- ASAGEM. (2010). *Türkiye’de aile değerleri araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Attepe, S. (2010). Anne baba kaybının çocuklar üzerindeki etkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(23), 23–28.
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Steele, H., Zeanah, C. H., Muhamedrahimov, R. J., Vorria, P., Dobrova-Krol, N. A., & Gunnar, M. R. (2011). Attachment and emotional development in institutional care: Characteristics and catch up. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76(4), 62–91.
- Basım, N., & Çetin, F. (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104–114.
- Biehal, N., & Wade, J. (1999). "I thought it would be easier": The early housing careers of young people leaving care. In J. Rugg (Ed.), *Young people, housing and social policy* (pp. 79–92). Routledge.
- Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health*. World Health Organization Monograph Series (Serial No. 2).
- Buchanan, A. (1999). Are care leavers significantly dissatisfied and depressed in adult life? *Adoption & Fostering*, 23(4), 35–40.
- Cameron, C., Connelly, G., & Jackson, S. (2014). *Educating children and young people in care: Learning placements and educational outcomes*. Jessica Kingsley Publishers.
- Cashmore, J., & Paxman, M. (2006). Predicting after-care outcomes: The importance of "felt" security. *Child & Family Social Work*, 11(3), 232–241.
- Chambers, J. M. (2017). Resilience in children and young people in care. In M. E. Ungar (Ed.), *The SAGE handbook of social work and resilience* (pp. 192–205). Sage.
- Coombes, R. (2004). Falling through the cracks. *The Guardian*. <http://society.guardian.co.uk/homelessness/story/0,,1325383,00.html>
- Cotton, D., Nash, T., & Kneale, P. (2014). The experience of care leavers in UK higher education. *Widening Participation and Lifelong Learning*, 16(3), 5–21.
- Dixon, J., Wade, J., Byford, S., et al. (2006). *Young people leaving care: A study of costs and outcomes*. Social Work Research & Development Unit.
- Doğan, R. (2013). Bir koruma tedbiri olarak koruyucu aile kurumu ve koruyucu aile yönetmeliği. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 146–170.
- Duncalf, J. (2010). *Listen up! Adult care leavers speak out: The views of 310 care leavers aged 17–78. Who Cares? Scotland*.
- Fisher, L., Ames, E., Chisholm, K., et al. (1997). Problems reported by parents of Romanian orphans adopted to British Columbia. *International Journal of Behavioral Development*, 20(1), 67–82.

- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, H. J., et al. (2003). A new rating scale for adult resilience: What are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 12(1), 65–76.
- Frimpong-Manso, K. (2018). Building and utilising resilience: The challenges and coping mechanisms of care leavers in Ghana. *Children and Youth Services Review*, 87, 52–59.
- Gallwey, S. (2013). The relationship between attachment and resilience in foster care alumni. *ProQuest Dissertations & Theses Global*. <https://search.proquest.com/docview/1314577275?accountid=16382>
- Garnezy, N. (1991). Resiliency and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American Behavioral Scientist*, 34(4), 416–430.
- Gilligan, R. (2009). *Promoting resilience: Supporting children and young people who are in care, adopted or in need*. British Association for Adoption and Fostering (BAAF).
- Gilligan, R., Brady, E., & Cullen, L. (2022). One more adversity: The lived experience of care leavers in Ireland during the Covid-19 pandemic. Trinity College Dublin, School of Social Work & Social Policy.
- Haase, J. E. (2004). The Adolescent Resilience Model as a guide to interventions. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, 21(5), 289–299.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112(1), 64–105.
- Hayat Sende Derneği. (2014). *Kurum bakımından topluma geçişte gençler çalıştayı* (1. Baskı) [Broşür]. Hayat Sende Derneği.
- Heath, S. (2008). *Housing choices and issues for young people in the UK*. Joseph Rowntree Foundation.
- Höjer, I., & Sjöblom, Y. (2010). What makes a difference? Turning points in care leavers' lives in Sweden. *Adoption & Fostering*, 34(3), 84–95.
- Humphreys, K. L., Gleason, M. M., Drury, S. S., et al. (2015). Effects of institutional rearing and foster care on psychopathology at age 12 years in Romania: Follow-up of an open, randomised controlled trial. *The Lancet Psychiatry*, 2(7), 625–634.
- Koruyucu Aile Yönetmeliği. (2012). *TC Resmi Gazete* (28497).
- Leadbeater, B., Hellner, I., Allen, J. P., et al. (1989). Assessment of interpersonal negotiation strategies in youth engaged in problem behaviors. *Developmental Psychology*, 25(4), 465–472.
- Lyyra, T. M., & Heikkinen, R. L. (2006). Perceived social support and mortality in older people. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(2), 47–152.
- Malkoç, A. T., & Yalçın, İ. T. (2015). Relationships among resilience, social support, coping, and psychological well-being among university students. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(43), 35–42.
- Munro, E. R., Stein, M., & Ward, H. (2005). *Outcomes for young people leaving care: Overcoming the odds*. Jessica Kingsley Publishers.
- Murphy, R. E. (2011). Psychological needs of young adults leaving the care system. [Unpublished master's thesis]. Cardiff University.
- Quinton, D., Rutter, M., & Liddle, C. (1984). Institutional rearing, parenting difficulties and marital support. *Psychological Medicine*, 14(1), 107–124.

- Reuben, S. (2024). Networking people for goal attainment: Psychosocial processes facilitating resilience of care-leavers in South Africa. *Children and Youth Services Review*, 163, 107798.
- Silva-Wayne, S. (1995). Contributions to resilience in children and youth: What successful child welfare graduates say. In J. Hudson & B. Galaway (Eds.), *Child welfare in Canada: Research and policy implications* (pp. 308–323). Thompson Educational Publishing.
- Sims-Schouten, W., & Hayden, C. (2017). Mental health and wellbeing of care leavers: Making sense of their perspectives. *Child & Family Social Work*, 22(4), 1480–1487.
- Sims-Schouten, W., & Thapa, M. (2024). "Rocky road" & "brick walls": Multiple meanings of resilience in a social work context through the lens of critical realist informed grounded theory. *Qualitative Social Work*, 23(2), 382–398.
- Smyke, A. T., Zeanah, C. H., Gleason, M. M., et al. (2012). A randomized controlled trial comparing foster care and institutional care for children with signs of reactive attachment disorder. *American Journal of Psychiatry*, 169(5), 508–514.
- Spitz, R. A. (1945). Hospitalism: An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1(1), 53–74.
- Stansfeld, S. A., Fuhrer, R., Head, J., et al. (1997). Work and psychiatric disorder in the Whitehall II study. *Journal of Psychosomatic Research*, 43(1), 73–81.
- Stein, M. (2005). *Resilience and young people leaving care*. Joseph Rowntree Foundation. <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/185935369x.pdf>
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 273–279.
- Stein, M. (2008). Resilience and young people leaving care. *Child Care in Practice*, 14(1), 35–44.
- Sulimani-Aidan, Y., Achdut, N., Benbenishty, R., & Zeira, A. (2024). Unveiling the role of residential care in care leavers' personal development and life outcomes. *American Journal of Orthopsychiatry*.
- Tweddle, A. (2007). Youth leaving care: How do they fare? *New Directions for Youth Development*, 2007(113), 15–31.
- Ungar, M. (2004). The importance of parents and other caregivers to the resilience of high-risk adolescents. *Family Process*, 43(1), 23–41.
- Wade, J., Biehal, N., Farrelly, N., & Sinclair, I. (2011). *Caring for abused and neglected children: Making the right decisions for reunification or long-term care*. Jessica Kingsley Publishers.
- Webb, L. (2013). *Resilience: How to cope when everything around you keeps changing*. Capstone.
- Yazgan-İnanç, B., & Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik kuramları* (6. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Yıldırım, Ş. (2017). 2000'li yıllarda çocuk koruma sistemi içinde bakım hizmetlerinin genel görünümü. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 87–110.
- Yin, S. (2024). Navigating the world of work: Experiences and perspectives of care leavers in China. *Journal of Public Child Welfare*.
- Yüksel, Z., & Öncü, B. (2016). Geçmişte kurum bakımında kalmış bireylerin kurum bakımı deneyimlerine ilişkin özellikleri ve bağlanma biçimlerinin incelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 27(2), 63–77.

Ahmet Erhan Şiirine Otobiyografik Bir Bakış*

The Impact of New Media Tools on Educational Processes

Cemal Melik DIVARCI¹

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
15.04.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
03.10.2024

Kabul tarihi/Accepted:
01.11.2024

Yayın tarihi/Published:
30.11.2024

Atıf/Citation:

Dıvarcı, M. D. (2024). Ahmet Erhan şiirine
otobiyografik bir bakış.
TAM Akademi Dergisi, 3(4), 338-350.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.02.010.x>

DOI:

10.58239/tamde.2024.02.010.x

ÖZ

Kimlikte ismi Erhan Bozkurt olan şair soyadını sevmediği ve vefat eden babası Ahmet Bozkurt'un adını yaşatmak istediği için Ahmet Erhan ismini kullanır. 8 Şubat 1958'de Ankara'da dünyaya gelen, aslen Mersinli olan şair, Türk dili ve edebiyatı öğretmenidir. Erhan 4 Ağustos 2013'te, 55 yaşında vefat etmiştir. 22 yaşındayken yazdığı Alacakaranlıktaki Ülke adlı şiir kitabıyla dikkat çekmeye başlar. 1981 yılında basılan ve siyasi mesajlar içeren Alacakaranlıktaki Ülke, darbe yıllarında yani 12 Eylül döneminde geçtiği için "darbe şairi" sıfatıyla anılır. O, birçok eleştirmen tarafından 1980 dönemi toplumcu gerçekçi isimleri arasında görülür. Bu çalışmada şairin şiirlerinden hareketle doğumu, dış görünüşü, ailesi ve yakın arkadaşları, yaşadığı şehirler, zararlı alışkanlıkları, fobileri ve hastalığı kısacası eserlerindeki otobiyografik unsurlar anlatılacaktır. Şiirlerindeki bireysel unsurlar, eserlerinden örneklerle açıklanacak; şairin hayatı ile şiirleri arasındaki bağ tespit edilerek literatürdeki "toplumcu gerçekçi şair" algısı örneklerle sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül, Militan, Alacakaranlıktaki Ülke, Erhan Bozkurt, Ahmet Erhan

* Bu çalışma "Ahmet Erhan'ın Hayatı ve Şiirleri Üzerine Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Alanı, Doktora Öğrencisi, drcemalmelik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3545-1402

ABSTRACT

The poet, whose real name is Erhan Bozkurt, uses the name Ahmet Erhan because he does not like his last name and wants to keep the name of his deceased father Ahmet Bozkurt alive. Born on February 8, 1958 in Ankara and working as a teacher of Turkish language and literature. The poet died on August 4, 2013 at the age of 55. At the age of 22, he wrote a book of poetry, *Alacakaranlıktaki Ülke*, which brought him to attention at a young age. Published in 1981, *Alacakaranlıktaki Ülke*, which contains political messages, is set during the 12 Eylül years and Ahmet Erhan is known as the “coup poet”. The poet is considered by many critics as one of the socialist realist figures of the 1980 period. In this study, the poet's birth, appearance, family and close friends, cities he lived in, harmful habits, phobias and illnesses, in short, autobiographical elements in his works will be explained based on his poems. The individual characteristics of his poems will be explained by giving examples from his works; the connection between the poet's life and his poems will be determined and the perception of “socialist realist poet” in the literature will be questioned with examples.

Keywords: 12 Eylül, Militan, *Alacakaranlıktaki Ülke*, Erhan Bozkurt, Ahmet Erhan

Extended Abstract

Poets and writers sometimes use pseudonyms and sometimes prefer to use names other than their real names. The poet, whose real name is “Erhan Bozkurt”, does not use this name in the literary world because he does not like his surname. After his father Ahmet died, he took his father's name and became “Ahmet Erhan”. Poets and writers are sometimes called various labels by researchers and critics. Ahmet Erhan is referred to with titles such as “coup poet” and “revolutionary poet”. The 1980 Askeri Darbesi in Turkey, which took place on September 12, 1980, is one of the most important events in Turkish politics. Ahmet Erhan's poetry book *Alacakaranlıktaki Ülke* and his poems in a magazine called *Militan* are the reasons why he is referred to with these titles.

Poets and writers are human beings before all other attributes. It is to be expected that they are influenced by the family they live in, the friends around them and the country they live in. If all of Erhan's poems were politically propagandized poems, researchers statements such as “coup poet” and “revolutionary poet” could be considered realistic. But writing entirely political poems can lead a writer or a poet, to a certain level of success. It is actually his skills, his powers of observation and empathy that make him universal or spread to the masses. If the reader can establish a connection between what the poet writes and their own experiences, then we can talk about a successful work. Natural language and sincere expressions make it easier for the reader to adapt to the work. Erhan must have been a successful poet as he was read by many people and received many awards. In fact, he is a poet who writes individual poems. His works include his birth, family, friends, cities, phobias and illness. This study aims to change perceptions of the poet. Since there are not many studies on Ahmet Erhan, it is aimed to contribute to the literature in this field.

Giriş

Toplumsal ve siyasi özellikler taşıyan, ideolojik bir yönü olan toplumcu gerçekçi şiirde toplumun eksiklerini ortaya çıkarmak ve bunları düzeltmeye çalışmak gibi bir amaç vardır. Bireysel şiir yazar şairler ise şiirlerinde kendi duygularına, çevrelerine kısacası hayatlarına yer verirler. Tüm unvanlardan

önce insan olan bir şaire “toplumcu gerçekçi şair” diyebilmek için yazdığı tüm şiirlerin toplumcu gerçekçi olması beklenir. Yalnızca bireysel şiir yazmış ise “bireysel şair” demek doğru bir yaklaşım olacaktır. Fakat hem toplumsal hem de bireysel şiirler yazan şairler için genelleme yapmak güçtür.

Şairlerin şiirlerinde ailelerine, arkadaşlarına, yaşadığı şehirlere kısacası kendilerine dair pek çok unsur görmek mümkündür. İster bireysel ister toplumsal eserler kaleme almış olsun yazarların eserlerinde kişisel izler gözlemlenebilir. Toplumcu gerçekçi şair olarak ifade edilen Ahmet Erhan’ın da şiirlerinde bireysel özellikler yer alır.

Babası öldükten sonra “Ahmet” ismini alan şairin *Resimli Ahmetler Tarihi* isimli bir şiir kitabı vardır. Mersin doğumlu Ahmet Erhan *Akdeniz Lirikleri* adlı şiir kitabını yazarak memleketine dair duygularını yansıtır. Bu bilgiler aslında Ahmet Erhan’ın şiirlerinde kendi hayatına yer verdiğine dair ipuçları içermektedir.

1980’li yıllarda genç bir şair olan Erhan toplumsal ve siyasi gelişmeleri herkes gibi hissetmiş fakat ailesini, arkadaşlarını, yaşadığı şehirleri ve hayatına dair unsurları şiirlerinde işlemeyi ihmal etmemiştir. Ona yalnızca “Darbe şairi” demek doğru ve yeterli bir yaklaşım olmayacaktır.

1. Doğumu ve Dış Görünüşü

Doğumu zor ve sancılı olan Erhan, bu olayı detaylı biçimde şiirinde işler. Ailesi ve hastanedekiler yaşayacağından şüphe eder. Hatta hayatı üzerine iddiaya girerler:

*“Buyrun ben Ahmet Erhan, bir kilo beş yüz gram gelmiş tartıda
Doğduğu zaman, dört ablanın ardından horoz çükü kadar oğlan
Doktorlar ve hemşireler arasında bahis salgını:
Yaşar mı yaşamaz mı şu er han (Erhan, 2015, s. 239). ”*

Şair, doğum tarihine, anne-baba adına, dini inancına, medeni durumuna kısacası kimliğine dair detaylı bilgiler verir:

*“08.02.1958. Ahmet İzzet’ten olma, Emine’den doğma
Boşandı. İslam. İçel. Mersin. Mesudiye ve bir sürü rakam” (Erhan, 2015, s. 297).
Şair, fiziksel özelliklerinden eserlerinde bahseder. Boyu ve kilosuna şiirlerinde yer verir:
“Ben yenildim, 60x1.72 olarak yere serildim (Erhan, 2015, s. 93). ”*

Şair doğumundan, dış görünüşünden bahsederken edebi sanat kullanmaktan ve şiirsel üsluptan vazgeçmez. Aslında dış görünüşü hakkında söyledikleri gerçektir ama o gerçekleri estetik ve sanatlı bir söylemle dile getirir.

2. Yakın Arkadaşları ve Ailesi

Ahmet Erhan’ın çocukluğu Mersin ve Adana’da geçer. Şiirlerinde taşrada geçen çocukluk yılları önemli bir yer tutar. Anne, baba ve ablalardan oluşan çekirdek aile mutlu ve sıradan bir hayat yaşar. O iyi bir gözlemcidir. Sade bir dille gerçekleri şiir hâline getirir:

*“Huysuz bir baba, uysal bir anne
Pencere arkalarında örgü ören kızlar
Bir taşra kasabasında geçen çocukluk (Erhan, 2015, s. 62). ”*

Şair, klasik bir aile profili çizer. Annesinin babasıyla olan ilişkisinden, babasının işsizliğinden şiirlerinde bahseder. Ailede babası problem çıkartan kişidir. Şiirlerinde en çok bahsettiği kişi de öldükten sonra ismini aldığı babasıdır:

“Annemse tek bir söz bile etmeden
Hazırlıyor akşam sofrasını
O da anımsatmaktan usandı artık
Yedi ay işsiz gezen babamı (Erhan, 2015, s. 146).”

1980’li yıllarda yaşayan Erhan ölüme her daim yakındır. En meşhur dizelerinden birinde “Bugün de ölmedim anne” diyen şair için eve dönmek bir amaç ve başarıdır. Yaşanan her olumsuzlukta düşkün olduğu annesi aklındadır:

“Başımı öndeki koltuğa dayayıp,
Evde bıraktığım yaşlı anamı düşündüm (Erhan, 2015, s. 28).”

Şair annesine ve ailesine bağlıdır (Almaz, 2015, s. 42). Annesi, Erhan ve ailesi için saçını süpürge klasik Anadolu kadınıdır (Alper, 2006, s. 15). Onu ihmal ettiği dönemlerde kendini hayırsız bir oğul olarak görür. Anne onun için güvenli alan ve sığınma yeridir:

“Anne ben geldim, ağdaki balık, bardaktaki su kadar umarsızım
Dizlerin duruyor mu başımı koyacak? Anne ben geldim, oğlun, hayırsızın (Erhan, 2015, s. 261).”

Ahmet Erhan, geçmişte babasının annesini aldattığını düşünmektedir. Alkolik babasının kötü özelliklerinden zaman zaman bahseder:

“Nedret genelevde onu bekler,
Toto Kâzım’ın barında şarap içer (Erhan 2015, s. 480)”

Erhan, annesine kötü davrandığı için babasına kızar. Özlem duygusu bu kızgınlığın geçmesini sağlar:

“Seninle konuşurduk baba
Böyle gecelerde, iki bilge gibi
Karşılıklı bakışarak
Bazı şeyleri kavrayamasam da, dinlerdim (Erhan, 2015, s. 239).”

Ahmet Erhan kendini ‘anneci’ değil ‘babacı’ olarak ifade eder (Yakupoğlu, 2007, s. 1). Babası pek çok şiirinde yer alır:

“Ben babamı severim, kaşı kara gözü kara
Hilal-i Ahmet gibi konar uca bucağa (Erhan, 2015, s. 433).”

Şair klişe bozar. Hilal-i Ahmer, Türk Kızılayının diğer bir ismidir. Kızılayın birçok ilde ve ülkede şubesi vardır. Kısacası Erhan, baktığı her yerde babasını görür.

Babasının alkol düşkünlüğünden sürekli bahseden şair, onu dini açıdan zayıf görmektedir. Ailesi Erhan’a dini bir eğitim vermez:

*“Kimse sana ezan sesine uyanmayı öğretmedi
Şarapla abdest alırdı baban
Çavuş üzümleriyle tespih çekerdi (Erhan, 2015, s. 429). ”*

Babasının ölümü Erhan'ı derinden etkiler. Bu olay onun için bir kırılma noktasıdır. Ölüm haberini aldığı anı tekrar tekrar içinde yaşar:

*“Çalar kapı, görünür annenin sapsarı yüzü
Binlerce kanadı kırık kuş o sıra
Uçmaya çalışırlar kentin üstünde
Bağırırılar: Baba öldü! (Erhan, 2015, s. 239).”*

Babasından sonra annesinin ölümü Erhan'da büyük bir yıkıma neden olur. Yaşadığı en kötü yıllardan biridir. Artık hayat daha zordur. Tutunacak bir dalı kalmamıştır. Bu ağır kayıplar manevi bir üşüme meydana getirir:

*“Zor bir yıld, annem öldü, dünyada
Yangın çıktı, oysa ben hep üşüdüm (Erhan, 2015, s. 239). ”*

Genç yaşta babasız kalan şair, bu kaybı bir türlü atlatamaz. Babası, onun şiirinde bir silüet gibi görülür:

*“Yaşamımın bütün kökleri uzanıyor avuçlarıma
Düşünürken babamın çay bardağı tutan ellerini (Erhan, 2015, s. 122). ”*

Babasına ait her hatıra, şairin içindedir. Çocukken geceleri babasının sarhoş hâlde eve gelmesine kızar, üzülür:

*“Yüzünde sarhoşlara özgü, tuhaf bir gülümseme
Kaldırırirsin omzuna beni
Sorarım: Baba niye geç kaldın böyle? (Erhan, 2015, s. 242). ”*

Ahmet Erhan, çok sevdiği babasıyla bir özdeşim kurmaktadır (Alper, 2006, s. 13). O artık Erhan Bozkurt değil Ahmet Erhan'dır. Kendisini edebiyat camiasına bu isimle kabul ettirir:

*“Sana artık Ahmet Erhan diyorlar
Yalnızlık, ölümün üvey kardeşi
Eve hep geç saatlerde gelen babaların
Ayak izlerinden yükselen buğu (Erhan, 2015, s. 389). ”*

Gençken babasından ve alkole olan düşkünlüğünden nefret eden şair, babasının ölümünden sonra onun meyhanede boş kalan sandalyesine oturmuş ve ölümüne kadar o sandalyeden kalkmamıştır (Alper, 2006, s. 13). Ahmet İzzet Bey adeta Erhan'ın bedeninde tekrar dirilir:

*“Senin ölümün baba, bende
Bir anafora kapılarak
Yeniden doğuma dönüşüyor (Erhan, 2015, s. 246). ”*

Ahmet Erhan oğlunu, babasını ve kendisini: “Kara Mersin taşından üç kara boncuk” biçiminde ifade eder. Babası oldukça kalabalık bir aileden gelir:

*“Otuz yedi kardeşlik, derdi babam
İki babadan ve bir çuval anadan (Erhan, 2015, s. 266).”*

Erhan'ın ilk eşi Kıymet Hanım'dır. 'Boşnak kızı' diye bahsettiği eşiyile ilk zamanlar araları iyidir:

*“Severim kadını, ölen her Boşnak çocuğun annesi o çıkıyor
Boynuzlandığımdan zerre kadar kuşkulanmıyorum (Erhan, 2015, s. 147).”*

Sonrasında kırgınlıklar başlar, oğluyula ve eski eşiyile arası bozuktur:

“Alkol diz boyu, oğlum sevgisiz, karım umarsız (Erhan, 2015, s. 371).”

Şair, oğlu Deniz'e nasihat verir. Deniz Gezmiş'i çok seven Erhan, Deniz'e: “Oğlum unutma adını sana boşuna konulmadı o” demektedir. Onun, Deniz Gezmiş gibi biri olmasını ister:

*“Kardeşliği, cesareti ve yanılığını
Oğlum unutma adını
Tarihe karşı yürüyen bedenleri hatırla (Erhan, 2015, s. 518).”*

Babasını çok sevdiğini her fırsatta ifade eden Erhan, oğlunun kendisini sevmediğini düşünür: “Babamı ne kadar severmişim ah, oğlum beni sevmiyor” (Erhan, 2015, s. 261). Şair, gençlik yıllarında şikâyet ettiği babası gibi bir babaya dönüşür (Alper, 2006, s. 56). Yaşamının son günlerinde oğluyula arası düzelir.

Şair, ikinci ve son eşi Hacer Hanım'a eserlerinde yer verir. Dert ortağı olarak gördüğü eşine içini döker:

*“Ben kendini deniz sanırdım Hacer
Kayalıkları kanırtarak savuran
Şimdi oturup düşünüyorum neyi, kimi (Erhan, 2015, s. 528).”*

Çok sayıda arkadaşı olan Ahmet Erhan, arkadaşlarına şiirler ithaf eder. Dostu Yaşar Miraç'ın şiirinden övgüyle bahseder:

*“Yaşar'ın şiirine girdim işte sonunda
Onun dilinde arınıp yundum şükür
Kendi güzelliğimin bilincine vardım (Erhan, 2015, s. 263).”*

Ataol Behramoğlu, Erhan'ın en sevdiği dostlarından biridir. Büyük saygı duyduğu ve 'ağabey' diye hitap ettiği Behramoğlu'nu özler:

*“Paris'teki ağabeyimle el sıkışırken, bir elim Ankara'da onun için şiir yazardı
Adını bile anmaya korktuğum ağabey, nasılsın, sana bu şiirde yer vermemek olmazdı (Erhan, 2015, s. 483).”*

Ahmet Erhan, hikâye yazarı dostu İbrahim Karaoğlu için şiir yazar. Karaoğlu aynı zamanda coğrafya öğretmenidir:

“Oturdum kalbimin nüfus sayımını yaptım

Bir-iki dost, çuvalla düşman (Erhan, 2015, s. 509)''

Erhan arkadaşlarından olan, gazeteci-yazar Timur Daniş'ı unutmaz. Şiirlerinde ondan övgüyle söz eder. Daniş'la Moğol İmparatoru Timur arasında özdeşim kurar:

*''Dünyayı kurtarmaya yürüyen çocuk
O yeşil altın yelelerinde üç-beş masal kırıntısı kaldı, git getir
Çünkü yürümek her şeydir'' (Erhan, 2015, s. 541).*

Erhan, arkadaşı Hüseyin Ferhad için şiir yazar. Ferhad'a özlemle seslenir:

*''Uzaktır güneyin şarkıları şimdi
Sen ki uzakları özlerdin ey çocuk
Dilinde kekremesi, garip bir tatla
Akıttırdın boğazından sözcükleri (Erhan, 2015, s. 18). ''*

Sivas Katliamı Ahmet Erhan'ı derinden etkiler. Katliamda ölen herkes onun arkadaşıdır. Kaybettiği arkadaşlarını asla unutamaz (Bozkurt, 2013, s. 16). 'Behçet Abi'sinin yasını tutar:

*''Sen benim kan kardeşimsin
Yeterince kan akıttık, bırak parmak ıslanmasın
Bir ölüm denizinde boğulduk
Ummama daldık, Yunus olduk (Erhan, 2015, s. 235). ''*

Erhan, dostlarından Hüseyin Alemdar için şiir yazar. At yarışına meraklı olan şairin sürekli bahis oynadığı Mohi adındaki at hiçbir yarış kazanamamıştır. Sürekli yarış kaybeden Mohi'yle, kaybeden olarak gördüğü kendi arasında bir özdeşim/bağ kurmuştur:

*''Mohi diye bir at var bugünkü yarışlarda
Gelmez biliyorum, yine de oynasam (Erhan, 2015, s. 235). ''*

Şair, futbol oynadığı dönemde Adana Demirspor'dan arkadaşı Fatih Terim'i unutmamıştır. Terim futbola devam edip başarılı olurken, Erhan sakatlanır, futbola küser ve şiire yönelir:

*''Adanademirspor'da Fatih Terim'le aynı takımda
Epeyce sıyrık bir meşin yuvarlağın peşinde
Fatih Galatasaray'a doğru deplase oldu, sense şiire (Erhan, 2015, s. 298). ''*

Şair tüm bu isimlere ek olarak Mazhar Güncoğlu, Sefa Uysal, Fatih Aytaç, Metin Karay, Hüseyin Coşkun gibi arkadaşları için şiirler yazar ya da şiirlerinde arkadaşlarından bahseder. Erhan'ın sevdiği arkadaşları adına kaleme aldığı şiirler, özlem ve anılarla doludur.

Erhan'ın şiirlerinde, ailesi ve arkadaşları yoğun biçimde yer alır. Yazdığı şiirleri inceleyerek şairin ailesine ve dostlarına dair hislerini öğrenebiliriz. O hislerini gerçekçi bir biçimde ifade eder, hayatındaki değişimleri şiirlerine yansıtır.

3. Yaşadığı Şehirler

Ahmet Erhan, her fırsatta Akdenizli ve Mersinli olduğunu ifade eder. Şair, Akdeniz'in Kilikya'sı olarak ifade ettiği memleketine çok düşkündür (Divarçı, 2018, s. 86). Mersin başlığını taşıyan 6 farklı şiiri vardır. Akdeniz, Erhan için coğrafi bir bölgeden çok daha fazlasını ifade eder:

“Sekiz Şubat Bindokuzyüzellisekiz.

Doğum nedeni: Bilinmiyor. Ülkesi: Akdeniz (Erhan, 2015, s. 456).”

Erhan, memleketi Mersin’i her yönüyle ele alır. Kentin mimari yapısı, iklimi, insanları, iş sahaları şiirinde yer alır:

*“Mersin, yağmurlar ortasında bir kent, çarşısı,
Otelleri, dükkânları, karakavruk insanları
Rakım, şu kadar. Nüfus şu kadar. Bahçecilik,
Tüccarlık ve işsizlikle geçinir halkı (Erhan, 2015, s. 463). ”*

Ahmet Erhan için Mersin hatıraları oldukça kıymetlidir. Futbola olan düşkünlüğü ve denize olan tutkusu çok eskilere dayanır:

*“Mersin’de bir çığlık gibi yankılanıp geçti çocukluğum
Portakal bahçeleri, Mersin İdmanyurdu maçları ve deniz arasında” (Erhan, 2015, s. 465).*

Şair, Mersin’deki mahallesini hiç unutmaz. Mersin’i, mahallelerini, sokaklarını ve atmosferini detaylı biçimde işler:

*“Mersin’de Mahmudiye mahallesinde güneş bir topaç gibi döne döne alçalır
Gümrük Alanı’nda güvercinler birden bire havalanıyor,
Gökyüzünde kanatlarının izi kalıyor (Erhan, 2015, s. 467).”*

Ahmet Erhan, memleketinden övgüyle bahseder. Ona göre Mersin çocukluk yılları, özgürlük ve mutluluk demektir:

*“Göğün bittiği yerde Mersin başlayabilir
Bir kuşun kanat vuruşlarıyla gelir mutluluk (Erhan, 2015, s. 473). ”*

Erhan, Mersin’e özlemini sürekli dile getirir. Memleketine dönme düşüncesi, şiirlerinde hep vardır:

*“Ömrüm, benim ömrüm hangi mezar taşına sığacak
Keşke bir mermerci olsaydım Müftü Köprüsü’nün orada (Erhan, 2015, s. 479).”*

Şair, Mersin’e dönmeyi düşünür ama bu gerçekleşmez. Hayatının çoğu başkentte geçer, Ankara’dan kopmayı başaramaz:

*“Günler geceler boyu oturdum
Mersin için bu şiiri yazdım,
Ne ben tilkiyim, ne de Mersin kürkçü dükkânı (Erhan, 2015, s. 484). ”*

Erhan, üniversite eğitimi aldığı ve uzun yıllar yaşadığı Ankara’yı şiirlerinde işler. Ankara onun için tıpkı Mersin gibi değerlidir:

*“İkisini de sevdiğimi geç anladım
Mersin’de doğduğumu nasıl biliyorsam,
Adım gibi biliyorum,
Ankara’da öleceğimi (Erhan, 2015, s. 480). ”*

Hayatının büyük bir kısmı Ankara’da geçen Ahmet Erhan, başkent atmosferine yoğun biçimde yer verir. Başkent in soğuk havası Erhan’ın şiirinde işlenir:

*“Kuğulu Park’taki bütün kuğular
Bir heykel misali donup kaldılar (Erhan, 2015, s. 251).”*

İstanbul’a taşınan Erhan, Ankara’yı özler. Yıllarca yaşadığı başkente olan bağı nı İstanbul’a taşınınca anlar:

*“Saatler susmuştur şimdi şehrimde,
Işıkları Ankara’nın
Hükümü ele almıştır birdenbire (Erhan, 2015, s. 313).”*

Ankara’dan İstanbul’a taşınan Erhan kente uyum sağlayamaz. Ankara’dan geldiğini her fırsatta dile getirir:

*“Beşiktaş mı desem, Haydarpaşa, İstinye mi
Bilmem, ben devlet şehrinden yeni geldim birader (Erhan, 2015, s. 328).”*

Ahmet Erhan birçok İstanbul şiiri yazar. İstanbul’da mutlu değildir. Şehrin kasvetli havası onu bunaltmıştır:

*“Şehir, katran karası ruhuyla üstüme geliyor bugün
İşte çoğulsunuz- bu benim yalnızlığımdır (Erhan, 2015, s. 323).”*

Şair, yaşadığı kentlere şiirlerinde yoğun şekilde yer vermiştir. Onun için memleketinin ve yaşadığı şehirlerin yeri ayrıdır. Mersin’e dönme hayali her daim vardır. Bu hayal asla gerçekleşmez. O, İstanbul ve Ankara’da yaşasa da “Mersinli” tarafını hep korumuştur. Yakın çevresiyle sohbetleri esnasında sürekli “Bah hele” der (Say, 2016, s. 61). Kentlerde yaşasa da taşra olarak gördüğü Mersin’i hep içinde taşır.

4. Zararlı Alışkanlıkları

Babasının ölümünden onun bıraktığı son kadehle alkole başlayan Ahmet Erhan çevresindekilere: “Tıpkı babası gibi içiyor” dedirtmek için içkiye dört elle sarılmıştır (Alper, 2006, s. 14). Babasını alkol konusunda örnek alan Erhan, onun sarhoş olduğu anları asla unutamaz:

*“Geride yalnız bir zeytin ağacı kalır
Biraz üflesem belki bir çakıltaşı
Rakı kadehini tutan eli babamın (Erhan, 2015, s. 477).”*

Erhan’ın annesi yıllarca eşine ‘içme’ uyarısı yapar. Eşini kaybettikten sonra bu uyarıyı oğluna yapacaktır:

*“Ölümlü bir şairim, anneme sözüm var
Bu gece onuncu kadehte TV’yi kapatacağım (Erhan, 2015, s. 212).”*

Alkole olan düşkünlüğü şairin hayat düzenini alt üst eder. Alkol aldığı gecelerin sabahında dağınık bir ev atmosferiyle karşılaşırız:

*“Anason kokusu, dağılmış kuruyemişler
Meyve kabukları, çapaklı gözler (Erhan, 2015, s. 479).”*

Şair, akşamdan kalma olduğu zamanlarda eşi Kıymet Hanım'ın ona destek olduğunu ifade eder:

“Alkole battığım gecelerde, bana süt getiren kadın (Erhan, 2015, s. 447).”

Şair çok içtiğinin farkındadır ama kendine bir türlü engel olamaz. Bu kötü alışkanlığından abartılı bir biçimde bahseder:

*“Yanımda kibrit çakmayın
Kanımdaki alkol ateş alacak (Erhan, 2015, s. 207).”*

Ahmet Erhan, ilk eşinden ayrıldıktan sonra daha çok alkol alır ve bu yolla zihnini uyuşturmak ister (Alper, 2006, s. 12). Yaşadığı tüm zorluklara karşı alkol bir kaçış gibidir:

*“Atım öldü, avradım beni sevmiyor. Silahım suskun
Sırtımdan kaç güneşi aşırarak yürüdüm. Yok.
Damarlarımdaki alkollü kolonyayla sildim (Erhan, 2015, s. 533).”*

Eserlerinde alkol masalarına yoğun biçimde yer veren şair, kurtuluş gibi gördüğü içkiyle kendisini avuttuğunu bilmektedir:

*“Cunda’da bir yaz masalında
Kendimi rakıyla aldattım
Gecedden rüzgârı çekip aldım
Yenildiğim bütün masalarda” (Erhan, 2015, s. 207).*

Alkolik damgası yiyen ve bu konuda eleştirilen Erhan, durumun farkındadır. Bazı şiirlerinde eleştirilere karşılık verir:

*“Adımı yalnızca alkole uyak kıldığınız
Gecelerde hatırladınız, yanıldınız.
Çünkü görünüyordu şişelerin dibi bile (Erhan, 2015, s. 235).”*

Şairin bir diğer zararlı alışkanlığı da sigaradır. Gırtlak kanseri olma sebebi bu zararlı alışkanlığıdır. O, günde en az iki paket sigara içer:

*“Çok sigara içiyorum, içtiğim sigaranın dumanına
Aynalarda unuttuğum gülümsemelere yağmur yağıyor (Erhan, 2015, s. 116).”*

Ahmet Erhan kötü anılardan ve yaşadığı olumsuzluklardan kaçmak için alkole ve sigaraya yönelir. Hem maddi hem de manevi zarardadır. Hatta bu sebeple iş bulmakta zorlanır, hastalanır. Kurtuluş ve kaçış gibi gördüğü bu alışkanlıklar ona zarar verir.

5. Fobileri ve Ölümçül Hastalığı

Ahmet Erhan, şiirlerinde korkularına ve ölümçül hastalığına yer veren bir şairdir. Zaman zaman korkularından ötürü kendini sevmediğini ifade eder:

“Yükseklik korkusundan başım hiç dik durmadı

İğreniyorum kendimden bazan (Erhan, 2015, s. 412). ”

Şairin yükseklik fobisi vardır bu sebeple uçağa binmekten uzak durur. Bir defaya mahsus Frankfurt Şiir Festivali’ne katılmak için Almanya’ya gideceği zaman uçağa binmiştir (Alper, 2006, s. 25). O hava yolu yerine genellikle karayolunu seçer:

*“Uçaktan korkarım
Trene binelim (Erhan, 2015, s. 243). ”*

Ahmet Erhan’ın bir diğer korkusu da kandır. Şairi kan tutmaktadır. Kan korkusu ölüm korkusunu daha da artırmaktadır:

*“Kendimi öldürdüğüm yerlerde
Beni kan tutar (Erhan, 2015, s. 549).”*

Erhan panik ataktır. Bu nedenle sokağa çıktığında hep huzursuzdur. Alkol aldığı zamanlarda sakinleştiğini hisseden şair için panik atak adeta bir savunma mekanizması gibidir:

*“Panik atak- ki dünyanın öcülerine karşı bir bastondur
Çekici ya da içki getirin ben sokağa çıkınca (Erhan, 2015,s. 371). ”*

Sigara tutkusundan tüm uyarılara rağmen vazgeçmeyen ve gırtlak kanseri teşhisi konan Ahmet Erhan ameliyat olur. Ameliyat öncesi şiir kaleme almıştır:

*“Yarın oycaklar gırtlığımı
Homini de gırtlığımı, zavallı gırtlığımı (Erhan, 2015, s. 539). ”*

Yaşadığı ameliyat sonrası ses tellerinden bir tanesi alınır ardından konuşmakta zorlanır. Zaten içe kapanık olan şair daha da içe kapanacaktır:

“Kanser: Artık ne sesim var, ne de bir sözüm (Erhan, 2015, s. 541). ”

Kanser olduğu dönemde arkadaşlarının ilgisizliğini hisseden şair kırıngındır. Sitemini en iyi bildiği yolla yani şiirle dile getirir:

*“Beni artık kimseler aramıyor
Kanserin bulaşıcı olduğunu bilmiyordum (Erhan, 2015, s. 545). ”*

Ahmet Erhan eserlerini genellikle ben anlatıcı tarzda kaleme alır. O iç dünyasını şiire aktarır, okurla dertleşir ve rahatlar. Yükseklik korkusu ve panik atak problemlerini şiirlerinde net biçimde ifade eder. Korkularıyla yüzleşmeye çalışır.

Sonuç

O, yazdığı şiirlerde kendi yaşamından sıklıkla söz eder. Yazdıklarında doğumundan fiziksel özelliklerine, ailesinden arkadaşlarına, memleketinden yaşadığı şehirlere, zararlı alışkanlıklarından fobilerine ve hastalığına kadar pek çok otobiyografik unsur yer alır.

Ahmet Erhan'a yalnızca 'darbe şairi', 'toplumcu gerçekçi şair' demek doğru değildir. Oldukça fazla sayıda bireysel şiir kaleme alan şairin hem bireysel hem de toplumsal şiirler yazdığı söylenebilir. Farklı dönemlerde farklı şiirler yazan Erhan, hislerinden ve çevresinde yaşananlardan hareketle eserler kaleme almıştır. Onun hayatını merak eden okurların, araştırmacıların şiirlerini incelemesi gerekmektedir. O, hayatını şiirine yansıtan bir şairdir. Ahmet Erhan şiirinde Erhan Bozkurt'un hayatına dair unsurlar yer alır.

Kaynakça

- Almaz, M. A. (2015). Yaşamla ölüm arasında bir oğul: Ahmet Erhan. *Yalnızlar Mektebi*, 14, 42-44.
- Alper, Y. (2013). *Psikodinamik açıdan Ahmet Erhan şiiri*. Digraf Yayıncılık.
- Bozkurt, A. D. (2013). Bak, unutmadım adımı. *Sözcükler Dergisi*, 45, 16-17.
- Divarçı, C. M. (2018). *Ahmet Erhan'ın hayatı ve şiirleri üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erhan, A. (2015). *Burada gömülüdür*. Kırmızı Kedi.
- Say, A. (2016). *İnsanoğlu insanlar*. Evrensel Basım Yayın.
- Yakupoğlu, F. T. (2007). Ahmet Erhan: Kimseye yaranamadım. *Radikal Kültür Sanat*.

TAM | A K A D E M İ D E R G İ S İ

J O U R N A L O F T A M A C A D E M Y

www.tamde.org
www.tamuskon.org
www.toplumsalarastirmalarmerkezi.org

TAM | TOPLUMSAL
ARAŞTIRMALAR
MERKEZİ